

DOKTORI (PH.D.) ÉRTEKEZÉS

**Egy karrierdiplomata a Horthy-korszakban: Újpétery Elemér (1911-2001)
életpályája**

Uzonyi Anita

Témavezető: Dr. habil. Barta Róbert Ph.D.

Debreceni Egyetem

BTK

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen,

2023

**Egy karrierdiplomata a Horthy-korszakban: Újpétery Elemér (1911-2001)
életpályája**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Történelemtudományok tudományágban

Írta: *Uzonyi Anita* okleveles történész

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
(Történelmi programja) keretében

Témavezető: Dr. Barta Róbert

Dr.

(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök:	Dr. Püski Levente
tagok:	Dr. Velkey Ferenc
	Dr. Brigovác László

A doktori szigorlat időpontja: 2020 augusztus 25.

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök:	Dr.
tagok:	Dr.
	Dr.
	Dr.
	Dr.

A nyilvános vita időpontja: 2023.... .

„Én Uzonyi Anita teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés. A téma historiográfiája és módszertani kérdései, elméleti és köztörténeti háttér bemutatása	6
1.1. Historiográfia	9
1.2. Források	14
1.3. Diplomácia fogalma, sajátossága a Horthy-korszakban	18
1.4. Történeti háttér bemutatása: Az új külügyi szolgálat felállítása, a diplomáciai kar kiépülése	22
2. Újpétery Elemér pályájának kezdetei	28
2.1. Iskolázottság, próbaév	28
2.1. Imrédy Béla személyi külügyi titkára	37
2.2. Csáky István személyi titkára	48
2.3. Utolsó szolgálati év Magyarországon – Út a Lisszaboni Magyar Követség felé	58
2.4. Újpétery Elemér megítélése külügyi szolgálata során (1938-1942)	63
3. Lisszaboni Magyar Követségen (1942-1944)	65
3.1. Portugália, mint hátország és műveleti terület	65
3.2. A kinevezés körülményei	68
3.3. Újpétery Elemér lisszaboni tevékenysége 1942-ben	70
3.4. Újpétery Elemér tevékenysége 1943-ban	80
3.5. Újpétery Elemér tevékenysége 1944-ben	91
3.6. 1944. március 19. és következményei	96
3.7. Újpétery Elemér politikai szemléletváltása, lisszaboni évek összegzése	109
4. Újpétery Elemér élete és tevékenysége 1945 után	114
4.1. Újpétery Elemér az emigrációban	116
4.2. A portugál politika változása, a diktatórikus rendszer bukása	120
4.3. Újpétery Elemér, mint üzletember	122
5. Újpétery Elemér újra Magyarországon	153
5.1. Nyugdíjazása után	153
5.2. Újpétery Elemér halála és emlékezete	156
6. Összegzés	158
7. Mellékletek	161
8. Felhasznált források és szakirodalom	176
8.1. Források	176
8.2. Visszaemlékezések, memoárok	177
8.3. Forrásgyűjtemények, egyéb forráskiadványok	177
8.4. Feldolgozások és szakirodalom	177

8.4.1.	Monográfiák, könyvek	177
8.4.2.	Tanulmányok	179
9.	Summary	180
10.	Köszönetnyilvánítás	181

1. Bevezetés. A téma historiográfiája és módszertani kérdései, elméleti és köztörténeti háttér bemutatása

A két világháború közötti időszak diplomatainak tevékenysége sok esetben másodlagos jelentőséggel bírt a háborús események és az országok élén álló vezető politikai elit ellentétjei mellett. A politikai, társadalmi és morális kérdések váltak a történelmi kutatások fókuszpontjaivá, holott mélyebbre ásva, az ok-okozati viszonyok megértését kutatva, felszínre csak úgy hozhatók ezek a folyamatok, ha nem csak a hadiesemények és a politikai döntések végleges formátumát vizsgáljuk, hanem a mögöttes területek, nevezetesen a diplomata tevékenységét is körbejárjuk.

Ennélfogva a háborús politika értelmezése alatt nem csak a véres csatákat, az egymással kötött szövetségeket, békéket kell értenünk, hanem azt a diplomáciai tevékenységet, amelyet pont olyan közösségek alakítottak, amelyek a szószoros értelemben nem háborúztak, ugyanakkor alakíthatták azt.

Épp ezért nem csak egy leíró diplomáciatörténeti vonatkozású munkát készítettem, sokkal inkább igyekeztem értelmezni a befolyásoló tényezőket és körülményeket. Így a kvalitatív kutatás módszertanát segítségül hívva egy feltáró jellegű kutatást végeztem, amely segítségével a köztörténeti adalékokon túlmenően mélyebbre ástam, és egy korabeli diplomata tevékenységén keresztül tártam fel a két világháború közötti eseménytörténetet.

Egy személy életútján keresztül még erőteljesebben használható ez a kutatási módszer, hiszen az elemzés célja a belső összefüggések feltárása volt, mindemellett igen strukturált kutatói munkát feltételezett, így politikai, társadalmi és bizonyos szinteken morális kérdéseket is érintettem.

Témaválasztásomat a felsorolt szempontok mellett erősítette, hogy Újpestery Elemérről nem született átfogó monográfia, illetve érdemes volt körül járni, hova illeszthető bele az a fajta karriertípus, ami őt jellemezte, illetve tevékenységén keresztül újabb nézőpontokkal kívántam kiegészíteni a Horthy-korszak diplomáciatörténetét.

Ezek a szempontok határozták meg témaválasztásomat, és a következőkben ezeknek a törekvéseknek kívántam megfelelni és bemutatni Újpestery Elemér tevékenységét a két világháború közötti időszakban.

Az első világháborút követően Magyarország külpolitikai mozgásterének beszűkülésével, illetve az egyre inkább érvényesülő, a politikai diktatúrákkal szemben háttérbe szoruló alkotmányos politikával szembesülünk. A politikai elit átformálódásával, a diplomáciai kar újjáélesztésével, és a külpolitikai és belpolitikai élet reformjaival egy új

időszakába lépett az ország. A területi revízió igénye határozta meg a korszak külpolitikai mechanizmusát, amely egyértelműen a német hatalmi érdekek mellé sodorta az országot, ezzel feladva a politikai szuverenitását.

Ilyen körülmények között Újpétery Elemér politikai tevékenysége 1938 és 1945 között értelmezhető, ugyanis a német megszállást követően nem szolgálta tovább a magyar érdekeket.

A dolgozatom felépítését a kronologikus rend mellett az alábbi kérdések határozták meg:

1. Mennyi mozgástérrel rendelkezett Újpétery Elemér külügyi szolgálata során?
2. Mi jellemezte társadalmi-és politikai nézeteit?
3. Hogyan értékelte Újpétery Elemér a náci állam külpolitikáját, illetve ezen a téren módosult-e gondolkodása?
4. Újpétery, hogyan viszonyult a diplomáciai karban és politikai elitben szereplő hivatali feletteseihez?

A kérdések szerint felállított tézisek a következők: Újpétery Elemér tevékenysége egy új karriertípusba illeszthető bele; 1942-től megváltozik gondolkodásmódja, radikális jobboldali eszméit háttérbe szorította és német szimpátiáját felváltotta az angolszász orientáció, illetve bizonyítandó, hogy másodvonalat képviselő diplomataként fontos szerepkörökhöz jutott.

A dolgozat célja, hogy Újpétery Elemér életútját bemutassam, diplomata tevékenységén keresztül. Újpétery Elemér személye kevésbé ismert a korszak más diplomatáival¹ szemben. A Horthy-korszak külpolitikai dilemmáit újabb, eddig aligha ismert adalékokkal kívántam bővíteni. Követi jelentéseim, levelezéseim keresztül egy új nézőpontra keresztül vizsgálható a datált korszak külpolitikai mechanizmusa, és jelen munkámba egy másodvonalat képviselő politikus életútja élvez prioritást.

Dolgozatom felépítését kronologikus rend szerint építettem fel, így módon három nagyobb egység köré csoportosult: 1938-1942 közötti időszak és 1942-1945 közötti időszak, illetve górcső alá került az 1945 utáni időszak is. Előbbi, Újpétery Elemér magyarországi tevékenységére helyezte a hangsúlyt, majd az 1942-1945 közötti éra a lisszaboni követi éveit mutatta be, míg végül az 1945 utáni tevékenységére került a fókuszpont. Igyekeztem úgy

¹ A Horthy-korszak diplomatáinak életével számos kutató foglalkozott már és vetette papírra tevékenységüket, illetve számos diplomata vetette papírra életútját memoárok formájában. Így ismeretes a történettudomány számára többek között Barcza György, Szegedy-Maszák Aladár, Szentiványi Domokos, Ullein-Reviczky Antal, Hory András tevékenysége is.

megalkotni a disszertációt, hogy a kronologikus rend mellett következetesen kiemeltem a köztörténeti események azon fordulópontjait, amelyekben Újpétery Elemér is szerepet vállalt, tevékenységét alakították és befolyásolták. Az eseménytörténet majd 10 évet felölelő időtartama miatt a logikus átkötések érdekében három fő fejezetet alkottam meg: Újpétery Elemér pályájának kezdeti időszaka, majd tényleges külügyi szolgálata (1937-1945), végül 1945 utáni élete és tevékenysége határozta meg fejezeteim tartalmát.

A bevezetést követően, a második fejezet kizárólag Újpétery Elemér gyerekkorával, iskolai éveivel foglalkozott, amely megalapozta számára diplomata jövőjét, és amely nagy hatást gyakorolt politikai és társadalmi gondolkodásmódjára. A harmadik fejezet alkotta a disszertációm gerincét, amely bemutatta mind magyarországi, mind lisszaboni tevékenységét, az egész diplomáciai karban betöltött munkásságát. Kitértem a magyarországi külpolitika sajátosságai mellett a portugál viszonyokra is, amely mint háttország, és műveleti terület is fontossá vált. A megjelölt időszakban felértékelődtek kapcsolati hálói, követi tevékenysége, jelentései, levelezési és politikai pálfordulása is, majd a német megszállással bekövetkezett diplomata pályájának feladása is.

A második világhégés bekövetkezte, a német hatalomátvétel merőben nagy fordulatot jelentettek Újpétery Elemér számára is, így harmadik fő fejezetben az 1945 utáni életet mutattam be. Ez a fejezet tartalmában, forrásbázisában is teljesen különböző a korábban említett fejezetekkel szemben, ugyanakkor számára a diplomata lét hanyatlását, egy teljesen új minőségű élet kezdetét jelentette. A dolgozat mindhárom fő fejezete kiegészült magánéleti adalékokkal.

1.1. Historiográfia

Újpeéry Elemér tevékenységének és személyének megítélése igen differenciált, kettős nézőpont érvényesült. A kutatás, a rendelkezésre álló és alternatívaként jelen lévő források és szakmunkák tekintetében igen strukturált.

A téma historiográfiáját többnyire köztörténeti, külpolitikai munkák alkották, amelyek elengedhetetlenek a háttér megteremtéséhez.

A korszakról született diplomáciai munkák tekintetében élenjáró Pritz Pál, akinek szakmai tevékenységének beillesztése szükségszerű kutatásom során. Kötetei relevánsak a Külügyminisztérium és a Külügyi Szolgálat megismerése kapcsán, kétségtelenül hiszen 1918-tól végig követhető a korszak külügyi fejlődése, amelybe beilleszthető Újpeéry Elemér életpályája is. Munkája², amely 1918 és 1945 között, iratok tükrében vizsgálta a magyar külügyi szolgálatot, kitért annak felépítésére, működésére, tagjaira, taglata azok tulajdonságait, rangsort állított fel és bemutatta a külpolitikai gondolkodásmódok sokszínűségét. Tágabb értelmezési teret engedett, amikor a társadalmi vizsgálódás alapjaira helyezte mindezt, így bevonta a sajtókapcsolatokat, gazdasági szegmenseket és a trianoni békeszerződés utáni állapotok minőségét. Mindemellett kitért a korszak diplomataira, így említette meg Újpeéry Elemért is:

„Újpeéry Elemér követségi tanácsos Lisszabonban 1944. október 16-án magyar közszolgálatát megtagadta, nyilvánvalóan csatlakozott a nemzetközi követi bizottsághoz, amelynek célja az angolszász-amerikai-szovjet hadicélok előmozdítása és ennek következtében az ezek ellen küzdő országok, közöttük Magyarország megsemmisítése.”³

Pritz Pál kiválóan körbejárta az általam is felvetett tézist, miszerint Újpeéry gondolkodásmódjában változás következett be, ugyanakkor Magyarország megsemmisítésének gondolatát Újpeéry esetében túlzónak találtam. Pritz Pál számomra releváns szakmunkái közé tartozott további két kötete⁴ is, amelyekben konkrét említést nem tett Újpeéryről, de a kor szellemét közelebb hozta az olvasójához. Pritz Pál a magyar diplomácia sajátosságival is foglalkozott⁵ kutatásai során, pont azt az időszakot tette a vizsgálat tárgyává, amelybe Újpeéry Elemér életútja is beilleszthető. A korszak meghatározó politikai dilemmáit vette sorba, olyan alapos köztörténeti háttérrel nyújtott,

² Pritz Pál: Iratok a Magyar Külügyi Szolgálat történetéhez (1918-1945). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

³ Uo. 425.

⁴ Pritz Pál: Az Objektivitást Mítosza? Hazánk és a nagyvilág 20. századi metszetek. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2011. illetve Pritz Pál: A relativizálás elfogadhatatlansága. Hazánk és a nagyvilág. Újabb tanulmányok. Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Budapest, 2016.

⁵ Pritz Pál: Magyar diplomácia a két világháború között. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995.

amely kiváló fogódzó egy specifikusabb munka megírásához. Hasonlóképp külpolitikai munka, Juhász Gyula⁶ kutatásaihoz kapcsolható.

Külpolitikai eseményeket átfogó szintéziseket is beépítettem, bár ezek nem specifikusan csak diplomáciatörténettel foglalkoztak, sokkal inkább általános, tényszerű megközelítéssel fordultak a témához. Itt emelem ki Zeidler Miklós⁷ munkásságát, aki bemutatta Magyarország felbomlásának folyamatát, a trianoni békeszerződés rendelkezéseit, demográfiai, politikai kérdéseket latolgatott illetve kitért a revíziós politika érvrendszerére. Számomra munkája azért volt releváns, mert a két világháború közötti korszak meghatározó politikai mozgatórugója a revíziós igény volt. Az ország vezető politikusai erre alapozták politikai döntéseiket és külpolitikai törekvéseiket egyaránt. Ezzel összefüggésbe hozható Újpétery Elemér, aki ilyen politikai dilemmák közepette kezdte meg diplomáciai karrierjét.

L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária is foglalkoztak az I. világháború hatásaival, beleértve némi külpolitikai adalékot is, mégis kevésbé relevánsak voltak munkám megírásakor.

Külpolitikai szempontból releváns kutatások Joó András⁸ munkáját dicsérték, aki elsősorban 20. századi diplomáciatörténettel foglalkozott, illetve a Kállay-kormány külpolitikai lépéseiről adott számot. Mindemellett számot adott a brit politikai hadviselésről Magyarország és Románia irányába, Újpétery esetén az angol kapcsolatok kiaknázásának igénye nő, hiszen a kiugrási kísérlet aktív résztvevőjeként tarthatjuk számon.

Két specifikusabb munkát is felhasználtam kutatásom során, amelyek a magyar külpolitika szempontjából érdekesnek bizonyultak. Mindkét munka szervesen kapcsolódott kutatási témámhoz. Vida István⁹ a lengyel emigráns kormány tevékenységét járta körbe a lisszaboni követség kapcsán, míg Kapronczay Károly¹⁰ a lisszaboni magyar követségről számolt be a kiugrási kísérlet összefüggésében.

Jan Kowalewski, lengyel ezredes, kriptográfus szerepe kulcsfontosságú volt az angol orientáció és a kiugrás szempontjából, így Listowel Judith¹¹ munkája elengedhetetlen volt

⁶ Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988.

⁷ Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Kalligram Kiadó, n.h. 2009.

⁸ Joó András: Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia, 1942-1944. Politikatörténeti Füzetek, n.h. 2020. illetve Joó András: Szervezetek, háborús célok, memorandumok: A brit politikai hadviselés Magyarország és Románia irányában 1942-1944. A tanulmány az MTA Történettudományi Bizottság által szervezett „Propaganda a II. világháborúban” című konferenciaelőadásából átdolgozott és bővített munka. 2018. illetve Joó András: A Boszporusz partjaitól Budapesten át Stockholmig. Magyar politika, társasági élet és diplomácia Ullein-Reviczky Antalnén (Szül. Lovice Louisa Grace Cumberbatch) naplójának tükrében. (1941. január-1942. szeptember) Veritas Évkönyv, 2020.

⁹ Vida István: A lengyel emigráns kormány lisszaboni követségének magyar vonatkozású iratai. (1942-1945) In: Történelmi Szemle 30. évfolyam, 1987-1988.

¹⁰ Kapronczay Károly: A lisszaboni magyar követség és a kiugrási kísérlet (1942-1943) In: Századok, 2010.

¹¹ Judith, Listowel: Crusador in the secret war. London, 1952.

kutatásom során. Újpétery személyesen ismerte Kowalewskit, kapcsolatuk bizalmas volt és brit közeledést segítette elő.

Gulyás László¹² a Horthy-korszak külpolitikai lépéseit vette górcső alá több kötetben megjelent írásában, kiemelve a revíziós sikereket, a Felvidék és a Kárpátalja visszaszerzését (1937-1939). Újpétery Elemérről is említést tett, aki aktívan részt vett ezeken a tárgyalásokon.

Külpolitikai írásk mellett belpolitikai szempontból is számos szakmunka hozzájárult kutatásom sikerességéhez. Romsics Ignác¹³ munkája, bár kevésbé specifikus, mégis átfogó képet nyújtott az éra megismeréséhez.

A szakavatott történészek tollából származó szakmunkák közül az egyik legfontosabb az Ablonczy Balázs Teleki Pálról született életrajzi munkája¹⁴. Nem csak műfajában hasonult az általam írt politikai pályáivhoz, de központi alakjának, Teleki Pálnak is fontos szerepe volt Újpétery Elemér életében. A könyv módszertanában, szerkezetében és tartalmában is követendő minta volt számomra. Ablonczy Balázs tett említést Újpétery Elemérről munkájában:

„A Szerb utcai kicsiny tanszék lett az egyik kiindulópontja annak a nagyszabású informális hálónak, amelynek révén Teleki a magyar közélet és kultúra különböző pontjaira kormányozta tanítványait és pártfogoltjait: 1939 és 1941 között Teleki a politikába próbálta átemelni ezt a hálózatot, ami csak részben sikerült. Padányi-Gulyás Béla később miniszterelnöki és IBUSZ-megbízott lett Kárpátalján, Cs. Szabó László a finnországi magyar önkéntesek kiutazását készítette elő Párizsban 1939-ben, Újpétery (az egyetemen még Ulakity) Elemér és Szegedy-Maszák Aladár diplomata lett.”¹⁵

Ablonczy rámutatott még egy közös pontra Újpétery és Teleki vonatkozásában:

„...A hívás nyomán éjjél előtt valamivel Újpétery Elemér jelen még meg a Miniszterelnökségen, és a Barcza-távirat másolatát adta át a miniszterelnöknek. Feltehetően a fiatal diplomata volt az utolsó, aki a politikust még életben látta.”¹⁶

¹² Gulyás László: A Horthy-korszak külpolitikája 4. Attraktor Könyvkiadó, n.h. 2017. illetve Gulyás László: A Horthy-korszak külpolitikája 5. Attraktor Könyvkiadó, n.h. 2018.

¹³ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Javított, bővített kiadás. n.h. 2010.

¹⁴ Ablonczy Balázs: A miniszterelnök élete és halála. (1879-1941). Jaffa Kiadó, 2018.

¹⁵ Uo. 191.

¹⁶ Uo. 280.

Teleki Pál és Újpétery Elemér kapcsolatát kutatva kiegészítésül szolgált Nyári Gábor munkája.¹⁷ Noha, Ablonczy Balázs munkája volt az élenjáró a Teleki-életrajzot tekintve, jelen kötet is számos említést tett Újpétery Elemérről. Ily módon a kötet kulcsfontosságú eleme az úgynevezett „SZ-Programpont” volt, amely Újpétery Elemér hátrahagyott gazdag hagyatékában egészében olvasható. Mindemellett a Teleki-Újpétery kapcsolat fontosabb momentumait is górcső alá vette, egészen a diplomata tanulmányaitól kezdve, a miniszterelnök haláláig.

A politikusportrék sorából nem nélkülözhető Tóth Imre¹⁸ Kánya Kálmánról írt szakmunkája, amely egyáltalán nem számított általánosnak a korszakot célzó történeti munkák sorában. Nemcsak Kánya Kálmán életéről és pályájáról adott számot, hanem említést tett Újpéteryről is:

„A delegációhoz tartozó Újpétery Elemér leírta, hogy Kányát roppant mód feszélyezte a sokaság (köztük a rengeteg gyerek) túlradó érzelmnyilvánítása, ezért zavarba ejtő helyzet elől inkább a háttérbe húzódott. [...]”¹⁹

Hasonlóan fontos történeti munka volt Kerepeszki Róbert, Darányi Kálmánról írt összefoglalója²⁰. Újpétery Elemér a revíziós célok ügyében Darányi Kálmánnal utazott Németországba, így ezzel a munkával kapcsolatuk több ponton is igazolható, Kerepeszki munkájában hivatkozott is az Újpétery által leírtakra, „Újpétery szerint”²¹ – írta.

Imrédy Béla személyével és politikai életével foglalkozó kötet²² szintén nem volt elhanyagolható, bár ez főképp belpolitikai szempontból vált relevánssá, nem tett említést Újpéteryről.

Jóval kritikusabb hozzáállást tanúsított könyvében Strasserné Chorin Daisy – Bán D. András²³ Újpétery Elemérről, akik szintén visszaemlékezéséből citáltak, de nem értettek egyet Újpétery álláspontjával. A munka Chorin Ferenc²⁴ életét dolgozta fel, tényeken kívül

¹⁷ Nyári Gábor: A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939-1941. Kairosz Kiadó, Piliscsaba-Budapest, 2015.

¹⁸ Tóth Imre: Egy polgári arisztokrata Kánya Kálmán (1869-1945). Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs-Budapest, 2016.

¹⁹ Uo. 198.

²⁰ Kerepeszki Róbert: A „tépelődő gentleman” Darányi Kálmán (1886-1939), Kronosz Kiadó, Pécs, 2014. illetve Kerepeszki Róbert: Darányi Kálmán: Pályakép, személyiség, korrajz. Kronosz Kiadó, Pécs, 2018.

²¹ Kerepeszki Róbert: A „tépelődő gentleman” Darányi Kálmán (1886-1939), Kronosz Kiadó, Pécs, 2014. 121.

²² Imrédy Béla a vádlottak padján. Párhuzamos Archívum, sorozatszerkesztő: Varga László. Osiris Kiadó, Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1999.

²³ Strasserné Chorin Daisy-Bán. D. András: Az Andrássy úttól a Park Avenue-ig. Fejezetek Chorin Ferenc életéből, Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

²⁴ Chorin Ferenc: 1879-ben született jó módú zsidó család gyermekeként. Üzletemberként tevékenykedett, majd feleségül vette Weiss Manfréd lányát, Weiss Daisyt. Az üzleti élet mellett politikusi babérokra tört, 1927-ben a felsőház tagja lett. A német megszállást követően emigrálnia kellett, Portugáliában telepedett le, ahol anyagi

korabeli levelek is gazdagították a kötetet. Az Újpétery-felé való unszimpatiát vélhetően az általa írt jelentések váltották ki a családból, Daisy így fogalmazott a kötetben:

„Lisszabonba érkezésünkről egyébként a Times 1944. június 29-i száma is beszámolt. Nagyjából hitelesen ismertette megmenekülésünk történetét. De egy-két részlet nem állta meg a helyét.” – ezeket a részeket emelte ki Újpétery, amikor Sztójaynak írt jelentésében az alábbiakat közölte:

*„Nevezettek [mármint mi – S. C. D.] együttvéve 1210 kg csomagot hoztak, és a repülőtéren arany-és ezüsttárgyaikat a portugál közegnek szabályosan bejelentették. – Mindebből egy szó sem volt igaz. – reagál kötetében Daisy.”*²⁵

A kötet érdekesen és részletesen elmesélte a család megmenekülését a nyilas hatalomátvételt követően, és írt a megpróbáltatásokról, amelyek befolyásolták életüket. Újpétery Elemérről „lojálisok a budapesti kormányhoz” vélekedtek.

Módszertanilag, a kapcsolati hálók feltárása érdekében használtam Rab Virág és Kiss László²⁶ – az MTA Társadalomtudományi Intézet munkatársainak feljegyzéseit, így segítségül hívva a társadalomtudomány eszköztárát igyekeztem kialakítani Újpétery viszonyrendszerét.

biztonságot nyújtott a szintén ott letelepedő Horthy Miklósnak. 1947-ben elhagyta Portugáliát és New Yorkban telepedett le, ahol újra az üzleti szférában helyezkedett el.

²⁵ Strasserné Chorin Daisy-Bán. D. András: Az Andrássy úttól a Park Avenue-ig. Fejezetek Chorin Ferenc életéből, Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 50.

²⁶ Rab Virág: Kapcsolati hálók a történelemben. Gondolat Kiadói Kör Kft., n.h. 2019.

1.2. Források

A historiográfiai szakmunkák mellett elősegítették kutatásomat a különböző forráscsoportok is. Ezek közül elsődlegesen az ego-dokumentumokat, annak egy fajtáját, a memoárokat emeltem ki. Gyáni Gábor szavait tolmácsolom: „*az ego-dokumentumok kivételes haszna nem a konvencionális értelemben vett történeti tények megállapításában rejlik; valójában az emberi tapasztalat és motiváció szempontjából van vagy lehet nekik kulcsszerepük a történetírói munkában*”²⁷ – írta.

Tagadhatatlan, hogy ne volna referenciális értékük a memoároknak, hiszen új nézőpontból közelítették meg az eseményeket, olyasmiről számoltak be és tudósították az olvasóikat, amelyek egyetlen szakmunkában, tényszerű adatközlésben sem kaptak helyet. Értelmezési nehézségük szubjektivitásukban rejlett, erre a jelenségre utalt Gyáni is, így kellő megfontolással kellett kezelni azokat. Ezeket a memoárokat többnyire az időrend kohéziója tartotta össze, ugyanakkor tartalmukba, álláspontjuk különbözhetek. Az egyén és a köztörténet/eseménytörténet kettőségének problematikája általánosságban jelen volt. Az egyént nem lehetett kiragadni a környezetéből, ámbar az események az adott személy nélkül is léteztek. A memoárok a legtöbb esetben önigazoló szándákkal íródtak, több évvel az események után, így olvasatukkor ezt az időbeni szakadékot is figyelembe kellett venni. Ez tovább nehezítette az értelmezést, legalábbis a szubjektív elemek felismerését biztosan. Míg egy napló esetében az író jelenbeli gondolatait, érzéseit vetette papírra, addig a memoárok távlati események utólagos értékelését tartalmazták.

Kutatásom alanyához, Újpétery Elemér nevéhez egy folytatásban megjelent visszaemlékezés köthető.²⁸ Ezek a memoárok kiváló alapot biztosítottak kutatásomhoz: az 1987-ben megjelent kötetben beszámolt arról a hét évről, amelyet magyar külügyi szolgálatban töltött, még az 1991-es kötet az 1945 utáni életéhez vitte közelebb olvasóját. Az első kötetben kronologikus sorrendben mutatta be a diplomácia világához vezető utat, és azt a világot, amelyet ő diplomataként megtapasztalt. Igen részletes beszámolót kaptunk, amelyet kiegészített naplóbejegyzésekkel, levelezésekkel is. Újpétery Elemér pályája során jelen lehetett a revíziót célzó tárgyalásokon, az olasz – és német közeledést elősegítő tanácskozásokon, majd a kiugrási kísérlet egyik aktív résztvevőjeként tarthattuk számon. A legnagyobb erénye visszaemlékezésének, hogy több olyan adatot közölt, amelyek eddig nem

²⁷ Gyáni Gábor: Az ego-dokumentumok történetírói haszna. In: <http://www.barkaonline.hu/esszek-tanulmányok/6719-az-ego-dokumentumok-tortenetiroi-haszna> (Letöltés ideje: 2023. január 20.)

²⁸ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Tények és Tanúk sorozat, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. illetve Újpétery Elemér: És aztán... Magánkiadás, Budapest, 1991.

szerepeltek egyik szakmunka, újság hasábjain sem. Visszaemlékezésének folytatása az 1945 utáni időszakról, új életéről adott számot. Politizálástól mentes, egy teljesen más tartalmú írás született, ami diplomata felmondásától nyugdíjazásáig, szintén kronologikus sorrendben olvasható.

Mindkét kötet szerves részét képezte kutatásomnak, a fentebb említett kutatási módszertan betartásával kiválóan hozzájárultak egy élettörténet feltérképezéséhez.²⁹

Újpétery Elemér megítélése a korszakban kettős volt, egyrésztől nem vitatták tehetségét, kiváló, felkészült diplomataként emlékeztek meg róla, másfelől németbarátként, protezsáltként bélyegezték meg. Ezek a vélekedések többnyire kortársai visszaemlékezéseiben olvashatók, akiknek életpályája bizonyos ponton összeegyeztethető volt Újpétery Elemér pályájával. Ily módon sorra vettem őket: Szegedy-Maszák Aladár két kötetes összefoglalója³⁰ igen gondosan felépített memoár. Többnyire berlini éveiről számolt be, és a második kötetben Újpéteryt is több helyen megemlítette. Új, eddig ismeretlen információval aligha szolgált, csak konstataulta Újpétery Elemér tevékenységét Lisszabonban.

Hasonlóan részletesen emlékezett vissza diplomata pályájára Barcza György emlékirataiban.³¹ Személyes kapcsolat nem volt igazolható közöttük, csak az 1944-es évben egyre sűrűsödő számjelsürgönyök útján megvalósult levelezés. Visszaemlékezésében megemlítette Újpétery Elemért, Bárdossy László miniszterelnökké választása kapcsán, ahol Újpétery Elemér németbarátságát emelte ki.

²⁹ Az 1980-as években egyre többen kezdtek el memoárokat írni, egyrészt saját motiváció, másrészt valamiféle kívülről érkező „társadalmi nyomás, kíváncsiság” is felerősítette ezeket. Újpétery Elemér memoárjára is érkeztek visszajelzések: „Metzl János: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, 1987. 545 lap. In: Soproni Szemle, 41/2. 1987. 187.” vagy az „Új Könyvek 24/11. 1987. 327. számában is foglalkoznak a visszaemlékezés megszületésével, amelyben már módszertani kritika is éri a memoárt: „*legjobban egy történeti értékű tanulmány kíváncskodna a végére, amely az emlékező pontatlanságait és szubjektív megnyilatkozásait legalábbis vitatná*”. Továbbá a „Magyarország folyóirat 24/15. 1987. számában is foglalkoznak a témával. A Magyar Hírlap-nak 1987-ben interjút is adott, amelyben kitértek a visszaemlékezésre is: „*Nem volt gondja írás közben, hiszen évtizedek óta nem írt magyarul?* illetve *Több százan várnak a könyvesboltban és az utcán az ön dedikálására*.” In: Magyar Hírlap 20/41. 1987. 5. A memoár megszületését valóban nagy érdeklődés vette körül, ezt bizonyítják a Népszava hasábjain, a „Közleményekben” megjelenő sorok: „*[...] megjelenő könyvét, február 17-én kedden, 16 órától dedikálja az Állami Könyvtérjesztő Vállalat Magvető Könyvesboltjában*.” In: Népszava, 115/37. 1987. 8. A Chicago és Környéke folyóirat is beszámol „Magyarországról” című rovatában Újpétery Elemér memoárjáról, 82/10. 1987. 5.

Visszaemlékezésének második kötete aligha járt ekkora visszhanggal, kétségkívül tartalmát tekintve sem keltett akkora érdeklődést, mint diplomata pályájáról írt összefoglalója. Az 1990-es évektől számos történészi szakmunka operál Újpétery Elemér soraira, és beilleszti azt tudományos munkájába.

³⁰ Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz I. (1932-1936) II. (-1945) Európa História, n.h. 1996.

³¹ Barcza György: Diplomataemlékeim 1911-1945. I-II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994.

Szent-Iványi Domokos³² nyíltan kifejezte unszimpatiaját, amelyet visszatekintésében papírra is vetett. Protezsáltként tartotta számon, és közös munkájuk során is ragaszkodott a szigorú munkakapcsolathoz.

A két világháború közötti diplomáciatörténet egyik nélkülözhetetlen személye volt Ullein-Reviczky Antal³³, akinek visszaemlékezését szintén beépítettem kutatásom során. Újpétery Elemérrel kiváló kapcsolatot ápolt, a fiatal diplomata részben neki köszönhetette lisszaboni akkreditálását. Elsők között volt, aki az angolszász orientációt támogatta, és amihez csatlakozott a későbbiekben Újpétery Elemér is.

Bár átfogóbb munkák és csak műfajukban hasonlítottak a fentebb említett memoárokhoz, kiemeltem Hory András³⁴ és Horthy Miklós³⁵ visszaemlékezéseit, amelyek egy átfogó képet adtak a korszak politikai berendezkedéseiről, külpolitikai és belpolitikai aggályokról, de Újpétery Elemérről nem írtak.

Újpétery Elemér esetében nem csak visszaemlékezésein keresztül ismerhettük meg társadalmi – és politikai nézeteit. Írói vénája már középiskolás korában kibontakozott, és főképp a társadalmi – és szociális kérdések foglalkoztatták. Ezen belül is szeretett otthona, Baja foglalkoztatta leginkább. Az általa írt társadalomtörténeti vonatkozású munkákra³⁶, húga Albert Sándorné Újpétery Edit hívta fel a figyelmet, illetve a Merk-Zsuzsa – Rapcsányi László³⁷ szerkesztésében megjelent „*A város keresi a múltját*” kötet részleges sajtókronológiája is beszámolt ezekről.

Ezek a munkák elsősorban iskolás éveikhez voltak köthetők, és műveivel igazolható, az a szociális – és társadalmi érzékenység, amely egész későbbi pályáját jellemezte.

³² Szent-Iványi Domokos: Visszatekintés 1941-1972. Magyar Szemle Könyvek, n.h. 2016. illetve Székér Nóra: Egy erdélyi-magyar diplomata életútja a diktatúrák árnyékában. Szent-Iványi Domokos életpályája. In: Petrás Éva (szerk.): A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka, Budapest, 2021. (Utóbbi nem visszaemlékezés, de Szent-Iványi Domokos kapcsán fontosnak tartottam itt jelezni).

³³ Ullein-Reviczky Antal: Német háború-orosz béke (Magyarország drámája) n.k. Budapest, 1993.

³⁴ Hory András: Bukaresttől Varsóig. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.

³⁵ Horthy Miklós: Emlékirataim. Buenos Aires, n.k. 1953.

³⁶ Újpétery Elemér: Baja a pusztuló város. In: Bajai Újság, Baja, 1934. illetve Újpétery Elemér: Baja város természetes szaporodásának kérdése. Népesedéspolitikai tanulmány, Új Élet Nyomda R. T. 1935. illetve Újpétery Elemér: Baja város jövője. Mérnökök Nyomdája, Budapest, 1936.

³⁷ Merk Zsuzsa – Rapcsányi László: A város keresi a múltját. Borbíró (Vojnics) Ferenc, Baja város polgármestere. Emlékezések, dokumentumok – Bajai dolgozatok 15. Baja, 2017.

„December 29. csütörtök: Bajai Újság, a címloldalon U. E. monogrammal (Újpétery Elemér) nagy cikke: Baja, a pusztuló város? – címmel. Gondosan összeállított statisztikai adatok, Baja kedvezőtlen természetes szaporulatáról. [...] 463. illetve „1934. augusztus 30. Bajai Újság, „3. oldalon Újpétery Elemér elemző [...] 469.

A kutatásom legfőbb forrásbázisát a primer források csoportköre alkotta. Az Újpétery életút kutatása főképpen személyes – és politikai hagyatékán³⁸ alapszik. A hagyaték felhasználása sokkal tényyszerűbb leírást engedett meg, a szubjektum kizárásával. A korabeli követi jelentések, hivatalos – és félhivatalos levelezései által vázoltam fel politikai beállítottságát, diplomata életútját. A hagyaték gazdagította az iskolás éveire illetve a lisszaboni tevékenységre fókuszáló fejezeteimet egyaránt. A Lisszabonban töltött évek kiválóan reprezentálhatók az általam felhasznált levéltári forrásokkal.³⁹Egyrésről, a követi jelentések tükrében nem csak Újpétery Elemér tevékenysége mutatható be, hanem az a nemzetközi milió is, amely jellemezte a háborús éveket.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára⁴⁰ is releváns anyagokkal szolgált számomra. Ezek az iratok főképpen már az 1950-es évekből származtak, és Újpétery Elemér politikai beállítottságára utaltak. Az anyagok kiváló alapot biztosítottak, hogy az általam kialakított tézist – miszerint Újpétery Elemér gondolkodásmódját páli fordulat jellemezte – bebizonyítsam vagy éppen cáfoljam. Az anyagok tartalmát tekintve elsősorban a szovjet állambiztonsági szervektől átvett iratokat tartalmazta, illetve „Szálasi és társai” rendeletek, propaganda anyagok is részét képezték. A legérdekesebb szegmense, a „Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma, Gestapo volt kapcsolati” című dosszié, amely egy listát is tartalmaz, Újpétery Elemér nevével.

A levéltári forrásokat elsősorban a „Lisszaboni Magyar Követségen” című fejezethez használtam fel.

³⁸ Újpétery Elemér személyes hagyatékát húga, Albert Sándorné Újpétery Edit adta át számomra, a politikai hagyaték a Magyar Földrajzi Múzeum gyűjteményében található, Érden.

³⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára: HU-MNL-OL-P 2066. Bakách-Besseney György hagyaték(1943-1958); HU-MNL-OL-K91 Lisszaboni Követség (1936-1944); HU-MNL-OL-K63 Politikai osztály általános iratai (1918-1944); HU-MNL-OL-K64 Politikai osztály rezervált iratai (1918-1944). Illetve a *The National Archives* (Kew, UK) iratai, úgy mint: „Intelligence: central Europe and Balkans (mainly Roman)” Date: 1942-1944, HS8/180. „Intelligence: central Europe and Balkans (Balkans contacts)” 1943-1944 HS8/182. „Decrypts of intercepted diplomatic communications” 1944. dec. – 1944. apr. HW 12/307. „Intelligence: central Europe and Balkans (mainly Romania) french documents, 1943. HS 8/179.

⁴⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára: ÁBTL 4.1. A-2128/2: 1956 előtti archiv anyagok és tanulmányok Németországról, Magyarországi tevékenységükre vonatkozóan, ÁBTL 3.1.5. O-11541/1: Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma, Gestapo volt kapcsolatai, ÁBTL 4.1. A-872: Szovjet állambiztonsági szervektől átvett anyagok, ÁBTL 4.1. A-779: Lengyel anyagok tárgymutatója (16 kötetben), ÁBTL 3.1.9. V-103419: Vizsgálati dosszié Ortutay Ferenc ügyében, ÁBTL 3.1.9. V-19430/16.: Szálasi és társai. (Vegyes anyagok), ÁBTL 3.1.9. V-19430/11a: Szálasi és társai. Propaganda anyagok, rendeletek, utasítások.

1.3. Diplomácia fogalma, sajátossága a Horthy-korszakban

„A nemzetközi kapcsolatok rendszere – mint a világban oly sok minden – folyamatosan változik. Annak ellenére, hogy a nemzetközi jog pillérei viszonylag stabilak, az államok érdekei és céljai, a nemzetközi szervezetek rendszere, működésük és céljaik és feladataik állandóan változnak – a világban folyó változásokat követve.”⁴¹

Értekezésemet a diplomácia tárgykörében írtam, és ehhez elengedhetetlen volt az elméleti megalapozás. Ez a kitérő bemutatta, azt a diplomáciai miliőt, amelyben Újpétery Elemér pályája is beilleszthető, és választ kínált egyik tézisemre, miszerint Újpétery Elemér tevékenysége egy új karriertípusba illeszthető bele.

A viszonylag állandó keretek között működő diplomácia és nemzetközi kapcsolatok rendszere a két világháború között is permanensen változó, formálódó egység volt. A Külügyi Igazgatás alapvető mérföldkövét az 1918. évi V. néptörvény⁴² rögzítette, amelyet a legtöbb történeti jogforrásgyűjtemény tartalmazott. Szükségszerűen az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását követően jött létre ez a – Károlyi-kormány – által elfogadott törvény, amely kimondta, hogy a magyar állam a külügyeit önállóan intézte. Az intézkedések élén a magyar külügyminiszter (továbbiakban: KM) áll és a magyar külügyi igazgatás szervei is a mindenkorai külügyminiszter vezetése alatt álltak. Tudniillik, a későbbiekben ezt a néptörvényt – jellegéből eredően is – hatályon kívül helyezték, a további intézkedéseket alapjaiban nem változtatták meg. Az önálló Külügyminisztérium (továbbiakban: KÜM) felállítása maga után vonta az új diplomáciai kar megszervezését és a hivatalos diplomaták képzését. A kialakult, szűk mozgástérből való kitörés lehetősége a kiváló diplomáciai kapcsolatokon nyugodott, amelyet a diplomatákon keresztül érhetők el. Itt vált igazán relevánssá ez az elméleti fejezet, hiszen Újpétery Elemér is ezeket a lépcsőfokokat járta be. A diplomatáknak több lépcsőfokot kellett végig járniuk – ezeket először az 1815-ös bécsi kongresszus szabályozta.

1. segédattasé →

2. attasé: A fogalom a francia attaché (összekötő, beosztott) kifejezés nemzetközileg évszázadok óta alkalmazott megfelelője. A diplomáciai gyakorlatban kettős értelemben használják. Egyrészt attasénak (segédattasénak) nevezik a

⁴¹ http://real.mtak.hu/80560/1/diplomaciai_lexikon.pdf (Letöltés ideje: 2020. 10. 30.) 10.

⁴² <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91800205.TV&searchUrl=/ezer-evtorvenyei%3Fpagenum%3D38> (Letöltés ideje: 2023. 01. 20.)

*hivatásos diplomáciai személyzet legalacsonyabb rangú tisztviselőit, másrészt azokat az – alkalmasint magas diplomáciai besorolású – egy-egy területre szakosodott diplomatákat (→szakattasék), akik feladatainak ellátása sajátos szakterületi jártasságot igényel.*⁴³

3. titkári pozíció: III.-II.-I. osztályú titkár: főképpen adminisztrációs feladatok ellátó személy, valamilyen exponált pozícióval rendelkező személy mellett (lásd későbbiekben Újpétery Elemér, aki személyi külügyi titkári feladatokat látott el Imrédy Béla és Csáky István mellett is.)

*4. tanácsos: II.- I. osztályú tanácsos: A tanácsosi rang elnyerésének azonban az a feltétele, hogy a diplomata a munkáját tartósan magas, vagy tartósan kimagasló színvonalon lássa el.*⁴⁴

5. rendkívüli követ

6. rendkívüli nagykövet

A felvázolt rangsorok alapján precízen körbejárható a diplomata, mint külügyi hivatás fogalomrendszere, a rangok egymástól világosan szétválaszthatók és tisztán kilátszik a ranglétrán befutott út jellege is.

A diplomata – ezen túlmenően, olyan ranggal rendelkező tisztségviselő, aki a külpolitikáért felelős miniszter hatáskörébe tartozó feladattal van felruházva és neki tartozik elszámolással, felelősséggel. A diplomaták elsődlegesen saját hazájukban látták el többnyire titkári feladataikat, aztán ha megfelelték, akkor a külképviselet tagjaivá avanzsálódtak, amely egyet jelentett egy külföldi pozíció betöltésével. A diplomatákon túl egyéb pozícióval rendelkező személyek is betölthették a külképviseletet, ennek szabályait és kereteit a nemzetközi és a magyar jog szabályai rögzítették, ez alapján a külképviselet az alábbi módon állt össze:

- *külképviselet vezetője*
- *diplomáciai személyzet*
- *szakdiplomáciai személyzet (többnyire tanácsosok)*
- *adminisztratív személyzet*

A külképviselet létesítése és alkalmazása a két világégés között egyre inkább felértékelődött és Magyarország is egyre gyakrabban élt ezzel a lehetőséggel, így többen már

⁴³ http://real.mtak.hu/80560/1/diplomaciai_lexikon.pdf (Letöltés ideje: 2020. 10. 30.) 69.

⁴⁴ http://real.mtak.hu/80560/1/diplomaciai_lexikon.pdf (Letöltés ideje: 2020. 10. 30.) 183.

az 1920-as évek folyamán külszolgálatot töltöttek be, többek között *Ullein-Reviczky Antal*, *Szegedy-Maszák Aladár*, *Barcza György* a későbbiekben pedig kutatásom alanya, *Újpeéry Elemér* is.

Külföldi pozíciójuk betöltésének feltétele a külpolitikai alapelvek betartása volt. Ezek az alapelvek többnyire minden ország preambulumban szerepeltek. A külpolitikai célok elérése is ezeket a szabályokat betartva tűzhető ki. Az alapelvek a következők voltak:

- „1. *Szuverén egyenlőség, a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása.*
2. *Tartózkodás az erőszaktól, valamint az azzal való fenyegetéstől.*
3. *A határok sérthetlensége.*
4. *Az államok területi integritása.*
5. *A viták békés rendezése.*
6. *A belügyekbe való be nem avatkozás.*
7. *Az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartása, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadságát.*
8. *A népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga.*
9. *Az államok közötti együttműködés.*
10. *A nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése.*”⁴⁵

A külügyi igazgatás természetéből adódóan más sajátossággal rendelkezett, mint egyéb igazgatási tevékenység:

„a) a külpolitika megvalósítására irányul oly módon, hogy ehhez információkat gyűjt és rendszerez,

b) nemcsak az állami szervek akaratán, hanem az államok egymás közötti viszonyán, gyakran megegyezésén alapul,

c) elsősorban a → nemzetközi jog szabályai határozzák meg,

d) a döntések többsége – a nemzetközi jog keretei között – mérlegelésen alapul,

e) gyakorolható más állam területén is,

f) a koordinatív és döntés-előkészítő tevékenység túlsúlyban van,

g) a hatósági jellegű tevékenység majdnem teljesen hiányzik, nem keletkezik hatóság-ügyfél viszony (kivéve a konzuli feladatokat, amelyek egy részének ellátása hasonlóságot

⁴⁵ http://real.mtak.hu/80560/1/diplomaciai_lexikon.pdf (Letöltés ideje: 2020. 10. 30.) 209. Lemák Ella megfogalmazása

mutat a klasszikus közigazgatási tevékenységgel, ugyanakkor ezeket a feladatokat nem önálló közigazgatási feladatkörben, hanem átruházott hatáskörben végzi a konzul),

h) a helyi igazgatási szervek külügyi igazgatási tevékenységet nem végeznek."⁴⁶

A felsorolás kiválóan alátámasztotta kutatási alanyom feladatkörét, céljait a külügyi szolgálat betöltésének idején. Tágabb értelemben a külügyi igazgatás története – amely magába foglalta a diplomáciai lépéseket, a diplomaták személyét és az egész külpolitika alapjait – visszanyúlt a dualizmus időszakáig, de az OMM felbomlását követően önálló igazgatást kellett létrehoznia Magyarországnak. Bár tagadhatatlan, hogy a közös KÜM-ben is kivette a részét Magyarország, ugyanakkor nehéz feladat volt teljesen önálló külügyet létrehozni, habár a diplomáciai apparátusban nagy számmal voltak magyarok. A KÜM és a külképviseletek kettőssége adta az egészet, amely kölcsönös munkát feltételezett. (Ennek kialakulásáról fentebb már részleteiben írtam.) Ugyanakkor az így kialakult és létrehozott külügyi osztályokról eddig még nem szóltam, a következőkben ezt vagyok hivatott pótolni. Ezek az osztályok és besorolások fontos szerepet játszottak egy diplomata előremenetelésében. Az első és legfontosabb osztály az a *politikai osztály*, amely feladata a külképviseletek jelentéseinek feldolgozása volt, illetve a KM tájékoztatása, az információk továbbadása.

A *sajtóosztály* a külföldi propagandát irányította, és mindennapi kapcsolatot tartott fent, az ilyen jellegű információk kezelése volt elsődleges feladatuk.

A *kabinet* a KM tevékenységét készítette elő, a legszorosabb kapcsolatban a KM ezzel az osztállyal állt a mindennapokban.

A *protokollostály* a külföldi politikusok, követek fogadásával, találkozások lebonyolításával foglalkozott. (Újpestery Elemér is sok időt töltött el a protokollostályon, több kezdetleges kapcsolata itt alakult ki, és itt látott bele elsőként a nemzetközi kapcsolatok korántsem egyszerű hálójába.)

A külügyi igazgatás szerteágazó reformjai az 1930-as évekre kijelenthetjük, hogy sikeresen célba értek. Felállt az új diplomáciai kar. 1930-ban a magyar állam 22 követséget és 16 konzulátust tartott fenn. A létrejött, látszólag stabil rendszert egyéb, statisztikai adatok ledönthetik, mint például az a tény, hogy 1919-1945 között 27-szer történt személyi változás a külügyminiszteri poszton – ami valljuk be az egységes, hatékony, permanensen működtetett külpolitikát nagymértékben csorbította.

⁴⁶ http://real.mtak.hu/80560/1/diplomaciai_lexikon.pdf (Letöltés ideje: 2020. 10. 30.) 212. L.E.

1.4.Történeti háttér bemutatása: Az új külügyi szolgálat felállítása, a diplomáciai kar kiépülése

A világháborús vereséget követően az önálló magyar külügyminisztérium felállítása volt az elsődleges feladat. Eddig az Osztrák-Magyar Monarchián belül közös ügy volt a külügy, de innentől kezdve önállóan kellett az országnak ezzel megküzdenie. Magyarországnak továbbra is célja volt, hogy elérje a 19. században jellemző nemzetközi szerepét és súlyát⁴⁷, amikor aktív résztvevője volt az európai kapcsolatrendszereknek. Ezzel párhuzamosan a két világháború között a magyar diplomácia bizonyos fokú professzionalizálódásáról is beszélhetünk. Ez elsősorban a külügyminisztérium (későbbiekben KÜM) reformján volt tetten érhető. Az 1918-as évet követően több reformjavaslat is született, amelyek arra irányultak, hogy minél hatékonyabbá tegyék a KÜM működését. Ez több okból is esedékes volt: vesztes ország révén újjá kellett élesíteni az aktív külpolitikát, stabil belpolitikát kellett teremteni és egy egyértelmű külpolitikai irányvonalat kellett kialakítani. Mindemellett egy olyan nemzetközi politikába kellett beilleszkednie Magyarországnak a két világháború között, amelyet bilaterális, paktum kapcsolatok jellemeztek. Már az 1920-as évek elején is jól látszott, hogy Olaszország és Németország segítsége és együttműködése nélkül ez aligha volt realizálható.

1918 októberében forradalmi körülmények⁴⁸ között került sor a magyar Külügyminisztérium felállítására, a forradalmi események mindinkább megkövetelték a gyors stabilizálást. A Külügyminisztériumban már 1919 februárjában 202 fő dolgozott, közöttük legalább 138 fő kinevezett tisztviselő is volt. Voltak, akiket a közös külügyi szolgálati tevékenységüket követően újra alkalmaztak, az ő számuk ekkor 68 volt. Amennyiben megvizsgáljuk a magyar Külügyminisztérium diplomáciai státusát, egyenesen feltűnő volt a nagy száma azoknak a diplomatáknak, akik, vagy már a közös szolgálatban, vagy a magyar szolgálatban gazdasági tevékenységük lévén, és a konzuli pályán szerzett rátermettségük révén a diplomáciai státusba lettek átminősítve. Ide tartozik például Kánya Kálmán, Apor Gábor⁴⁹, Csáky István gróf.

⁴⁷ Gergely András: Magyarország története a 19. században. Osiris Kiadó, n.h. 2003. című munka foglalkozik a 19. századi Magyarország történetével.

⁴⁸ Az „Őszirozsás forradalom” az első világháború elhúzódásából kialakult polgári forradalom, amely több nagyvárosban is kiszélesedett. A forradalom utolsó napján (október 31.) meggyilkolták Tisza Istvánt, volt magyar miniszterelnököt, majd megalakult a Károlyi-kormány.

⁴⁹ Apor Gábor: magyar diplomata, politikus. 1934-1935 között Magyarország bécsi követe, majd 1938-ig külügyminiszter-helyettes. A világháború ideje alatt, 1938-1944 között vatikáni követ.

A felsoroltak közül arisztokrata származásúak zömmel és a későbbiekben is magas, exponált pozíciókat töltöttek be. Az arisztokrata származás a diplomáciai karriert illetően természetes jelenség volt, ezért lesz rendhagyó Újpétery Elemér felemelkedése.

Ambrózy Lajos volt az egyik személy, aki a KÜM reformját illetően javaslattal állt elő. Előterjesztésében a státuszegyesítést fogalmazta meg, amely az úgynevezett „külügyi igazgatás fogalmazói státusának” nevezett el. A fogalmazói/segédfogalmazói státusz a diplomáciai karrierút első lépcsőfokát képezte. Az egyesítés következtében egységes fizetésbeli osztályok kialakítását célozta meg, amely gazdasági érdekeket védett. Ugyanakkor az egyesítés hátrányaival is szembe kell nézni, így Ambrózy egy olasz mintára történő, középmezsgét fejtetett, nevezetesen, hogy a középstátuszt be kellett olvasztani a diplomáciai státusba, a konzuli státusz pedig meg lesz tartva. Bár a későbbiekben a fogalmazói státusz részét fogja képezni a diplomáciai karrierlépcsőfokoknak, ez a tervzet mégis kudarcba fulladt.

Vladár Ervin⁵⁰, követi attasé is előterjesztette javaslatát, amely a külügyminisztérium és a diplomáciai képzés reformját célozta meg. Tervezetét 3 részre osztotta: belszolgálat, külszolgálat, a külügyekkel foglalkozó hivatalnoki kar. A belszolgálati tevékenységet az első lépésnek tekintette, amelynek sikerességét a külügyi szolgálat követte. Javaslatában középpontjában a diplomaták képzése állt, amely az önállósulást követően teljes átalakításra szorult. Nem lehet elvárni a tisztviselőktől, hogy saját költségükön képezzék magukat, a közös külügyi szolgálat erre megteremtette a pénzügyi háttérrel – de az új rendszer nem biztosította ezt a stabil gazdasági háttérrel. Vladár Ervin javaslatában minden tisztviselőnek 4 évet kellett eltöltenie belszolgálatban és 4 évet külszolgálatban. A képzést egy úgynevezett versenyvizsga zárta, amelyet sikeresen teljesítők között megfelelő diplomáciai nemzedék születhetett volna meg. Újpétery Elemér visszaemlékezéséből kiderült, hogy Vladár Ervin elképzelése részben megvalósult.

Bizonyos radikális előterjesztések is bekerültek a reformjavaslatok közé, a Külügyminisztérium minden adminisztratív részlegét fel kívánta függeszteni és csak a gyakorlati tevékenységeknek helyet adó osztályokat tartotta volna fenn, ilyen módon a politikai, elnöki osztályt és a bírói osztályt. Viszont ez nagy létszámapasztáshoz vezethetett, illetve túlzottan radikálisnak találták így nem valósult meg. Egyéb reformjavaslatok is születtek, amelyek a KÜM különböző részeinek reformját célozták, bizonyítandó a helyzet instabilitását.

⁵⁰ Vladár Ervin (1833-1928): jogász, császári és királyi kamarás, Zemplén-vármegye főjegyzője.

A két év alatt, háromszor bekövetkezett rendszerváltás ellenére, a külügyi szolgálat személyi állománya viszonylag állandó volt, még a Tanácsköztársaság⁵¹ időszaka alatt is.⁵² Ekkor első sorban a Monarchia egykori külügyi tisztviselőiről, azaz nagyhatalmi státuszt és nemzeti kataklizmát egyaránt megélt, tapasztalt diplomatákról volt szó.

Az instabilitásban változást Bethlen István miniszterelnöksége jelentette. A diplomáciai kar folyamatosan fejlődött. Az 1920-as évek első fele az önálló minisztériumi adminisztráció, az önálló ügykezelés kiépítésének időszaka volt, amelynek személyi hátterét a Ballhausplatzon tapasztalatot szerzett diplomaták biztosították.

„Az 1918 őszen kiépülő magyar diplomáciai szolgálat ugyanis kezdettől fogva kész volt átvenni a közös külügyi szolgálat tisztviselőit, hiszen elsősorban ők voltak a szükséges szaktudás birtokában.”⁵³

A későbbiekben a már említett diplomata karrierút kiépítése lett az elsődleges, különösen az után, hogy Bethlen István foglalta el a miniszterelnöki széket. Az 1920-as évek közepétől Kánya Kálmán is azt hangoztatta, hogy meg kellett adni a lehetőséget azoknak a diplomata pályára készülő fiataloknak is, akiknek egzisztenciális háttere, amúgy nem felelt meg az elvárásoknak. Ennek hátterében természetesen a reformigény állt, de hangsúlyozni kell, hogy a régi rendszer hívei nem akartak – 1918-1919 során - egy köztársasági rendszer diplomatái lenni, így többen már az 1920-as évek előtt disszidáltak. Egy új generáció váltotta fel őket, amelynek tagja volt Újpétery Elemér is.

Az új diplomáciai kar kiépülése már 1918-ban elkezdődött. A közös külügyért felelős tisztviselők egy része disszidált az országból, ám többen maradtak és szaktudásuk miatt továbbra is aktív szerepet töltöttek be a már önállóan működő magyar Külügyminisztériumban. Mindamellet, hogy megfelelő személyek kerüljenek a tisztviselői állaskörökbe problémát jelentett taníttatásuk, felkészítésük a diplomata feladatra.

„A régi külügyi tisztviselők azonban nemcsak a szaktudást, hanem a magyar politikai közvélemény nagy hányada által olyannyira kárhoztatott „ballplatzi szellemet” is magukkal hozták.”⁵⁴

Természetesen, ez a felfogás az új magyar külpolitikai irányvonal, a revízió igitelésével sok esetben nehezen összeegyeztethető volt. A KÜM felállítása mellett elkezdődtek a kiütkeresések a szomszédos államokkal, ám a közös nevező még váratott magára. A

⁵¹ A Tanácsköztársaság egy szovjet vezetésen alapuló politikai berendezkedés volt, amely 1919. március 21-én jött létre, és 133 napig állt fenn, elnökeként Garbai Sándor lépett elő.

⁵² Pritz Pál: Az a „rövid” 20. század – Történetpolitikai tanulmányok. Bp. 2005. 77.

⁵³ Hory András: Bukaresttől Varsóig, Budapest. 1987. 28.

⁵⁴ Uo. 1987. 28.

diplomáciai kar kiépülése és a magyar külpolitika alakulása több korabeli tisztviselő memoárjainak lapjain búj meg. Érdekességük abban mutatkozott meg, hogy más – más utakat futottak be – példának okáért ki szeretném emelni Hory András tevékenységét. Ő volt az egyik olyan személy, aki bár töltött be exponált jelentőségű pozíciót a Monarchia ideje alatt is, mégsem tudott azonosulni a már fentebb említett „ballplatzi-i szellemmel”. Mi volt ennek az ütközésnek a lényege? Erre a választ Pritz Pál adja meg Hory András visszaemlékezésének bevezetésében – mely egyben egy kiváló külpolitikai összefoglalót is nyújt az olvasó számára:

„Semmi esetre sem az alapvető külpolitikai célkitűzés. [...] egyszóval a külpolitikai hangsúlyok kialakításában, az optimális orientáció megválasztásában azonban lehettek és voltak tetemes különbségek.”⁵⁵

A revízió nem csak a vezetőség igényévé vált, hanem a közvélemény is egyre inkább ezt az irányvonalat támogatta. Hory András volt az egyik magyar követ, aki Bukaresten 1921-1924 között osztotta a magyar álláspontot és igyekezett megegyezni a románokkal. Mellette az 1920-as évek elején olyan személyek láttak el követségi és konzuli feladatokat, mint Szentirmay Béla, Szilas Emil illetve Takách-Tolvay József.⁵⁶ A Vladár Ervin elképzelésében előreterjesztett vizsga a gyakorlatban is megvalósult. Az 1920-as évek próbálkozásai, alakításai elérték céljukat – hiszen, egy szintén új generáció tagjaként elismert diplomata, Újpétery Elemér jelentkezésekor már biztos alapon nyugodott a képzés minden része.

A vizsgára nem csak kiemelkedő anyagi háttérrel rendelkező személyek jelentkezhettek, származástól függetlenül – akinek taníttatása ilyesfajta hivatalvégzésre irányul – bárki beadhatta kérelmét. A versenyvizsgákon zömmel 10-15 ember jelent meg az éveket vizsgálva – Újpétery Elemér visszaemlékezéséből kiderült, hogy 1936-ban 16 fő jelent meg. A vizsga három napon keresztül tartott – különböző tematikai sorrendet követett. Első napon a francia nyelv állt a középpontban – hiszen a korszakban a diplomácia nyelve francia volt, így aki azt nem tudta magáénak, gyakorlatilag biztos lehetett abban, hogy a diplomata hivatás nem az ő uta. A második nap a diplomáciai történetnek volt szentelve, majd a harmadik napon a gazdasági/nemzetgazdasági kérdések kerültek a fókuszpontba.

⁵⁵ Uo. 1987. 29.

⁵⁶ Szentirmay Béla: Főkonzul. A bukaresti (1921–1924) diplomáciai képviselő aktív tagja. Konzuláris teendők elvégzésére osztották be.

Szilas Emil: Alkonzul. A bukaresti (1921–1924) diplomáciai képviselő aktív tagja. Konzuláris feladatok ellátására kérték fel.

Takách-Tolvay József: Követségi tanácsos, mint katonai felügyelő osztották be.

Természetesen a *leendő* diplomaták kaptak felkészülési időt, összesen négy órahossza állt a rendelkezésükre, hogy tudásukat papírra vessék. A vizsgák többnyire szóban zajlottak és a külügyminisztérium magasabb tisztviselői bírálták el a jelentkezőket és az általuk kialakított bizottság bírálta a későbbiekben el, hogy ki lehetett tagja a rendszerváltást követő új diplomáciai karnak. Általában négy-öt embert vettek fel – nem volt ez másképp az 1930-as években sem. A külügyminisztérium egyik elnöki osztályának a vezetője volt többnyire az, aki a versenyvizsga eredményeit prezentálta.

Az 1936-os év volt releváns számomra – hiszen kutatásom alanya is ebben az évben jelentkezett hivatali állásra. Rajta kívül még hárman voltak azok, akiknek bizalmat szavaztak és elkezdheték próbaévüket.

„[...] a külügyminiszter úr hozzájárulásával a következő négy jelöltet választotta ki próbaévre:

- 1. Papházay Ferenc (apja tábornok volt a vezérkarnál)*
- 2. Botkay Károly (apja kúriai tanácselnök volt)*
- 3. Hedry Lőrinc (nagybátyja volt a brüsszeli követ, apja Heves megye főispánja)*
- 4. Újpétery Elemér”⁵⁷*

Jól látszott a felsorolásból is, hogy Újpétery Elemér kilógott a sorból. Természetesen nem tudása volt az, ami elválasztotta őt társaitól, hanem anyagi helyzete. Ő maga a következőképp fogalmazott, mikor hivatásos diplomata lett:

„Valami meleg érzés futott át rajtam. Végül is nem volt hiábavaló a szorgalmam, a sok tanulás: hivatásos diplomata lettem.”⁵⁸

Természetesen, míg folyamatosan folytak a diplomaták felvételei 1920 óta többek bizonyították rátermettségüket, és kijelenthető, hogy kiválóan képviselték a magyar álláspontot és az a lojalitás, amit ők magukban hordoztak bizonyítja azt a hiányt, amit a „ballplatzi szellemmel” rendelkező „rég diplomaták” nem tudhattak magukénak. Ilyen volt például Barcza György – aki 1927-1938 között volt vatikáni követ majd 1938-1941 között londoni követ, vagy Szegedy-Maszák Aladár, aki 1937-1942 között a berlini követségen teljesített szolgálatot és nagy szerepet játszott a Kállay-féle különbékét célzó titkos tárgyalások lebonyolításában. Illetve 1945-1947 között magyar követi tevékenységet látott el Washingtonban.

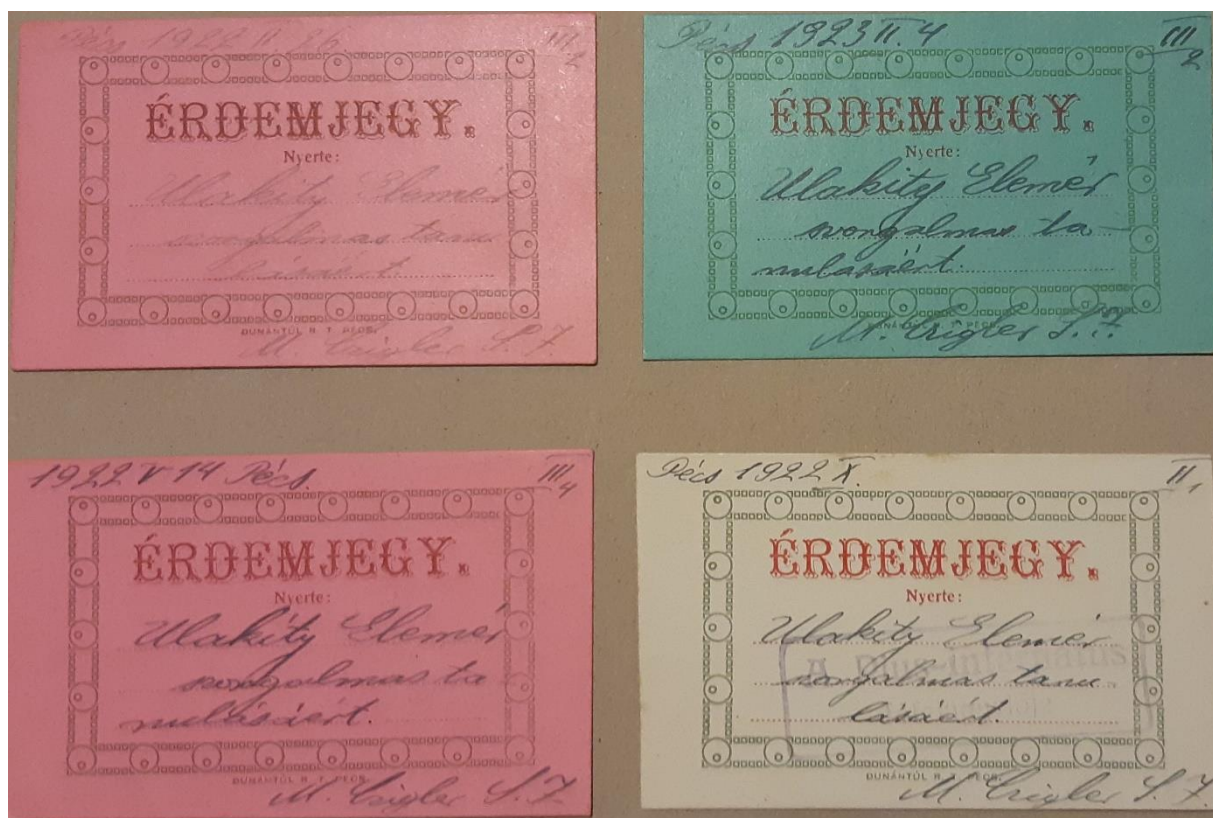
Ha utólagos véleményezést intézünk az új diplomáciai kar kialakulásáról 1920 és 1935 között igen pozitív értékelést vonhattunk le. Stabil lábakon nyugvó Külügyminisztérium állt

⁵⁷ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1987. 19.

⁵⁸ Uo. 1987. 19.

fel, majd a diplomata képzésnek köszönhetően megfelelő, a nemzetközi porondon is helytálló diplomáciai kar alakult ki. Jelen állítást alátámasztotta a korszakban tevékenykedő diplomaták életútja, sikerei, amely tapasztalatokat – legtöbbjük – memoár formájában az utókorra hagyott.

és gazdaság köré épülő művek sora. Ezek megértéséhez korábbi olvasatai biztosították az alapot. Így jutott el végül a gazdaságtörténelemhez, ipari és szociális tanulmányokhoz, utóbbiak nagyban meghatározták későbbi politikai beállítottságát is. Az olvasás mellett nagy gondot fordított az idegen nyelvek elsajátítására is. Németül tudott, már elemi iskolás kora óta művelte a nyelv elsajátítását, de érdekelt az angol és francia nyelv is. Reálgimnáziumban a francia nyelv kötelező kurzus volt, önszorgalomból elkezdte külön az angol nyelv elsajátítását is, illetve latinul is tanult. A legtöbb érdemjegy Pécsi tanulmányaiból maradt fent, melyek bizonyítják kitartását és szorgalmát:

2. kép: Újpétery Elemér érdemjegyei Pécsen folytatott tanulmányairól

Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum – Újpétery Elemér hagyatéka

Gimnázium utolsó három évét Baján végezte el. Érdeklődési köre egyre inkább a külpolitika és a diplomácia világára összpontosult. Gondolkodását formálták azok a könyvek amelyeket Machiavelli-től, Richelieu-től olvasott, és egyre közelebb került a politikai tartalmú írásokhoz is. Felvételt nyelt a pécsi Pius-főgimnázium eucharisztikus szövetségébe 1922-ben. Ily módon szigorú szabályok között kerülhetett közelebb a vallási élet bizonyos formájához, ugyanakkor vallásáról a későbbiekben aligha van adatunk, nem úgy, mint politikai beállítottságáról. Érettségét követően tudatosan választott: a

Közgazdaságtudományi Kar Külügyi és Közigazgatási szakjára jelentkezett (1929). Sok kitűnő tanára volt, visszaemlékezésében két személyt emelt ki különösképpen:

*„Kettőt szeretnék közölni kiemelni, mert mint emberek és mint professzorok, az amúgy is magas átlagon felül voltak: gróf Teleki Pált, aki politikai földrajzot adott elő, és Erődi-Harrach Bélát, aki szociálpolitikai tudományok terén mélyítette tudásomat.”*⁵⁹

Tanulmányai során a Közgazdasági Egyetemi Hallgatók Német Körének tagságára is vállalkozott (1928) illetve a Külügyi és Közigazgatási Hallgatók Körének tagja volt (1930). Emellett az Olasz Egyetemközi Intézet kurzusainak aktív résztvevője volt, ahol az olasz nyelv gyakorlati megismerése mellett, egyre inkább kialakult az olasz politikai állam felé szimpátiája. 1933-ban, a nyolc szemeszter befejezése után okleveles közgazdászként fejezte be tanulmányait. Csatlakozott a Közgazdák Egyetemi Szövetségéhez, és mellette megkezdte doktorátusi előkészületeit. Két fő tárgy volt – nemzetközi jog és politikai földrajz – melyeket sikeresen abszolvált, így 1934 júniusában summa cum laude értékeléssel doktorált. Az 1930-as években a radikális mozgalmak fő bázisát az ifjúság alkotta, ehhez tartozott Újpétery Elemér is. Iskolai évei során kibontakozó radikális jobboldali beállítottságát több korabeli sajtóanyag is igazolhatja. Sokkal inkább, hiszen 1935-ig főképpen az olasz szimpátia volt domináns azok körében, akik a radikális jobboldali eszméket helyezték előtérbe. A *Dunántúl* című folyóirat hasábjain így írtak: *„Az olasz-barát magyar ifjúsági egyesület közgyűlése”*⁶⁰. Az olasz-magyar egyetemi ifjúság egyesületének ülésezéséről ad számot a *Pécsi Napló*⁶¹ 1934-ben.

Az iskolai évek közötti nyári szünetek sem teltek tétlenül, kétszer Grenoble-ban, egyszer Besanconban vett részt kurzusokon, amelyek egyrészt a francia nyelv elsajátítását szolgálták, másrésztől kulturális adalékokkal is gazdagították. Emellett történelmi, politikai és gazdasági referátumokat is hallgatott. Későbbi külügyi pályája során számos résztvevőjével újra találkozott Lisszabonban, többek újságíróként vagy kereskedelemben helyezkedtek el, míg mások hasonlóan a diplomata pályát választották. Ezek a nyári idegennyelvű kurzusok Újpétery Eleméren túl másokat is megihlettek pályaválasztásuk tekintetében. Szociálpolitikai tanulmányai nagy hatást gyakoroltak rá, olyannyira, hogy tervezetet nyújtott be egy Szociálpolitikai Múzeum felállításáról a Szentkirályi utcai Központ épületében. A tervezet példánya hagyatékában fennmaradt, ami az alábbi módon épült fel Hermann gondnok úr eszméje alapján:

⁵⁹ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 14.

⁶⁰ Az olasz-barát magyar ifjúsági egyesület közgyűlése. In: *Dunántúl*, 24/102. 1934. 5.

⁶¹ Olasz-magyar Egyetemi Ifjúsági Egyesület Pécsi Nagygyűlése. In: *Pécsi Napló*, 43/102. 1934. 7.

„1. A Múzeum szükségessége: Gyakorlati és elméleti szociálpolitikusok képzéséhez feltétlenül szükséges, hogy egyrészt tájékozódhassanak a külföldi, de különösen magyar szociálpolitikai intézményekről, azok múltjáról, kifejtett munkáiról, elhelyezkedésükről. De még fontosabb, hogy saját intézetünk múltjának, küzdelmes éveinek minden bizonyítéka egy helyen, világosan áttekinthető rendszerben legyen megtalálható. Így kaphatnak csak áttekintést a munkatársak arról a stúdiumról, melye közelebbről meg akarnak ismerni, de így ismerhetik meg működésünket a kívülről érdeklődők is leginkább.”⁶²

A tervezet szólt a Múzeumban elhelyezendő anyagokról, melyek zömmel magyarországi rokonintézményekről készült fényképek, azok ismertetése, térképek, külföldi szociálpolitikai rokonintézmények ismertetései voltak. Újpétery Elemér célja volt, hogy a Magyarországon tartandó Nemzetközi Kongresszus idejére a múzeum felálljon. 1934-1935-ben a budapesti Bercsényi tüzéreknél töltötte katonaévét, de azt követően a Szociálpolitikai Intézet munkatárasaként tevékenykedett egy éven keresztül, volt tanára, Erődi-Harrach Béla vezetése alatt.

Doktorátusa után számos előadást tartott, ami érintett természetesen szociálpolitikai témákat, mindemellett foglalkoztatta a diplomáciai és külpolitikai közvélemény szerepe, illetve az 1930-as években jellemző politikai berendezkedések megértése. Gazdasági és szociálpolitikai tanulmányait nem csak előadása kapcsán kamatoztatta, hanem termékeny íróvá avanszált, legalábbis szeretett városa, Baja kapcsán. 1935-ben megjelent munkája – Baja város természetes szaporodásának kérdése, mint népesedéspolitikai tanulmány látta meg a napvilágot. Jelen munkájában a közgazdász köszön vissza, nincs okfejtés, ítélkezés, csak tényszerű leírást olvashattunk. A közgazdasági számítások, statisztikai adatok megalkotása, értelmezése kiváló szakmai tudását bizonyították.⁶³

Megállapítható, hogy 1935-re már világosan kezdett kirajzolódni az a politikai gondolkodásmódja, amely meghatározó volt az 1930-as évek második felének végéig. Radikális jobboldalt képviselő, középpolgári család sarja volt, így nem csak tanulmányai hatása állt politikai beállítottságának hátterében. Újpétery Elemér két éven keresztül a Szent Imre kollégiumi kör⁶⁴ elnökeként tevékenykedett, 1936-re már egyértelműen látta saját

⁶² Tervezet szociálpolitikai Múzeumról a Szentkirályi utcai Központ épületében (1934. július 3.) Magyar Földrajzi Múzeum – Újpétery Elemér hagyatéka, Érd

⁶³ Újpétery Elemér: Baja város természetes szaporodásának kérdése. Népesedéspolitikai tanulmány. Baja, Új Élet Nyomda, 1935.

⁶⁴ Az MTI 1928. május 1-i beszámolója tudósít a Szent-Imre Kollégium ünnepélyes megnyitójáról. A Kollégium a „keresztény magyar kultúra országútján” jelszóval nyitotta meg kapuit és egyértelműen az ifjúság felé fordult. Újpétery Elemér tagságát bizonyítja, egy 1936-ban megjelent cikk, a Nemzeti Újságban, amely *Igazgatóavatás/búcsúzás* szalagcímmel jelent meg, és amelyen Újpétery Elemér beszédet is mondott. In: Nemzeti Újság, 18/247. 1936. 10.

politikai útját. Újpétery Elemér radikális jobboldali beállítottságát nem is igazolhatta volna jobban a Gömbös-korszakhoz és az olasz politikai berendezkedéshez fűződő szimpátiája, utóbbiról publikált is.⁶⁵

*„A Gömbös-korszak nem múlt el nyomtalanul. Nemcsak én tettem bibliámmá az akkor már létező „népi” írók könyveit, nemcsak én láttam elhalaszthatatlannak az azonnali és mélyreható szociális reformokat, hanem az egész egyetemi fiatalság.”*⁶⁶

1936-ban jelentkezett a külügyminisztériumba a soron következő külügyi felvételi vizsgára. Újpétery Elemér származásánál fogva nem is jelentkezhett volna külügyi pályára, a változás hátterére így emlékezett:

*„Az idősebb generáció közül is jó néhányan így látták a helyzetet. Köztük – ugye ez a meglepetés? – Kánya Kálmán külügyminiszter is. Ezt csak később tudtam meg. Ő adta ki az utasítást, hogy 1936-ban mindenkit be kell hívni a külügyi felvételi vizsgára, akinek a képesítése megvan hozzá, és jelentkezett. Tekintet nélkül származására és szülei vagyoni és társadalmi helyzetére. Mint fentebb írtam, csak később már a külügyben tudtam meg ezt. Én nagyon kis reménnyel vártam behívásomat. De megtörtént.”*⁶⁷

A külügyi vizsga három napon át tartott, az első napon a francia tudásról kellett számot adni, a második nap a diplomáciai történelemről szólt, a harmadik napon pedig a nemzetgazdasági tényezőkről folytattak diskurzust. Újpétery Elemér számára a második nap volt a legbiztatóbb, előnyben érezte magát társaival szemben, a korábbi olvasottsága, nyári kurzusok miatt. A nemzetgazdasági téma a következő volt: Hogyan szeretné kialakítani a jövő Magyarország belső exportra irányuló közgazdaságát?

*„Magyarország gazdasági fejlődését nem lehet izolációra, csak egyeseknek kedvező protekcionizmusra alapozni. Az ország gazdasági problémáit bele kell illeszteni a körülötte fekvő államok keretébe. Mindegyik államnak úgy kell fejleszteni gazdaságát, hogy saját nyersanyagait, munkatudását, természetes adottságait a legmesszebben összehangolja a mellette fekvő államokkal.”*⁶⁸

Újpétery Elemér fogalmazása 1936-ban elég illuzionista volt, emellett valóban megoldást teremthetett az országnak. Ugyanakkor, a politikai és gazdasági elszigeteltség még nem szűnt meg teljes egészében az 1930-as években sem, ily módon egy nagy, korporatív gazdasági tér kialakítására, Magyarország esetében vajmi kevés esélye volt. Nem beszélve arról, hogy közös gazdasági érdekek egyeztetésére is aligha volt lehetőség. A revizionista

⁶⁵ Újpétery Elemér: Az olasz korporatív törvényhozás, Budapest, 1936.

⁶⁶ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 16.

⁶⁷ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 14.

⁶⁸ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987.17.

politikát folytató Magyarország gazdaságpolitikája és Újpétery Elemér elképzelése nehezen összeegyeztethető volt, ettől függetlenül válasza meggyőzte a vizsgáztatókat, és a másik két napon is eredményesen teljesített. Csurgay Tibor, az elnöki osztály főnöke, mint bizottsági tag ismertette felvételi eredményeit. A tizenhat felvételező közül négy személyt választottak ki a próbaévre: Papházay Ferenc⁶⁹, Botkay Károly⁷⁰, Hedry Lőrinc⁷¹, Újpétery Elemér. A felsorolásból jól kitűnt, hogy Újpétery Elemér mellett három fő származásánál fogva is diplomata pályára avanszált, ugyanakkor felvételi eredményességükről nincs forrásunk, mindössze annyi, amit Újpétery Elemér visszaemlékezésében közölt, hogy a legtöbben jól szerepeltek.

Elkezdődött a próbaév. Ebben az időszakban gyakorlati tennivalók mellett szintén előadásokat kellett hallgatniuk, nyelvek, diplomácia, politika és a gazdasági földrajz kurzusokból. Új témák is előkerültek, úgy, mint a hírszerzés és az elhárítás, a politikai rendőrség működése, diplomaták működése, viselkedése. Újpétery Elemér kedvenc előadásai közé tartozott a politikai és gazdasági földrajz, nem csak tanára miatt (Pósfay követ), hanem már középiskolás kora óta nagyon érdekelte a földrajz és azzal összefüggésben a politikai alakulások. Újpétery tehetsége és Pósfay követtel való kapcsolata meghozta eredményét:

*„Beszéltem az elnöki osztály főnökével. Én már öreg vagyok, és terhemre esnek ezek az előadások (az előadásokért semmiféle honorárium nem járt.) Információm alapján az elnöki osztály főnöke megadta hozzájárulását, hogy a jövő héttől kezdve Újpéteri kollégátok adja elő ezt a tárgyat. Mindaz, amit róla hallottam egyetemi körökből, meggyőzött, hogy jó kezekbe kerültek.”*⁷²

Az előadások mellett délutánonként a külügy egyik osztályán dolgoztak a próbaéves diplomaták. Újpétery Elemér a kulturális osztályra került. Villani Lajos⁷³ követ és Baranyay Zoltán⁷⁴ miniszteri tanácsos megismertették vele az osztály működését, feladatkörét. Az osztály igen sokrétű tevékenységet látott el, ami többek között kiterjedt a külföldről érkező írók, művészek, tudósok fogadására; illetve célkitűzése volt, hogy a magyar kultúrát megismertesse a külföldiek számára. 1937 szeptember végén befejeződött a próbaév, és

⁶⁹ Apja tábornok volt a vezérkarnál.

⁷⁰ Apja kúriai tanácselnök.

⁷¹ Nagybátyja volt a brüsszeli követ, édesapja Heves megye főispánja

⁷² Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 21-22.

⁷³ Villani Lajos diplomata, író. 1914-től diplomáciai szolgálatot teljesített, követként tevékenykedett többek között Triesztben, Milánóban, Ankarában, Belgrádban. 1940-től Helsinkiben látta el követi feladatait.

⁷⁴ Baranyay Zoltán: A Külügyminisztérium miniszteri tanácsosa, 1936-1940 között a kulturális osztály helyettes vezetőjeként tevékenykedett, majd 1940-1941 között chicagói magyar főkonzul pozíciót töltötte be.

csak Botkay Károly volt az, akit a próbaév időszaka alatt elbocsátottak, állítólag zsidó származása miatt. 1937. október elsejével, mint segédfogalmazó hivatalosan is felvették Újpétery Elemért a külügyminisztérium fogalmazási karába. Ez annyit jelentett, hogy véglegesen hivatásos diplomata lett. Az elnöki osztályra került, ami csalódásként érte:

„Az elnöki osztályról jóformán soha senki nem került külföldi posztra. Pedig nekem ez volt a legfőbb vágyam. Ott, külföldi poszton láttam a lehetőséget, ahol tudásomat valóban megmérhetem, ahol beleszólhatok külföldről, diplomataposztról a magyar külpolitika formálásába, eleinte igen szerény mértékben természetesen, de az idők múltával egyre jobban. Külföldi poszthoz azonban normálisan a politikai, gazdaságpolitikai vagy protokollosztályon át vezetett az út.”⁷⁵

Ilyen formán az első év igen bizonytalan volt számára. Konkrét feladatköre sem volt, így tovább mélyítette tudását, népi írók könyveit olvasta, különféle újságcikkeket a feltörekvő új generáció tollaiból, szociálpolitikai tanulmányokat, ebből kifolyólag egyre inkább beleásta magát a belpolitika fejlődésébe. Egy stabil belpolitika nélkül nincsen jól működő külpolitika, így azon a téren is fejlesztette magát, hogy még jobban teljesíthessen külpolitikai vonalon. Természetesen Újpétery Elemért nem csak személyes ambíciói vezették – az új generáció tagjaként hitt a közösen lefektetett elvekben, a megvalósítandó reformok szükségességében, így felelősséggel tartozott generációja felé. A cél egy új, szociális Magyarország megteremtése és az ehhez szükséges reformok előkészítése volt. Ugyanakkor gyakorlatban ezeket aligha tudta véghezvinni, elméleti síkon megalapozta törekvéseit, ugyanakkor az idősebb külügyi kollégák teljesen más gondolkörrel rendelkeztek, hozzájuk kellett alkalmazkodnia, a lojalitás élvezett prioritást pályája kezdetén.

1937. decemberében Újpétery Elemért Apor Gábor közbenjárásával áthelyezték a protokollosztályra⁷⁶, amely egy újabb lépcsőfokot jelentett számára céljai eléréshez. Kiváló lehetőség volt számára a kapcsolatépítésre, hiszen nem csak saját kollégáival fűzhette szorosabbra szakmai kapcsolatát, hanem az összes, Budapestre akkreditált idegen követségek tagjaival is találkozhatott. Feladatkörébe tartozott a sok hivatalos meghívás lebonyolítása, étkezési rend kidolgozása, a követségi titkárok és attasék fogadásával is őt bízták meg. Kezdett egészen átalakulni feladatköre, így társadalomtudományi tanulmányai is háttérbe szorultak. Már a próbaév alatt is, de 1937 szeptemberéből egyre sűrűsödtek

⁷⁵ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 27.

⁷⁶ Protokoll tevékenységére is kitért a korabeli sajtó, például a Pesti Hírlap egyik számában a kormányzó villásreggelijét említi meg és annak összefüggésében Újpétery Elemért. In: Pesti Hírlap, 60/7. 1938. 2.

sámára is az ebéd-és vacsorameghívások, egyre több embert ismerhetett meg. Pályájának korai éveiben ugyanakkor politikai kapcsolatokról aligha beszélhetünk, igyekezett szakmabeliekkel tartani a kapcsolatot, kialakítani egy saját viszonyrendszert, de nem volt elég tapasztalt, hogy valós, politikai kapcsolatot alakíthasson ki. Ennek háttérében az is állt, hogy persze ezek a meghívások kiváló lehetőségek voltak számára, de a későbbi külpolitikai tárgyalásokhoz képest vajmi csekély esélyt biztosítottak neki. 1938 elején kibővült protokolltevékenysége, nevezetesen külföldi vendégek kíséretét bízták rá, akik zömmel hivatalos célból érkeztek. Ilyen személyek voltak, Schuschnigg⁷⁷ kancellár és Guido Schmidt osztrák külügyminiszter: látogatásuk egy okból kifolyólag volt érdekes, már 1938. februárjában szembe kellett nézni az egyre növekvő német befolyással, ami nem csak az osztrákokat, hanem a magyarokat is érintette. Látogatásuk az Anschluss előtt pár héttel történt, és nem titkolt céljuk Ausztria függetlenségének megmentése. Whalter Funk, a harmadik birodalom egyik legnagyobb gazdasági tekintélye volt. Újpétery Elemér jó kapcsolatot alakított ki vele, főként gazdasági kérdéseket érintettek, és kiderült, hogy Whalter Funk igen jártas a magyar gyáripár és mezőgazdaság területén. Újpétery Elemér és közte elhangzott egy párbeszéd:

„Rendszeresen olvasom és már évek óta a „Zeitschrift für Geopolitik”-ot. Csodálkozott. „Sie lesen regelmässig diese Zeitschrift? Ön rendszeresen olvassa ezt a folyóiratot? Ja, Herr Excellenz. Da müssen Sie doch wissen, was Ihnen bevorsteht. (Akkor tudnia kell, mi vár magukra.)”⁷⁸

Az a konzekvencia vonható le, hogy Újpétery Elemér már jóval hamarabb megértette a németek célját, mint jónéhány politikustársa. A berlin-bagdadi tengely mentén akar a német birodalom gazdaságilag előtörni, de a vasútvonal nincsen készen és politikailag is instabil a helyzet. Jelentésében Újpétery természetesen közölte beszélgetését Walter Funkkal. A harmadik látogató, aki Újpétery Elemér pályája kapcsán releváns szerephez jutott az Bohle, külügyi államtitkár, az Auslandsdeutschtum, a birodalom határain kívül élő német kisebbségek vezetője. Találkozójuk hónapokkal a bécsi döntés előtt zajlott le, beszélgetésüket az esztergomi katedrális magaslatán folytatták:

⁷⁷ Schuschnigg érkezését egyéb dokumentumok is rögzítik és megemlítik, hogy Újpétery Elemér fogadja a kancellárt. In: Pesti Hírlap, 60/6. 1938. 3. illetve Budapesti Hírlap, 58/6. 1938. 3.

⁷⁸ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 36.

„A túlsó parton magyarok laknak? – Ameddig a szem ellát, államtitkár úr, a lakosság túlnyomó többsége magyar. – Egy-két pillanatig hallgatott. Aztán: Maguk ezt rövidesen visszakapják.”⁷⁹

Ahogy a magyar vezetőség többsége, annyira már Újpétery is átlátta a magyar revíziós politikát, hogy békés úton csak olasz és német támogatással érhetik el céljukat. Jelentésében részletesen közölte Bohle-al folytatott beszélgetését is, különös tekintettel a Felvidékre vonatkozó szegmensét. A beszélgetés is a német magabiztosságot és az egyre növekvő befolyást bizonyította, hiszen, Újpétery Elemér 1938 elején nem töltött be semmilyen komolyabb pozíciót, mégis olyan információkhoz jutott hozzá, amiknek valóságalapja a későbbiekben bebizonyosodott.

A tapasztaltak alapján és a Darányi-kormány politikai gyengülése még inkább megerősítette politikai hovatartozásában. A kétirányú jobb-és baloldali szélsőségek nem imponáltak számára, a konzervativizmus eszméje sem elégítette ki, az ő eszménye egy alulról jövő teljes megújulás volt, amit békés úton, de gyors tempóban képzelt el. Ő és generációja helyeselte a Gömbös volt miniszterelnök programját, bár saját magát többször „gyökerestül radikális” – nak nevezte, kizárva a radikális jobboldali eszmék üdvözlését, ugyanakkor politikai és szociális reformelképzelése, családi származása az utóbbi hovatartozást erősíti. Így semmiképp nem érthetünk egyet azzal a kijelentésével, hogy nem volt radikális jobboldali. Politikai felfogásában változás következett be, az 1930-as éveket kétségkívül ebben a szellemben töltötte el. 1938 nyarán előléptetésben részesült:

„dr. Újpétery Elemér miniszteri segédfogalmazó miniszteri fogalmazóvá 1938. évi június hó 30-án.”⁸⁰

⁷⁹ Uo.. 37.

⁸⁰ Külügyi Közlöny 18. 5. szám. 1938. 28.

2.1.Imrédy Béla személyi külügyi titkára

1938. május 14-én megalakult az Imrédy-kormány, amely változást hozott Újpétery Elemér pályájában, Imrédy Béla személyi külügyi titkárává avanszált.

„dr. Újpétery Elemér miniszteri fogalmazó, ideiglenesen a m.kir. miniszterelnökséghez szolgálatételre beosztva.”⁸¹

Újpétery Elemér áthelyezési rendeletét Apor Gábor nyújtotta át számára:

„Itt az áthelyezési rendeletem. Új helyed ideiglenes. Mindenkor kérheted visszahelyezésem. Veszélyes helyre kerülsz, főleg a jelenlegi körülmények között. Sokan fognak hízelegni, sokan fognak megpróbálni kihasználni, hogy a miniszterelnöknek számolj be beszélgetéseikről, az ő terveikről, biztos sokan fognak irigykedni, szidni és ellened intrikálni. Se hízelgés, se kritika ne tévesszen meg. Mindig tartsd szem előtt, hogy átmeneti posztra kerülsz! Nem belpolitikusnak készültél, hanem diplomatának. Maradj az! Ezt elvárjuk tőled.”⁸²

Az első hivatásos diplomata, aki szintén miniszterelnök személyi titkáráként kezdte meg karrierjét Szentiványi Domokos volt. Szerepe főként a Dísz tér és a Sándor palota közti közvetítésben merült ki, ő Darányi Kálmán mellé került. Újpétery Elemér a második külügyi tisztviselő volt ebben a pozícióban. Jelenlegi körülmények, amiket Apor Gábor is említett az átadott rendeletben valóban Magyarország zűrzavaros politikai helyzetére utaltak. Imrédy Béla azon próbálkozásai, hogy javítson Magyarország diplomáciai kapcsolatán az angolok irányába, bizonyos fokú népszerűsítetlen megítélést eredményezett Olaszország és Németország oldaláról. A két ország elidegenítése azonban a revíziós politika hátráltatását jelentette, így belátta, hogy ez a külpolitikai irányvonal nem működőképes, így 1938 végétől egy olasz – és németbarát külpolitikai tendencia bontakozott ki. Ezt a változást Újpétery Elemér üdvözölte, hiszen már iskolai tanulmányai óta, jobboldali beállítottságánál fogva húzott az olasz – és német eszmék gyakorlati megvalósulásához Magyarországon. Belpolitikai reformok élére állt egy új, szociálisabb Magyarország megteremtésének reményében. Újpétery Elemér nem csak öncélúan kezdte megvalósítani tervét, Imrédy is hasonló szerepet szánt a fiatal diplomata számára:

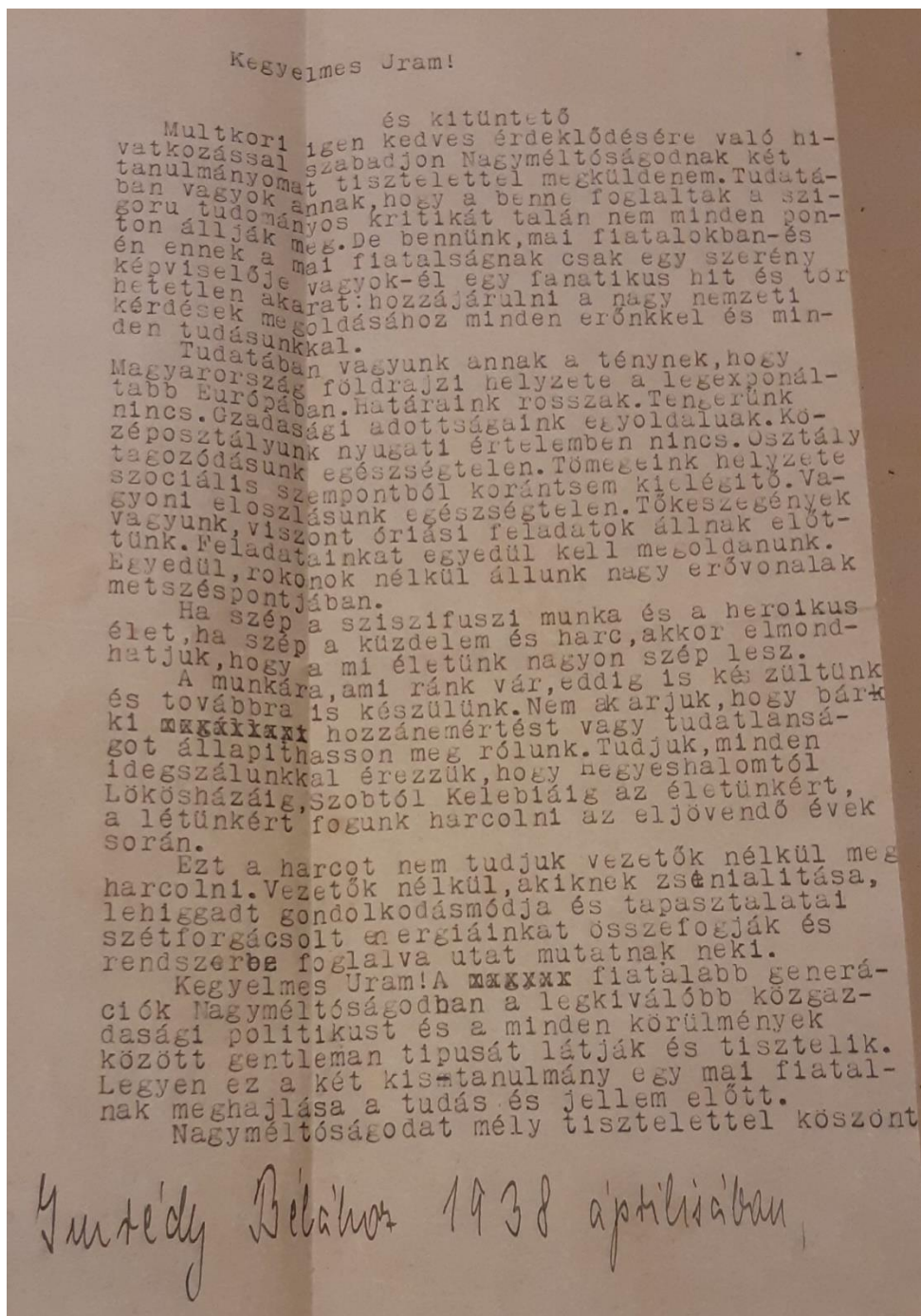
„Neked a külüggyel való állandó kapcsolaton kívül más szerepet is szánok. Módot adok neked és rajtad keresztül a generációnak, hogy szabadon kifejlődhessetek. Az én feladatom

⁸¹Külügyi Közlöny 18. 7. szám. 1938. 47.

⁸² Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 43.

nem könnyű, sőt nagyon nehéz. Bízom a generációdban és benned. Sokat, nagyon sokat várok tőletek.”⁸³

A személyes diskurzust megelőzte egy Újpétery Elemér hagyatékából fennmaradt levél, amelyet Imrédy Bélának címzett, 1938. áprilisában, még pozíciója betöltése előtt.

1. kép: Levél Imrédy Bélához

Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum Érd. Újpétery Elemér politikai hagyatéka,
1938. április

⁸³ Uo. 45-46.

A levél tartalma kétségtelenül bizonyította Újpétery Elemér politikai hovatartozását, érzékenységet a szociális reformok igénye iránt. Magasztalta, piedesztálra emelte Imrédy Bélát, már – már heroizálta, és közölte, hogy politikailag egy oldalon álltak. A levélben említett két rövid tanulmány nem képezte a hagyaték részét. Kis idő elteltével Kánya közvetítésével kiderült, hogy Imrédy Béla ragaszkodik Újpétery Elemérhez, hogy betöltse titkári pozícióját. Az Újpétery hagyatékából előkerült levél, bizonyosan befolyásolta döntésében.

Újpétery Elemér több ismerőssel folytatott a reformok kapcsán diskurzust, elsősorban Zilahi-Sebess Jenővel⁸⁴, aki régi jó barátja volt. Az általános vélemény az volt, hogy reformötletiket valamilyen folyóirat vagy társaság köré kellene szervezni, ezáltal minél több emberhez eljutnak az új reformjavaslatok. Újpétery Elemér még korábbi tanulmányai során ismerkedett meg a *népi írók*⁸⁵ munkásságával, így azt mindenképp bekapcsolta jövőbeli tervébe. Természetesen külpolitikai feladatainak is eleget tett, jelentésekből és számjeltáviratokból tapasztalta, hogy a nemzetközi helyzet kiéleződött. A politikai ellentétek a Harmadik Birodalom és az angolok, franciák között egyre csak nőttek. Így a belpolitikai stabilitás még inkább felértékelődött Újpétery Elemér számára. A folyóirat az „*Egyedül vagyunk*”⁸⁶ címet viselte, utalva arra a gazdasági és politikai izolációra, amibe Magyarország került a trianoni békeszerződés következményeként. A folyóirat nem semleges, éppen a jobboldali eszméket fogalmazta meg. Ennek viszont vajmi csekély jelentőséget tulajdonítottak az egyre növekvő nemzetközi feszültség mellett. A magyar

⁸⁴ Zilahi-Sebess Jenő: A Külügyminisztérium tisztviselője volt, hasonló utat járt be, mint Újpétery Elemér. Pályafutását segédfogalmazóként kezdte, 1939-ben miniszteri segédtitkár, majd a kulturális osztály helyettes vezetője pozíciót töltötte be. 1941-ben miniszteri titkárrá nevezik ki, majd 1942-től a kulturális osztály vezetője, majd 1943 és 1944 között a sajtóosztály vezetője. Utóbbi időszakban tapasztalható sűrűbb levéltás az akkor Lisszabonban tartzkodó Újpétery Elemérrel.

⁸⁵ Népi írók vagy népi mozgalom az 1920-1930-as években terjedt el leginkább. Radikális irodalmi, művészeti áramlatok voltak, főképpen társadalmi – és szociális reformigényekkel álltak elő. (*A népi mozgalomról bővebben: Új Magyar Irodalmi Lexikon II. (H-Ö). Főszerkesztő: Péter László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.*)

⁸⁶ *Egyedül vagyunk* című folyóirat 1938. október és 1944. október között létezett. Főképp társadalompolitikai és szépirodalmi folyóirat volt, amely létrehozása kapcsán kell megemlítenünk Újpétery Elemért. Egy tárgyalásuk során felvázolta Imrédy Bélának ötletét, aki elvárásokkal állt elő azzal kapcsolatban: „*Célja legyen, hogy az ország-különös tekintettel a fiatalabb generációkra-égető problémáit tárgyalja, a vitát megengedve és megkívánva. Nyitva kell állnia olyan problémák tárgyalására is, mint a földreform, a bank és hitelpolitika, az ország természeti kincseinek feltárása, mezőgazdaságunk és iparosításunk jövője, természetes gyarapodásunk, külkereskedelmi politikánk kérdései.*” In: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 48. A leírtak egyértelműen erősítik a jobboldali szellemiséget, ehhez képest Újpétery Elemér, úgy fogalmaz, hogy „*Független író, újságíró alig volt [...] féltek, hogy a folyóirat nem sokáig marad független.*” Uo. 49. Újpétery kijelentése nem állja meg a helyét, ugyanis már a kezdetektől kezdve nem beszélhetünk semleges folyóiratról, sokkal inkább jobboldali eszméket vallott.

Az *Egyedül vagyunk* folyóirat szerkesztőihez sorolható többek között: Oláh György, Kárász József és népes írói táborát erősítették, többek között: Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter.

ügyet két másik folyóirat is szolgálta a korszakban, egy francia nyelvű a „*Nouvelle Revue de Hongrie*” és egy angol nyelvű a „*Hungarian Quarterly*”. Balogh József⁸⁷ szerkesztette mindkét lapot, aminek nemzetközi jelentősége az 1930-as években nem mutatkozott meg. Az 1940-es években, főként liszaboni tartózkodása alatt Újpétery Elemér levelezést folytatott a lap szerkesztőjével, akkor bizonyosodott meg arról, hogy valójában milyen nagy szolgálatot tettek ezek a folyóiratok Nyugaton. A növekvő német ráhatás nem csak a politikai befolyásban mutatkozott meg. Megnőtt az igény egy német nyelvű havi folyóirat elindítására is, amelynek előkészületeivel Újpétery Elemér bízta meg. A „*Schaffendes Ungarn*” címet kapta a napilap. Függetlenül attól, hogy német nyelvű lapról volt szó, Újpétery Elemér ragaszkodott ahhoz, hogy túlnyomó részben magyarok írják a cikkeket. Fontosnak tartotta a magyar bel-és külpolitikai kérdések tárgyalásán túl a művészet és irodalom ismertetését. Felelős szerkesztőnek Marjay Frigyes⁸⁸ ajánlotta, mely ajánlást felsőbb körökben jóvá is hagytak. A német folyóirat szellemi vezetésével Újpétery Elemér újra visszatért a külpolitikai vonalra. A belpolitikai munka számára monotonnak mutatkozott, és bár tudta, hogy stabil belpolitika feltétele a jól működő külpolitikának, nem igazán mozgott otthonosan benne. Gyakorlatban is elindult számára a diplomata létforma: ekkor már a Szudéta-válság, a müncheni négyes konferencia illetve a felvidékre irányuló revízió foglalta le a vezető elit mindennapjait, amiben Újpétery Elemér is aktívan kivette a részét. A miniszterelnököt elkísérte a heti kormányparti értekezletekre – bár megfigyelőként volt jelen. Ezen túlmenően a revíziós politika megkövetelte a személyes találkozókat is, és utazásokat a Harmadik Birodalomba illetve Rómába. Elsőként a római látogatásra került sor, 1938. július 18-án Imrédy találkozott az olasz államférfiakkal. Imrédyt elkísérte Kánya Kálmán és Zilahi-Sebess Jenő mellett, Újpétery Elemér is. Ez volt az első befolyásos útja, amelyet diplomataként megélt. Mussolini, Ciano mellett Újpétery Elemér Dino Grandi⁸⁹, a fasiszta nagytanács elnökét is megismerhette. Egy vacsora alkalmával komoly beszélgetés folyt le kettejük között:

„Az olasz külpolitika magyarbarát. Inkább az, mint németbarát. Mi nem becsüljük le az angolszászokat. A németek viszont erősek. Nagyon erősek. A Duna-medencében a szerepük

⁸⁷ Balogh Józsefet még budapesti, kulturális osztályon teljesített szolgálata idején ismerte meg Újpétery Elemér. 1943-ban folytatott levelezésük tartalmát későbbi fejezetemben közlöm.

⁸⁸ Marjay Frigyes 1938-ban a vezérkari főnökség munkatársa volt, de a külügyi sajtóosztálynak is több cikket illetve könyvet írt.

⁸⁹ Dino Grandi a fasiszta nagytanács tagja, aki igen nagy befolyásra tett szert ez időben a párt-és belpolitikai vonalon, illetve az olasz kormányelnökre is nagy hatást gyakorolt.

a jövő években döntő lesz. Erre a magyar politikának fel kell készülnie. Figyeljenek nagyon a mi vonalvezetésünkre. Kövessék!”⁹⁰

A beszélgetés érdekessége abban rejlik, hogy Mussolini és Ciano tudta nélkül osztotta meg Grandi ezeket az információkat a fiatal diplomatával. Újpétery, mint mindent, ezt is továbbította feletteseinek. Az olasz látogatás magyar szempontból kiválóan sikerült, a miniszterelnök saját programját meg is osztotta Újpéteryvel:

„Ez a látogatás politikailag és gazdaságilag nagyon hasznos volt. Kétségtelen, hogy a következő években a tengelyé és ezen belül a német birodalomé lesz a döntő szó mindenben, ami Közép-és Kelet Európában, mondhatnám egész Európában történik. Remélem, hogy nem lesz háború, és ha lesz, nem fajul világháborúvá. Nincs más utunk, mint kül-és gazdaság politikailag a tengelyhatalmakhoz igazodni. A mi feladatunk gyorsan megerősödni. Ehhez alapvető belső reformok kellenek. El kell tűnniük egyes nagykartelleknek, korlátozni kell a bankok hatalmát, olcsóbb hitel kell a kisiparnak és a mezőgazdaságnak, de főleg át kell alakulnia az ország szociális rétegződésének. Ezeket a változásokat csak kis részben lehet a jelenlegi, úgynevezett „uralkodó osztályokkal” egyetértésben végrehajtani. Az új generációk üttöreje és segítsége nélkül nem lehet sikerem. Magam részéről minden erőmet a fenti célok megvalósítására fogom fordítani.”⁹¹

Újpétery Elemér üdvözölte a miniszterelnök tervezett politikai programját, ugyanakkor sokkal radikálisabb eszközökhöz nyúlva, a magyar társadalom gyökeres megváltoztatására volt hivatott. Az olasz látogatás tovább erősítette Imrédyt abban, hogy a közeljövőben nem volt esély angol vagy angolszász támogatásra. A konzekvencia egyértelművé vált, hogy revíziós külpolitika nincsen német illetve olasz segítség nélkül. A miniszterelnök látogatásáról nem csak a magyar tudósítók számoltak meg, több olasz napilap hasábjain is feltűnt a tárgyalás híre.⁹²

⁹⁰ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 54.

⁹¹Uo. 55-56.

⁹² „Il Popolo di Roma” (Róma, 1938. július 22.) A római konferencia sikerességéről számol be a lap. A főcím fordítása: Imrédy csodálja Olaszországot/Imrédy csodálata Olaszország iránt. Különböző szalagcímek beszámolnak, hogy a magyar lapok dicsérik a római konferencia sikerességét és pozitív eredményeit. Imrédy valóban nagyon impresszionálva tért haza Magyarországra és politikai tervét is Olaszország mintájára igyekezett megformálni. Az olasz konferencia Újpétery Elemérre is nagy hatást gyakorolt. In: Újpétery Elemér politikai hagyaték, Magyar Földrajzi Múzeum, Érd. illetve „Il Popolo di Roma” (Róma, 1938. július 22.) Imrédy Béla a tárgyalásokon túlmenően kísérőivel, köztük Újpétery Elemérrel meglátogatta a Guidonia Repülési Központot. A kísérleti részlegek megtekintésén túl, kilátogatott a repülőterre is, ahol a legújabb prototípusokkal ismerkedhetett meg, legtöbbjük már demonstrációs repülést is végrehajtott. A repülőtéri

Az olasz látogatás nem hiábavaló, szükséges volt mind gazdasági-és katonapolitikai szempontból a tapogatódzás. Sem a magyar kormány, sem Revíziós Liga nem volt felkészülve azonnali cselekvésre. A magyar gondolkodás a „Szent István-i Birodalom” „a trianoni gyalázat” közhelyein nyugodott, amik külpolitikai szempontból aligha voltak döntők. Az olasz látogatást követték a kiel-i tárgyalások.

1938. augusztus 20-án kezdődött el a találkozó. A magyar hivatalos küldöttség tagja volt Horthy kormányzó feleségével, Imrédy Béla, Kánya Kálmán, külügyminiszter, Keresztes Fischer Lajos⁹³, a vezérkar főnöke, Kuhl Lajos⁹⁴, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, Zilahy-Sebess Jenő, Kánya titkára, és Újpeéry Elemér, mint Imrédy Béla személyi, külügyi titkára. A kiel-i találkozó részleteivel az MTI is foglalkozott és sorra hozta le a híreket:

„Kiel, augusztus 22. (Magyar Távirati Iroda)

Hitler vezér és birodalmi kancellár reggel 9 órakor különvonaton megérkezett Kielbe. A pályaudvaron Raeder vezértengernagy, a haditengerészet főparancsnoka fogadta több más előkelőség élén. A kancellár a pályaudvar tornácának azonnal arra a részére ment, ahova Horthy Miklós kormányzó és kíséretének különvonata befut. A vasárnapi borús és esős idő után hétfőn ragyogóan kiderült az idő és napfényes tenger várja a kormányzói pár és a magyar államférfiak látogatását.”⁹⁵

Az 1938 augusztusában folyó tárgyalásokról folyamatosan tudósított az MTI, és habár Újpeéry Elemér is részese volt ezeknek, nevét aligha rögzítik ezek a sajtóhírek.

„A magyar és német népet a bajtársiasság és a barátság örvendetes módon még mindig erősödő kötelékei kapcsolják egybe, különösen a világháború óta. [...] Magyarország állandóan arra fog törekedni, hogy nemcsak a saját erejéből, hanem bevált barátainak –

látogatás gazdasági-és katonapolitikai szempontból is fontosnak bizonyultak. In: Újpeéry Elemér politikai hagyatéka, Magyar Földrajzi Múzeum, Érd. Imrédy Béla az olasz tárgyalások után elégedetten vállalt interjút a „Giornale d'Italia” lapnak. Csodálatát fejezte ki az olasz fasiszta rendszer előtt és bízott az olasz-magyar barátságban.

Az újságcikkek a birtokomban vannak.

⁹³ Keresztes-Fischer Lajos: Katonai pályafutása igen felívelő tendenciát mutatott a korszakban. 1938-tól a Honvéd Vezérkar főnöke lett, majd 1939-től Horthy Miklós fő hadsegédjeként látta el feladatait. 1944. október 15. után a németek deportálták.

⁹⁴ Kuhl Lajos: a Magyar Külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetője, majd 1938-tól a politikai osztály vezetője.

⁹⁵ MTI, 7. kiadás, 1938. augusztus 22. 9 óra 10 perc. In: Újpeéry Elemér politikai hagyatéka. Magyar Földrajzi Múzeum, Érd

Német Birodalomnak és Olaszországnak – szoros együttműködésének is igyekezzék megteremteni ennek az igazi békének az előfeltételeit.”⁹⁶

A kielit találkozót pozitív sajtóvisszhangja volt olvasható az MTI hasábjain, utaltak a közös múltra és a régóta fennálló barátságra, és a trianoni veszteségeket, mint közös, igazságtalan sors tüntették fel. Ettől kétségkívül árnyaltabb volt a két ország kapcsolata. Mindkét fél önös érdekeit tartotta szem előtt a tárgyalások előtt: Magyarország a revíziós igényeit. A magyarok már előre elkészített külpolitikai tervvel érkeztek, első helyen állt a Csehszlovákiával való békés revízió kérdése. Hitler elismerte a magyar területi igényeket, feltételül szabta, hogy Magyarország mozgósítson Csehszlovákia ellen, hiszen Hitler számára a Szudéta-kérdés prioritást élvezett. Horthy elutasította Hitler ajánlatát, Magyarország sem gazdaságilag sem katonailag nem állt készen egy esetleges háborús összecsapásra.

Újpeéry Elemér a tárgyalásokon, mint hallgató fél volt jelen, jegyzetelt, de aktív szerepet nem vállalt. Ugyanakkor visszaemlékezésében közölte, hogy nem csak a fejletlen gazdaság és katonaság állt a magyar vezetők nemleges válasza mögött. Bakách-Bessenyei György, az akkori belgrádi követ, aláírta a bledi egyezményt, ami bár Magyarország számára pozitív, a német-magyar együttműködés hátráltatását szolgálta.

Ugyanakkor az MTI még augusztus 28-án is pozitívan nyilatkozott a magyar-német együttműködésről, ez bizonyítja, hogy a magyar közvélemény pozitív tudósítása prioritást élvezett.

„A látogatás külsőségeiben és benső érzéseiben egyaránt teljes mértékben megfelelt a magyar-német baráti hagyományoknak.”⁹⁷

A sikertelen kielit találkozót további tárgyalások követték Berlinben, Nürnbergben. Újpeéry Elemér Berlinben valamennyi nemzetiszocialista vezetőt megismerhetett, így többek között Goebbels, Himmlert, Heydrichet, Rosenberget, Rudolf Hesst. Újpeéry az alábbi módon nyilatkozott a németekről az első külpolitikai útja után:

„Egyetlen közös vonásuk volt: az önbizalom. A német vezetők, főleg a porosz származásúak ebben a pontban, az önbizalom éreztetésében nagyon különböztek az olasz vezetőkötől, akiket már előbb láthattam. Ez nevelésükkel volt magyarázható. Nem éreztették az általuk érzett fölényt, legalább akkor még nem. Barátságosak voltak; pedánsak, minden formáság

⁹⁶ MTI, 7. kiadás, 1938. augusztus 24. 10 óra 20 perc. In: Újpeéry Elemér politikai hagyaték. Magyar Földrajzi Múzeum, Érd

⁹⁷ MTI, 6. kiadás, 1938. augusztus 28. 19 óra 35 perc. In: Újpeéry Elemér politikai hagyaték. Magyar Földrajzi Múzeum, Érd

betartásában. Meghallgatták a magyar vezetők érveit. Néha megértést is mutattak. De a saját maguk által kitűzött céloktól egy betűvel sem tértek el. Ez nem csak velünk szemben nyilvánul meg, hanem minden barátjukkal vagy ellenségükkel szemben egyaránt. A „tengely” fő ereje ők voltak. Ezt nem szívesen, de lassan az olaszok is belátták.”⁹⁸

Egyértelművé vált, hogy csakis német segítséggel és együttműködéssel érhetőek el a magyar revíziós célok, mindemellett az angolok és a franciák aligha fogják mindezt támogatni. A német tárgyalások következményeképp összeült a müncheni konferencia, 1938. szeptember 29-30. között. Újpétery Elemér második fontos külpolitikai eseménye volt pályája során. A müncheni konferencia részletei ismertek, ugyanakkor egy fontos szegmensét kiemelem, amely nem szerepelt korabeli okmányokban, Újpétery Elemér a tanúja, szó szerint idézem a magyarok utolsó kísérletét:

„Nem tudom kinek volt az ötlete, valószínűleg Kányának, vagy talán magának Csákynak. Csáky jól ismerte Cianót. Vagy legalábbis azt hitte. Teljes titokban megjelent a müncheni konferencia előtt Münchenben. Cianót kereste, de hiába. Végül is, a rendőrkordont áttörve, elérte az olasz külügyminisztert, amint az a lépcsőn felfelé menet a döntő konferenciára sietett. Ciano nem tudott ez elől a találkozás elől kitérni. Csáky rövid pillanatok alatt azt kérte az olasz külügyminisztertől, hogy Olaszország, mint Magyarország barátja legalább annyit javasoljon, hogy a magyar felvidéki területi követelések szerepeljenek a záró kommunikében. Ciano ezt, inkább félvállról, megígérte. Az ő fellépésének köszönhattük, hogy a négy nagyhatalom a záró kommunikében a magyar revíziós követelésekről is említést tett.”⁹⁹

Jelen beszélgetést egyéb forrás nem rögzítette. A már említett olasz tárgyalások alapján lehetett benne ráció, ugyanakkor túlzó kijelentés azt állítani, hogy csak a jó olasz-magyar kapcsolat billentette a mérleget a magyar igények javára. Jóllehet, az angol és francia elképzeléseket ily módon nem lehetett befolyásolni, ahogyan a németek céljait sem megmásítani. Mindenesetre egy színes pontja a müncheni konferencia előzményeinek, és valóban szóltak a magyar igényekről is.

A német támogatás szükségessége egyre nagyobb nyomásként nehezedett rá a magyar vezetőkre, a Hitlerrel való tárgyalásra Darányi Kálmánt választotta ki Imrédy Béla¹⁰⁰, akit Újpétery Elemér is elkísért. Újpétery nem vehetett részt a tárgyaláson, Darányin és Hitleren

⁹⁸ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 66.

⁹⁹ U. a. 70.

¹⁰⁰ A tárgyalásokról beszámol a korabeli sajtó is: Új Magyarország 1938. október 15-ei hasábjain, illetve a Magyar Nemzet 1938. október 15-ei hasábjain is olvasható a találkozó sajtóvisszhangja. Az újságkivágatok az Újpétery Elemér hagyaték részét képezik és a birtokomban vannak.

kívül csak Ribbentrop volt jelen. Darányi Kálmán felajánlotta, hogy Magyarország kilép a Népszövetségből és csatlakozik az antikomintern paktumhoz, és a magyar vezetők hajlandóak tíz éves gazdasági szerződést kötni Németországgal. Gyakorlatilag mindezek a feltételek egy teljes német függéshez vezették az országot. Újpétery Elemér - bár senki nem tudta -, de fültanúja volt a tárgyalásnak, amit utólag tudott meg Darányi, de hasznára vált. Tudniillik, vajmi keveset tudott németül, így Hitler reakciójának értelmezése is kérdéses volt számára. Végül, Imrédy Béla számára a jelentést Újpétery Elemér készítette el, jegyzetei alapján, amelyet kihallgatva a beszélgetést készített el. Az első megbeszélés sikertelensége okán, este újabb tárgyalásra került sor. Ezen a ponton Újpétery Elemér aktív résztvevőjévé vált a diplomáciai tárgyalásoknak. Az új határvonalakat ábrázoló térkép segítségével Újpétery vázolta a magyar revíziós igényeket. A minisztertanácsi üléseken esetlegesen részt vett Újpétery, amelyek alkalmával beleláthatott a német aggályokba is, amiket Teleki Pál ismertetett. A néprajzi határ valójában megegyezett a németek által kreált térképpel, ugyanakkor Ungvár, Beregszász és Munkács települések problematikus pontok voltak a tárgyalás sikerességét illetően. Újpétery Elemér a néprajzi határokon túlmenően, a lakosság etnikai összetételével, származásukkal érvelt, miszerint a szóban forgó települések lakosságának többsége nem német. Újpétery Elemér jól tudta, hogy mi az, ami a németeknek aggályos lehet, így sikerre vitte a magyar tervet. Így született meg az első bécsi döntés előtt a németek által is elfogadott új csehszlovák-magyar határ.

A német tárgyalásokról az olaszoknak is beszámolt a magyar vezetőség, és itt is szerephez jutott Újpétery Elemér, ugyanis Rónay Andrással¹⁰¹ együtt utaztak el Cianohoz ismertetni az új határvonalat. Ciano reakciója meglepte a fiatal diplomatát:

*„Ezt a határt, csak a nyugati részről beszélt, ezt a kusza határt így úgysem lehet, se megindokolni, se megvédeni, se megoldani, sem gazdaságilag, sem közigazgatásilag. Én ezt javaslom – ezzel húzott egy egyebes vonalat erősen a mi javunkra (később Ciano-vonalnak hívtuk). Ezt a vonalat én meghúztam, és így lesz, ezt viszem holnap Ribbentropnak. [...] A vizionlátásra Bécsben!”*¹⁰²

Az általa meghúzott határvonal körülbelül százötvenezer szlovákot adott Magyarországnak, köztük voltak teljes mértékben szlovákok lakta települések. Ciano döntése a magyar vezetői elitben kérdéseket és kételyeket vetett fel. Kétségtelen, hogy Magyarország érdekeit szolgálta, ugyanakkor elrugaszkodott a néprajzi határvonal tervétől, másrésről ilyen alapon

¹⁰¹ Rónay András az Államtudományi Intézet igazgatója. Újpétery Elemér egyetemi hallgató korából ismerte, amikor Rónay András Teleki Pál mellett dolgozott tanársegédként. Bár a kielői látogatás óta sokszor közösen dolgoztak, az első diplomáciai közös útjuk Rómába vezetett, 1938. október 27-28. között.

¹⁰² Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 81.

Teleki Pál szavait tolmácsolva: „Megkaphattuk volna fél Szlovákiát”. Ciano segítsége nem volt érdektelen, az egyre növekvő német befolyással szemben így akarta bizonyítani, hogy az olasz jelenlét és döntéshozatal is épp oly erős, mint a német. Mindemellett, hogy az olasz külpolitika erejét erősítette, szorosan ragaszkodott a magyar-olasz barátság öregbítéséhez, ez a lehetőség kiváló alapot nyújtott számára. Terve bevált, Ribbentrop elfogadta Ciano korrekcióját, így a Ciano-vonallal kiegészült magyar javaslat volt az alapja az első bécsi döntésnek. Az első bécsi döntés 1938. november 2-án született meg. Megtörtént Magyarország első sikeres revíziója, amiben több ponton nagy szerepet játszott Újpétery Elemér is¹⁰³.

A külpolitikai sikereket belpolitikai krízis követte, Imrédy lemondását¹⁰⁴ követelték illetve Kánya Kálmán is benyújtotta felmondását. A miniszterelnök utódjául Csáky Istvánt nevezte ki külügyminiszternek, 1938. december 7-én.

Újpétery Elemérben is egyre inkább tudatosult mennyi un szimpatizánst szerzett pozíciója révén. Kritizálták túlzott jobboldali beállítottsága miatt, amire ő legtöbb esetben úgy reagált, hogy ez csak egy eszköz a szociális reformok megvalósítására. Ugyanakkor, bár ő árnyalta a képet jobboldali beállítottságáról, az bizonyos, hogy baloldali elveket nem vallott. Egyrészt nevelése, másrészt későbbi politikai tapasztalatai sem engedték meg a baloldali radikalizmust. A tényt tovább erősítette, hogy már az 1938-as évben megtapasztalt diplomáciai útjai, tárgyalásai során ő maga is kezdett eltolódni az angolszász vonalra, ugyanakkor ezt kifelé nem közvetítette, mindvégig lojális maradt a mindenkori vezetői elithez. Karrierjében változás következett be, pár nappal Csáky István kinevezését követően visszahelyezték a Külügyminisztériumba. Csáky Újpétery Elemért és Zilahy-Sebess Jenőt¹⁰⁵ 1938 év végén behívatta az irodájába:

*„Mindkettőtökben megbízom. Van két betöltendő helyem, a sajtóosztály helyettes vezetői helye és az én személyi titkárom helye. Válasszatok egyetértésben! Döntéseketek elfogadom.”*¹⁰⁶

¹⁰³ Újpétery Elemér szerepvállalásáról olvashatunk az *I. Bécsi döntés okmánytárában* is. In: Az első Bécsi döntés okmánytára. Diplomáciai iratok. 1938. augusztus – 1939. június. Összeállította: Szarka László – Sallai Gergely – Fedinec Csilla. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2017. 23.

¹⁰⁴ Imrédy Béla miniszterelnöksége idején egyre inkább felerősödtek a szélsőjobboldali szervezetek aktivitása, olyannyira, hogy az egyértelműen náciszimpatizáns Volksbund működését is engedélyezte. Végül, saját zsidóellenes politikája bukta meg. Rassay Károly és Bethlen István kiderítették, hogy van zsidó leszármazottja Imrédy Bélának, így azonnali hatállyal lemondását követelték.

¹⁰⁵ Zilahy-Sebess Jenőt katonaéveiből ismerte Újpétery Elemér, együtt szolgáltak a Bercsényi-tüzéreknel. Politikailag is egyetértettek, ugyanúgy vélekedtek a nemzetet érintő problémákról.

¹⁰⁶ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 90.

Zilahy-Sebess Jenő töltötte be a sajtóosztály helyettes vezetői pozícióját, míg Újpétery Elemér Csáky István személyi titkára lett. 1939. január 2-án átvehették hivatalosan is új pozíciójukat.

2.2. Csáky István személyi titkára

Újpétery Elemér esetében nem magától értetődő lépés volt, hogy permanensen maradt személyi titkári pozíciójában. Az 1939-es választásokban nagy mértékben kivette a részét, a második helyre Gacs János került Újpétery Elemér javaslatára. Gacs Jánost még a Szent Imre Kollégiumból ismerte¹⁰⁷. A Horthy-korszak parlamentjéről, a választások menetéről Püski Levente tudományos munkássága adott számot¹⁰⁸. A választások nem indukáltak semmiféle változást Újpétery Elemér esetében, tevékenysége ugyanúgy folytatódott tovább. *„A miniszter melletti titkári szolgálat ellátása, minden politikai ügy, amely a külügyminisztert, mint a kormány tagját illeti. Benyújtandó törvényjavaslatoknak, országgyűlési interpellációknak és határozatoknak, minisztertanácsi előterjesztéseknek nyilvántartása és megfelelő elintézésükről való gondoskodás. Külképviseltek bizalmas értesítése belpolitikai eseményekről. A budapesti külképviseltekhez nem tartozó külföldiek részére audienciák kieszközölése.”*¹⁰⁹

A titkári feladatkörnél csak a felelősség volt nagyobb. Újpétery Elemérnek nem csak a külpolitikai eseményeket kellett nyomon követnie, hanem a belpolitikával járó pártpolitikai fordulatokat is szemmel kellett tartani. Imrédy mellett eltöltött idő alkalmas volt, hogy belpolitikai területeken is építsen ki kapcsolatokat, így folyamatos kommunikációval a belpolitikai kérdésekre is tudta a választ. Apor Gáborral továbbra is jó kapcsolatot ápolt, viszont 1938-ban akkreditálták a Vatikánba, követi feladatainak ellátására, előtte viszont lezajlott közöttük egy párbeszéd, melynek egy részét idézem:

*„Új beosztásodban meg fogod tanulni valójában, hogy mi a magyar külpolitika. Mi, hivatásos diplomaták (azt hiszem, összesen százhuszonöten voltunk), kívül állunk a belpolitikán. A külügyminiszter és a kormány utasításait végrehajtjuk, sokszor saját felfogásunk és beosztásunk szerint befolyásoljuk is. Tartsd mindig szemed előtt, új beosztásodban is, amit mondtam Neked, amikor Imrédy mellé kerültél. Sem hízélgés, sem rágalom, hagyd egyiket is, másikat is elmenni melletted. Én ki vagyok nevezve Vatikán mellé magyar követnek. Még látni fogjuk egymást. Jó szerencsét!”*¹¹⁰

Újpétery Elemér 1939-ben kirajzolódó kapcsolati hálója valóban exponált jelentőségű személyek névsorával tölthető ki. Bizalmas, már-már baráti kapcsolatban állt Kánya Kálmánnal, Apor Gáborral, Teleki Pállal. Jó viszont ápolt Csáky Istvánnal, Ullein-Reviczky

¹⁰⁷ Nemzeti Újság, 1936. október 28. 10.

¹⁰⁸ Püski Levente: A Horthy-korszak parlamentje. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2021.

¹⁰⁹ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987 93.

¹¹⁰ Uo. 92.

Antallal. A diplomácia világában folyamatosan dúltak belső harcok, személyes ellentétek sokasága szötte át ezt az új generációt is, amelyben Újpétery Elemér is tevékenykedett. Az általa betöltött új pozíció Csáky mellett nem imponált mindenki számára. A leírások tanúskodnak arról, hogy sokak nem szimpatizáltak sem személyével, tevékenységével. Szentiványi Domokos¹¹¹ kifejezetten negatív képet fest Újpétery Elemérről.

„Szentiványi hosszú ideig háttérbeszorult. Különösen amiatt volt keserű a szája, hogy később, mikor a széljárás megváltozott és Ullein-Reviczky az angolbarát vagy „kiugrási” diplomácia fő képviselőjének szerepében lépett fel, a sajtófőnök saját fiatal munkatársait tolta előtérbe. A fiatal beosztottak bizalmas diplomáciai feladatokra való felhasználása egyébként nem igazán kifogásolható, ha figyelembe vesszük, amit Szentiványi ír, miszerint róla a németek már jól tudták, hogy „nagyon veszélyes zsidóbarát” vezető hivatalnok – ahogyan egy hozzá eljutó elfogott német jelentés megfogalmazásában ő maga előadta. Teleki angolszász orientációjú munkatársának nézetei elég ismertek voltak, miközben az alacsonyabb rangú ifjancok beállítottsága legalábbis ellenőrzést igényelt a német hírszerzők részéről. Visszatekintésében Szentiványi Domokos kifejezetten negatívan emlékezik meg Ullein-Reviczky két utóbb lényeges szerephez jutó „protezsáltjáról”: Újpétery Elemérről és dálnoki Veress Lászlóról. Évtizedek múltán is átüt a mély sértettség emlékező sorain, amikor feleleveníti Ullein-Reviczky keresetlen javaslatát, miszerint is a legüdvösebb számára, ha a nála korban, rangban hátrébb álló Újpétery „tanácsait” munkája során követi. Újpétery csakugyan Ullein-Reviczky kivételes bizalmát élvezhette, vele már az béketapogatódzások kezdeti fázisában a legőszintébb hangot megütve beszélt terveiről, miközben – valamikor 1942 nyarán – az Orient Expressz hálókocsijában Isztambul felé robogtak. Szent-Iványi

¹¹¹ Szent-Iványi Domokos (Budapest, 1898. április 28. – Heidelberg, Német Szövetségi Köztársaság, 1980. július 19.) Diplomata. A Pázmány Péter Tudományegyetemen jogot és közgazdaságtant végzett. Teleki Pál tanársegéde lett, aki diplomáciai pályára irányította. A Sorbonne-on és a College, de France-ban képezte tovább magát. 1938 szeptemberétől Teleki megbízására tanulmányozta az Egyesült Államok állásfoglalását egy esetleges háborús konfliktus esetében. Előre látta, hogy Németország elveszti a háborút, és a Szovjetunió ennek köszönhetően befolyása alá vonja a kelet- és közép-európai országokat. Az 1939 júliusában felállított miniszterelnökségi Tájékoztató Osztály vezetője. Teleki Pál halála után Szent-Iványi létrehozta az úgynevezett Teleki-csoportot, amely továbbra is azon dolgozott, hogy Magyarország kapcsolatban maradjon a nyugati hatalmakkal, és minél kevésbé szolgálja ki Németországot. Az 1944. március 19-i német megszállást követően a Teleki-csoportból létrejött Magyar Függetlenségi Mozgalom ellenálló szervezet vezetője. A magyar kiugrási kísérletek egyik kidolgozója. Az ő megbízottja volt Koszorús Ferenc ezredes, aki katonáival megakadályozta a budapesti zsidók deportálását, valamint Soós Géza, aki segítette az üldözött zsidókat, és eljuttatta az úgynevezett Auschwitz Jegyzőkönyvet az ország vezetőihez. Előkészítette a Sztójay-kormány leváltását, valamint a Faragó Gábor-féle fegyverszüneti bizottság tagjaként 1944. szeptember 28-án Moszkvába utazott. Részt vett az 1944. október 11-én aláírt fegyverszüneti egyezmény megírásában. 1944 decemberében az Ideiglenes Nemzeti Kormányban felajánlották neki a külügyminiszteri tárcát, amelyet visszautasított. 1946-ban az Államvédelmi Osztály letartóztatta, a Magyar Közösség ellen indított koncepciós persorozatban a Népbíróság 15 évi kényszermunkára ítélte. 1956. október 26-án, a forradalom alatt szabadult ki, ezt követően 1957-től nyelvtanításból tartotta fenn magát. 1972-ben a Német Szövetségi Köztársaságban telepedett le, ott élt 1980-ban bekövetkezett haláláig.

később, több hosszú és különböző változatokban is fennmaradt írásában negatív, intrikusi arcéllal láttatta Ullein-Reviczkyt [...].”¹¹²

Kortársai közül nem csak Szentiványi Domokos bírálta. Szegedy-Maszák Aladár visszaemlékezésében alkotott véleményt Újpétery Elemérről:

„Újpétery apja a DDSG egyik hajóállomásának bunyevác eredetű főnöke volt. A tehetséges és ambiciózus fiú kitűnően értett a földrajzhoz, erősen jobbra húzott, társasági ambíciói is voltak, nappal a barikádon, este szmokingban a szalonban szeretne lenni, mondta egyszer saját bevallása szerintem Hubay Kálmánnak. Ő határozottan be akart illeszkedni a fennálló rendbe, azt átalakítani, de nem lerombolni. És mire 1942-ben kihelyezték Lisszabonba, már a háború kimenetelét illetően egész más véleménye volt, mint mondjuk 1938-ban.”¹¹³

Szegedy-Maszák Aladár is kiemeli, hogy Újpétery erősen jobboldali beállítottságú, ahogyan azt Barcza György is foganasította visszaemlékezésében. Utalást tett az 1942-es évre, melyre a vonatkozó fejezetben visszatérek, de Szegedy-Maszák Aladár utalása kapcsán már részben feloldható a tézis, amely Újpétery Elemér politikai pálfordulására utalt.

A sokoldalú feladatkör és a korántsem egyszerű emberi kapcsolatok között kellett újra a KÜM-öt szolgálnia, és az események sodrásában ideje sem volt arra, hogy kapcsolatait valamilyen módon rendezze. Ugyanis, a protokoll megkívánta, hogy Csáky Istvánnak, mint az új külügyminiszternek meg kellett jelennie Rómában és Berlinben.

Kárpátalját célzó revíziós törekvések mindjárt az első bécsi döntést követően napirendre kerültek. Elsőként a berlini tárgyalásokra került sor, 1939. január 16-án fogadta Csákyt Hitler és Ribbentrop. Újpétery Elemér is részt vett a találkozón. A revízió mellett, a magyar külpolitika célja a magyar-német viszonya korrigálása volt. Az út sikeresnek bizonyult, a német-magyar feszültség enyhült. Az új revízió sikerességének a kulcsa már nem a néprajzi határokon nyugodott, sokkal inkább érvelhetett a magyar vezetőség történelmi, földrajzi, és vízrajzi indokokkal. A revízió kapcsán Újpétery Elemér számot adott arról, hogy a németek sokáig nemleges választ adtak, így az olaszok bevonásával igyekezett a magyar vezetői elit célt érni. Több magas szintű találkozót bonyolítottak le az olasz szervekkel. Kárpátalja visszaszerzése egyúttal egy közös lengyel-magyar határt is jelentene, ami a lengyelekkel való kapcsolat ápolását kiválóan kielégítette volna. Bár Újpétery Elemér is szorgalmazta a

¹¹² Joó András: A magyar sajtófőnök „tudtával és segítségével”: háborús portrévázlat kérdőjelekkel – Ullein-Reviczky Antal (1942-1944) 'With the knowledge and help' of the hungarian press chief: a wartime portrait with question marks – Antal Ullein-Revicky (1942-1944)

In: http://real.mtak.hu/81555/7/KEKNo392017.4.szC3A1m_u-65-82.pdf (Letöltés ideje: 2020. 03. 15.)

MNL OL K 63 (473. csomó) 75/a, Csonka-Magyarország külpolitikája (Szent-Iványi Domokos kézirata)

¹¹³ Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz...Egy magyar diplomata emlékirataiból. Budapest, 1996. 238-239.

revíziót, 1939-ben a legtöbb diplomatában, ahogy benne is elindult egy kiábrándultság érzet. A közhangulat Imrédy lemondása után megváltozott, külpolitikai szempontból ismét elveszítettnek mutatkozott az ország. Imrédy Béla utóda, Teleki Pál lesz 1939. február 16-án. Kinevezése megnyugvást keltett a náciellenes körökben, ugyanakkor jobboldali bizalmatlanságot váltott ki. A kárpátaljai-krízis részleteit nem részletezem, katonai úton sikerült Magyarországnak revíziós céljait elérni ezen a területen is. 1939. április 11-én Magyarország kilépett a Népszövetségből és csatlakozott az antikomintern paktumhoz, melynek következményeként a Szovjetunió minden diplomáciai kapcsolatot megszakított Magyarországgal. Megindultak a tárgyalások az úgynevezett kárpátaljai-krízis megoldására. Csáky István, Teleki Pál és Újpétery Elemér Rómába utaztak. Teleki Pál mindvégig elutasította a túlzó német kötődést, már 1939-ben az angolszász orientáció szükségességét emelte ki. Ezt rögzíti egy Újpétery Elemérről folytatott párbeszéde is:

„Teleki hozzám fordult: Te tudod, hogy utálok ezt a rendszert. Minden kezdeti sikerül ellenére el fogják veszteni a háborút. Az angolszászok erősebbek, ha most gyengének is mutatkoznak. De mit tudunk mi csinálni, amíg a kocka fordul? Újpétery: Addig ki kell tartanunk, kegyelmes uram. Teleki: Hát, ha bírjuk, akkor igazad van.”¹¹⁴

A látogatás különösebb eredménnyel nem zárult, ugyanakkor Kárpátalját követően a magyar igények Erdély felé fordultak. Természetesen német beleegyezés nélkül ez a külpolitikai cél sem valósult volna meg. Ugyanakkor, Újpétery leírása szerint Teleki úgy vélte elég volt a tengely támogatásából és az erdélyi kérdést a tengelytől függetlenül kell megoldania az országnak. 1939 végén ez a terv igen nagy illúzió volt, ettől függetlenül sokan pártolták elgondolásában.

A második világháborús események, a német „villámháborúnak” következményeként a németek figyelmeztették a magyar vezetőséget, hogy Romániát ne támadják meg, sőt még az olasz külügyminiszter is osztotta a német álláspontot. A háborús helyzet újabb feladatot rótt ki Újpétery Elemérre. Minden egyes európai állam gazdasági és politikai térképeinek beszerzésére utasította Csáky, melyeken nyomon követhető az aktuális hadiállapot. Nyomon követhették a német gazdaság potenciális növekedését, katonai sikereit. Az erdélyi revízió egyik fő tárgyalópartnere a budapesti román követ, Raul Bossy volt.

„A román külpolitika természetesen ellene volt ennek a fejlődésnek. A budapesti román követ, Raul Bossy¹¹⁵ kitűnő diplomata volt, és egészen közel állt a legbefolyásosabb román

¹¹⁴ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 111.

¹¹⁵ Raul Bossy: 1934-től 1936-ig helsinki, 1936-tól 1939-ig budapesti, 1939-től 1940-ig római, 1940-től 1941-ig berni, 1941-től 1943-ig berlini követ. Mivel nem értett egyet a román kormány politikájával, 1943-ban visszavonult, és a román Vöröskereszt képviselője lett.

családokhoz, amelyek hosszú idő óta a háttérből irányították a román külpolitikát. Bossy tehát nagyon veszélyes ellenpartnere lett a magyar külügyminisztériumnak.”¹¹⁶

Nem csak Bossy húzta az időt a válaszdással, a németek és olaszok továbbra sem támogatták az egyéni magyar katonai revíziós akciókat. 1940. augusztus 7-én Csáky tárgyalta Bossyval, de a magyar külügyminiszter Bossy minden kívánságával, ajánlatával szemben intranszigiens maradt. A beszélgetést hangplemezre felvették – amiről Bossy nem tudott, és Újpétery feladata volt továbbítani Bárdossy Lászlónak, aki akkor Magyarország bukaresti követe volt. A beszélgetés kiválóan bizonyította, hogy a magyar és román érdekek nem voltak összeegyeztethetők. A német és olasz ellenállás miatt a magyar katonai akcióra nem került sor, helyette felmerült egy második bécsi döntés lehetősége. Augusztus 30-án Bécsben a magyar-román határviszály megoldódott, a két tengelyhatalom külügyminisztere döntött a kérdésben. A magyar vezetői elit kiábrándultsággal fogadta a megoldási alternatívát, a konkrét megbeszélésen magyar részről Teleki és Csáky vett részt, Újpétery ezúttal nem, de a külügyi tisztviselőkkel ő közölte a tárgyalás eredményét:

*„Nagyvárad, Kolozsvár, s Székelyföld a miénk – mondtam.”*¹¹⁷

A külügyi tisztviselők osztoztak Csáky örömeiben, ugyanakkor Teleki Pál korántsem volt elégedett a tárgyalással. Habár a magyar revíziós célok következő lépése sikerrel zárult, nőtt a tengelyhatalmak befolyása Magyarország fölött, illetve a magyar-román viszony még inkább elmérgesedett. Csáky díszbeszédét Újpétery Elemér írta meg: a történelmi, kulturális erdélyi-magyar múltat foglalta össze.

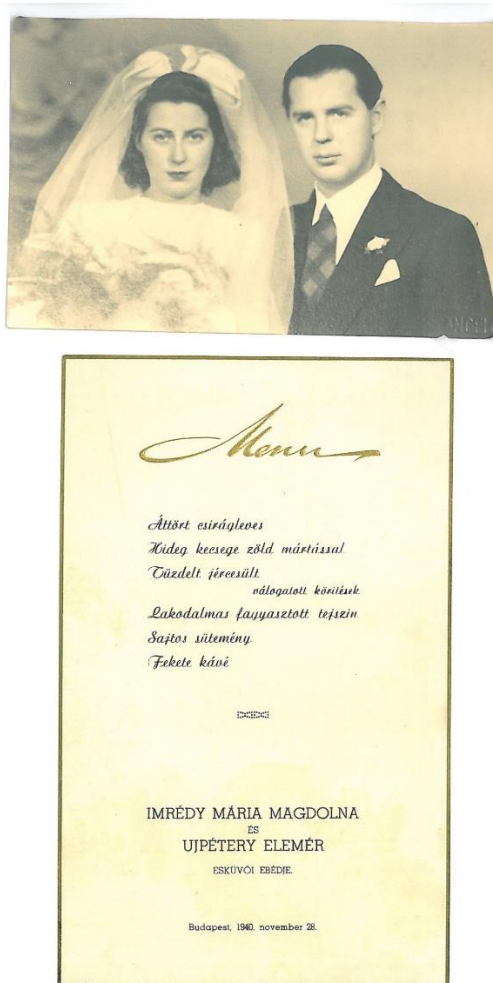
A tengelyhatalmak segítségével ismét fizetett Magyarország, 1940. november 20-án Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, erre a találkozóra Csáky és Újpétery közösen mentek. Míg külpolitikai vonalon sikereket könyvelhetett el a magyar kormány, a belpolitika nem tudta felvenni a versenyt. A visszacsatolt területek új, magyar közigazgatási rendszere a romokban hevert. A külpolitikai motivációk teljesen háttérbe szorították a belpolitikai stabilitás fontosságát. Semmilyen társadalmi, gazdasági vagy szociális reformon keresztül nem ment át az ország a trianoni békeszerződés aláírása óta. Ugyanakkor ebben nagyobb változás továbbra sem történt, a magyar külpolitika újabb célpontot jelölt ki tervei megvalósításához: Jugoszláviát el kell szigetelni Romániától. Elsődleges cél volt egy jugoszláv-magyar szövetség kialakítása. A németeket ez esetben lefoglalta háborús szerepvállalásuk, az olaszok rábólintottak, a magyar célkitűzést

¹¹⁶ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 130.

¹¹⁷ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 140.

támogatták, így 1940. december 12-én Belgrádban Csáky aláírta a magyar-jugoszláv örökbarátsági szerződést.

Újpétery életében nem csak diplomáciai szerepvállalásai, sikerei, hanem magánélete is kiválóan alakult. Jelen tárgyalásra nem kísérte el Csákyt, hiszen november 28-án volt az esküvője. Imrédy Magdát¹¹⁸, Imrédy Kálmán lányát vette el feleségül. Felesége tanúja Imrédy Béla volt, míg Újpétery Elemér Csáky Istvánt kérte fel erre a feladatra. Nászútjukat éppen Jugoszláviában töltötték.

2. kép: Újpétery Elemér és felesége esküvői menüje

*Forrás: Albert Sándorné Újpétery Edit, Újpétery Elemér családi hagyatéka,
Baja*

¹¹⁸ Imrédy Magda a korszak ismert műkorcsolyázója, ezen a néven ismert, ugyanakkor Újpétery Elemér visszaemlékezésében „Lujzának” hívja. Semmilyen forrás nem számol be arról, hogy két neve lett volna, így arra a következtetésre jutottam, hogy Újpétery kvázi becenévként használja ezt a nevet, amikor feleségéről ír.

Ugyanakkor sokáig nem élvezhette szabadságát, hiszen az európai politika folyamatosan mozgásban volt. Bár a háború még nem érintette közvetlenül Magyarországot, de tengelypolitika függésében állt Magyarország is. Újpétery Elemér nem csak feletteseivel vett részt külügyi találkozók, saját maga is elutazott futárutakra:

„Külügyi pályafutásom alatt hat futárutamra emlékszem. Kétszer voltam Ankarában (szófiai és sztambuli megszakításokkal oda és vissza), kétszer Lisszabonban (Párizs és San Sebastian, a második alkalommal Madrid közbeiktatásával) és egyszer Vichyben (Párizst érintve). És Moszkvában. Ezek a futárútjaim 1937-től 1942-ig bonyolódtak le, tehát a külügybe való belépésemtől Lisszabonba való kihelyezésemig.”¹¹⁹

Ezek a futárutak igen tanulságosak voltak és kiváló lehetőséget nyújtottak számára a kapcsolati háló bővítésére, illetve fel tudta mérni az országok gazdasági és politikai helyzetét. Ankarai útja elsősorban kulturális ismereteinek bővítését szolgálta, egészen addig, amíg külügyi érdekek nem fűzték oda. Második látogatása során Ullein-Reviczky Antallal utazott és látogatásuk nem pusztán magénjellegű volt. Gyakorlatilag a magyar külpolitikai irányvonal megváltoztatásának egyik lépéseként tarthatjuk számon.

„Röviden közölte velem, hogy elérte célját: nem hivatalos összeköttetést talált sztambuli angol külügyi tényezőkhöz. Csak később értettem meg, hogy mennyi minden fejlődött ki ebből az első, nem hivatalos magyar-angol kontaktusból.”¹²⁰

Újpétery Elemér Ullein-Reviczky Antal¹²¹ oldalán igen hamar belélt a kiugrási kísérlet alapjaiba és megértette annak célját és hosszadalmas diplomáciai útját. Lisszaboni futárútja igen hatékonyak bizonyult. Megismerte későbbi felettesét Wodianer Andort, aki már ekkor sem szimpatizált a fiatal diplomatával.

Összeségében futárútjai hozadéka mégis csak a kapcsolatok kialakítása volt, amit később igen jól tudott kamatoztatni. Minden kialakított kapcsolata fontos volt, de az egyik legbizalmasabb mind közül Teleki Pállal alakult ki. Csáky mellett külügyi titkárként több alkalma volt együtt dolgozni a miniszterelnökkel, így bár egyetemi tanulmányai óta ismerte

¹¹⁹ Uo. 1987. 154.

¹²⁰ Uo. 1987. 155.

¹²¹ Ullein-Reviczky Antal: (Sopron, 1984 – London, 1955) a második világháború idején a m. kir. Külügyminisztérium sajtófőnöke, majd 1943 őszétől stockholmi magyar követ volt. Magas beosztásánál fogva jelen lehetett az ország sorsát érintő politikai döntések meghozatalánál, s így fontos események tanúja lett. Papírra vetett emlékiratai 1947-ben jelentek meg Svájcban francia nyelven. Domináns részét képezi írásainak Bárdossy és Kállay miniszterelnöksége, a béketapogatózások és a kiugrási kísérletek lehetőségei.

Ullein-Reviczky Antal öt nyelven beszélt, kiváló európai műveltséggel bírt, tapasztalt diplomata volt, akinek hozzászólásait, érveit mindig szívesen fogadták. Így esett, hogy amikor Újpétery Elemérről gondolt, - hogy képviselje az országot Lisszabonban – javaslata pozitív elbírálásban részesült.

Újpétery Elemérrel már egyetemi tanulmányai során megismerkedett – később nagy szerepet töltött be előremenetelében. Több külpolitikai utazáson közösen vettek részt, így volt módjuk egymást megismerni.

a professzort, most kerültek igazán munka – és bizalmi kapcsolatba egyaránt. Újpétery Elemér volt az összekötő kapocs a külügyminiszter és a miniszterelnök között. Munkakörébe tartozott a miniszterelnök külföldi levelezéseinek lebonyolítása, különböző politikai találkozások előkészítése és a folyamatos kapcsolattartást a Külügyminisztériummal.

A Külügyminisztérium vezető politikusai körében is változás következett be 1941-ben, amikor Csákytól a külügyminiszteri posztot Bárdossy László örökölte meg. Újpétery elmondása alapján Teleki és Bárdossy kapcsolata korántsem hasonlított a korábban Csákyval való kapcsolatára. Ez inkább megmaradt hivatalos, kizárólag politikára szorítkozó kapcsolatként. Teleki Pál és Újpétery kapcsolatának egyik közös pontja, az úgynevezett „SZ Programpont” tervezete ¹²² volt. Az „SZ” programpont szigorúan bizalmas volt, a háromhatalmi egyezmény aláírásával egyidőben indult meg ennek a kidolgozása. Bár az ország tisztában volt azzal, hogy a németek felé való elköteleződés egyre szorosabb, ez a programpont és az ebben leírt tervezetek arra irányultak, hogy Magyarország ettől az elköteleződéstől függetlenül is, hogy tudná megtartani politikai, gazdasági, közigazgatási függetlenségét.

„A programpont egyelőre nem ismert kidolgozói a német befolyás csökkentésére egy propagandaminisztérium felállítását vélték a legcélszerűbbnek.”¹²³

Agitációktól mentes vezetést igyekeztek elérni, mindezt a legnagyobb titokban tartva. Kevesen tudtak erről -, de jól árulkodik Újpétery Elemér pozíciójáról és Teleki Pállal való kapcsolatáról, hogy ő köztük volt, és tudott erről a tervezetről. Az „SZ” programpont középpontjában az államvezérkar felállításának tervezete áll, amelynek részletes leírása megtalálható Újpétery Elemér hagyatékában. Ez a tervezet is bizonyítja, hogy Újpétery Elemér valóban rangos és bizalmi körökben mozgott 1940-ben.

A háború előrehaladtával egyre több közös megbeszélésre került sor, valamennyin Újpétery Elemér is részt vett. A magyar politikai elit sorsdöntő elhatározás előtt állt, amelyből a kiutat továbbra is a német függés jelentette. A döntések tragikusságát azonban felülmúlta Teleki Pál öngyilkossága. Újpétery Elemér volt, aki utoljára látta élve a miniszterelnököt, az alábbi beszélgetés zajlott le kettejük között, először telefonon, majd személyesen:

„Meglepetve vettem fel a kagylót, és szabályszerűen jelentkeztem:

-Újpétery követségi titkár.

-Elemér, itt a ME: Van nálad kópia Barcza mai számjelsürgönyéről?

¹²² Nyári Gábor: A Sándor-palotától a ravatalig. Budapest, Kairosz Kiadó, 2015. 8. számú melléklet

¹²³ Uo. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér hagyatékából kerültek ki ezek az információk.

A kópia előttem feküdt. – Van, kegyelmes uram.

-Át tudod hozni rögtön? Most! – Teleki hangja egészen nyugodt volt.

-Két perc múlva ott leszek!

-Köszönöm! Csengess a lakásajtómon! [...]

-Kegyelmes uram, a kívánt számjeltávirat kópiája.

-Köszönöm, Elemér.

-Kegyelmes uram, egész éjjel szolgálatban vagyok, ha szükséged van rám, telefonálj!

-Nem hiszem, de ha kell, felhívlak.

-Jó éjszakát, kegyelmes uram!

-Szervusz!’’¹²⁴

Újpétery nem csak, mint felettesét vesztítette el, hanem példaképét, bizalmasát, barátját. Benne látta a lehetőséget az ország jövőjének megváltoztatására. Saját politikai hitvallásának törése is végleg bekövetkezett. Az addig jobboldalinak nevezett diplomata, egyre inkább látta, hogy az angolszász orientáció volt szükséges a magyarok számára – sőt elengedhetetlen. Ám a felfedezése talán elkésett. Kijelenthető, hogy Újpétery politikai fordulatában nagy szerepet játszott Teleki Pál öngyilkossága. A vele való közös munka, Teleki Pál politikai nézetei jelenthették volna a kulcsot a német függés csökkentéséhez. Halála ennek a törekvésnek véget vetett. Az ezt követő politikai változások megkérdőjelezték annak realitását, hogy más irányba léphessen az ország.

Újpétery Elemér, Csáky melletti pozíciójában látott igazán bele a diplomácia világába. A revíziós igény állt mindenek fölött, ami belpolitikai problémákat, személyes ellentéteket és a teljes német függést eredményezte. Ugyanakkor tevékenységét nem csak felettesei méltatták, hanem az olasz miniszterelnök felruházta az Olasz Korona Lovagrend hivatalos lovagja fokozattal, az ezt bizonyító leveleket az alábbiakban csatoltam. Újpétery Elemér további célja ugyanúgy a külföldi poszt megszerzése volt, ami egészen 1942-ig váratott magára. A következő két év, amit Magyarországon szolgált, mind belpolitikai mind külpolitikai szempontból zavaros időszak volt.

¹²⁴ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Budapest, Magvető Kiadó, 1987. 162-163.

Roma. - 5 AGO 1939, XVII

R. MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI

CERIMONIALE

Illmo Signore,

Mi è gradito di annunziarVi che Sua Maestà il Re Imperatore, mio Augusto Sovrano, si è degnata di conferirVi, su proposta di Sua Eccellenza il Ministro Segretario di Stato per gli Affari Esteri, il grado di Cavaliere Ufficiale dell'Ordine della Corona d'Italia.

Mentre unisco le insegne che alla decorazione stessa si riferiscono e mi riserva di farVi pervenire, a suo tempo il relativo Diploma Magistrale, Vi prego di restituirmi, completato e sottoscritto l'accluso formulario.

Nel congratularmi con Voi per la conseguita onorificenza, colgo l'occasione per esprimerVi gli atti della mia distinta considerazione.

IL CAPO DEL CERIMONIALE

del Re

*All Signor
Elemér de Újpétery
Addetto di Legazione
Budapest*

125

3. kép: Újpétery Elemér az Olasz Korona Lovagrend kitüntetésében részesül
Forrás: Újpétery Elemér politikai hagyatéka. Magyar Földrajzi Múzeum, Érd.

¹²⁵ A szöveg fordítása:

Fenséges Uram,

Nagy megtiszteltetés számomra bejelenteni, hogy Öfelsége a császári király, az én Augusto uralkodóm, a külügyi államtitkár úr Öexcellenciája javaslatára, az Olasz Korona Lovagrend hivatalos lovagja fokozatot adományozta az Ön számára. Míg a kitüntetésre utaló jelvényt csatolom, és fenntartom a jogot, hogy a megfelelő időben megküldjem Önnek a vonatkozó magisztrátusi oklevelet, kérem küldje vissza nekem kitöltve és aláírva a mellékelt formanyomtatványt. Gratulálok Önnek a kitüntetéséhez, és megragadom az alkalmat, hogy felajánljam Önnek a megkülönböztetett figyelemben részesített szolgálatomat.

Szertartásvezető/Ceremóniamester

2.3. Utolsó szolgálati év Magyarországon – Út a Lisszaboni Magyar Követség felé

Az ország külpolitikai krízis közepén állt, amikor 1941. április 3-én Bárdossy László lett a miniszterelnök. Az események innentől kezdve drámai gyorsasággal peregtek. A németek hadat üzentek Jugoszláviának, Magyarország elrendelte a részleges mozgósítást, így belekeveredve a második világháborúba. Barcza György leírásából tudjuk, hogy április 3-án az angol lapok Magyarországot már ellenség megszállta országnak nyilvánították, így az angol kormány minden diplomáciai kapcsolatot megszakított az országgal, így tovább haladt az ország a németek által diktált irányvonalon, ami ezen a ponton egyet jelentett a világháborús részvétellel. Újpétery Elemér pozíciójában is változást következett be, Bárdossy László titkári pozícióját elhagyta, kinevezték a Kulturális Osztály helyettes vezetőjének. Újpétery Elemér leírásában közölte, hogy ismét csalódásként élte meg ezt a lehetőséget:

„[...] de én megint azt éreztem, mint amikor a KÜM-ba való felvételem után az elnöki osztályra osztottak be – csalódást. Helyesen vagy helytelenül, csak akkor éreztem volna magam igazán diplomatának, ha nem a központban, hanem valamelyik külföldi követségen dolgozhattam volna. Egyébként minden hivatásos diplomatának, fiatalnak és öregnek fő ambíciója csakugyan a külföldi beosztás volt.”¹²⁶

Szentiványi Domokos főnöksége alatt kellett tevékenykednie Újpétery Elemérnek, aki bár nem kedvelte a fiatal diplomatát, munkakapcsolatuk pozitív irányba alakult. Szabad kezett adott Újpétery számára minden vonalon, kivéve az angolszász vonalat, azt saját magának tartotta fenn, illetve bizalmatlansága továbbra is fenn állt Újpéteryvel szemben. A Kulturális Osztály helyettes vezetőjeként el kezdett még mélyebbre ásni az ország kultúrájába, hiszen a munkájához elengedhetetlen volt, hogy fejlessze kulturális intelligenciáját. Célul tűzte ki, hogy minden külföldi követség ismerje meg a magyar kultúrát akár folyóiratok akár könyvek formájában. Be kellett kapcsolódni a Magyarországon tevékenykedő külföldi újságírók munkájába, sokkal inkább, hiszen legtöbbjük hírszerzőként tevékenykedett valójában, újságírói álca alatt. Fritz Krome-al¹²⁷ való beszélgetés éppen ezt a munkakört példázza:

„Egy alkalommal, amikor megint a német jövő hegemoniájáról beszélt a Duna völgyében és a Balkánon, azt mondta, hogy a Balkán jövője az lesz, hogy a német gazdaságnak nyersanyagokat, ipari és mezőgazdaságiakat, szállít előre megállapított terv alapján.

¹²⁶ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 170.

¹²⁷ Fritz Krome: a Völkischer Beobachter tudósítója volt. Teljes lojalitással párttag. Közös meghívásokat sosem fogadott el más újságírókkal, de Újpétery Elemér invitálását elfogadta.

Feltettem a kérdést: hogyan látja Magyarország jövőjét ilyen körülmények között? Habozás nélkül jött a válasz: Magyarország lesz Németország gyümölcsöskertje. – És a magyar önállóság? – kérdeztem én. Megint prompt választ kaptam: Politikai önállóságról, a győztes háború után a mai fogalmak szerint nem lesz többé szó. De nem is lesz szükséges. Az összterület külpolitikáját Berlin fogja megszabni.”¹²⁸

A háború alakulása Újpétery Elemér Kulturális Osztályon folyó munkáját nem befolyásolta. Összeköttetései lévén jól volt informálva, a német nyomás egyre csak erősödött, így a Fritz Krome-al való beszélgetése mély aggodalommal töltötte el. További aggályokat jelentett, hogy míg ő egyre inkább az angolszász orientációban hitt, addig Bárdossy (aki egyébként angolbarát politikus volt), maga is egyre inkább a tengelypolitika képviselőjévé vált. Újpétery Elemért mindinkább foglalkoztatta a kérdés: Mit várhat Magyarország egy tengelyvereség következtében? Egyre több diskurzust folytattak ennek kapcsán, Ullein-Reviczky Antal kimondottan németellenes és angolbarát politikát követett, igyekezett előkészíteni a semleges külföldi szervezeteket egy esetleg kiugrás idejére. Szentiványi Domokos a permanens amerikai fölényt hangsúlyozta, ezzel, teljességgel kizárta a tengelyhatalmak győzelmét.¹²⁹ Nem csak a háború idejére, és az azt követő pár évre tervezett, hosszú évtizedekre meg akarta nyerni Magyarországnak az amerikai támogatást. Újpétery Elemér töredelmesen vallott politikai pálfordulásáról:

„Középiskoláim végén, egyetemi tanulmányaim alatt, még a külügybe való felvételem után is úgy éreztem, hogy a körülmények között az olaszoktól és a németektől tanulhatunk a legtöbbet, és tőlük is várhatjuk revíziós sikereinket. Ha ez az olasz-német barátság jele volt, akkor az voltam. De nem vezetett semmi egyéni érdek ebben. Magyarként gondolkodtam. Most a kulturális osztályon szolgáltam. Távoli előjelei mutatkoztak annak, hogy a helyi viharból világvihar tör ki, és ezek az előjelek egyre világosabban mutatták, hogy teljes tengelygyőzelem nem lehetséges, sőt egy esetleges kiegyezéssel béke elé is egyre nagyobb akadályok tornyosulnak; egyre jobban kezdtem aggódni nemzetünk jövőjéért, függetlenségünkért. És kezdett belém vésődni az USA-n kívül egy másik nagy kérdőjel: a Szovjetunió.”¹³⁰

Arról, hogy nézőpontjában változás következett be nem mondta el senkinek. Tovább folytatta rutinmunkálatait a kulturális osztály vezető helyetteseként. Viszont, amiben

¹²⁸ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 177.

¹²⁹ Sokszor hangoztatta Újpéterynek: „Nem a következő hónapok, talán nem is a következő évek számítanak. Messze előre kell tervezni és előkészülni.” /Párbeszéd részlet Újpétery Elemér és Szentiványi Domokos között. u.a. 183./

¹³⁰ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 188.

teljesen biztos volt és politikai felfogása is egyre inkább indukálta, hogy külföldi posztra kerülhessen. 1941 közepétől kezdve erre vágyott a legjobban. Nyilván diplomataként eddig is ez volt a célja, de most már főképp prioritást élvezett karrierjében. Illúzióit az elnöki osztály vezetője, Bartheldy, hamar elvetette:

„A semleges országokban lévő követségeinken jelenleg nincs hely karrierdiplomata részére, másodszor: ha ilyen hely adódna, arra vannak többen, nagy befolyással és külföldi kapcsolatokkal rendelkező jelentkezők.”¹³¹

Természetesen a világpolitika nem állt meg. Az 1941-es év a világháború szempontjából igen sűrű évnek számított.¹³² Belpolitikai változások is bekövetkeztek, 1942 március elején Bárdossy Lászlót Horthy lemondatta, nem csak miniszterelnök váltás, hanem irányváltásról volt szó, eddig egy, egyértelműen németbarát miniszterelnököt egy más orientációjú váltott fel. A Kállay Miklós által vezetett politikai berendezkedés (Kállay-kormány) 1942. március 9-én alakult meg. Rendszer illetve államforma változásról nem beszélhetünk, pusztán külpolitikai irányváltást tapasztalhatunk. Csak Bárdossy vált ki, a kormány összetétele egyébként nem változott, Kállay magának tartotta meg a külügyminisztériumi tárcát is. Újpétery Elemér feladatköre ugyanaz maradt, abban sem történt változás. Kállay Miklóst nagy tisztelet övezte Újpétery Elemér részéről – az angolszász orientáció kizárólagossága¹³³ miatt. Újpétery Elemér rutinfeladatán kívül megbízást kapott¹³⁴ 1942 május közepén, nevezetesen Fabinyi Tihamérral¹³⁵ Rómába utaztak, hogy öregbítsék az olasz-magyar

¹³¹ Uo. 1987. 189. o.

¹³² 1941. augusztus 10. Atlanti Charta aláírása. 1941. szeptember 29. a Szovjetunió csatlakozik az Atlanti Chartához- 1941. december 7. Anglia hadat üzen Magyarországnak. 1941. december 11. Németország és Olaszország hadat üzennek az USA-nak. 1941. december 13. Magyarország követi a fentebb említett országok példáját. 1942. január 18. Megkötik a német-olasz-japán katonai szerződést.

¹³³ Újpétery Elemér a legtöbb esetben Kállay politikájában az angolszász orientáció kizárólagosságát hangoztatja. Kállay esetében a „hintapolitika” nem jó kifejezés, bár a történettudomány sokáig ezzel a fogalommal operál, mára már a kutatások sokkal inkább az angolszász orientációt kötik Kállay nevéhez. Ezt erősítik Újpéteri Elemér leírása is.

¹³⁴ Nem véletlen, hogy Újpétery Elemér kapta ezt a megbízást, már korábban is utaltam rá, hogy egyetemista korában aktív résztvevője volt az olasz-magyar ifjúsági baráti köröknek, ahol társadalmi – és szociális kérdések mellett a kultúra öregbítését is célul tűzték ki.

¹³⁵ Fabinyi Tihamér: 1890-ben született Hisnyóvízen és Bostonban halt meg 1953-ban. Ügyvéd, kereskedelmi- és pénzügyminiszter, felsőházi tag és az MTA tagja. Jogi tanulmányait a berlini, lipcsei, a cambridge-i és a budapesti egyetemen végezte (1913). Joggyakornokként tevékenykedett majd mint törvényelőkészítő bíró az igazságügyi minisztérium törvényelőkészítő osztályán működött. A Ganz Danibius Rt. jogügyi igazgatója, majd ügyvédi irodát nyitott. A Nemzeti Egység Pártja programjával Kiskundorozsma országgyűlési képviselője (1931-1936), kereskedelemügyi miniszter (1932 okt.-1935. márc. 4.) Közreműködött a magyar-olasz kereskedelmi kapcsolatok, a dunai tengerhajózás, az idegenforgalom és a Balaton üdülőtérületi fejlesztésében. Pénzügyminiszter (1935. jan. 6.-1938. márc. 9.). A „győri program” meghirdetése után Reményi-Schneller Lajos foglalta el hivatalát. 1938-tól 1944-ig a Magyar Általános Hitelbank elnöke volt. Svájcban, majd az USA-ban telepedett le.

Újpétery Elemérrel egyéb kapcsolat nem regisztrálható, csak a jelzett közös olasz utazás, ami kizárólag munkakapcsolatot jelentett.

kulturális együttműködést. Újpétery Elemér feladata volt a találkozó előkészítése, megszervezése és az ott tartózkodás ideje alatt, prezentálta a legfontosabb célkitűzéseket. Olyan igényeket nyújtottak be a megírt memorandumban, hogy az olasz nyelvet fokozottabban tanítsák a magyarországi iskolákban, több lektor tevékenységét igényelték az egyetemeken, és fontos hangsúlyt kapott az olaszországi magyar emlékek pontos felkutatása illetve a magyarországi római emlékek ismertetése. Újpétery számára ez volt az utolsó út, amely során hivatalos magyar kiküldöttet kísért. A kulturális megegyezést egy Milánóban megszervezett kiállítás követett, mindennek célja, hogy az egyre nagyobb növekvő német befolyás mellett teret engedjenek az olasz együttműködés számára is. Mindez jól sikerült. Újpétery Elemérnek ez volt az utolsó magyarországi pozícióban végzett sikeres feladata. Hazatérése után újabb érdekes beszélgetés hangzott el közte és Ullein-Reviczky Antal között, mindamellett, hogy az angolszász közeledés módjáról tárgyaltak egy lehetőséget kínált fel Újpétery Elemér számára:

„Azt hiszem, haladunk az angolszász kapcsolatok kiépítésében. A ME eddig is híve volt, de most már burkoltan, aktíve is bele akar nyúlni ebbe a komplexumba. Még majd visszafelé mondok egyet-mást. [...] Elemér tudom, hogy régóta keresel külföldi posztot. Igaz? - Igaz követ uram. – Van Lisszabonban egy betöltendő követségi titkári állás. Én téged szánlak oda. Megfelel neked? – Igen.”¹³⁶

1942 szeptemberében igazi fordulat következett be Újpétery Elemér életében, a Külügyminisztérium is hozzájárult kihelyezéséhez:

„A KÜM (Kállay) hozzájárult kihelyezésedhez. A következő Külügyi Közlönyben¹³⁷ benne lesz a rendelet. Nem volt könnyű. Wodianer csakugyan tiltakozott. De magán a KÜM-ön belül is több ellenséged van, mint gondoltam. Mindenesetre az én érvem győzött, hogy tudniillik az én külön utasításaim alapján fogsz dolgozni. Egy leszel azok közül, egy újabb, akiket már hosszabb idő óta semleges országokban elhelyeztem. Más országokban, mint sajtóelőadók, MTI-tudósítók, Revíziós Liga- megbízottak dolgoznak (erről tudtam, és ezt fentebb már meg is említettem). De Lisszabonban ezek a helyek már be vannak töltve. Nem az én embereimmel.

Ezért esett a választásom Rád. A magyar külpolitika veszélyes talajra lép. Az irányt, amit én kezdtem kiépíteni, a KÜM-ön belül és kívül mások is osztják. De óvatosak. Én vállalom a rizikót. De csak olyan emberekkel akarok dolgozni, akikben teljesen megbízom. Ismerlek.

¹³⁶ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 196.

¹³⁷ dr. Újpétery Elemér miniszteri titkár a központból a lisszaboni m. kir. követséghez 1942. évi szeptember hó 15-ével. In. Külügyi Közlöny 22. 4. 1942. 17.

Teleki tanítványa, Csáky titkára voltál. Lehet, hogy volt idő életedben, amikor németbarát voltál. De biztos vagyok, hogy sosem voltál náci. Munkád nehéz lesz, talán nagyon nehéz. De ha nem sikerül az angolszász irányt győzelemre vinni, elvész nemzeti függetlenségünk. A németek kesztyűs kézzel vagy erőszakkal, de megszüntetik a magyar önállóságot.”¹³⁸

1942. október 9. Újpétery Elemér első napja a magyar királyi követségen,¹³⁹ Wodianer Andor főnöksége alatt tevékenykedett. Lisszabon jelentette Újpétery Elemér számára a vég kezdetét.

¹³⁸ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 197. o.

¹³⁹ Alexandre Herculano 27.

2.4. Újpétery Elemér megítélése külügyi szolgálata során (1938-1942)

Újpétery pályáját tekintve egy középosztálybeli karrier bontakozott ki, egy olyan generáció tagjaként, amely az 1930-as években jelent meg a közéletben. Bizonyított, hogy Újpétery eleinte bizonyos elismeréssel figyelte és osztotta az olasz, és mindinkább a német politikát, de ez érdemben nem hatott ki diplomáciai tevékenységére. Mégpedig ez óvatosságának tudható be, illetve részben pedig pozíciói miatt, melyek többnyire a klasszikus diplomáciai és hivatalnoki hozzáállást követelték meg, mintsem nyílt politizálást kívántak meg. Mindehhez hozzájárult felettesi felé való lojalitása is, amely Teleki Pál halálával valamelyest megrekedt. Bár nyíltan nem közölte sosem, de az angolszász orientáció igénye nála is egyre erősödött. Ugyanakkor Újpétery Elemér nem állt az angolszászokkal való kapcsolatfelvétel élvonalában – sőt eleinte ezt tiltották is neki, bizalmatlanság miatt – de bizonyos fokig bekapcsolódott azokba. Megtartotta tájékoztató és elemző magatartását diplomataként, és semmi különleges, konspiratív feladatokat nem látott el.

A német politika felé való szimpátiáját erősítette a trianoni békeszerződés nyomán közösen elszenvedett károk, amely számára sorsközösséget jelentett. A revíziós célok kezdeti sikereit támogató német lépések tovább erősítették a szimpátiáját, ugyanakkor a náci szimpatizáns kifejezés esetében túlzó. Ezt bizonyítja a Telekivel illetve Ullein-Reviczky Antallal folytatott beszélgetései, és a visszaemlékezésében vallott gondolatok, miszerint valóban németbarát volt pályája kezdetén, de ez a szimpátia 1939-től meglehetősen csökkent.

Pályájának kezdetén egy másik fontos kérdésre kerestem a választ, mégpedig, hogy mekkora szabadsággal, mozgástérrel rendelkezett Újpétery Elemér. Politikai mozgástere magyarországi pozíciói során aligha volt. Kísérőként vett részt minden külpolitikai tárgyaláson, ami valóban kitágította látásmódját és támogatta folyamatosan épülő viszonyrendszerét, de véleményét, politikai álláspontját sosem fejtette ki nyíltan. Lojális volt a mindenkori vezetői elithez, tevékenységét az elvárthoz igazította. A kutatásomat érintő következő tézis, miszerint németbarát, jobboldali beállítottságú személy volt, majd a körülmények hatására megváltozott politikai nézete felvet egy kérdést, miszerint akkor a

jobboldali politikai gondolkodásmódot felváltotta egy baloldali? Illetve, hogy összeegyeztethető-e, hogy radikális jobboldaliként az angolszász orientációt támogatta?¹⁴⁰ Baloldali politizálásáról semmilyen forrás nem tanúskodik, de ily módon is bizonyítható, hogy baloldali eszméket nem gyakorolt. Arra a kérdésre, hogy összeegyeztethető-e, hogy radikális jobboldaliként az angolszász orientációt választotta, a válasz igen. Újpétery Elemérnél tapasztalt páfördülés nem jelentette azt, hogy világnézete átalakult, karrierdiplomataként rájött, hogy az angol közeledés jelentette Magyarország jövőjét és eszerint cselekedett. Ugyanakkor gondolkodásában, politikai alapállásában nem történt változás, vélhetően ez adott okot a kételyre kortársaiban, akik mindvégig németbarátnak tartotta. Másrészt, másodvonalbeli politikusként senki nem várta el, hogy nyilatkozzon politikai nézeteiről, így a rendelkezésre álló pro – és kontra források alapján vállalkoztam ennek tisztázására.

Lisszaboni akkreditálást követően a szociális reformok igényétől távolodva a külpolitikai tevékenysége vált igazán relevánssá, 1942 után társadalompolitikai szempontból csendes figyelőként volt jelen, semmint aktív alakítóként. Teljesen más feladatok elé nézett, Portugália kiváló hátszínházi lehetőség volt az angolszász kapcsolatok felélénkítésére, ezzel a magyar vezetők is tisztába voltak. 1942-re többségében exponált pozíciójú személyek szimpátiáját élvezhette, számos kapcsolatot alakított ki újságírókkal, politikusokkal. Sokakkal bizalmi kapcsolatban is állt, mint például Zilahi-Sebess Jenővel, Ullein-Reviczky Antallal. Sokakkal kapcsolatuk megtorpant a hivatalos szinteken, illetve sokak unszimpatiaja is körülvette. Ugyanakkor az 1942-öt követő események sodrában a személyes szimpátia – vagy éppen unszimpatia – vajmi kevés befolyással bírt munkájára. Félhivatalos, hivatalos levelezések, követi jelentések írásával teltek mindennapjai, a személyes kapcsolatai a lisszaboni követség tagjaira szorítkozott.

Összességében, a leírtak alapján igazolható az a tézis is, hogy bár klasszikus pályáivet futott be, mégis új karriertípusba illeszthető be tevékenysége. Kétségtávol, nem az első vonalat képviselő politikusok körébe tartozott, tevékenysége, háthagyott hagyatéka fontos adalékkul szolgált a korszak külpolitikátörténetének összefüggésében.

¹⁴⁰ Vö. Bajcsy-Zsilinszky Endre életpályájával, aki szélsőjobboldali eszméket vallott, ugyanakkor szembehelyezkedett faji és politikai megkülönböztetésektől, mindvégig ellenezte Magyarország világháborús szerepvállalását.

3. Lisszaboni Magyar Követség (1942-1944)

3.1. Portugália, mint hátország és műveleti terület

A szakmunkákban a hátország meghatározása már ismeretes, több megközelítéssel találkozhattunk és minden esetben ugyanazt a célt szolgálja. Valamilyen gazdasági, politikai rendszer földrajzi kiszolgáló egysége. A két világháború közötti időszakban mindinkább felértékelődött a hátországok szerepe – főleg, ha az adott ország semlegességi politikát folytat.

Újpétery Elemér 1942-től tevékenykedik Portugáliában, amelynek gazdasági, politikai berendezkedése befolyásolja az ő munkáját is. Ebben az esetben nem háborús hátországról beszélhetünk, sokkal inkább politikai háttéről. 1933-ban új alkotmány vezettek be, Salazar hivatalosan miniszterelnök lett és 36 éven keresztül folyamatosan látta el államfői kötelezettségeit. Az általa létrehozott új, egypárti és korporációs rendszer a korabeli olasz fasiszta államhoz sokban hasonlított, főleg gazdasági szempontból – amivel pályája kezdetén Újpétery Elemér is szimpatizált. Ugyanakkor politikai szempontból nem követte a fasiszta elemeket, 1934-ben feloszlatta a fasiszta ideológiájú mozgalmakat is. Portugália semleges maradt a második világháborúban – ezáltal az egyik legnagyobb kémközponttá és politikai tapogatózások színhelyévé vált. Ez kiváló lehetőséget biztosított Újpétery Elemér számára is a kapcsolatok kialakítására, titkos tárgyalások lebonyolítására.

Már Újpétery Elemér kihelyezése előtt is potenciális helyszín volt a magyar vezetői elit számára Portugália, azon belül Lisszabon. Legyen, a magyar külpolitika számára egy olyan hely, ahonnan az angolszász hatalmakkal a kapcsolatot fenn lehessen tartani. A Portugáliában bekövetkezett esetleges válságok, mint gazdasági kimerülés, politikai szemléletváltás, semlegességi kérdés, nem hatottak ki Újpétery Elemér tevékenységére. Több jelentésében számot ad a portugáliai helyzetképről, ezeket a későbbiekben mellékelem. Portugália nemcsak, mint hátország töltött be a szerepet a korszakban, hanem műveleti terület is fontossá vált. A diplomáciai tárgyalások mellett a politikai kémkedés egyik legfontosabb bázisává vált. Portugália politikai álláspontja a korszakban kétségkívül biztos alapot teremt a külföldi diplomaták külpolitikai tevékenységére. Azonban pár kérdés körül járása elengedhetetlen ebben az összefüggésben: Mít képvisel a tárgyalt időszakban, milyen kapcsolatokat ápol, vannak-e diplomáciai kapcsolatai vagy semleges szereplőként szemléli a külpolitikai történéseket? Ezek az ismeretek nem csupán a hátország szempontjából relevánsak, hanem magyarázatot adnak a diplomaták döntési mechanizmusainak háttéréről is. Nevezetesen, mennyire kapnak szabad kezet tevékenységük során, az ottani politikai

közeg milyen mértékben nyújt támogató kezet felénk és mennyire rendelkeznek szabad mozgástérrel tevékenységük kapcsán. Portugália semleges ország lévén látszatra kiváló hely Újpétery Elemér számára, hogy Magyarország külpolitikai irányvonalait érvényre tudja juttatni, ugyanakkor az országokkal való fennálló viszony nem mindig igazolja ezt az állítást. Ezeket a viszonyokat jól szemléltetik a korabeli politikai összefoglaló jelentések, amelyeket legtöbbször Wodianer Andor szövegezett és címzett Kánya Kálmánnak az 1930-as évek második felében, főképpen külpolitikai viszonylatban:

„A Népszövetségben a portugál delegáció igen nagy tevékenységet fejtett ki az olasz abesszin konfliktussal kapcsolatban. Mint Anglia szövetségese teljes mértékben az angol politikát támogatta. A portugál delegáció ezen magatartása, valamint a sajtónak szinte egyöntetű olaszellenes beállítása hátrányosan befolyásolja a portugál olasz viszony alakulását. A portugál-spanyol viszonyban tavaly megindult javulási folyamat az 1935. esztendőben tovább tartott, jóllehet a februárban kipattant spanyol fegyvercsempészési botrányval kapcsolatban kitudódott, hogy ezek később a később spanyol baloldali elemeknek szánt fegyverek az Azana-kormány idején eredetileg portugál lázadók részére voltak készenlétben tartva, amely körülmény Lisszabonban visszatetszést szült. [...] A két állam kulturális közeledése az év folyamán mindkét részről erősen szorgalmazva lett. [...] Magyar vonatkozásban említésre méltó esemény nem történt. A két ország viszony változatlanul korrekt volt.”¹⁴¹

A citált szövegrészlet Wodianer egy 1935-ös jelentéséből olvasható. A két világháború közötti portugál kapcsolatokra kíván rávilágítani, amely elsősorban az angol kooperáció meglétét hangsúlyozza, amely, mint egy jövőbeni terv is szerepel a portugál külpolitikai iratok sorában. A magyar viszony tekintetében permanensen fenn állt a jó viszony, ezt bizonyítják azok a beszámolók, amelyek Kánya Kálmán részére szóltak ¹⁴², ezzel

¹⁴¹ Magyar Országos Levéltár. Magyar Királyi Követség Madrid. K-4./pol. 1935-1936.

Az évek óta fennálló portugál bizalmatlanság megnőtt és a spanyol politikai körök sem törekedtek egy békésebb viszony kialakítására. Így a két ország közötti ezen antagonizmus nem csupán sajtóorgánumok egymás ellen irányuló támadásaiban, hanem hivatalos körök egymásnak címzett hivatalos nyilatkozataikban is tapasztalható. nemzetközi konfliktus esetén már nyílt lapokkal állnak egymással szemben. A benyomás itt többek között az, hogy jelen esetben egy nagy hatalom sem kíván állást foglalni, de egy esetleges konfliktus esetén – Monteiro portugál külügyminiszter angol tárgyalásai okán – a franciák igen nagy angol befolyást látnak felfedezni. Így gyakorlatilag, bár semleges félként fog Portugália részt vállalni a második világháborúban a fentebb tárgyalt, és kiemelt angol befolyás és orientáció folyamatosan jelen lesz, amelyet követi munkája során Újpétery Elemér is meg fog tapasztalni, és amely körülmény valóban nagy hatással lesz tevékenységére. Egyéb, a portugáliai helyzetképről szóló követi jelentések a birtokomban vannak., de jelen összefüggésben a további iratok beillesztése irreleváns. Azt, hogy miért esett Portugáliára a magyar vezetéség választása Újpétery Elemér számára a kifejtett portugáliai álláspont jól példázza.

szükségesnek érezve, hogy Magyarország tudomást szerezzen az aktuális portugál helyzetképről. A későbbiekben, így nem véletlen, hogy Újpétery Elemér Lisszabonban folytatta tevékenységét. A két ország bizonyította egymással szembeni lojalitását, így a politikai körülmények megfelelőnek bizonyultak.

Nem célozom hátszág történetet írni jelen munkámban, mégis fontosnak tartottam megemlíteni Portugália szerepét, amely biztonságot és kiváló háttérrel nyújtott Újpétery Elemér diplomata tevékenységéhez.

3.2. A kinevezés körülményei

„dr. Újpétery Elemér miniszteri titkári címmel és jelleggel felruházott miniszteri segédtitkár miniszteri titkárrá 1942. évi július hó 1-én.”¹⁴³

„dr. Újpétery Elemér miniszteri titkár a központból a lisszaboni m. kir. követséghez 1942. évi augusztus hó 6-al.”¹⁴⁴

Újpétery Elemér diplomata tevékenységének irányvonalát merőben meghatározta Magyarország külpolitikai szerepvállalása az 1940-es években. A magyar nemzet külpolitikai ébredése az 1930-as évek második felében érhető tetten, amikor a revízió kerül előtérbe, és minden politikai döntést ennek szolgálatába állított a magyar vezetői elit. A revíziós érdekeket célzó, terület visszacsatolásokat előkészítő tárgyalásokon Újpétery Elemér is aktívan részt vállalt.

Számos kérdést vetett fel Újpétery Elemér politikai magatartása az 1940-es évek fordulóján: korábbi jobboldali beállítottságát levetkőzve, új politikai irányvonalat kezdett el képviselni. Ugyanakkor a nyugat felől várt támogatás igénye párhuzamosan növekedett a nyugat jóindulatának elvesztésével. Ugyanis a német támogatással elért magyar revíziós eredmények, illetve a világháborús német sikerek együttesen aggasztották az angolszász hatalmakat. Ullein-Reviczky Antal és támogatói körében Bárdossy külpolitikai lépése nem hozta meg a várt eredményt, ugyanis sokkal inkább támogatták a Teleki Pál-féle „fegyveres semlegesség”¹⁴⁵ politikáját, mintsem Magyarország hadba lépését. Bárdossy túlzott németbarát politikája Horthy számára sem volt elfogadható, így 1942. március 9-én Kállay Miklós alakított kormányt. Kállay egyértelmű célja az volt, hogy Magyarország kilépjen a második világháborúból. Kállay külpolitikai álláspontja egyértelműen az angolszász orientációt erősítette, már gyakorlatban elkezdődtek a titkos tárgyalások az angolszász hatalmakkal, így egyre fontosabbá vált az angol politika, háborús felfogás megismerése. A külföldön és Magyarországon tevékenykedő diplomaták szerepe is mindinkább megnőtt, az angolszász kapcsolatfelvétel prioritást élvezett a korszakban.

Ilyen körülmények között került sor Újpétery Elemér akkreditálására, Portugáliába, Lisszabonba. Lisszabon kiváló hely volt számára a kiútkeresésre, a politikai puhatolózásra, az angol kapcsolatok felderítésére. Feladata igen sokrétűnek bizonyult, követi jelentései,

¹⁴³ Külügyi Közlöny. XXII. évf. Bp. 1942. augusztus 10. 4. szám. 15.

¹⁴⁴ Külügyi Közlöny XXII. évf. Bp. 1942. augusztus 10. 4. szám. 17.

¹⁴⁵ A *fegyveres semlegesség* fogalma Teleki Pál nevéhez köthető, ez a hivatalos politikai álláspont 1939 után. Lényege, hogy Magyarországnak fel kell készülni egy esetleges háborúra, készenlétben kell állnia, de semmiképp nem szabad belekeverednie a háborúba. Az elképzelés kudarcot vallott, ugyanis 1941-ben Magyarország bekapcsolódott a második világháborúba.

hivatalos – és félhivatalos levelezései tanúskodnak tevékenységéről. Külföldi szerepvállalását nem csak a politikai körülmények befolyásolták. A korábban Imrédy Béla és Csáky István mellett, külügyi titkárként eltöltött évei során bizalmi kapcsolatokat épített ki akkori feletteseivel. Diplomata kortársai, többek között Ullein-Reviczky Antal támogatta kiküldetését, de voltak olyanok, akik ellenezték ezt a lépést. Szent-Iványi Domokos korábbi véleményét megtartva sosem szimpatizált a fiatal diplomatával, protezsáltként tekintett rá, és politikailag nem tartotta felkészültnek erre a feladatra. Ugyanakkor, ezek a hozzáállások vajmi csekély befolyással bírtak a vezetőségre, így megtörtént Újpétery Elemér kiküldetése.

1942. szeptember 15-én Újpétery Elemér is megkapta megbízólevelét és megkezdte diplomata tevékenységét Lisszabonban. Kihelyezési rendeletét pár nappal később a Külügyi Közlöny is rögzítette. A Külügyi Közlöny más vonatkozásban is érdekesnek tartotta, hogy papírra vesse Újpétery Elemér előrehaladását. A Külügyi Közlöny szinte kivétel nélkül minden számában közöl személyi híreket, azon belül kinevezéseket, menesztéseket és egyéb – a hivatali körökben befolyást keltő – adatokat.

3.3. Újpétery Elemér lisszaboni tevékenysége 1942-ben

Újpétery Elemér munkássága kezdetén igyekezett felmérni a magyar külpolitika álláspontját, leírása arról tanúskodik, hogy az angolszász orientáció jelenléte erősebben volt jelen a külügyminiszter gondolkodásában:

„Kállay a dzsenti prototípusa volt, minden jó és rossz tulajdonságával. Ő a külpolitikában majdnem nyíltan az angolszász vonalat tette magáévá, és azonnal megkezdte a „kiugrás” előkészítését. Sokat tudtam a kétségbeesett törekvéseiről az angolszászokhoz való közeledés érdekében. Később Lisszabonban tiszta képet kaptam kitartásáról ezen a vonalon. Ismerte a veszélyt, amelynek kiteszi magát, és vállalta. Még reménytelen körülmények között is. Ez irányú munkásságra csak tisztelettel tudok visszaemlékezni.”¹⁴⁶

Újpétery Elemér politikai megítélése is vajmi keveset változott – függetlenül külföldi kiküldetésétől. Szegedy-Maszák Aladár visszaemlékezése tudósított:

„Felesége, Imrédy Magda, kedves, nagyon érzékeny nő volt, egyszer minden látható ok nélkül sírni kezdett, annyit sikerült csak megállapítanunk, hogy valamiért megbántva érzi magát. Lehet megérezte, azt az egyfajta tartózkodást, mely politikai kapcsolataik és férje politikai priusza miatt velük szemben mégiscsak megnyilvánult.”¹⁴⁷

„Politikai priuszként” számolt be Újpétery Elemér jobboldali beállítottságáról. Szegedy-Maszák Aladáron kívül megannyi kollégájában keltett és hagyott bizonytalanságot egykori német barátsága miatt, és kéztette őket tartózkodásra, és bár sokakban csillapodott a kétely, egész lisszaboni tevékenységét végig kísérte ez a kettős megítélés.

Leginkább főnökében, Wodianer Andorban¹⁴⁸ alakult ki ez a negatív megítélés, ami bár valamelyest változott az évek során, sosem alakult ki közöttük bizalmi kapcsolat.

„Ülj le Elemér! Nyilvánvalóan tudod, hogy nem akartalak itt helyettesemnek. Minden információom úgy szól, hogy túlságosan németbarát vagy. Azt is tudod, vagy ha nem, meg fogod tudni, hogy én, már származásomnál fogva is németellenes és főleg náciellenes vagyok. Megtettem mindent, hogy ne te kerülj ide. De ha már itt vagy, és minthogy a KÜM

¹⁴⁶ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Magvető Kiadó, Budapest, 1987, 190.

¹⁴⁷ Szegedy-Maszák Aladár 1996, 114.

¹⁴⁸ Wodianer Andor: (Bp. 1890. május 3. – Argentína, Buenos Aires, 1964.) Követségi tanácsos, ügyvivő. 1939-1944 között a lisszaboni magyar követség vezetője. A béketapogatózások, a kiugrás egyik vezéralakja. Magyarország német megszállása után lemond és csatlakozik a Követi Bizottsághoz. Újpétery Elemérrel kapcsolata nem volt zökkenőmentes, németellenessége miatt az első években nem tudott a fiatal diplomátában megbízni. A későbbiekben – Elemér bizonyítva lojalitását – kapcsolatuk stabilizálódott. Tevékenységéről bővebben: Vida István: A lengyel emigráns kormány lisszaboni követségének magyar vonatkozású iratai (1942-1945) In: Történelmi Szemle 30. évfolyam, 1987-1988

foglalmazási karába tartozol, ne annyira főnököt láss bennem, hanem karrierbeli kollégát. Rangodnál fogva te vagy a helyettesem. Hivatásunk és beosztásunk összeköt. Ha speciális tengely-összeköttetéseid vannak, légy velem őszinte. Légy nyílt velem, és én is az leszek veled. Iszol egy sherryt? Utána együtt ebédelünk.”¹⁴⁹

Wodianer Andor ismertette Újpétery feladatkörét:

„Első dolgod legyen a követség belső munkáját megismerni. Sima, a sajtóattasénk, mindennap készít angolszász sajtószemlét. Biztos vagyok, hogy az újságokon kívül, amelyeket kiértékel, nincs semmi közvetlen összeköttetése itteni angol vagy amerikai sajtóközegekkel. Hagyd ezt egyelőre így tovább futni...[...] építs ki minden elképzelhető kapcsolatot a portugál sajtóval, mert az nagyon hiányzik. Tanulj meg folyékonyan portugálul. Építsd ki portugál társadalmi kapcsolataidat. [...] És a tengelyhatalmak itteni képviselői előtt tartsd meg tengelybarát beállítottságodat. Én is ezt csinálom.”¹⁵⁰

A portugál nyelv tanulására nagy hangsúlyt fektetett, a nyelv elsajátításával már hét nyelven beszélt. Számos újságíróval felvette a kapcsolatot, célja az volt, hogy megnyerje valamennyit, és a magyar ügy szolgálatába állítsa őket, nevezetesen, hogy egyre nagyobb számban helyezzenek el magyar vonatkozású híreket a portugál sajtóban. Ámbátor, kapcsolat kialakításának kiváló alapot nyújtott Wodianer Andor asztaltársasága, akikkel legtöbb esetben közös ebéd keretében konzultáltak. Újpétery Elemér kezdetben hivatalból csatlakozott ehhez a körhöz, későbbiekben saját kapcsolata invitálták.¹⁵¹ 1942-ben a politikai tapogatózások, az információszerzések, a nemzetközi kapcsolatok kialakításának színhelyéül szolgált minden ebédmeghívás. Ily módon ismerkedett meg Újpétery Pangal, volt román követtel, illetve Jan Kowalewski¹⁵² lengyel ezredessel, hírszerzővel is. Utóbbi Újpéteryre nagy hatást gyakorolt, az angolszász orientáció közös politikai céljuk közé

¹⁴⁹ Újpétery Elemér 1987, 201-202. (A dokumentumot betűhíven az eredeti helyesírásnak megfelelően idéztem.)

¹⁵⁰ Újpétery Elemér 1987, 204.

¹⁵¹ Újpétery Elemérnek lisszaboni tartózkodása idején minden protokolláris dolgot meg kell kellett tanulnia és el kellett sajátítani. Igazából itt élvezhette az egész diplomácia lét előnyeit is. A diplomáciai protokollról bővebben: Zsigmond Edina: Diplomáciai protokoll. Oktatási segédanyag. Nemzeti Közszerzési Egyetem, Budapest, 2013.

¹⁵² Jan Kowalewski, eredeti nevén: Peter Nart. „In 1890 Zdzislaw Nart and Josefa Kowalska also came to Lodz. A good education was all they had received from their respective families – he had been trained as a doctor. One night they met at a fancy dress ball. Five months later they were married. Their son, born in 1892, they called Peter.” In: Judith, Listowel: Crusader in the secret war. London, 1952. 21.

„1890-ben Zdzislaw Nart és Josefa Kowalska Lodzba érkeztek. Családjuk által jó oktatásban részesültek, orvosnak tanultak. Egyik este egy díszes bálon találkoztak, öt hónappal később összeházasodtak. 1892-ben született meg fiúk, akit Péternek hívtak.”

Jan Kowalewski, lengyel alezredes, kriptológus, hírszerző tiszt, újságíró, katonai parancsnok. Újpétery Elemérrel már 1942-ben megismerkedett.

tartozott. Újpétery Elemér tevékenysége során megcélózta a követségen kívüli magyarokat, az egyik ilyen személy Tamás András volt, az MTI lisszaboni tudósítója, a Revíziós Liga kiküldöttje, másik, követségen kívüli személy volt Bazovszky János¹⁵³.

*„Nektek nincs és nem is lehet fogalmatok az USA katonai és katonai jellegű iparának gyors, robbanásszerű fejlődéséről. Az amerikaiak megszokták, hogy alaposan terveznek, de aztán gyorsan gyártanak. Az ezerszámra kiépült új gyárak, és csak azokról beszélek, amelyeket az USA-ból való távozásom előtt látni és érzékelni lehetett, kívülről nagyon egyszerűek. [...] Ipari kapacitásukat nemcsak a tengely, de a világ összes többi nagyiparral rendelkező hatalma együtt sem éri el.”*¹⁵⁴

Bazovszky nem csak gazdasági és ipari téren volt jártas az USA tekintetében, hanem politikai megfontolásukról is sokat tudott, ugyanakkor ezekről Újpétery Elemér nem számolt be leírásaiban. Ugyanakkor, ez az 1942-ben nyújtott helyzetkép, elég volt Újpétery Elemérnek, hogy a tengelyhíreket megcáfolja, illetve ilyen konkrét, a nyugati hatalmakat érintő információkkal még sosem szembesült. Egyre világosabban mérhette fel a nemzetközi gazdasági és politikai helyzetképet – pedig alig egy hónapja tartózkodott Lisszabonban. A magyarokon kívül egész hamar jó kapcsolatot alakított ki a németek közül Breiskyvel¹⁵⁵, akinek, nem csak Portugáliáról rendelkezett számos ismerettel, hanem a nemzetközi kapcsolatok terén is felkészült volt.

Újpétery Elemér követi jelentésein keresztül tájékoztatta a magyar vezetőséget az aktuális helyzetképről. Ugyanakkor jelentéseinek tematikáját sokkal inkább meghatározták a magyar részről érkező igények. Bár Ullein-Reviczky Antal a kezdetektől az angol kapcsolatok prioritását hangsúlyozta, addig Wodianer Andor 1942-ben vajmi kevés szerepet szánt ezen a téren Újpétery Elemér számára. Wodianer Andor a kezdetektől a béketapogatózások egyik vezéralakja volt, 1942-ben megírt jelentése beszámolt az akkori angol sajtó álláspontjáról, Magyarország és szomszédai viszonylatában, a jelentés kiválóan közölte, az angol hozzáállást a magyar ügy felé, az angol sajtó foglalkozott a kormányzóhelyettes választással is, amelyet cinikusan kritikával illetett, illetve a magyar-román kapcsolatokat is negatívan értékelte. Wodianer Andor jelentései¹⁵⁶ kiválóan

¹⁵³ Az USA-ból került Lisszabonba, de nem szerepelt a portugál diplomatalistán.

¹⁵⁴ Újpétery Elemér 1987, 213.

¹⁵⁵ Követségi titkár az osztrák diplomáciai szolgálatban kezdte meg a pályafutását. Az Anschluss után került át a német külügyi szolgálatba. Régebb óta tevékenykedett Portugáliában, így megszerzett információi nem voltak elhanyagolhatók Újpétery Elemér számára.

¹⁵⁶ A jelentések a birtokomban vannak.

reprezentálták az angol-magyar viszony minőségét 1942-ben. Ezek alapján már 1942-ben vitatható volt az a magyar igény, amely az angolszász támogatás elnyerésére irányult.

„Lisszabon, 1942. február hó 8-án

Tárgy: Magyarország és szomszédai az angol sajtóban az angol hadüzenet óta.

[...] már a diplomáciai viszony megszakítása óta lekicsinlő hangon írtak rólunk, melynek bántó éle a hadiállapot óta legfeljebb csak árnyalatokkal erősödött és párosult az eddiginél nagyobb tájékoztatatlansággal. [...] Magyarországot másként mint „vazallus vagy csatlós államnak”, vezetőinket másként mint „Hitler bűntársainak” alig aposztrofálják és hogy általában Romániával és Bulgáriával vesznek bennünket egy kalap alá.”¹⁵⁷

Magyarországra egyértelműen német vazallus államként tekintettek, Hitler bűntársaiként aposztrofálták a vezetőket. Ugyanakkor, Wodianer kitért arra, hogy részben tájékoztatatlanságból is fakadt a megállapítás, ugyanis 1941-ben, Teleki Pál miniszterelnöksége idején a német függés megszüntetését célozták meg, a fegyveres semlegesség politikáját vallották, de ez vajmi keveset befolyásolt az angol állásponton. Bárdossy külpolitikai lépéseit egyértelműen elítélték, a nyugati sajtó megítélés is döntő lehetett Horthy elhatározásában, miszerint leváltatta Bárdossyt és 1942 márciusától Kállay Miklós alakított kormányt. Újpétery Elemér 1942-ben ettől jóval árnyaltabban fogalmazott jelentéseiben, többnyire általános helyzetképről számolt be:

„Kedves Követ Uram!

Nagyon szépen köszönöm az értesítést a sajtóalap megteremtéséről¹⁵⁸. És külön köszönöm a kedvező elintézést, amely első kérésemet kísérte. Igyekezni fogok eredményekkel igazolni az előlegzett bizalmat. Megállapítottam, hogy Sima¹⁵⁹ az árak drágulása és a fizetésleszállítás miatt, mely ezt a követséget nemrégiben sújtotta, anyagilag immobilizálva volt, és ez az alap fog neki lehetőséget nyújtani a nagyobb arányú munkához. [...] Négy hete vagyok Lisszabonban, és bár a Portugál nyelv elsajátításában értem már el némi eredményeket, és a szemem lassan kezd az itteni dolgok megítélésében kinyílni, felelőtlenség volna részemről, ha már ebben a hónapban részleteket jelentenék. A következő futárral a rám bízott sajtó és kulturális referátum keretén belül megkezdem rendszeres jelentéseimet. Addigra talán némi kis eredményekről is beszámolhatok. [...] Hazulról nagyon kevés hírt kapunk. Nem tudna az

¹⁵⁷ Bővebben: MNL/K 13/Pol.-1942.

¹⁵⁸ Már a követi jelentés időpontját megelőzően kérte a sajtó alap megemelését, ugyanis a portugál sajtókapcsolatok prioritást élveztek.

¹⁵⁹ Sima László: sajtóattasé, Lisszabonban Újpétery Elemér munkatársa.

MTI minden nap rövid, összefoglaló sürgönyt küldeni tájékoztatásunkra és felhasználásra? [...]”¹⁶⁰

A követi jelentés bár érdektelennek hat, de az jól látszik, hogy Újpesti kezdte magát beleásni a sajtómunkálatokba, illetve a portugál nyelv elsajátításába. Ugyanakkor az is kitűnik, hogy komolyabb politikai lépésekről nem számolt be. Kezdett kialakulni egy új nézőpont, amelyre későbbi tevékenységét felépítette, a sajtó visszhang fontossága Magyarország esetében egyre nagyobb prioritást élvezett. Ugyanakkor, kiderül az is, hogy Magyarországról vajmi kevés hírt kap, ami megnehezíti követi munkásságát, így bár a levélben nem fejt ki, de Tamás András ¹⁶¹ munkásságának eredményességét kicsit megkérdőjelezte. A nehézségek ellenére 1942 őszén az angolszász kapcsolatok vonalán bizakodó volt. Következő jelentését 1942. december 1-jén közölte, amit már jóval nagyobb részletességgel és érdemi információkkal töltött meg:

„Kedves Követ Uram!

Minthogy már elegendő számú hét múlt el ahhoz, hogy egy kicsit egészen kicsit kinyissam a szememet Lisszabonban, megpróbálkozom azzal, hogy röviden – személyes véleményemet mindenütt mellőzve – tények és más információk alapján beszámoljak azokról a dolgokról, amelyek úgy hiszem, érdeklődésre számot tarthatnak. Sorra veszem

- 1. a románok itteni helyzetét*
- 2. a tengelypropaganda és*
- 3. az angolszász propaganda működését és*
- 4. a lehetséges munkaterületeket. Azonfelül*

azt, hogy a reánk váró munkából mit lehet itt saját eszközeinkkel megvalósítani és mihez, milyen segítséget kérünk a központtól.

- 2. Szeretném röviden jelteni a tengelypolitika itteni működését. Mind a németeknek, mind az olaszoknak igen jól kézbentartott kolóniájuk van. Olasz és német kultúrintézet működik filmbemutatókkal, nyelvtanfolyamokkal társadalmi események és kiállítások rendezésével. [...] A német és olasz követség naponként ad ki sajtótájékoztatót is. A lapokban itt nemcsak apróhirdetés céljaira, hanem kisebb cikkek részére is lehet helyet vásárolni. Ezt is megteszik. Mégis az a helyzet, hogy a tengelyre kedvező híreket csak a kormány hivatalos lapja, a „Diario de Manhã” hozza, az is az angol hírekkel együtt. Az összes többi lap az angolszászoknak kedvező*

¹⁶⁰ Újpesti Elemér követi jelentésének részlete, 1942. november 6. In: Újpesti Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 217-218.

¹⁶¹ Tamás András az MTI lisszaboni tudósítója és a Revíziós Liga kiküldöttje volt.

beállításban közöl mindent, úgy, hogy az újságolvasó ember legyen a talpán, ha a komprimált és naponkint ismétlődő ügyes angolszász újságpropagandának ellen tud állni. Ha egyáltalán akar...

3. *Az angolszász propaganda ugyanazokkal az eszközökkel dolgozik, mint a tengely. Csakhogy nagy és behozhatatlan előnnyel rendelkezik. Nevezetesen már eleve számolhat a művelt közvélemény legnagyobb részének szimpátiájával. A portugálok tengeri nép, sok affinitásuk van az angolszászokkal a problematika terén. [...] Mind a tengely, mind az angolszász propaganda kifogyhatatlan egyébként újabb és újabb fogások alkalmazásában. A nagy propaganda egyik legelső eredménye mindenesetre az, hogy az itteni tengelyképviselők rövidebb, hosszabb idő után szinte kivétel nélkül valamilyen angolszász befolyás alá kerülnek, és angolszász szemüvegen keresztül nézik a kérdéseket, az angolszászokkal pedig, ha kisebb mértékben is, ugyanez történik fordított arányban.*¹⁶²

Újpétery Elemér részletes közlése visszaemlékezésében olvasható, ugyanakkor már korábban, novemberben írt rövidebb beszámolókat Kállay Miklósnak címezve. Ezek bevonásával kiválóan reprezentálható Újpétery Elemér tevékenysége, politikai álláspontja 1942-ben. Újpétery Elemér egyre többször ellátogatott különféle klubokba, éttermekbe¹⁶³, amelyek a korszakban is hivatalosan is a titkos diplomácia színhelyévé váltak. Sokkal inkább, hiszen beszámol arról, hogy ismeretlen ügynökök sokasága tevékenykedett a hivatásos diplomaták mellett, mindemellett rengeteg fals információ is keringett, amelyek felismerése pályája elején igen nagy nehézséget jelentett számára. Portugáliában is jelen van a nemzetközi kettős dilemma, amely már a háború kezdetekor végig söpört Európa számos országán, és a háború végkimenetelét érinti: angolszász vagy tengely győzelemmel fog zárulni a konfliktus. Portugália, bár politikailag semleges a vélemények itt is eltérőek, de zömmel az angolszász győzelemben hisznek. Ennek háttérében – Újpétery megfogalmazása szerint – az állt, hogy a társadalom vajmi kevés része tudott írni, olvasni, és míg a német propaganda főleg írásban kommunikált, addig az angolszászok sok esetben az élőszó eszközével operáltak. Ugyanakkor a közvélemény szerepe egy háborús helyzet megítélésben aligha volt befolyásoló tényező, főképpen Salazar politikai berendezkedése és felfogása volt az, ami meghatározta ezt a dilemmát. Kétségkívül, kettős játszmát játszott, de Portugália

¹⁶² Újpétery Elemér követi jelentése, 1942. december 1. Bővebben, In: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 219-231.

¹⁶³ A korszakban ezek a helyek felértékelődtek, gyakorlatilag ezek a helyek adtak teret mindenféle diplomáciai diskurzusra, itt cserélődtek az információk. Egy informális tér adott kiváló alapot a titkos diplomáciához, és ezt a lehetőséget Újpétery Elemér is kihasználta.

gazdasági és politikai helyzetét tekintve, számára egyedül a keleti fronton volt lényeges a német győzelem. Antibolsevista beállítottsága korrelált az angol felfogással, mindemellett az évekre visszavezethető angol-amerikai-portugál jó viszonyt is kihangsúlyozta a portugál államfő. Ugyanakkor ez a kettőség Újpétery Elemérbe bizonytalanságot keltett az angolszász kapcsolatok fellendítése kapcsán. Félő volt, ha az angolok tudtára jut Salazar kettős játszmája, még kevesebb esélyük lesz a magyar ügy érdekében állítani a nyugati hatalmakat. E tekintetben a sajtó szerepe egyre nagyobb jelentőséggel bírt, a következő követi jelentések beépítésével analizálhatók Újpétery Elemér fentebb tett aggályai:

„Lisszabon, 1942. november 6.

Tárgy: Az angliai emigráns sajtó.

[...] az interpelláló képviselők sokallják az idegen lapok számát és tanácsosnak tartanák azok megrostálását. [...] A legújabb adatok szerint összesen 90 idegen napi-, heti – és havilapot adnak ki Angliában, de ezek közül csak 56 jelenig meg szabályszerű időközökben.”¹⁶⁴

Az interpellációk formájában feszegetett sajtó kérdés Magyarországra nézve, igen negatívan hatott, nem csak a magyar ügy érdekeit szorította háttérbe, hanem Újpétery Elemér sajtótevékenysége is akadályba ütközött. 1942-ben egy sajtó orgánus volt magyar részről, amely képviselte az országot, a „Szabad Magyar Szemle”, amelynek jelentősége csekély volt, mégis volt egy vonal, amelyen keresztül felszólalhatott az ország. A konzervatív körökön kívül más politikai csoportok nem ellenezték az emigráns sajtó jelenlétét az országban, így ennek gyakorlati megvalósulása elmaradt. Az angolok sokkal nagyobb hangsúlyt fektettek saját propaganda tevékenységük sikerességére, Portugáliában még a csekély számú tengelybarát felfogású embert is az angolszász oldalra tudtak állítani. 1942 végére Portugáliában is egyre nagyobb számban voltak, akik optimistán az angol győzelem mellé álltak. Az angol propaganda nagy előnye a németekkel szemben, hogy már a háború utáni újjá rendezés részleteit is napirendre vették, ami egy biztonságot jelentett a közvélemény számára. Újpétery Elemér már 1942-ben számos anyagot terjesztettek fel könyvekben, folyóiratokban, amely az angol restaurációs törekvéseket érintették a háború végén, de a kis nemzetállamok sorsa 1942-ben még aligha körvonalazódott. Újpétery Elemér célja, hogy Magyarország egyre nagyobb szerephez jusson az angolszász országokban, a törekvés nem volt úttörő, ugyanis a lengyelek, csehek könyveket írtak, folyóiratokat továbbítottak, hogy saját politikai helyzetüket nemzetközi vonalon is érvényesítsék. Az

¹⁶⁴ Bővebben: MNL-K-100/Pol.-1942. november 6.

angolszász vezetőség magyar érdektelenségét nem csak az ország politikai (tengelybarát) beállítottsága befolyásolta. Míg a közvélemény felé optimista hangnemben közvetítettek, úgy Újpétery Elemér 1942 őszén írt jelentése egészen másról tanúskodott. Az angol belpolitikai problémák, és a nagyhatalmi státusz elvesztésének félelme sokkal nagyobb prioritást élvezett angol vezetői körökben, mint a kis nemzetállamok sorsa:

„Lisszabon, 1942. november 1-én

Tárgy: Angliai helyzetkép.

[...] A helyzetnek vannak természetesen kevésbé napfényes oldalai is. Míg a közvélemény és a vezetők kifelé szóló beszédei nagyon is optimisták, az Empire döntő posztokon ülő urainak súlyos gondjaik vannak. A hajózási kérdés pl. változatlanul titok fedi. [...] Bajok vannak a széntermelés körül is; a tüzelőanyagügyi miniszter bevallása szerint a jelen termelési átlag mellett a téli hónapok alatt heti ¼ millió tonna hiánnyal kell számolni. [...]”¹⁶⁵

A jelentés jól reprezentálja a korabeli sajtó fontosságát, ugyanis minden német kudarcból jól építkezett az angol propaganda és a közvéleményt meg tudta nyerni magának. Ugyanakkor a gazdasági problémákból adódó belpolitikai válság az angolokat sem kerülte el, de mindezt a közvélemény előtt elhallgatták. Churchill népszerűsége töretlen volt, szilárd támogatói réteggel rendelkezett.

Újpétery Elemér sajtó tevékenysége során nem csak az angol és német propagandát követte nyomon. Lisszabonban, jelen volt negatív propaganda is, főleg, amely Magyarországot célozta, így egyre jobban aggasztotta a Lisszabonban jelen lévő román agitáció. A portugál-magyar viszony a korszakban semleges volt, így annyit elért Újpétery társaival, hogy a cenzúra szerepe megnőtt, így a magyar ügy sikerességét veszélyeztető, sok esetben fals információkat tartalmazó híreket nem jelentették meg. Így a román propaganda Magyarország tekintetében célt nem ért el, ugyanakkor Újpétery leírásai szerint nem is ez volt az elsődleges motivációjuk. A hírszerzés, és hírszolgáltatás német oldalra prioritást élvezett a román propaganda politikában, ugyanis egy tengely győzelem esetén a „jó oldalt kívánták szolgálni.” Ugyanakkor Újpétery Elemér számára imponáltak azok a propaganda eszközök, amelyeket bevetettek a románok Lisszabonban, az alábbi követi jelentés tartalma Nikolaj Herescu román professzor előadásáról szólt, melynek célja, hogy a kulturális és tudományos közegen keresztül érvényesítse azokat az elveket, amelyekbe politikailag

¹⁶⁵ Bővebben: MNL-K-95/Pol.-1942. november 1.

belebukott. Ennek mintájára, Újpétery Elemér is kérést intézett a magyar vezetőség felé, hogy küldjenek ki számukra tudóst, dirigent, aki a magyar álláspontot reprezentálhatná.¹⁶⁶ Jól látszik, nem maga a tudományos előadás volt az, ami eredményeket produkálhatott, hanem az azt követő diskurzusok, amelyeket újságírókkal, diplomatákkal folytatott a professzor. Újpétery Elemér a témát érintő kérései, észrevételei 1942-ben nem oldódtak meg, saját eszközeivel tevékenykedett és figyelte tovább a nemzetközi sajtóorgánumokat.

Újpétery Elemér alig három hónap tanúságait igyekezett összefoglalni a fentebb mellékelt félhivatalos illetve hivatalos jelentéseiben. A lisszaboni miliő nézőpontjából vetette papírra gondolatait, amik kissé zavarosnak hatnak, ugyanis több részletre kitért, de jelentéktelen információkat aligha tartalmaztak. Jól látszik, hogy magyar részről jóval kisebb aktivitás mutatkozott, mint amit Lisszabonban vártak, ennek hátterében a magyar vezetőség háborús politikája állt, amely a hadba lépett ország bel – és külpolitikai krízishelyzetéhez vezetett. Kállay politikája az angolok felé nem érvényesült – mindez a követi jelentések tartalmából kiválóan reprezentálható. Nem hogy nemzetközi kapcsolatot nem kívántak a magyar vezetőséggel kialakítani, de teljesen érdektelenek maradtak a kis nemzetállamok ügyét tekintve. 1942 végén a magyar közvéleményre még sokkal inkább hatottak a német propagandisztikus eszközök, mint a nyugati hatalmak felől érkező hírek, mindemellett a német győzelembe vetett optimizmus sem torpant meg. Újpétery Elemér számára mégis a legnagyobb problémát az okozta, hogy szinte semmilyen információt nem kaptak, ezekre jelentésében is felhívja a figyelmet.

Követi jelentései mellett előkészítette legfontosabb feladatait, egyre otthonosabban mozgott diplomáciai környezetében. 1942-ben elsősorban – a propagandákon túl – kollégái által informálódott. Wodianer Andorral kapcsolata nem változott, sőt főnöke nem üdvözölte, hogy Ullein-Reviczky Antal számára félhivatalos jelentéseket írt meg Újpétery. Bizalmatlanságának valóban volt alapja, ugyanis Újpétery nem számolt be neki arról a megegyezésről, amely közte és Ullein között született az angolszász kapcsolatok felvételére vonatkozóan. Ennek hátterében elsősorban az állt, hogy Wodianer egyértelműen távol akarta tartani ettől Újpéteryt, hiszen tartott attól, hogy a németeknek jelent majd mindenről. Bár a követi jelentések nem arról tanúskodnak, hogy Újpétery teljes izolációt tanúsított volna a nyugati orientáció kapcsán, ugyanis a követi jelentései többségében számos aspektusból rávilágít az angol helyzetképre. Így szerzett tudomást Ullein-Reviczky Antal és Kállay Miklós, az emigráns sajtó kérdéséről, illetve, hogy az angol belpolitikai válság mellett a kis

¹⁶⁶ A jelentés olvasható: MNL-K-97/Pol.-1942. november 4.

nemzetállamok ügye érdektelenné vált, ezáltal már 1942 végére világosan látszott, hogy a várt angolszász támogatásra aligha lehetett számítani. Napi kapcsolatban állt Sima László sajtóattaséval, illetve külföldi követségek képviselőivel.

3.4. Újpétery Elemér tevékenysége 1943-ban

Az 1943-as év döntő évnek bizonyult a nemzetközi hadszíntéren folyó eseményeket követve. Az angolszászok egyre nagyobb mennyiségben propagálták a béketerveiket arra vonatkozóan, hogyan fog festeni a győzelem után Európa térképe. Az angol magabiztosság 1943-ban már nem csak a közvélemény meggyőzésére kialakított propaganda eszköz volt, sokkal inkább egy reális álláspont. 1943-ban a sztálingrádi csata, a szovjet csapatok előre nyomulása, egyre világosabbá tette a német győzelem kudarcát. A külföldre akkreditált diplomaták közül többen aktívan részt vállaltak abban, hogy Magyarország minél hamarabb kiváljon a háborúból. Szegedy-Maszák Aladár márciusban Stockholmban tárgyalt a brit kormány képviselőivel az ügy érdekében. Barcza György is újabb tárgyalásokat kezdeményezett Magyarország kiugrási lehetősége érdekében. Míg a diplomaták a nyugati orientáció szolgálatában tevékenykedtek, addig Kállay Miklós a tengelyhatalmak egyik fő vezetőjével, Mussolinivel tárgyalt, sőt részben még mindig engedett a német utasításoknak. Habár a Szerbia elleni szervezkedést megvétózta, a Szovjetunió területére további csapatokat rendelt el a megszálló erők támogatására.

Újpétery Elemér továbbra is jelentések útján tartotta a magyar vezetőséggel a kapcsolatot. 1943 január közepén írt jelentésében rámutat Magyarország valódi problémájára:

„Szinte bosszankodva lehetne mosolyogni azon, hogy milyen furcsa helyzetben vagyunk. Amit a tengelynek kellene elhinni rólunk, hogy ti. megoldjuk a zsidókérdést, szívvel-lélekkel harcolunk a keleti fronton, akarjuk és várjuk az új Európát (az övékét), azt az angolszászok hiszik rólunk. És amit az angolszászoknak kellene hinni, hogy a zsidókkal szemben relatíve toleránsak vagyunk, öncélú politikát folytatunk stb. – azt a tengely képzele rólunk. [...]”¹⁶⁷

1943 elején Lisszabonban bizonyos német (nem hivatalos) körök továbbra is a tengely győzelmében bíztak, ám a hivatalos körök – a jelentésben is említett finn ügyvivő – sokkal óvatosabban közelített a témához. A tavaszi nagy offenzíva reménye, a keleti fronton történő német vereségek következményeként visszább esett. Többen a japánok támogatásában bíztak, ám a forrásból kitűnik semleges politikai hozzáállásuk, ugyanakkor orosz győzelem esetén sokkal inkább az ő támogatásuk volt az elsődleges, már csak gazdaságpolitikai elgondolásból is. Újpétery Elemér januári jelentése időpontjában már világosan látszott a német és vele együtt a magyar kudarc Keleten. Ehhez képest a magyar KÜM álláspontja mintsem változott, továbbra is igyekezett elhallgatni és szépíteni a háborús eseményeket.

¹⁶⁷Bővebben: Újpétery Elemér követi jelentése: 1943. január 12. In: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 233-239.

Újpétery Elemér 1943 márciusában először kérte hazarendelését, ugyanis 1942-ben megfogalmazott kérései nem értek célba, Magyarországról aligha kaptak bármiféle információt. Nem csak a bizonytalanság motiválta, sokkal inkább, hogy az 1943. év eleji felhivatalos jelentésére Ullein-Reviczky Antaltól sem érkezett válasz, sőt az angol-amerikai kapcsolatfelvétel szempontjából sem erősítette meg Újpétery korábbi utasításait. 1943 márciusában többszöri kérést követően, az elnöki osztály főnökétől, Bartheldy Tibortól megkapta a felhatalmazást.

„Lisszabonból való indulásom előtti napon újból Kowalevski volt a követ vendége és jómagam. A lengyel futárpostát hozta – én vittem mint futár. Ebéd elején tett egy megjegyzést: Titkár úr, postám fontos és tartalma veszélyes. Kérem adja át Budapesten azonnal, mert ön fogja a választ hozni. – Ezen a napon Kowalevski különösen levert volt.”¹⁶⁸

1943 májusában Újpétery Elemér hazautazott és egyből tárgyalásokat folytatott Ullein-Reviczky Antallal, illetve Ghyczy Jenővel¹⁶⁹. Ghyczy Jenő 1943 nyarán egyre sürgetőbbnek érezte az angol támogatás gyakorlati megvalósulását, így a tárgyalás fő témájává is ez vált, Újpétery Elemér pesszimista válasszal fogadta:

„Te Elemér, az az érzésed, hogy az angolszászok elejtettek bennünket? – Igen. – Nincs semmi remény rá, hogy meggondolják magukat? – Szerintem és információim szerint nincs. – De hát nem látja London és Washington, hogy ki vagyunk szolgáltatva a németeknek? – Látják. Feladták a lengyeleket is, és azoknak több ütőkártyája volt és van. A londoni lengyel kormány kétségbeesetten harcol földadásuk ellen. De lisszaboni hírszerző főnökük,

¹⁶⁸ Újpétery Elemér követi jelentése: 1943. január 12. In: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 241.

Kowalewski pesszimista hangulatának hátterében a sorozatos angolszász-szovjet tárgyalások álltak, amelyek legfőképpen a közép-és kelet európai kis nemzetállamok sorsát célozták. Kowalewski attól tartott, hogy az angolszászok átengedik a szovjeteknek ezek alakítását. Wodianer nézőpontjából – aki mindvégig angolbarát politikát folytatott – ez lehetetlennek tűnt, ugyanakkor Kowalewski nem csak valószínűnek, hanem lehetségesnek is tartotta mindezt. Ilyen minőségű tárgyalás 1943. március 12-19. között folyt le Washingtonban.

Jan Kowalewski már 1919-1922 között a lengyel titkosítási irodában tevékenykedett, majd a második világháború idején, 1941. január 15-én lengyel hírszerzési központot alapított Lisszabonban. Londonban és Varsóban is rendelkezett központtal, így hírszerző hálózata igen messzire nyúlt. A brit kormánynak is hasznosnak bizonyult, ugyanis jelentéseik egy részét továbbították a SOE illetve a Gazdasági hadviselő Minisztérium felé. Kowalewski egyik nagy eredménye, hogy felfedte a Barbarossa-hadművelet pontos dátumát a briteknek, illetve sikerült hatástalanítania a németek Atlanti-óceánon található rádióállomását. Egyértelmű célja az angolszászok megnyerése és támogatásukkal a kis nemzetállamok védelme – köztük elsődlegesen Lengyel – és Magyarországé.

Ilyen minőségben kerültek munkatársi viszonyban Újpétery Elemérrel, aki bár elméleti síkon, de részt vállalt a kiugrást támogató, angolszász kapcsolatfelvételt támogató lépésekben.

¹⁶⁹ Mussolini bukásával Kállay a nagy tapasztalattal bíró Ghyczy Jenőt nevezte ki külügyminiszternek, Ullein-Reviczky Antalt pedig Stockholmba akkreditálták. Ghyczy Jenő a béketárgyalások és a háborúból való kiugrás egyik vezéralakja volt. In: Joó András-Orosz László-Sáring János : A Kállay-kormány kulcsszemélyiségei. In Rubicon, 2017.

http://epa.oszk.hu/03100/03122/00006/pdf/EPA03122_rubicon_2017_05_046_051.pdf

Kowalevski ezredes (nem tudom Ghyczy tudott-e létezéséről és tevékenységéről, de felteszem, hogy igen) se részükre, se részünkre nem lát komoly kilátást a sikerre.- Elemér, te holnap nagyon fontos futárpostát viszel magaddal Lisszabonba. Tudom, hogy Berlingen keresztül mégy. Vigyázz rá! – Kegyelmes uram, külügyi esküm szerint csak életem, árán lehet hozzányúlni.”¹⁷⁰

Újpétery Elemér Ghyczy Jenőn és Ullein-Reviczky Antalón túl tárgyalást folytatott Zilahi-Sebess Jenővel is, akivel a későbbiekben is baráti kapcsolata is igazolható. Valójában, Kowalewski szavain túl konkrét információi nem voltak, amelyek pesszimizmusát táplálták volna. Ugyanakkor az ezredes hírszerző hálózata, és tapasztalata elég volt ahhoz, hogy Újpétery Elemér tisztán lássa: a magyar külpolitikai angolszász kapcsolatfelvételt célzó tevékenysége kudarcot vallott. Wodianernek beszámolt benyomásairól, a magyar kül – és belpolitika alakulásáról, amely újfent pesszimista képet festett. 1943 nyarán a lisszaboni követségen is változások következtek be, amelyek kissé meglepték Újpétery Elemért. Wodianer Andor szavait idézem:

„Te karriered elején és még inkább diákkorodban jobboldali voltál, mondjuk úgy, németbarát. Itteni működésedet figyelemmel kísértem, és látom, hogy megváltoztál. Ennek örülök. De, ahogy magad is mondod, a magyar külpolitikára, főleg a semleges posztokon, nagyon nehéz idők várnak. Az az érzésem, hogy túl fiatal vagy, hogy mind egyetlen fogalmazási tisztviselő (értsd: hivatásos diplomata) az egész vonalon jelentős politikai felelősséget vállalj. Eldöntöttem, hogy egy nálad idősebb és magasabb rangú fogalmazási tisztviselőt kérek a KÜM-től, hogy engem a nagyobb politikai kérdésekben támogasson. Neked még így is elég munkád lesz.”¹⁷¹

Wodianer Andor kiemelte Újpétery Elemér politikai szemléletváltását, ugyanakkor sosem tudott igazán bízni benne. Ezt jól bizonyította, hogy politikai felelősséget aligha bízott rá, sőt a nagy politikai döntésekbe be se avatta. Újpétery Elemér budapesti tartózkodása során értesült arról is, hogy Wodianer Andor hivatalosan akkreditálva volt a londoni lengyel kormány mellé – ide vezethető vissza szoros politikai kapcsolata Jan Kowalewskivel.

Wodianer monológjában említett jelentős politikai felelősséget az angolszász orientáció gyakorlati megvalósulására értette, amelybe már a kezdetektől fogva nem kívánta bevonni Újpétery Elemért. A változások keretén belül 1943 nyarán megérkezett Hollán Sándor, követségi tanácsos a lisszaboni magyar követségre. Korábban a berlini magyar követségen

¹⁷⁰ Újpétery Elemér követi jelentése: 1943. január 12. In: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 244.

¹⁷¹ Újpétery Elemér követi jelentése: 1943. január 12. In: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 247.

tevékenykedett, így vélhetően jól informált munkaerőről volt szó. Hollán Sándor olyan pozícióba került, ami Kállay kormányalakítása óta igen felértékelődött. A kezdetben jelentéktelennek tűnő lisszaboni követi poszt a háború előrehaladtával az egyik legfontosabb külpolitikai poszttá alakult át. Nem csak semleges politikai beállítottsága miatt, hanem Wodianer főnöksége alatt egyértelműen egy náci – és németellenes politikai légkör alakult ki, melynek célja korrelál a magyar célokkal. Újpétery Elemér feladata is részben átalakult, ugyanis 1943 után Wodianer még csak tárgyalni sem volt hajlandó a lisszaboni német követséggel, ezeknek a meghívásoknak Újpétery Elemér tett eleget a követ nevében.

1943. június 2-án újra jelentést közölt, amelyben a nemzetközi hadszíntér számos szereplője által begyűjtött (angolszász, német, olasz, japán) forrásokra támaszkodott.

„Méltóságos dr. Ullein-Reviczky Antal Úrnak rendk. követ és megh. miniszter

Kedves Követ Uram!

Elérkezettnek látom az időt, hogy röviden beszámoljak arról a munkáról, amit a sajtó és tájékoztató szolgálat terén a kezdet nehézségein átesve a mai napig folytattunk. Engedd meg, hogy ezzel kapcsolatban csatoltan megküldjek egy kis albumot, mit Hutiray Nóra¹⁷² volt szíves összeállítani azokból a cikkekből és fényképekből, amelyek február elejétől május végéig a mi közreműködésünkkel jelentek meg a portugál sajtóban. [...] Itt az angol-orosz szerződés¹⁷³ egy éves évfordulója alkalmából az a meggyőződés alakult ki, hogy a világpolitika egyik legkiismerhetetlenebb faktora a szovjet-orosz külpolitika. Japán, Németország és az angolszász hatalmak diplomáciája külön-külön szempontból saját érdekeiknek megfelelően vizsgálja és keresi Moszkva szándékait. [...] A háború megindulásával és Lengyelország gyors összeomlásával Oroszország jelentősége Anglia részére egyre jobban nőtt. Kétségtelen, hogy az angol diplomácia ismételten kísérletet tett Oroszországnak a német oldalról való elvonására. [...] Magyarország és hasonlóképpen a többi kelet-és délkelet-európai állam szempontjából az események ilyen formán való alakulása sok veszélyt és sok lehetőséget rejt magában. Nem ismeretes, hogy mi az angolszászok végső terve Közép-, Kelet-és Délkelet-Európával kapcsolatban. [...] Nagy

¹⁷² A Hutiray Nóra által összeválogatott sajtó anyag bizonyos része a birtokomban van, az Újpétery-hagyaték részét képezik.

¹⁷³ Miután Németország hadat üzent a Szovjetuniónak Churchill azonnal biztosította Moszkvát az angol támogatásról, katonai szerződést írtak alá, amely az alábbiakat biztosította: a két fél kötelezettséget vállalt egymás támogatásáról, illetve, hogy egyik fél sem köt különbékét. 1942 elején Anglia megkezdte a hadianyag szállítását, majd a négy nagy szövetséges, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság s Szovjetunió és Kína aláírták az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatát.

*hiba volna feltételezni, hogy London és Washington jóindulattal viseltetik akár irányunkban, akár bármelyik más európai kis néppel szemben. [...]*¹⁷⁴

A korszakban az orosz diplomáciai törekvések valóban kiszámíthatatlanok voltak. Az orosz-angol együttműködést valójában a német hadüzenet hozta létre, ugyanis az 1941 júniusi német támadás az angolok számára is egy teljesen új helyzetet teremtett meg. Kényszerpályára került mind az angol, mind az orosz vezetői elit. Az európai diplomáciai kapcsolatok tekintetében fordulat következett be. 1943-ra az angolszász politika célja, hogy Oroszország és Németország az egymás elleni háborúból, teljesen legyengülve álljanak egymással szemben. Az angol belpolitika is kettős pályán játszott, legalábbis a vezetőség kommunizmust minősítő nyilatkozatai alapján. Egyik oldalról London arról igyekszik meggyőzni Németország szövetségeseit, hogy nincs helye oroszellenes koncepciónak, addig Churchill írásaiban azt közvetítette, hogy felfogását a kommunista veszéllyel kapcsolatban nem változtatta meg. Újpétery Elemér jelentése rámutatott, mindez angol részről csak diplomáciai játék volt, hogy húzzák az időt, céljuk az volt, hogy az angolszász hatalmak gazdaságilag, katonailag is megerősödjenek.

Jelentése alapján reprezentálható, hogy az angolszász érdek elsődlegesen katonai minőségű volt, míg 1942-ben tapasztalhatóan nyíltan vázolták fel terveiket a háború utáni újjá rendezésre, addig 1943-ban ilyen jellegű információ nem jutott Újpétery Elemér birtokába. 1943 nyarán jól látszott, hogy az angolszász politikai irányvonalát elsődlegesen saját motivációi, érdekeik determinálták. Ezt alátámasztják Újpétery Elemér, Kállay Miklósnak írt hivatalos jelentései is, amelyek elsősorban az angol diplomáciai problémákra világítottak rá.¹⁷⁵

Az angolszász diplomácia számára meglepő fordulat volt a Japán orosz közeledés, amely nagymértékű angol bizalmatlanságot keltett. Az Egyesült Államok Japán elleni hadműveletének előkészítését megakadályozta, mindemellett az angolszász diplomácia átírását jelentette. Ugyanis a német-orosz háború következményeként várt legyengült Oroszország mellett nem számított Japán támogatásra.

A Közép-és Délkelet-Európai régió háborús eseményei, az orosz terjeszkedés Törökországot ugyanúgy veszélyeztette, mint Magyarországot és az angolszász támogatást éppúgy várták, mint egyéb közép-európai kis nemzetállamok. 1943 nyarán, Újpétery Elemér egy lisszaboni török követtel beszélgetett, melyet jelentésében is közölt. A jelentésben

¹⁷⁴Bővebben: Újpétery Elemér követségi jelentése: 1943. január 12. In: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 250-256.

¹⁷⁵A jelentés olvasható: MNL-K-103/Pol.-1943. július 10.

említett Sevket Fuat Kececi úr nem csak lisszaboni tartózkodása idején hangsúlyozta Törökország semlegességét, többször Budapestre is ellátogatott. Bizonyos értelemben párhuzamba állítható Törökország és Magyarország helyzete, bár a török politikai hozzáállás sokkal inkább védte országa érdekét, mint a magyar. A jelentésben több ponton hivatkozott a háborúk sújtotta török múltra, amely szociálisan és gazdaságilag is meggyengítette az országot, ily módon igyekezett minél huzamosabb időre távol maradni bármilyen aktív diplomáciai cselekedettől. A követ érzékeny szociális reformtörekvéseiben saját motivációját ismerte fel Újpétery Elemér, üdvözölte a követ álláspontját, és azt a külpolitikai irányvonalat, amely az európai rend kialakítását célozta. Újpétery Elemér, ahogy jelentésében is közölte, számos Magyarországot érintő kiadványt a követ rendelkezésére bocsátott – ami vajmi kevés biztatót ígért a külpolitikai együttműködést tekintve. Újpétery Elemér Magyarország kedvező jövőjének érdekében egy szociális belső renden nyugvó, egészséges külpolitikát folytató országot képzelt el, ami teljességében összeegyeztethető volt a török elképzelésekkel, ám mindez előbbinél illúzió maradt. A követtel többször is volt alkalma Újpéterynek tárgyalni, de írásban valamennyit nem közölt.¹⁷⁶

Nem csak a török követtől értesült Újpétery Elemér arról, hogy egyre nagyobb aggodalommal kísérték nyomon a politikai alakulásokat az európai nemzetállamok. Kowalewski lengyel ezredessel folytatott beszélgetésének fő mondanivalóját is megküldte jelentés formájában Kállay Miklósnak:

„Lisszabon, 1943. július 11.

Tárgy: Sikorski halálának hatása. Lengyelek aggódnak.

K. ezredes felhívta a figyelmet arra is, hogy orosz és cseh részről Londonban és Washingtonban újabb akcióba kezdtek a közvélemény megnyerésére. A vezérszólam a nyugati irányban való rekompenzáció.”¹⁷⁷

Sikorski¹⁷⁸ halála komoly politikai következményekkel járt a lengyel álláspontot tekintve. Ő képviselte a legbiztosabban a lengyel középeurópai elgondolást, amely egy közös lengyel-magyar-szlovák együttműködést indukált. Nem csak szerepvállalása bizonyult relevánsnak, hanem nemzetközi szintű megbecsülése is. A forrás is beszámol arról, hogy az emigráns kormányfők közül ő volt az egyetlen, akinek tekintélye Benessel felért, és azt akár felül is

¹⁷⁶ A jelentés olvasható: MNL-K-104/Pol.-1943. július 12.

¹⁷⁷ Bővebben: MNL-K-105/Pol.-1943. július 11.

¹⁷⁸ Sikorski volt az egyik emigráns kormányfő, aki nagy tiszteletnek örvendett Amerikában is. Céltudatos politikai vonalvezetésének köszönhetően a lengyelek a lengyel-orosz határ viszályban országa sikerrel járt. Az egyik olyan kormányfő volt, aki a legbiztosabban képviselte a lengyel középeurópai elgondolást, amely Magyarország számára is kedvezőnek mutatkozott. Halálával Lengyelország addigi stabil helyzete megingani látszott, erre az aggályra hívta fel a figyelmet Kowalewski is.

múlhatta. Újpétery Elemér jelentésében beszámol „K”, nevezetesen Kowalewski ezredes újabb információjáról is, amely a nemzetállamok területi terjeszkedését vagy éppen csonkítását célozta. Magyarország 1943 nyarán készült tervek szerint a régi trianoni határokra szorulna vissza, így minden egyéb, nagyobb revizionista törekvés illúzió maradt. Ilyen külpolitikai tapogatózások közepette kezdte meg tevékenységét lisszaboni posztján Hollán Sándor¹⁷⁹. Feladata elsősorban – csak úgy, mint Újpétery Elemérnek – a követségi munkák megismerése volt. Wodianer elsősorban az angolszász vonalon szánt neki komoly feladatokat, amelyekből Újpéteryt igyekeztek mindvégig kihagyni. 1943 során Kállay emlékiratából¹⁸⁰ kiderül, hogy hazarendelte a Magyarországot képviselő külföldi követeket. Ugyancsak visszaemlékezése tanúskodik arról, hogy három követ volt, akikben teljes mértékben megbízott, Apor Gábor¹⁸¹, Bakách-Bessenyei György¹⁸² és Wodianer Andor. Wodianer Andor erősen impresszionálva tért vissza budapesti látogatásából, tevékenységének minősége is megváltozott:

„Sokkal komolyabb lett, szavait jól meggondolta, gyakrabban távol maradt a követségről, anélkül, hogy megmondta volna, hova megy, a társadalmi élettől egyre inkább visszavonult. Szívélyessége munkatársaival szemben is alábbhagyott. A rutindolgokat teljesen rábízta Hollánra és rajta keresztül a követség többi tagjára. Az én munkámba, amelyet tovább folytattam, nem szólt bele. És ez engem kielégített.”¹⁸³

A politikai találkozók egyre sűrűsödtek a háborús helyzet kiéleződött. Már a nagyhatalmak között is alakultak ki ellentétek, belpolitikai válságok. Az előbbire Újpétery Elemér jelentése hoz példát. A török és lengyel tárgyalásokon túlmenően Újpétery Elemér kapcsolatot tartott fent, az 1943 nyarán, Lisszabonban tevékenykedő Vichy-i francia követség tanácsosával, Coursier követségi tanácsossal.

„Lisszabon, 1943. július hó 30-án

¹⁷⁹ Újpétery Elemér véleménye Hollán Sándorról: Csak futólag ismerte, de nem tartotta alkalmasnak arra a pozícióra, amelyre Wodianert kérte. Gyerekkori komplexusokkal küzdött, amelyekhez hozzájárultak a felső középosztályból hozott lelki terhek. Igen kritikus ember volt, ezt az oldalát ismerte leginkább Újpétery, hiszen tevékenysége során őt is sokszor kritizálta. Ugyanakkor komoly konfliktusok nem volt egymással.

¹⁸⁰ Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam: 1942–1944.[jegyzeteket Antal László és Borhi László, az utószót Borhi László írta] Európa Kiadó, Budapest, 2012.

¹⁸¹ Apor Gábor: magyar diplomata, politikus. 1934-1935 között Magyarország bécsi követe, majd 1935-1938 között külügyminiszter helyettes, 1938-1944 között Magyarország vatikáni követe. A magyar kiugrás egyik vezéralakja. Magyarország német megszállása miatt mondott le, majd csatlakozott a Barcza György által vezetett németellenes diplomatákat tömörítő Követi Bizottsághoz.

¹⁸² Bakách-Bessenyei György: diplomata, politikus. 1938-tól Magyarország belgrádi, 1941-től vichyi, 1943-tól berni nagykövete volt. Utóbbiról Magyarország német megszállását követően lemondott. A nyugati kapcsolatteremtés fő megbízottjaként tevékenykedett, csatlakozott a Követi Bizottsághoz, amelyben Barcza György mellett vezető szerephez jutott.

¹⁸³ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 258.

Tárgy: Beszélgetés Coursier követségi tanácsossal.

[...] Franciaország Európán belül igényt tart nagyhatalmi szerepre. Erre predesztinálja múltja és kultúrája. Kíváncsi volna a németekkel való kibékülés, ez azonban a németeken múlik. Franciaországgal kapcsolatban sok hiba történt és történik német részről. Ennek eredménye, hogy az ország lakossága szinte kivétel nélkül német-ellenes. Pedig ugyanakkor minden okos francia tudja, hogy Keleten a németek csakugyan Európáért harcolnak és, hogy az angolszászoktól Európa újjáépítésére vonatkozólag nem sok jó várható. A lelki krízist kimélyíti, hogy a franciák látják, hogy mi lenne a tengely bukásának következménye. Az Egyesült Nemzetek győzelme három nagy hatalomnak juttatna a jelenlegi helyzet szerint döntő szerepet Európa újrendezésében. Az Európától távol fekvő és Európa ügyei iránt alig érdeklődő Egyesült Államoknak és két periférikus nagyhatalomnak, Angliának és a Szovjeteknek.”¹⁸⁴

A francia követ felfogása szerint a háborúból feltétlenül valamilyen európai egységnek kell megszületnie, egy egységes rendnek, amely csak úgy, mint a nagyhatalmak, úgy a kis nemzetállamok érdekeit is képviseli valamilyen minőségben. Felhívta a figyelmet, hogy Franciaország továbbra is igényt tart nagyhatalmi szerepére Európán belül, Franciaország erre a szerepre predesztinált, ezt bizonyítja sok évszázados nagy történelmi múltja, diplomáciai kapcsolatai és kultúrája. A francia követi tanácsos kiemeli, hogy a németekkel való kibékülés francia érdek, sőt egész Európa érdeke is lenne. Kritizálja az angolszász háborús politikát és bár egykor szövetségesek voltak, most úgy látja, hogy az angolszász tervek, amelyek Európa újjáépítését célozzák nem biztatók. A legnagyobb problémát az jelentette volna, hogy három olyan nagyhatalom jutna szerephez a háború után Európában, akik nem látják át és nem értik meg az európai egység működési mechanizmusát. Így az Európától távol fekvő Egyesült Államok, és a két periférikus nagyhatalom, Anglia és Oroszország. A jelentés további részében Coursier kitért Olaszország helyzetére, amelyet igen pesszimistán jellemzett, de véleménye nem volt alaptalan. 1943. július 25-én az olasz király felmentette állásából és letartóztatta Mussolinit, amely az olasz fasiszta rendszer bukását jelentette. Ez a politikai változás bizonyosan érintette Magyarországot is, hiszen évek óta szoros diplomáciai kapcsolatot ápolt Olaszországgal. Nem csak Magyarországot érintette közvetetten a fasiszta rendszer bukása, hanem Portugáliát is, ahol hivatalos körökben Mussolini és rendszere nagy rokonszenvenek örvendett. A Salazar ellenes rétegek felerősödtek és folyamatos sztrájkok törtek ki Lisszabonban.¹⁸⁵ 1943. augusztus 12-én

¹⁸⁴ Bővebben: MNL-K-113/Pol.-1943. július 30.

¹⁸⁵ Bővebben: MNL-K-111/Pol.-1943. A fasiszmus bukásának hatása Portugáliában.

megkezdődtek az olasz fegyverszüneti titkos tárgyalások Lisszabonban is. Az olasz újságírók már hetekkel a találkozást megelőzőn informálták Újpétery Elemérét, hogy fegyverszüneti tárgyalások folynak és, hogy abba a lisszaboni magyar követség számos embere is be van vonva – ez nem így volt.

1943 augusztusában újabb megbízást kapott Újpétery Ulleintől, hogy keressen közvetlen kapcsolatokat angolszász újságírókkal. A táviratot Wodianer Andor is készhez kapta, ami heves vitákat eredményezett, ugyanis teljesen távol kívánta tartani Újpétery Elemért a nyugati orientáció megvalósulásától. Ez állhat a háttérben, hogy Újpétery Elemér esetében semmilyen konkrét kapcsolattal nem találkozunk, általános jelentésein túlmenően, amelyeknek birtokában volt a bizottság többi tagja is. Visszaemlékezésében is árnyaltan fogalmaz:

„Én katonai titkokkal nem tudtam szolgálni, és szabotázsselekmények végrehajtására sem voltam képes, sem hajlandó. Így az összes angolszász kontaktusaim március 19-ig, főleg a sajtóval – az újságírók között volt, mind mindenütt, egész csomó, fontos hírszerző tiszt – mondjuk úgy barátságos alapon, de nyugovópontra jutottak. [...] Megállapíthatom tehát, hogy az én kiépített kapcsolataim főnököm hivatalos munkáját semmiképpen sem zavarták. Egyébként kötelességszerűen informáltam őt mindenről.”¹⁸⁶

1943 augusztusában az eddig is inkább elméleti síkon működő nyugati missziója véget ért Újpétery Elemérnek. Ullein-Reviczky Antalt kihelyezték Stockholmba, így az általa vezetett kiugrási vonal árva maradt. Wodianer Andor továbbra is tevékenykedett a magyar KÜM megbízásából az angolszász-magyar kapcsolatok vonalán. 1943 végén egyértelműen illúziókat kergetett a lisszaboni magyar követség főnöke is. Újpétery Elemér tájékozottsága a nemzetközi viszonyok tekintetében is igazolható, sőt a teheráni konferencia kapcsán felértékelődik. A *National Archives* irata közül, egy 1943. október 15-i feljegyzés¹⁸⁷ tanúskodott erről. A feljegyzés a teheráni értekezlet előtt készült, pont akkor, amikor a britek kidolgozták a háború utáni balkáni és közép-európai integrációs terveket¹⁸⁸. Azt, hogy Magyarország és több kisebb nemzetállam is kudarcot vallott a nyugati kapcsolatfelvétel

¹⁸⁶ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 263.

¹⁸⁷ „Intelligence: Central Europe and Balkans (Balkans contacts, 1943-1944, HS 8/132 In: The National Archives (TNA), (Kew, UK) A forrásrészlet magyar fordítása: . Ismeretlen személy jegyzi, hogy közel egy órahosszat tárgyalt Újpétery Elemérrel a jövőbeli Balkán föderációról. Újpétery kifejtette, hogy ezt maximum kívülről, nagyhatalmi nyomással lehetne létrehozni, a balkáni népek ellentétei miatt.

¹⁸⁸ A balkáni integrációs terveket bővebben lásd: Bán D. András: Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról, 1942-43. Osiris, Bp. 1996. és Barta Róbert: A magyarság vonzásában. Válogatás Carlile Aylmer Macartney írásából és beszédeiből. Debrecen, 2021. 19. 140-147.

terén a teheráni konferencia (1943. november 28.-december 1.)¹⁸⁹ kiválóan bizonyította. A lisszaboni magyar követségen újabb tárgyalásokra került sor Kowalewski lengyel ezredessel, amely elsősorban a teheráni konferencián kijelölt érdekszféra vonalak megvitatását célozta. Kowalewski a térképekhez csak annyit fűzött, hogy egyelőre katonai határvonalat állapítottak meg, de ő erősen hitt abban, hogy ezeket politikai érdekszférahatárként is kell értelmezni.

„Végül is Wodianer mondott annyit: Ha ez a vonal politikailag is értendő, befejezhetjük munkánkat. De nem hiszen, hogy ez az utolsó szó. Ebéd után ajánlottam a követnek, hogy azonnal küldjünk számjelsürgőnyt a Teheránban meghúzott „katonai határvonalról”. Wodianer ellene volt. – Elemér, ez csak egy, bár megbízható információ. Várjunk. Ne tegyük újabb idegpróbára Budapestet.”¹⁹⁰

Magyarországon majd csak később, más különböző forrásokból értesültek a teheráni konferencián kialakított határvonalakról, ami további kétségbeesett próbálkozásokhoz vezetett az angolszász politika megnyerését illetően. Újpétery Elemér Kowalewski információit mindig biztosra vette, hiszen pályafutása során megtapasztalta, hogy a lengyel ezredes alapos felkészültséggel, tapasztalattal látja át a nemzetközi politikát. Wodianer Andor valóban személyes kontaktusban állt Kowalewski ezredessel, tevékenységükről Judith Listowel könyve¹⁹¹ is beszámol, ám Újpétery Elemért nem említi, még csak a kisebb találkozások esetében sem. Ezzel is bizonyítható, hogy bár politikai szemléletváltásában a nyugati orientációt tekintette követendő példának, hivatalos úton vajmi kevés szerephez jutott ezen a téren. Itt valóban kiütközött, hogy másodvonalban tevékenykedő politikus volt, és az igazi nagy játszmák a háta mögött folytak.

Újpétery Elemér 1943-as jelentései jól bizonyítják, azokat a nemzetközi dilemmákat, amelyekkel az európai országok küzdöttek. Egyértelműsíthető, hogy az angolszászok nem csupán a Magyarországgal szemben érzett ellenszenv miatt nem léptek, sokkal inkább nagyhatalmi pozíciójuk elvesztésének megakadályozása jelentette számukra a prioritást. Az új szövetségek kialakulása, amelyekkel a nagyhatalmak nem számoltak teljes mértékben megváltoztatták háborús politikájukat, amelybe a kis nemzetállamok sorsa nem tartozott bele.

¹⁸⁹ A teheráni konferencián megállapodtak a nácizmus teljes szétzúzásában, elsődleges cél volt Németország megállítása és teljes mértékben elvetették a különbéke lehetőségét. Emellett célul tűzték ki a háborús bűnösök felelősségre vonását. Létrehoztak Nyugat-Európában egy második frontot, ami nem csak katonai, hanem politikai elhatározás is volt. Ugyanis ezzel Magyarország és a Balkén területe a szovjetek hadműveleti körébe fog tartozni. Ezzel egyértelművé vált, hogy a Nyugat támogatása nem fog megvalósulni.

¹⁹⁰ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 266.

¹⁹¹ Judith, Listowel: Crusader in the secret war. London, 1952.

Magyarország kétségbeesetten kereste a kiutat, amelynek első lépéseként 1943. december 31-én ifj. Horthy Miklós, volt Rio de Janeiro-i követ, hivatalos rendeletben „különleges szolgálattételre” lett beosztva a kormányzó mellé. Ebből a kezdeményezésből alakult meg később, az általánosan ismert kiugrási iroda¹⁹².

¹⁹² Kiugrási iroda: ifj. Horthy Miklós által létrehozott titkos csoport, célja, hogy Magyarország kiváljon a második világháborúból. ifj. Horthy Miklós visszaemlékezésében az alábbi módon értékelte az iroda szerepét: *„Hogy atyám az ország helyzetéről és az emberek hangulatáról jobban legyen tájékozódva, vezetésemmel egy irodát alakított, ahol mindenki felkereshetett és bajait elmondhatta (...) Lesújtó volt látni, amikor a gazdasági élet volt magas rangú vezető sárga csillaggal jöttek irodámba segítségért (...) Megbízható barátokkal titokban többször találkoztam, és törtük a fejünket, hogyan lehetne hazánkat német erőszak alól, szövetséges segítséggel valahogyan felszabadítani.”* – írta. ifj. Horthy Miklósról és a kiugrási irodáról bővebben: <http://historiamozaik.blogspot.com/2015/01/ifj-horthy-miklos.html> (Letöltés ideje: 2023. január 30.)

3.5. Újpétery Elemér tevékenysége 1944-ben

A kiugrási iroda megszerveződött, ifj. Horthy Miklós mellé, Szentiványi Domokost osztotta be a KÜM. Céljuk volt, egy a KÜM-től független szerv létrehozása, amelynek elsődleges feladata volt előkészíteni Magyarország kiugrását az angolszászok irányában. A Kállay-kormány utolsó kétségbeesett erőfeszítései közé tartozott a kiugrási iroda megszervezése. Újpétery Elemér „Bokor Péter: Végjáték a Dunánánál” és Veress László illetve Újváry Dezső interjújával¹⁹³ reprezentálta a magyar dilemmát:

„Veress László: természetesen mérlegelni kellett a reális lehetőségeket. Felismerni az időpontot, amikor a cselekvés lehetségessé válik. Erre úgy hozzávetőleg 1942-ben jött el az idő. Amikor a németek az 1941-es oroszországi offenzívája megrekedt. Sőt összeomlott. Ekkor a KÜM politikai osztályán és sajtóosztályán, amelyhez én is tartoztam... egyszóval ezekben a körökben érelődőtt meg a felismerés, hogy most már lehetséges a cselekvés, sőt szükséges is. Ezzel egyetértett az akkori ME: Kállay Miklós, aki egyben KÜM is volt még, a helyettese Ghyczy Jenő, meg a politikai osztály vezetője Szentmiklóssy Andor - akit a németek később megöltek – aztán a politikai osztály egyik kulcsembere: Szegedy-Maszák Aladár, no és a sajtóosztály vezetője: Ullein-Reviczky Antal, aki dinamikus, becsvágyó, tehetséges ember, erőteljes egyéniség volt, és némileg a politikai osztálytól függetlenül is működött ezen a vonalon... - Hogyan fogott hozzá Veress úr? A lisszaboni magyar követnek, Wodianer Andornak már voltak kapcsolatai...csak nagyon áttételesen. Hát köztudott, ugye, hogy Londonban működött a lengyel emigráns kormány. [...] Wodianer Andor ilyen lengyel kapcsolatokkal rendelkezett? – Ilyenekkel is. Főleg ilyenekkel. Ezek a lengyel emigráns körök nagyon lelkesen, nagyon jóindulatúan közvetítettek a magyar függetlenségi csoport és a szövetségesek között, de hát...közvetlen kapcsolatot kellett kialakítani.”¹⁹⁴

A Veress Lászlóval készült interjú bizonyos ponton összeegyeztethető Újpétery Elemér által közölt korai angolszász-magyar kapcsolatok minőségével. A lengyel emigráns körök alatt elsősorban Kowalewski ezredessel való kapcsolattartás értendő, és valóban Wodianer Andor volt az angolszász kapcsolatok előkészítésének egyik vezéralakja. Ugyanakkor Veress László interjúját összevetve Wodianer Andor 1942 elején megírt követi jelentéseivel, vagy éppen Újpétery Elemér által közölt félhivatalos – és hivatalos közlésekkel ellenmondás

¹⁹³ Veress László és Újváry Dezső is a kulturális-és sajtóosztály munkatársaként tevékenykedtek, itt ismerkedtek meg Újpétery Elemérrel is. Bár egyikőjük sem volt hivatásos diplomata, a KÜM kötelékében igen közel kerültek az általános külpolitikai kérdésekhez, dilemmákhoz. Mindketten – utasításra – a kiugrás megoldásán dolgoztak, így ezeket a tapasztalatokat osztották meg az interjú során.

¹⁹⁴ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 269-271.

alakult ki. Már 1942 elején jól látszott, hogy az angol sajtó negatív képet fest a magyar külpolitikai magatartásról, így már igen korán érezhető volt, hogy aligha valósul meg a nyugati orientáció. Ehhez képest Veress László 1942 nyarát ideális időpontként jegyezte a külpolitikai kapcsolatok fellendítésére, de ezt az optimista szemléletet a diplomaták által közölt jelentések megcáfolták.

Újváry Dezső interjúját részleteiben közölte visszaemlékezésében Újpestery Elemér:

„Őn végül is ugyanabban a körben mozgott, amelyben Veress László. Sikerült valamivel előrébb jutnia? – Nem is sikerülhetett. – Miért? – Mert mi azt szerettük volna – bár ezt nyíltan természetesen sosem fogalmaztuk meg -, hogy az angolszász hatalmak ne tekintsenek minket igazi hadviselőnek. Ők pedig szakadatlanul csak azt kívánták, hogy cselekedetekkel, vagyis szabotázsokkal és effélékkel adjuk tanújelét a németellenességünknek, ami kiváltotta volna a német megszállást és a magyar szélsőjobboldal fellépését ellenünk. – Szélsőjobboldalon ön a nyilasokat és az Imrédy-pártot érti? – És a kormánypárt többségét is... - Tehát – ha jól értem – egy olyan fegyverszüneti megegyezésről szólt a tárgyalás, amelyet az adott pillanatban kötnének meg, de amelyik egy későbbi pillanatban válik majd hatályossá. – Pontosan, kérem, pontosan erről volt szó. Fegyverszüneti megegyezés, amely egyelőre a legteljesebb titokban tartandó.”¹⁹⁵

Újváry Dezső által említett szélsőjobboldali körökhöz hozzátartozott Újpestery Elemér is, aki az időben a kormánypárt többségét képviselte. Az interjú során rá nem tértek ki, de az utalásból erre lehet következtetni. Nagy kritikával illeték Kállay Miklós visszaemlékezését is, amelyet túlzottan elfogultnak minősítettek – túl azon is, hogy ez sajátos vonása az ego-dokumentumoknak. A legtöbb diplomatát, aki a kiugrást szolgálta, mind elfogultnak tartották visszaemlékezésük megírását olvasva. Bokor Péter egy utolsó kérdést intézett Újváryhoz, ami gyakorlatilag az egész magyar külpolitikára választ adhat(na):

„Újváry úr, ön annyi év után reálisnak vagy irreálisnak ítéli-e azt a politikát, amelyiknek az volt a célja, hogy kizárólag az angolszász nagyhatalmakkal tárgyalva jusson ki Magyarország a Hitler szövetségében vívott háborúból? – Mi akkor jó ideig láttunk realitást ebben a törekvésben. Mi azt nagyon jól tudtuk, hogy a háború után mindenképpen sok mindennek meg kell itt változnia, szóval, hogy a háború előtti társadalmi berendezkedés, hát

¹⁹⁵ Újpestery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 272-273.

Sterdale Bennett, angol nagykövet, az angolszászok részéről többszöri alkalommal beszélgetett Veress Lászlóval és Újváry Dezsővel. Részükről ez az egyik bizonyítható kapcsolat, amely során világossá vált számukra, hogy a Szovjetunióval a nyugati hatalmak a magyar ügy kedvéért nem fognak konfrontálódni. Ez a kapcsolat nagy előnnyel szolgált a kiugrást tekintve, ugyanakkor gyakorlati eredményességet nem mutatott.

*az, ugye, teljesen korszerűtlen és idejemúlt volt, mi sejtettük, hogy itt majd a szociáldemokraták meg a kisgazdák sokkal nagyobb szerephez jutnak [...]. Mi akkor, nem csak a külpolitikában, ugye, az angol orientációt tekintettük kiútnak Hitlerrel szemben is, de a radikális belső változásokkal szemben is, ezt kérem, kár lenne letagadni, mert úgy is nyilvánvaló. És amikor az angolszász haderők közelebb voltak hozzánk, ugye Szicíliában, meg pláne Olaszországban, szóval közelebb, mint a Vörös Hadsereg, hát akkor még volt némi realitása ennek a tendenciának, de később már nem volt realitása. Ezt nem ismertük fel idejében...*¹⁹⁶

Mindkét interjú kiválóan reprezentálja az angolszászokhoz való görcsös ragaszkodást. Sokkal inkább, mert utóbbi, az Szicíliai partraszállás dátumára¹⁹⁷ (1943. július) hivatkozva emeli ki a magyar külpolitika realitását, ámbátor már akkor is aligha nevezhető józan gondolkodásnak. Újpétery Elemér korábbi jelentéseiben rámutatott, hogy a keleti fronton történtek végleg rányomták bélyegjüket a magyar külpolitika alakulására. Ily módon Újváry mondanivalója visszamenőleg is túlzott elfogultságra enged következtetni, és rávilágított a magyar külpolitika hibájára, amely kudarcot vallott az angolszász kapcsolat vonalán. Több ponton ütköztetve a citált interjúrészleteket és Újpétery-Wodianer által megírt követi jelentéseket valóban ellentmondás alakult ki. Veress László és Újváry Dezső esetében érezhető az apológia és az elfogultság, addig a hivatalos követi jelentések mindennemű érzelem nélkül a valóságot tükrözték a korszakban. Már, csak ha egymással szembe állítjuk Újpétery Elemér hivatalos – és félhivatalos jelentéseit (lásd félhivatalos Ullein-Reviczky Antalnak címezve, hivatalos Kállay Miklósnak), érzékelhető, hogy előző tartalmában és stílusában is sokkal szabadabb nyelvezetet engedett meg magának. Mindenesetre az angolszász-magyar kapcsolatok megítélésnek margójára kiváló példaként szolgáltak az interjúk.

1944 folyamán Wodianer szerepe egyre nagyobb lett az angolszász kapcsolatok vonalán, de teljesen titokban folyt ez a működése. Ugyanakkor német részről egyre nagyobb lett a bizonytalanság, a Lisszabonban állomásozó német hírszerzők egyre fokozottabban figyelték a követ tevékenységét, így szükségessé vált egy úgynevezett „elhárító”, aki figyeli ezeket a német hírszerzőket és informálja a lisszaboni magyar követség munkatársait. Hollán Sándor nem vállalta el, így Újpétery Elemér kapta meg ezt a pozíciót. A feszültség 1944 januárjában kulminált, amikor egyre világosabbá vált, hogy a korábban létrejött angol-orosz

¹⁹⁶ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 274.

¹⁹⁷ Az úgynevezett Husky-hadművelet keretén belül az angolok támadóhadműveletet intéztek, amelynek célja Szicíliai elfoglalása volt a tengelyhatalmakkal szemben.

szerződéshez mindkét fél köti magát, és egyik fél sem hajlandó különbékét kötni senkivel. Ez volt az egyik tényező, ami még nehezebbé tette a kis nemzetállamok ügyét, másrésről egyre több ország kereste a közvetlen kapcsolatot a nyugati hatalmakkal. Magyarországon és a Románokon túlmenően már a bolgárok is, sőt a németek is megsokszorozták kapcsolataikat Nyugat felé. Újpétery Elemér sem ért el semmilyen eredményt új pozíciójában, továbbra is napi kapcsolatban állt a nyugatiak újságíróival, Olaszország lisszaboni képviselőjével, Kowalewski ezredessel, német követségi tisztviselőkkel, de közülük senkit nem tartott gyanúsnak.

A fentebb jelzett problémákat tovább erősítette, egy 1944. január 18-án, Budapestről érkezett tájékoztató összefoglaló, amely az 1944-ben differenciálódó nagyhatalmi szerepekből adódó aggályokra is felhívta a figyelmet:

„1944. január közepén a magyar vezetés és közvélemény magatartását, valamint terveit az orosz veszélyről alkotott felfogás szabja meg. Nem egyöntetűen ítélik meg azt, hogy valójában mi is megy végbe a keleti fronton. [...] Erős az a felfogás is a nem németbarát politikai körökben, hogy a keleti front eseményeit – vagyis a németek állandó visszavonulását – politikai megfontolások magyarázzák. E felfogás szerint a németek nem tesznek meg mindent, ami erejükből kitelne az orosz gőzhenger feltartóztatására. [...] Mintegy beengedi az oroszokat Románia és Magyarország veszélyes közelségébe. Ezzel talán impresszionálni kívánja az angolszászokat, azt a látszatot keltve, hogy a német ellenálló erő már nem olyan erős, hogy meg tudná akadályozni az oroszok betörését a Duna völgyébe. [...] Magyarország szempontjából a külpolitikai veszélyt abban látják, ezek a körök, hogy az orosz közeledés a Kárpátokhoz megakadályozza Magyarország fokozatos, de elhatározott eltávolodását Németországtól, sőt a háború döntő fázisára Magyarország a legszorosabb katonai szövetségben állíthatja Németország mellé.”¹⁹⁸

A Budapestről érkezett jelentésből kitűnik, hogy a legnagyobb problémát 1944 elején a magyar vezetőségnek a szovjet terjeszkedés okozta. Nem csak az ország szuverenitásának elvesztése forgott kockán, hanem a túlzott, katonai elköteleződés Németország mellett. A magyar vezetői elit – a beszámoló szerint – továbbra is naivan állt hozzá a németek katonai erejének megítéléséhez, ugyanis nem csak látszat volt, és nem csak az impresszió „kedvéért” nem vették fel a harcot a szovjetekkel – a németek gazdaságilag, katonailag is legyengültek. A magyar-német viszony összefüggésében 1944-re a katonai függés gyakorlati jelei is

¹⁹⁸Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 280-281. A beszámoló egyéb – többnyire belpolitikát is érintő aspektusokat is közöl. A levél a birtokomban van, az Újpétery-gyűjtemény részét képezi.

megmutatkoztak. Egyre nagyobb fokú katonai beszivárgás tapasztalható Magyarország területén, német repülőtisztok, légénység állomásoztak a Dunántúl főbb légierő pontjain. Újpétery Elemér hosszasan áttanulmányozta a „hazulról” érkező összefoglaló jelentést, és levonta a konzekvenciát.

„A fotokópia, tehát ipso facto, az eredeti is tele van gépirási hibával, Nyilvánvaló, hogy nem gyakorlott gépirónő írta. [...] Az irat tartalma különböző forrásokból kellett, hogy származzon. Ha valaki a KÜM-ből állította össze az anyagok, annak katonai és belpolitikai részét készen kellett kapnia, mert ezek a reszortok nem tartoztak a KÜM munkakörébe. [...] A tartalom őszintén tárja az olvasó elé Magyarországot akkori helyzetét. [...] A tájékoztatás egy szót sem ír arról, hogy mi lesz a magyar jövő, ha a németek – ahogy március 19-én megtették, csakugyan megszállják az országot. [...]”¹⁹⁹

Újpétery véleményezése rámutat, hogy nem volt aláírója az összefoglalónak, ismeretlen a „szerző”, és valójában azon túlmenően, hogy elolvasták, levonták a kellő konzekvenciát, egyebet Lisszabonban nem tudtak tenni. Tovább súlyosbította a helyzetet a szovjet csapatok sikeres előretörése²⁰⁰, Kowalewski egyre mélyülő pesszimizmusa.

Kállay Miklós 1944. március 1-jén írt levelet a semleges országokban székelő követekhez²⁰¹, de Wodianer a levél tartalmát nem osztotta meg Újpétery Elemérrel, de visszaemlékezésének idején már volt tudomása a levél tartalmáról, ami semmiben nem befolyásolta a lisszaboni magatartást a német megszállás idején. Ugyanis semmilyen utasítást nem kaptak, mit kell tenniük, ha bekövetkezik a tragédia.

¹⁹⁹ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 301-302.

²⁰⁰ 1943. január végén visszafoglalták Novgorodot, felszabadították Leningrádot a német nyomás alól, 1944 februárjában összeomlott a német Észak-hadseregcsoporthoz tartozó csapatok, és visszavonultak a Narva folyóig.

²⁰¹ A levél tartalmát citálja az angol nyelvű emlékiratában (397-406.)

3.6. 1944. március 19. és következményei

Újpétery Elemér lisszaboni tartózkodása során, 1944 folyamán érezte leginkább a tájékoztatás hiányát. Egyrészt Wodianer Andor angolszász vonalon végzett tevékenységét tekintve, másrészt a Magyarországról nem érkező hírek kapcsán. Semmilyen információt nem kaptak, hogy 1944. március 19-én és az azt követő napokban, hetekben milyen álláspontot képviselt a magyar KÜM. Hosszas hallgatás után Újpétery Elemér mégis felvette a kapcsolatot, Bartheldy Tiborral²⁰², és magánlevél útján tájékoztatta a lisszaboni helyzetképről, saját álláspontjáról.

A Lisszaboni Magyar Követségen belül ellentétek alakultak ki a magyarországi események apropóján. Újpétery Elemér álláspontja szerint ebben a kiszolgáltatott helyzetben lett volna a legnagyobb szükség a semleges országokban tevékenykedő követek további munkájára, ám Wodianer Andor egyből a disszidálás mellett döntött. Újpétery magánlevelében hosszasan cizellálta Wodianer Andor döntését, mellyel részben egyetértett, ugyanakkor kritizálta, hiszen állítása szerint a Kállay-kormányt szolgálta és nem volt hajlandó az újonnan megalakult német védnökség alatt álló vezetőség szolgálatába állni. Ugyanakkor, a Kállay-kormány már lemondott, ám a Magyarországról érkezett számjelsürgönyök titokban maradtak, a követség legtöbb munkatársa nem tudott róluk. (Újpétery Elemér is, majd csak később szerzett tudomást tartalmukról, azok alapján számolt be Bartheldy Tibornak). A számjelsürgönyök azonnali utasításokkal szolgáltak Magyarország felől, amelyben világosan leírták, hogy Hollán Sándort áthelyezését indítványozták Madridba, Újpétery Elemért pedig a lisszaboni követség vezetőjévé, ideiglenes ügyvivő pozícióba emelték.²⁰³ Új pozíciója betöltését követően egyből átvette a követség Wodianer alá tartozó munkáit, amely során a korábban eltitkolt számjelsürgönyök²⁰⁴ többségét elolvashatta.

²⁰² Bartheldy Tibor: hivatásos diplomata, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. 1938-ban a Külügyminisztérium Elnöki osztályának munkatársa, 1940-ben Csáky István kabinetfőnöke, 1941-1944 között a Külügyminisztérium Elnöke osztályának vezetője.

Újpétery Elemért Csáky mellett eltöltött személyi külügyi titkári éveiből ismeri, ugyanakkor 1944 tavaszát megelőzőn személyes, bizalmas kapcsolatról nem írnak a források. A Bartheldynek címzett jelentést mellékletként közlöm.

²⁰³ Újpétery Elemér első osztályú követségi titkárrá nevezték ki, miután Wodianer Andor a disszidálás mellett döntött. A kinevezésről számos korabeli sajtó is beszámolt, úgy, mint: *Dunántúl*, 34/100. 1944. 2. illetve *Nemzeti Újság*, 26/101. 1944. 6. illetve külföldi lapok hasábjain is olvasható: *Pester Lloyd*, 81/101. 1944. 5.

²⁰⁴ A számjelsürgönyök a birtokomban vannak, az Újpétery-gyűjtemény részét képezik. Bakách-Bessenyei György berni követ táviratai, Ambrózy Lajos madridi követ táviratai; Wodianer Andor, lisszaboni követ táviratai.

A disszidens követek által közölt számjelsürgönyök tartalma kétségtől előkészítette a később létrejött „követi komité” rendszerét és kijelölte tagjait. Az első aktív tagjai között szerepel: Bakách-Bessenyei György, Wodianer Andor, Ambro Lajos, Ullein-Reviczky Antal.

Újpétery Elemér a számjelsürgönyök olvasatát követően visszatért a mindennapi rutinmunkálataihoz. Az ő esetében fel sem merült a disszidálás lehetősége – amely kapcsán ismét felmerült németbarátsága, ugyanakkor ő a felmondást tartotta Magyarország elárulásának, úgy érezte, hogy tovább kell szolgálnia a magyar államot és a kormányzót. Valamelyest „otthoni” kapcsolatai is átalakultak, ugyanis Ullein-Reviczky Antal stockholmi kihelyezését követően (1943 vége), a kulturális osztály új vezetője Zilahi-Sebess Jenő²⁰⁵ lett, így további félhivatalos levelezéseit hozzá intézte. Legtöbb esetben egyoldalú levelezésről volt szó, ugyanis választ nem kapott Újpétery Elemér. Első levelét, még 1943. februárjában írta Zilahinak:

„Kedves Jenő!

Veress Laci bizonyára részletesen informált itteni beszélgetéseink és a helyszínen látottak alapján. Szükségesnek látom azonban, hogy néhány pontra írásban is visszatérjek. Nem vitás, hogy a magyar külügyi szolgálat részére a legnagyobb feladatokat közvetlenül a háború befejezése előtt és a háború befejezését követő krízis időkben fognak adódni.. Erre az időre fel kell készülnünk személyi téren és tárgyilag. Lehetséges, hogy a KÜM által létrehívott és Móricz Kálmán vezetése alatt álló Külügyi Intézet időhiány miatt nem fogja tudni a várt eredményeket produkálni. [...] Egy másik dolog, ami alól nem tudunk kitérni, bárki győz, a szociális kérdés megoldása. Tudom, hogy háborúban nehéz szociális kérdéseket megoldani. Nem is gondolnék semmi mélyreható reformra. De...mindenkinek megvannak az elgondolásai. Még az angolszászok is eljutottak a Beveridge-tervig. A frontról visszatérő katonák, sőt a fronton harcolók is tudni akarják, milyen szebb jövőért harcolnak. Készítsük elő, és hozzuk nyilvánosságra mindazt, amit a háború után a millióknak nyújtani akarunk. Kiket akarunk földhöz juttatni? Milyen kiválasztás és milyen feltételek alapján? Milyen elgondolásaink vannak egészségügyi, közlekedési, gazdasági, szövetkezeti és egyéb téren? [...] Hogy fog beleilleszkedni iparunk, mezőgazdaságunk, kereskedelmünk, közlekedésünk, szociális rétegezettségünk az új helyzetbe? A hozzánk érkezett magyar lapokból kiderült, hogy még mindig igen sok az angolszász nagyhatalmak címére küldött

²⁰⁵ Zilahi-Sebess Jenő: 1936-tól a KÜM tisztviselője, 1938-ban a miniszteri kabinetben dolgozik, 1942. augusztusában a kulturális osztály vezetője lesz, a sajtóosztály helyettese. Külügyi pályafutását majdnem egy időben kezdte meg Újpétery Elemérrel, így jól ismerték egymást, kapcsolatuk jó baráti viszonyként értelmezhető.

fölényes kioktatás. Jenőke, éppolyam jól tudod, mint én, hogy teljesen eltekintve a háború kimenetelétől, felesleges nekünk az ilyesmi. Természetesen foglalkoznunk kell ellenfeleink problémáival, nehézségeivel. Nem volna semmi akadálya komoly, bíráló cikkek megjelenésének. Igaz, hogy a másik oldalról gyakoriak a bennünket nem ismerő, bántó, disszonáns megnyilvánulások. Ezekre erőteljesen ha kell, gorombán reagálhatnánk. De kis csipkelődésekre, főleg személyiekre nincsen szükség. [...] lehetőség volna magyar történelem portugál nyelven való kiadására. Ugyanez áll egyéb irodalmi vagy másfajta kiadványokra is. [...] Végül Jenőke, itt az ideje, hogy jelentéstételre hazarendeljetek. A német és olasz követség hasonló munkát végző tagjai havonként legalább egyszer, minden külön utasítás bevétele nélkül hazautaznak, otthon a helyszínen megkapják az új utasításokat, beszámolnak, kérdéseket tehetnek fel és kívánságokat nyilváníthatnak, melyekre szintén a helyszínen rögtön választ kapnak.”²⁰⁶

A levél keltekor, alig féléves külügyi szolgálat után írta meg ezt a levelet, ami már 1943 elején aggodalomra adhatott okot.

A Külügyi Intézet elsődleges feladata, hogy támogatta a magyar külpolitikai döntéshozatalt, és számos külpolitikai ismeretanyagot készítettek a külpolitikai és külgazdaság aktuális kérdéseiről. Ennek megalapításában Újpétery Elemér is aktívan kivette a részét, ugyanakkor ennek hatékony működését nem tapasztalta. Hozzáteszem, működése valóban nem hozta a várt eredményt, de ennek számos körülmény állt a háttérében, többek között: a vezetőség nem látta el a Külügyi Intézet munkatársait egy megfelelő könyvtárral, és vajmi kevés referátum született az ott dolgozók köréből. Újpétery továbbá sérelmezte az egyetemi hallgatók szűk látókörét, amelyet szintén a Külügyi Intézet munkatársaira hárít. Zilahinak írt levelében kifejti:

„Igyekezzen az Intézet a hallgatóknak széles látókört, földrajzi ismereteket, gazdasági, szociális és történeti tényeket a mi szempontunknak megfelelően megvilágítva nyújtani. Nem is hiszed, mennyire érzi az ember itt, hogy egy kis országnak sokszorosan nagyobb szüksége van komoly látókörrel rendelkező emberekre, mint egy nagyhatalomnak.”²⁰⁷

Fentebb citált szövegrészlet kiválóan bizonyítja, hogy 1943 elején Zilahi-Sebess Jenővel kapcsolatuk minősége ugyanolyan volt, mint 1944-ben. Ugyanakkor a levélben kifejtett problémák, már 1943 elején is – túlzás nélkül állítható -, hogy csak Újpétery Elemér

²⁰⁶ Bővebben: Újpétery Elemér levele Zilahi-Sebess Jenőnek , 1943. február 17. In: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 355-359.

²⁰⁷ Bővebben: Újpétery Elemér levele Zilahi-Sebess Jenőnek , 1943. február 17. In: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 355-359.

számára voltak aggasztó körülmények. Ugyanis Zilahi-Sebess Jenő is már ekkor az angolszász kapcsolatok vonalán tevékenykedett.

Ehhez képest, a források által közölt következő levele 1944. július 15-re datálható. Ekkor Újpétery Elemér már bőven közvetítő szerepet töltött be a követi komité és a magyar KÜM között, de ezt a működését Zilahi-Sebess Jenő előtt is titokban kellett tartania. Ez a levél tartalmában már sokkal inkább összeegyeztethető volt a KÜM által viselt problémákkal, mint a korábbi.

„Kedves Jenő!

Látom a jelentéseket, Budapestet megint bombázták. A többit el tudom képzelni. Bár sokat nem jelent számotokra mégis megírom, hogy minden bombázást és minden pusztulást keservesen átélünk veletek együtt, és minden támadás jobban odaforraszt az otthoniakhoz. [...] Jenőke, nem frázis; a döntés közeledik, de a katonai döntés nem fog politikai megoldást hozni. Akárki győz, évekig tartó átmeneti állapot fog következni. [...] Keménység nélkül nincs jövőnk. A puhány szellemnek, a szakadatlan siránkozásnak véget kell vetnünk. [...] Nincsenek imperialista terveink. Azért, amit meg akarunk tartani, harcolnunk kell. Először fegyverrel, azután még hosszú ideig ésszel és kemény munkával. [...] Mit csinál Móricz Kálmán intézete?

Örömmel látom sajtónk részben megváltozott hangját. Mi van a rádióval? A budapesti adót ma mindenütt hallgatják. Önmagunk védelmére, terveink ismertetésére a legkitűnőbb eszköz.”²⁰⁸

Utóbbi levelében ugyanolyan hangsúlyt fektetett a sajtókérdésre és a kultúra szerepére a külügyben, de jól láthatóan kiegészült egyéb, a háborús válságot érintő megoldásokkal, célkitűzésekkel. A magyar külpolitika sokat hibázott, de Újpétery Elemér az összefogásban látta a megoldást. Következő levelét 1944. augusztus 3-án írta meg Zilahi-Sebess Jenőnek:

„Kedves Jenő!

Közeledünk a végkifejlethez. Igen kevés időnk van, hogy az elmulasztottakat legalább részben pótoljuk. Jelentőségünket a világ előtt mindenképp emelnünk kell. [...]”²⁰⁹

Újpétery Elemér törekvése elkésett és illuzionista volt. Politikai felfogásában többnyire más nemzetekhez hasonlítva mérlegelte Magyarország helyzetét. Leveleiben mindig utalt Magyarország nemzetközi helyzetére, amelyet a szomszédos kisebb nemzetállamok tekintetében is aggályokkal kezelte. Románia a háború utolsó éveiben nyílt és titkos úton is folytatott tárgyalásokat ellenségeivel, szövetségeseivel egyaránt. Utóbbi időben, a román

²⁰⁸ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 359-361.

²⁰⁹ Uo. 362.

vezetőség célja is a háborúból való kiugrás volt. Egyre több országban, és egyre több platformon igyekezett hirdetni Románia politikai és gazdasági jelentőségét. Ehhez képest Magyarország aligha volt aktív – holott már gyakorlatilag 1942 óta felhívta a figyelmet erre Újpétery Elemér.

Magyarországnak – javaslata szerint – egyre több és új helyre kellett volna újságírókat küldeni és aktívabban képviseltetni magát a nemzetközi küzdőtéren. A magyar szuverenitás helyreállítása élvezett prioritást minden egyéb vállalkozással szemben, amelynek egyik legfontosabb eszköze a sajtó, így a rádió-és hírszolgálat jelentőségére is felhívta Újpétery Elemér a magyar vezetőség figyelmét.

1944. augusztus és 1944. októbere között egyre több levelet címzett Zilahi-Sebess Jenőnek.²¹⁰ Tartalmukban aligha van eltérés, ami azzal magyarázható, hogy az Újpétery által benyújtott javaslatok nem érték cél. Ennek hátterében a Magyarországot érintő külpolitikai válság mellé egy belpolitikai krízis is társult, illetve minden szuverenitást és kiugrást célzó intézkedés már elkészült volt 1944 őszén.

„Kedves Jenő!

Külpolitika. – Hidd el nem beszél belőlem sem keserűség, sem kétségbeesés. A mai helyzetért a mi generációnk nem hibás. Csak tényeket állapítok meg. Egyedül maradtunk a németek ellen. Kitartunk magyar becsülettel egy olyan nagyhatalom oldalán, amelynek csapatait óriási túlerő szorongatja minden oldalról. Ezt a hatalmat cserbenhagyta a másik tengelypartner és terhünkre dédelgetett kedvenc Románia; elhagyta Finnország és minden bizonnyal rövidesen ott fogja hagyni Bulgária is.”²¹¹

A fentebb citált szövegrészletet 1944. szeptember 5-én címezte Újpétery Elemér Zilahi-Sebess Jenőnek. Az apológia legmagasabb foka tapasztalható a levél olvasatakor, ugyanis saját generációját igyekezett felmenteni a történelem alól, másrészt pedig magyar egységről beszélt, amikor a megoldást kereste. Ennek a kettős ellentétnek a feloldása aligha lehetséges, ugyanis minden levelében visszaköszönt a végső kétségbeesés által fűtött tenni akarás gondolata. Sokkal inkább, ugyanis korai „németbarátsága” az Imrédy és Csáky mellett eltöltött idők alatt ő is üdvözölte a német kapcsolatok fellendítését. Lisszaboni tevékenysége alatt bár teljesen elhatárolódott ettől a politikai irányvonalától, az angolszász vonalat aligha képviselte. Amikor saját generációjáról beszélt, gyakorlatilag felmentette a korszak diplomáciai szolgálatát, illetve a KÜM kötelékébe tartozó politikusokat. Az általa írt levelek gyakorlati változást nem indukáltak, ugyanakkor kiválóan reprezentálták Újpétery Elemér

²¹⁰ Az általa írt levelek a birtokomban vannak, az Újpétery-gyűjtemény részét képezik.

²¹¹ Bővebben: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 365.

lelki világát 1944 őszén. Hírei, tanácsai, esetleges kritikái már későn érkeztek, ugyanakkor diákéveiből visszamaradt alapelveihez továbbra is ragaszkodott.

*„[...]Tudod, hogy igyekeztem mindig csak magyar szemüvegen keresztül nézni a világot. Úgy érzem nem vagyok sem németbarát, sem angolbarát, hanem magyarul gondolkodom, és annak megfelelően igyekszem dolgozni. Azonban, amilyen könnyelműség volt márciustól augusztusig kizárólag Németországra koncentrálni a figyelmünket, és sokszor önérzetünk rovására fejet hajtani kis és nagy dolgokban, annyira értelmetlen volna, ha ma nem figyelnök, hogy mi történik Németországban. [...] A németek még vereségük esetén is szomszédaink maradnak. Felesleges az elefánt talpába gombostűket szúrni. Igazán egyszer már komolyabb tanúbizonyságot kellene tennünk politikai érettségünkről, amelyre annyiszor hivatkozunk.”*²¹²

Magyarország, Németország szemében mind politikailag, mind katonailag csődöt mondott. Sőt, a nemzetközi megítélés sem volt túl kedvező Magyarország számára. Újpétery Elemér Zilahi-Sebess Jenőnek írt levelei tükrözték mindazokat az információkat, amelyek Újpétery birtokában voltak, és reprezentálták a fiatal diplomata álláspontját.²¹³ Hasonlóan félhivatalos levelek útján kommunikált Újpétery Luby Gézával²¹⁴ is 1943 és 1944 folyamán. Újpétery leveleiben főképp 1943-ban kitért hazarendelésére is. Ennek hátterében az a fokozott idegesség állt, hogy egyre kevesebb információt kapott Magyarországról, illetve ezen a téren is különbözött a magyar politikai mentalitás más nemzetállamoktól, ugyanis a román, olasz követek minden körülményességet félretéve utazhattak szóbeli jelentéstételre is. Újpétery Elemér 1944 során igyekezett kitágítani és elmélyíteni korábbi kapcsolatait is, annak érdekében, hogy politikai álláspontja célba érjen. Ily módon folytatott levelezést

²¹²Bővebben: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 373.

²¹³Zilahi-Sebess Jenő a háború után családjával együtt Argentínába költözött. Sokáig nem tartották a kapcsolatot, majd az 1960-as években Zilahi felvette Újpéteryvel a kapcsolatot, és találkoztak Lisszabonban. Személyes beszélgetésük során értesült arról Újpétery, hogy Zilahi-Sebess Jenő sem tette le az esküt Szálasinak, és a törvényszék halálra ítélte. Újpétery Elemér is szerepelt Szálasai törvényszéke által összeállított listán, a követi komité összes tagjával együtt, ugyanakkor Újpétery számára a semleges ország relatíve biztonságot adott.

Zilahi elmondása szerint Újpétery utolsó levelén kívül az összeset megkapta, majd kritikával is illette Újpétery Elemért: „Te, Elemér, március 19. után valahogy elszakadtál az otthoni valóságtól. Minden igazat adtam neked, leveleid tartalmát közöltem azokkal, akikről azt hittem, hogy érdeklik. Kritikáidban is teljesen igazad volt. Elvesztettük az időnket. És biztosan elvesztettük otthon már régen az arányérzékünket. Nem tudtunk, talán nem is akartunk világrészekben gondolkodni. Te a másik végletbe estél. Csodákat vártál egy kis országtól, és sem én, sem azok, akikkel szintén kontaktusban voltál az utolsó hat hónapban március 19. után, nem tudtuk megértetni veled, hogy nem tudtunk mást tenni, mint azt amit tettünk. A sakfigurák között ránk csak a paraszt szerepe várt. Minden jóindulatunk és törekvéseink ellenére.” (In. Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 380.)

²¹⁴Luby Géza: A KÜM sajtóosztályán Zilahi-Sebess Jenő munkatársa, egyben jobbkeze is volt. Politikai gondolkodása egyezett felettesével és Újpétery Elemérrel. Sok esetben ő kezelte a külföldről beérkező iratokat, leveleket, ez állt a hátterében kettejük levelezésének is. Luby Gézával folytatott levelezései a birtokban vannak az Újpétery-gyűjtemény részét képezik.

Rónay Andrással²¹⁵, az Államtudományi Intézet vezetőjével is, a levelek tartalmát tekintve, ezek már különböztek a korábban felvázoltaktól.

„Kedves András!

Engedd meg, hogy minden hivatalos jelleg nélkül és anélkül, hogy tudnám, hogy odahaza mi mindenben dolgoztok, felhívjam a figyelmedet néhány olyan momentumra, amelyek itteni beszélgetéseink folyamán minduntalan felmerülnek, és amelyekre ha ez eddig még nem történt volna meg, talán célszerű volna felkészülni. Természetesen levelem tárgytalan, ha más oldalról már hasonló szuggerációkat kaptatok volna.

1. *Minden rendű és rangú ellenségeink meg fogják kísérelni és ez bizonyos mértékben már most is történik, hogy a győztesekkel a népcsere gondolatát elfogadtassák. Úgy érvelnek, hogy ezáltal egy kisebb területtel kell megelégednünk, a kicserélendő kisebbség számarányának megfelelően. A kisebbségek számarányának megállapításánál természetesen nem az 1910-es, hanem a legutolsó általuk végrehajtott népszámlálási adatokból szeretnének kiindulni.*
2. *Itteni semleges körök ismételten felhívták a figyelmet arra, hogy a jövőendő határok meghúzásánál nem egyedül a nemzetiségi térkép, hanem mellett gazdasági érvek és földrajzi adottságok is súllyal fognak latba esni. Nehezen képzelhető, hogy még egyszer szétszakítsanak gazdaságilag összetartozó kisebb vagy nagyobb területeket és közlekedési egységeket a nemzetiségi térképek alapján.*
3. *Nagyon hasznos volna, bár tudom, hogy erre úgyis gondoltatok a magyar-szlovák nyelvhatárhoz tartozó térképek elkészítése. [...]*
4. *Hasonlóképpen kitűnően használható volna a középkori magyar nyelvterület térképe is. Nem ártana a Kárpátokon túli magyar népi tömböket is kimutatni a különböző térképeken.”²¹⁶*

A Rónaynak címzett levelek tartalma nem volt meglepő, ugyanis az egyetem után a Térképszerkesztő Osztály vezetőjévé avanszált. A bécsi döntések térképészeti anyagának előkészítésében nagy szerepet vállalt, és a határ pontos kijelölésében is kivette a részét. Úgy tartották, hogy a Rónayval való közös munka a második világháborút követően is sikereket érhet el a határmegállapítás szempontjából, ugyanakkor a párizsi békeszerződést előkészítő tárgyalásokon a részvételre nem került sor. Az Újpétery által citált gondolatok nem voltak

²¹⁵ Rónay András és Újpétery Elemér kapcsolata már pályája kezdetén tapasztalható volt. Az első és második bécsi döntés előkészítése és lebonyolítása során is közösen dolgoztak, ettől eltekintve már a Közgazdasági Egyetemen is ismerték egymást. Kapcsolatuk túlmutatott a hivatalos, kollegiális viszonyon, barátok voltak.

²¹⁶ Újpétery Elemér: Végállomá Lisszabon, Magvető Kiadó, 1987. 405-406. 1944. február 8.

ismeretlenek Magyarországon, ugyanakkor a kiugrás és az ország szuverenitásának visszanyerése élvezett prioritást 1944 folyamán.

Újpétery kapcsolatainak sokszínűségét mutatta Bede Istvánnal²¹⁷ folytatott levelezése is. Ezek főképp sajtó központú levelezések voltak. Ezekben Újpétery rávilágított nem titkolt céljára, hogy olyan híreket publikáljanak, amelyek egy szociális, haladó, politikailag stabil Magyarországot állítanak a közvélemény elé. Újpétery Elemér a szociális reformok felé mutatott érzékenységet sosem vetkőzte le igazán. A kiugrást, a német kérdést és a sajtó ügyeket összefoglaló levelezései mellett nagy hangsúlyt fektetett a szociális Magyarország megteremtésére, amelyet a Lisszabonban megélt impressziók csak tovább erősítettek. Balogh Józseffel²¹⁸ folytatott levelezéseiben ezek az igények világosan kiolvashatók.

„[...] A Magyarország elleni koncentrikus támadások, amelyek sajnos egyre erősödnek, több más téma mellett állandóan szociális elmaradottságunkat, a magyar milliók reménytelen helyzetét vetik szemünkre. Meggyőződésem, hogy ez a kép, amelyet rólunk festenek és a nemzetközi köztudatba belevisznek, sokkal sötétebb a valóságnál. [...] Mindenesetre minden fénykép, mely új utat, hidat, iskolát, kórházat, modern földművelést, gyümölcszárítót, óvodát stb. mutat be a külföldnek, éppúgy szolgálhatja ezt a célt, mint komoly szakdolgozat, okos film, ügyesen összeállított és a külföld részére készített híradó. [...] És ebben a keretben gondoltam arra, hogy talán a NRH, akár egy szociális Magyarország című különszámmal, akár megfelelő rovattal, rövid összehasonlító cikkel elősegíthetné a felvilágosító munkát. [...]”²¹⁹

Ezt a levelet még 1943-ban írta Újpétery Elemér, de jól látszik, hogy e törekvése 1944-re sem érte el végső célját. Bár Balogh József üdvözölte ezt a törekvést, de a március 19-i német megszállás gátat szabott ebben. Ugyanis mind a „*Nouvelle Revue*” mind a „*Hungarian Quarterly*” további publikálást megtiltották.

Újpétery Elemér 1944-ben írt félhivatalos levelei kiválóan reprezentálták a diplomata főbb aggályait és erőfeszítéseit.²²⁰ Ezt a tényt támasztja alá, hogy baráti és félhivatalos

²¹⁷ Bede István: követségi tanácsos, Ullein-Reviczky Antal stockholmi akkreditálását követően a KÜM sajtófőnöke lett. Wodianer Andor folyamatosan jelentett Bedének Újpétery Elemér tevékenységéről, amelyet a lisszaboni sajtó és kulturális téren végzett. A Bede Istvánnak írt levelei a birtokomban vannak, az Újpétery-gyűjtemény részét képezik.

²¹⁸ Balogh Józsefet még a budapesti kulturális osztályon ismerte meg Újpétery Elemér. Az általa szerkesztett *Nouvelle Revue de Hongrie* és a *Hungarian Quarterly* éppen arra voltak hivatottak, hogy Magyarország nemzetközi pozitív megítélését elősegítsék. Ilyen minőségben vette fel újra a kapcsolatot vele Újpétery Elemér.

²¹⁹ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 417-418.

²²⁰ Újpétery Elemér pályája elején tagja volt az úgynevezett „Pénteki Társaságnak”, mely társaság célja egy „közigazgatási vezérkar” kinevelése a fiatal generációkból. A tagok zömmel doktorok, mérnökök voltak az elején, majd több önkéntes is társult. Újpétery 1943-ban még velük is felvette a kapcsolatot, hogy minél több kapcsolatot megmozgathasson célja érdekében, számukra is írt levelet, 1943. novembere és 1944. februárja között. A levelek a birtokomban vannak, az Újpétery-gyűjtemény részét képezik.

levelezésein túlmenően a hivatalos köröket is igyekezett tájékoztatni a Lisszabonban tapasztalt körülményekről. Csopey Dénessel²²¹ folytatott levelezése kiválóan beilleszthető az utóbbiak sorába. Ellentétben korábbi levelezéseivel, Csopeyvel a német megszállást követően váltak rendszeressé levéltásaik. Jelen levelezések tartalma már nem csak Magyarország szempontjából voltak érdekesek, hanem a nemzetközi események aspektusaiban is értelmezhetők. Sokkal inkább, hiszen Csopey Dénes kezdeményezte a kapcsolatfelvételt Újpéteryvel – mint semleges országban tevékenykedő diplomatával. Első megkeresése 1944. május 28-ra datálható:

„Tárgy: A világ különböző részein történt események rendszeres figyelése és jelentése külképviseleteink által.

Tekintettel arra, hogy a világ nagy részében külképviseleteink nincsenek, illetve azok működése szünetel, azonban az ottani események ismerete egy helyes világpolitikai kép megalkotásához szükséges, kívánatosnak látszik, hogy egyes külképviseleteink, amelyek bizonyos területek tekintetében könnyebben és gyorsabban juthatnak híryanaghoz, bizonyos, a működési területükön kívül eső területek eseményeit is rendszeresen figyelemmel kísérik és azokról rendszeresen jelentsenek. Ezért felkérem Nagyságodat, hogy a brit birodalom, az Amerikai Egyesült Államok és Brazília tekintetében az ottani eseményeket különlegesen figyelemmel kísérni és azokról rendszeresen jelenteni szíveskedjék. Amennyiben Nagyságodnak egyéb vonatkozású értesülései is vannak, úgy azokat természetesen kérem, - mint eddig – a jövőben szintén jelenteni. A Külügyminisztérium vezetésével megbízott m. kir. ME rendeletére, Csopey sk. – követségi tanácsos”²²²

A lisszaboni magyar követség ideiglenes vezetőjeként Újpétery feladatai megsokszorozódtak. Az addigi angol vonal megerősítése sokkal inkább felértékelődött. Ezt és Újpétery politikai felismerését a nyugati hatalmak felé bizonyították a *National Archives* dokumentumai is, amelyekben feltűnt egy „A/H 194” kódnév.²²³

A/H 194 vélhetően ő lehetett az összekötő az angolok és a lisszaboni magyar követség között. A dátum tanúsítja, hogy Újpétery Elemért személyesen ismerte, és aktív kapcsolat mutatható ki kettejük között, vélhetően ez annak volt betudható, hogy Újpétery már a

²²¹ Csopey Dénes: Bárdossy külügyi kabinetfőnöke és titkára volt. Levelezéseik a birtokomban vannak, az Újpétery-gyűjtemény részét képezik.

²²² Magyar Királyi Külügyminisztérium-11905/Pol-1944. Budapest, 1944. május 28.

²²³ *Intelligence: central Europe and Balkans (mainly Roman) Date: 1942-1944, HS8/180* In: *The National Archives* (Kew, UK) A forrás magyar fordításban: Feladó: F. A. „Megkérdeztem A/H 194-et mi az álláspontja, véleménye Újpétery Elemérről kapcsolatban. Azt válaszolta, hogy nagyon jó viszonyban vannak egymással, és az általános vélekedéssel ellentétben – függetlenül attól, hogy rokonságba került az Imrédy családdal – nem németbarát. Már elég korán felismerte, hogy Magyarország el fogja veszíteni a háborút, és az egyetlen megoldás, hogy a nyugati hatalmakkal felvegyék a kapcsolatot és az ő oldalukon veszítsék el a háborút.”

lisszaboni magyar követség vezetője volt. A/H 194 pozitívan vélekedett Újpétery Elemérről és tagadta németbarátságát, ellenben igazolta, hogy aktívan részt vállalt angolszász vonal megerősítésében. Ugyanakkor, a kutató nehéz helyzetbe kerül, Újpétery Elemér megítélésekor, ugyanis a korabeli források sem voltak egyértelműek. Egy ellenpélda, amit szintén a *National Archives* gyűjteménye rögzíti.²²⁴

Sima László sajtóattasé, lisszaboni kollegája egyértelműen nácinak tartotta és mindennemű angol kapcsolattartást meg akart akadályozni. Hozzá kell tenni, hogy Sima Wodianer munkatársaként igen befolyásolható volt, legalábbis Wodianer Újpéteryről alkotott véleménye kapcsán, ugyanakkor talán ez választ ad arra, hogy Újpétery miért nem tér ki részletesen kapcsolatuk minőségére visszaemlékezésében. Ámbátor, fentebb citált források ellentmondása kiválóan reprezentálta kutatásom fő tézisének nehézségét: németbarát vagy angolbarát valójában Újpétery? Valószínűleg ez a probléma nem oldható fel teljes mértékben, csak bizonyos szinten árnyalható. Újpétery 1944-es politikai magatartását is rögzítik a források.²²⁵

Újpétery Elemér célja volt, hogy Magyarország mihamarabb kilépjen a háborúból, ugyanakkor Magyarország már nem tud változtatni politikáján²²⁶. A forrást összevetve Wodianer Andor véleményévé, (miszerint a német megszállást követően még egyértelműbb, hogy Újpétery Elemér németbarát, hiszen nem disszidált) megállapítható, hogy semmi nem igazolta Újpétery németbarátságát 1944-ben. Már szeptemberben a lemondását fontolgatja. Tehát, 1944. májusától Újpétery Elemér hivatalosan is szabad kezet kapott az angolszász kontaktusok további bővítésére, feltérképezésére. Újpétery szerepe nem csak az angolszász összeköttetések miatt vált még fontosabbá, hanem általa a követi komité tevékenysége, tervei is felszínre kerülhettek, ugyanis nem csak tagja volt annak, hanem ő volt az összekötő személy a követi komité és a magyar KÜM között. Újpétery egy további jelentésében²²⁷

²²⁴ *Intelligence: central Europe and Balkans (mainly Roman) Date: 1942-1944, HS8/180* In: The National Archives (Kew, UK) A forrás magyar fordításban: Feladó: F.A. „Sima persze azt állítja, hogy Újpétery teljes mértékben náci, megkért, hogy akadályozzam meg kinevezését a Lisszaboni Követségen. Amennyire emlékszem Londonban eléggé „homályos” embernek tartják, de a megszállás óta igen barátságosnak mutatkozik, már vacsoráztunk és boroztunk is együtt.”

²²⁵ *Intelligence: central Europe and Balkans (mainly Roman) Date: 1942-1944, HS8/180* In: The National Archives (Kew, UK) A forrás magyar fordításban: „Újpétery Elemér táviratban sürgeti Magyarországot, hogy minél hamarabb lépjen ki a háborúból, de Magyarország márt nem tud változtatni jelenlegi politikáján. Újpétery nem ért egyet a magyar kormány politikájával, így fontolgatja lemondását.” (1944. szeptember)

²²⁶ Másfél hónapig a Lakatos-kormány volt hatalmon, ugyanakkor hiába igyekeztek elősegíteni a kiugrás lehetőségét a Gestapo hamarabb tudomást szerzett volna, így a kiugrás kudarcot vallott. Ilyen összefüggésben, 1944 őszén Újpétery Elemér erőfeszítései is hiába valók voltak.

²²⁷ Leírásában közli, hogy október 15-e után elégette, és másolat sincsen róla. Csopey Dénes válaszából lehet következtetni Újpétery Elemér jelentésének lehetséges tartalmára.

valószínűsíthetően kitért Magyarország háborús szerepvállalására is, és megkérdőjelezi a magyar politikai álláspont realitását, amelyre Csopey Dénes az alábbi módon reagált:

*„Te magad is jól tudod, hiszen akkoriban itthon közvetlen közelségből figyelhetted az eseményeket, hogy nem mi üzentünk hadat Angliának, hanem ő nekünk. Ami az USA-t illeti, bizonyára emlékszel, hogy akkoriban olyan volt a politikai konstelláció, hogy lehetetlen volt a hadüzenet elől kitérni.”*²²⁸

Csopey Dénes a hadüzenet kérdését igen árnyaltan fogalmazta meg. Ugyanis a brit kormány a diplomáciai kapcsolatok megszakításával fenyegetőzött, ha Magyarország részt vállal mindennemű katonai akcióban Németország oldalán. Többszöri figyelmeztetést követően sem tett eleget ennek Magyarország, így a brit birodalom kihirdette a hadiállapotot. Ily módon Magyarország kiharcolta ezt a katonai állapotot. Csopey reflektálásból következtethetünk arra, hogy Újpétery bírálta Magyarország, Angliával szemben tett külpolitikai lépését, azért „magyarázkodott” Csopey. Mindenesetre egyéb Angliával kapcsolatos információt nem közölt Újpétery – bizonyára azokat is „elégette”. Így a többször is hangoztatott angol összeköttetéseit aligha lehetett feltérképezni, csak a közvetett kapcsolatait. Még a fentebb forrásokban említett A/H 194 kódnévvel rendelkező személyt sem említi meg egyetlen hivatalos jelentésében sem 1944-ben. Csopey Dénessel való levélváltásai voltak az utolsók 1944 folyamán. Újpétery Elemér ezekben közölt álláspontja kitartott hivatása végéig, nézőpontját sosem változtatta meg. Levelezései tartalmát hivatalos közlései is megerősítették, amelyek elsősorban a világ eseményeire koncentráltak.

1944-es tevékenysége bizonyult a legaktívabbnak külhoni munkássága során. Ennek hátterében az amúgy is felgyorsult nemzetközi és háborús viszonyok álltak. Olasz-és német szimpátiája ekkora már nem értelmezhető, abban, hogy egyre inkább az angolszász vonalat képviselte Teleki Pálnak és Ullein-Reviczky Antalnak volt nagy szerepe. Ettől eltekintve a falukutatók, népirók könyvei továbbra is impresszionálták gondolkodását, de ez már sokkal inkább társadalmi vonalon érvényesült semmint politikai téren. 1944 folyamán már számára is világossá vált az angol orientáció kudarca, és csak a Szovjetunió oldalán volt esélye Magyarországnak a kiugrási terv megvalósítására. Ettől függetlenül a követi komité tevékenysége nem rekedt meg, Wodianer Andor folyamatos kapcsolatban volt Újpétery Elemérrel. A Wodianer Andor által továbbított és nyilvánosságra hozott számjeltáviratok²²⁹ tartalmai mind bizonyítják a követi komité utolsó, kétségbeesett próbálkozásait, emellett informálták a magyar KÜM-öt.

²²⁸ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 435. (Részlet)

²²⁹ A számjeltáviratok a birtokomban vannak, az Újpétery-gyűjtemény részét képezik.

1944. október 15-e újabb fordulópontot jelentett saját politikai pályája tekintetében és a követi komité működését is nagyban befolyásolta. A háborús magatartás is indukálta a változásokat, Távol-Keleten egyre inkább az amerikaiak kerültek fölénybe, a keleti fronton a szovjet támadások egyre erősebbek lettek és a szovjet haderők dinamikusan vonultak előre. A szovjet és nyugati nyomás elérte a célját, nem maradt más külpolitikai lépés Magyarország számára: 1944. október 11-én a Moszkvában tárgyaló magyar bizottság aláírta az előzetes fegyverszüneti feltételeket. 1944. október 15-én Horthy kormányzó, ismert rádióbeszédében bejelentette a hivatalos fegyverszünetet. Újpétery Elemér leírásában közölte, hogy maga a fegyverszünet aláírása nem érte meglepetésszerűen, ugyanakkor az azt követő kormányváltás annál inkább. A Szálasi-kormány²³⁰ megalakulása már egyértelműen a nyílt német kényszert és az ország szuverenitásának elvesztését jelentette. Újpétery Elemér döntés elé került: míg eddig a Horthy kormányzóságára tett esküt és ezzel összefüggésben Magyarországra, a kormányzó lemondása feloldotta őt, és valamennyi még külföldi poszton tevékenykedő diplomatát. Újpétery visszaemlékezésében nyomatékosan közli, hogy minden gondolkodás nélkül, Szálasi, mint Horthy utódját nem ismeri el.

Felvette a kapcsolatot a többi semleges országban tevékenykedő diplomatával, álláspontját az ankarai követnek, Vörnlének küldött sürgönyében közölte:

„Feladva: 1944. november 1. 15:00 Exung-Ankara

1.sz. Követséget tovább vezetem, amíg alkotmányos államfő által kinevezett külügyminiszter fel nem ment és portugál kormány jelenlegi minőségemben elismer. Örök magyar célok érdekében propagandát folytatom és bővítem. Hálás volnék sűrű kontaktusért, szuggeszióért és információért. – Újpétery”²³¹

Horthy Miklós 1944. október 15. után akadályoztatva volt alkotmányos jogainak gyakorlásában, ami egyértelműsítette Újpétery Elemér lépését. Hutiray Nóra - már korábban említett – rádióhír-lehallgatásai újabb információt közöltek 1944. december 6-án:

„Mint a budapesti rádió jelenti, a Szálasi-kormány többeket megfosztott magyar állampolgárságától, és őket hazaárulóknak jelentette ki. A vételi nehézségek miatt a teljes névsor, mely mintegy 25-30 nevet tartalmazott, nem volt kivehető, de szerepel benne Vörnle

²³⁰ 1944. október 16-án, német segítséggel puccs révén alakult meg.

²³¹ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 509-510.

A magyar királyi követség hasonlóképpen, mint a berni, stockholmi, madridi és ankarai követségek, közli, hogy változatlanul hű marad Horthy kormányzóhoz. A portugál magyar királyi ügyvivő értesítette erről az álláspontjáról az illetékes portugál hatóságokat. In. Ua. 1987. 511.

János ankarai magyar követ, Hollán Sándor madridi ügyvivő, Újpétery Elemér lisszaboni ügyvivő, Parcher Félix stockholmi ügyvivő.”²³²

„A külön katonai bíróság külföldön élő magyar diplomaták egész sorozatát kötél általi halálra ítélte a vádlottak távollétében az állam iránti hűtlenség büntette miatt. Az elítéltek vagyona az államra száll. Az ítéletek indoklása kimondja, hogy az elítéltek október 15. után megtagadták állami szolgálatukat, sőt egy részük már előbb kapcsolatba léptek angol-amerikaiakkal és a Szovjetunióval, s szolgálatot teljesítettek ezeknek az ellenséges hatalmaknak. Egyes vádlottak a külföldön élő magyarok között propagandatevékenységet folytattak a kommunista pártnak.”²³³

1944. után Újpétery Elemér igyekezett biztosítani a lisszaboni magyar követség működését a nyilas hatalomátvétel után. A források arról számoltak be, hogy egyedül Zilahi-Sebess Jenővel tartotta a kapcsolatot.²³⁴ 1944. december 22-én megalakult Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormány, ennek megalakulását Újpétery üdvözölte, ugyanakkor szolgálataira nem tartottak igényt, elsősorban a kontaktus hiányra hivatkozva. 1945 folyamán még a semleges országokban tevékenykedő diplomatákkal kapcsolatban állt, sőt 1945. március 21-én²³⁵ látogatást tett az angol nagykövetségen. A Wilson Young első titkárral folytatott beszélgetést, naplóbejegyzéséből idézem:

„Kb. 25 percig vagyok nála. Azzal búcsúszunk, hogy ha fontos dolog volna, privátemberként felkeresem, és hogy jelenteni fogja beszélgetésünket a nagykövetnek és Londonnak is.”²³⁶

Bár, 1945 is bizonyos szinten tevékeny évnek minősült, Újpétery Elemér belátta, hogy munkájára már nincs szükség. 1946. július 28-án táviratban közölte az új magyar külügyminisztériummal, hogy önként lemond az állásáról.

²³² Uo. 513.

²³³ Uo. 514.

Wodianer Andor valójában ekkor szembesült igazán Újpétery Elemér politikai szemléletváltásával: „Hát, egy listára kerültünk, Elemér.” Október 15. után Wodianer és Újpétery Elemér kapcsolata barátsággá változott át.

²³⁴ „Decrypts of intercepted diplomatic communications, 1944. december” HW 12/307. In: *National Archives (Kew, UK)* A forrás magyar fordításban: „Rádásul, abban a pillanatban, amikor a magyarországi összeköttetések megszakadtak, Újpétery a követségen keresztül kapcsolatba lépett Zilahi-Sebess Jenővel és sikeresen megakadályozta a tengelyellenes intrikákat, összeszedte a személyzet megmaradt tagjait és visszaszerezte a követséget.” Vö.: Újpétery Elemér: *Végállomás Lisszabon*, Magvető Kiadóm Budapest, 1987. 469-520. A személyzet megmaradt tagjai alatt értsd: Egan Alfréd (konzul), Mandorff Gyula (irodatiszt), Szmolján Marianne és Hutiray Nóra (tisztviselőnők), Szarvas Zoltán (az MTI lisszaboni tudósítója), Marjay Frigyes (kulturális tanácsos), Tamás András (a Revíziós Liga lisszaboni képviselője) illetve Bazovszky János és Ferdinándy Mihály.

²³⁵ Ez az egyetlen pontos dátummal, névvel ellátott találkozás, amelyet az angolszász vonalon közölt Újpétery Elemér.

²³⁶ Újpétery Elemér: *Végállomás Lisszabon*, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 525.

3.7. Újpétery Elemér politikai szemléletváltása, lisszaboni évek összegzése

Újpétery Elemér politikai szemléletváltása a magyarországi illetve külföldi tevékenység összefüggésében értelmezhető. A tézis erre a feltételezésre épült, nevezetesen, hogy radikális jobboldalú diplomata felfogás összeegyeztethető-e az angolszász orientációval. Számos pro- és kontra forrás alapján bizonyítható ez a folyamat.

Újpétery Elemér szélsőjobboldali családból származott és saját maga is üdvözölte ezeket az eszméket. Ez a gondolatvilág nem csak neveltetéséből fakadt, már egyetemista korában is szívesen mozgott hasonló beállítottságú körökben. Újpétery Elemér húga, Albert Sándorné Újpétery Edit feljegyzései is a család származására utal, amelyet édesapjukról írtak:

„Leánya, Újpétery Edit 16 éves, a bajai leánylíceum harmadéves növendéke. Családja tiszta árja, az erre vonatkozó igazolás valamint az összes egyéb okmány közkívántra megtekinthető.”²³⁷

Az 1930-as években, bár Újpétery Elemér még csak hallgató volt, a Gömbös-korszak impressziói erősen rá. Gömbös Gyulának sikerült megnyernie az 1930-as években meginduló falukutató mozgalom sok reprezentánsát, főképp szélsőjobboldali csoportokat. Újpétery Elemér ezeket a törekvéseket mindig üdvözölte és érzékenyen reagált a szociális reformok szükségességére, melyet saját maga és az új generáció kötelességének is érzett. Az olasz korporatív törvényhozás című írásában szimpatizál az olasz politikai rendszer felépítésével, és Magyarország számára is ezt tartotta követendő mintának. Újpétery Elemér az 1930-as évek folyamán egy társadalmi reformokkal átszőtt, új világ kialakulásának lehetőségében hitt.

Megítélését tovább erősítette diplomata karriere első lépcsőfoka, amikor Imrédy Béla személyi külügyi titkára lett. A revíziós törekvések és a külpolitikai sikerek mindinkább Németországhoz csatolták Imrédy Bélát és ezáltal Magyarországot is. Ennek következményeként Imrédy Béla a szélsőjobboldali irányvonal hívévé vált, és ezáltal a kormányon kívüli körök, a nyugati hatalmak, mind őt, mind pedig az ő szolgálatában tevékenykedő politikusokat németbarátnak könyvelték el. Bár Újpétery Elemért a karrierbeli előrelépés motiválta, így mindvégig lojális volt a mindenkori vezetőséghez, ám ez aligha enyhítő körülmény.²³⁸ Csáky István mellett eltöltött időszak is a fentieket igazolja. A

²³⁷ Albert Sándorné Újpétery Edittel, folytatott beszélgetésem során hagyományozta rám az általa összegyűjtött, családi hagyatéka egy részét. (2019, Baja)

²³⁸ Imrédy esetében nem csupán lojalitása, de rokoni kapcsolata is egyre nagyobb kételyt ébresztett kortársaiban, ugyanis Imrédy unokahúgát, Imrédy Magdát vette el feleségül.

korabeli közvélemény, és mára már a szakma is alátámasztja, hogy Csáky főképp a német orientációt üdvözlötte, és fő céljaként a magyar-német viszony rendezését tűzte ki. Ezek tükrében jól látható, hogy magyarországi tevékenysége során valóban jobboldali beállítottságú politikusok közé sorolható. Egy Wodianer Andorral folytatott beszélgetés során mindezt saját maga is igazolta:

*„Nyilvánvalóan tudod, hogy nem akartalak itt helyettesemnek. Minden információm úgy szól, hogy túlságosan németbarát vagy [...]. Megtettem mindent, hogy ne kerülj ide. – Újpétery: Ami németbarátságomat illeti, az, ha volt, eltűnt.”*²³⁹

Az Állambiztonsági Levéltár iratánya többsége is németbarátságáról számol be, ugyanakkor a források értelmezése csak megfelelő forráskritikával lehetséges.

*„Von Újpétery Elemér, vagy Kelemen, Imrédy Béla, volt miniszterelnök leányát vette feleségül, a „Máltai lovagrend” tagja. 1943 májusában a lisszaboni magyar nagykövetségen volt attasé, szoros kapcsolatban állt az SD-vel.”*²⁴⁰

A forrás utal arra, hogy lisszaboni tevékenysége során kapcsolatban állt az SD-vel, ugyanakkor ezt a kijelentést a birtokomban lévő egyéb forrás nem erősíti meg.

*„Újpétery Elemér dr. az I. Dunai Gözhajózási Társaság tisztviselőjének fia, /1939-től SD-fiók a Balkánokon. A Magyar Külügyminisztérium Kulturális Osztályának helyettes vezetője. [...] Kapcsolatot tartott fenn Kornhüber SD ügynökkel, akinek tudomására hozta a megtörténet változásokat a magyar diplomáciai körökben. [...]”*²⁴¹

Az valóban bizonyítható, hogy német követekkel tartotta a kapcsolatot, ennek háttérében az állt, hogy Wodianer nem volt hajlandó fogadni a német külképviseleteket, ezeket mind Újpétery Elemérre bízta. Újpétery Elemér kapcsolatát az SD-vel egy lista is erősíti, amely *„Gestapo ügynökök”* címet viseli.²⁴² A névsor, Újpétery Elemér neve mellett megemlíti Zilahi-Sebess Jenő és Ullein-Reviczky Antal nevét is, mindkét politikus egyértelműen igazoltan nem volt Gestapo ügynök, mindkettőjüket a magyar kiugrás vezéralakjaként tartja számon a történettudomány. A kreált lista háttérében vélhetően a kommunista rendszer

²³⁹ Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 201-202.

²⁴⁰ ÁBTL 4.1 A-872- Szovjet Állambiztonsági Szervektől átvett anyag. A VKF2/-sekről (különleges csoport) Horthysta hírszerzés és kémelhárítás Ht. alkalmazottairól és kapcsolataikról (1956)

²⁴¹ ÁBTL 4.1. A-212812. 1956 előtti archív anyagok és tanulmányok Németországról, Magyarországi tevékenységükre vonatkozóan. A forrásban lejegyzett „SD-fiók a Balkánon” vö. National Archives 1943-1944, HS 8/182. iratával, amelyben éppen azt rögzíti, hogy a nyugati nagyhatalmak nélkül Újpétery nem tud elképzelni egy balkáni konföderációt. A dátált időszakban már egyáltalán nem mutatható ki semmifajta német kapcsolat Újpétery Elemér esetében.

²⁴² ÁBTL 3.1.5. – O – 11541/1/82. Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma, GESTAPO volt kapcsolatai, megnyitva 1950. augusztus 3.

politikai manipulációja áll, amely az új rendszer védelme érdekében, a kommunista rendszer szimpatizánsgyűjtő akciójaként értelmezhető.

Az 1940-es évek eleje, Újpétery Elemér Külügyi Társaságban eltöltött évei miatt válik relevánssá. Ortutay Ferenc ügye, Francia, illetve német látogatását követően is Újpéterynek jelentett. 1941-ben berlini látogatása nem titkolt célja, Magyarország közeledése a Berlin-Róma tengelyhez, bár ezen személyesen Újpétery Elemér nem vett részt, de a Külügyi Társaság német orientációjának öregbítő tevékenységét üdvözölte.²⁴³

*„Újpétery maga minden kollaboracionista és proletár mentalitása dacára ellenem és beosztottjaim ellen nem cselekedett. Magatartása inkább politikai szempontból megbízhatatlan és határozatlan. És cselekedeteit egészen naiv módon az egyetlen szempont irányítja, hogy ő maga minél előnyösebb helyzetbe jusson a háború végén.”*²⁴⁴

Szentiványi Domokos, Wodianer Andor, Barcza György mellett Bakách-Bessenyei György is sok esetben negatívan vélekedett Újpétery Elemérről, amely főképpen korai tevékenysége során vallott politikai benyomásnak volt betudható.

Bakách-Bessenyei György a lisszaboni követséggel az angolszászok tudtával tartotta a kapcsolatot, annak érdekében, hogy folyamatos kapcsolatot létesítsen Budapesttel. A kapcsolat főképp 1944-től tapasztalható, ugyanis Horthy kérésére Genfben tevékenykedett tovább a nyugati kapcsolatfelvétel hatékonyságát elősegítve. Újpétery Elemér leírása során egyedül a számjelsürgönyök tanúskodnak a genfi kapcsolattartásról.

Az Állambiztonsági Levéltár irat anyagai nem csupán a vádakát erősítik, így a politikai szemléletváltás bizonyítható.

*„Újpétery Elemér ellen, ama cselekmény miatt, hogy Lisszabonban 1944. október hó 16-án, mint az ottani követség tanácsosa, a magyar állam részére teljesítendő szolgálatot megtagadta, tengelyellenes magatartást tanúsító nemzetközi Követi Bizottsághoz csatlakozott, végül az angolszász hatalmak részére híreket szolgáltatott.”*²⁴⁵

A vád: a magyar állam részére teljesítendő szolgálatát megtagadta, tengelyellenes magatartást tanúsított, csatlakozott a követi bizottsághoz és az angolszász hatalmak részére

²⁴³ ÁBTL 3.1.9.-V-103419/47. Vizsgálati dosszié Ortutay Gyula ügyében, nyomozás kezdete: 1951, vége: 1953.

²⁴⁴ Magyar Nemzeti Levéltár, Bakách-Bessenyei György családi iratai-„Diplomáciai érintkezés és személyi ügyek” (A forrás minőségét rontja, hogy mikrofilmolvasón volt elérhető)

²⁴⁵ ÁBTL-3.1.9.-V. 19430/11a- Szálasi és társai/rendeletek Vö.: ÁBTL-3.1.9.-V. 19430/11a- Szálasi és társai/rendeletek, Újpétery Elemér is a letartóztatottak listáján.

híreket szolgáltatott. Az új német kormány ellen fennálló külhoni tisztviselők letartóztatásáról szól a dokumentum (lásd: Vö.) A listában –a követi komité tagjaival együtt – szerepel Újpétery Elemér neve is, azzal a váddal, hogy az 1944. október 15-ét követő időszakban a külügyi szolgálatot a német vezetés egyértelműen a német érdekeknek és a háromhatalmi egyezmény szolgálatába állította, az antikomintern paktum irányelvei szerint, amelyet Újpétery nem támogatott.

Természetesen a dokumentum a vádak 1944. március 19. és 1944. október 15. közötti intervallumban tanúsított magatartás alapján állapította meg. Ugyanakkor Újpétery Elemér angolszász vonalon történő tevékenysége már korábban is tetten érhető, így nem jelenthető ki, hogy csak 1944. márciusától tapasztalható a politikai szemléletváltás, ugyanakkor az aktívabb politikai lépések igen.

Sokkal inkább, hiszen egyéb meghatározó tényezők is alátámasztották politikai álláspontjának változását. Külföldi akkreditálása során tudatosan Lisszabonba küldték, azzal a céllal, hogy legyen a magyar külpolitika számára egy olyan hely, ahonnan az angolszász hatalmakkal a kapcsolatot fent lehessen tartani, már erre a feladatra predesztinálták Újpétery Elemért is. Újpétery Elemér leírása alapján bevallotta németbarátságát, de annak megszűnéséről is számot adott. Önmagában, utóbbi aligha lenne bizonyító erejű indoklás, de egyéb forrásokkal összevetve igazolható. A hivatalos – és félhivatalos jelentéseinek tartalma is kiváló adalékot nyújt a tézis alátámasztására, ugyanis 1942-től az ország szuverenitása élvezett prioritást felfogásában, és a német elköteleződés, a háború előmenetele folyamatos aggályokat keltett benne. Az, hogy a Szálasi-kormányt nem ismerte el, majd halálra ítélték²⁴⁶ igazolja, leginkább, hogy semmilyen titkos kapcsolatot nem tartott fent a németekkel és lisszaboni tevékenysége során egyértelműen az angol orientációt követte.

A tézis a leírtak alapján beigazolódott, Újpétery Elemér diplomata pályája során bekövetkezett egy politikai szemléletváltás. Ugyanakkor fontos kiegészítés, hogy mint karrierdiplomata választotta az angolszász orientációt, gondolkodásában, eszméjében nem. Felismerte, hogy Magyarország jövője csakis a nyugati hatalmak támogatásával változtatható meg.

Lisszaboni tevékenysége 1942-1945 között is ezt igazolta. Már 1942-től igyekezett folyamatosan részt vállalni a követség munkálataiba, amelyek akkor a hivatalos és követi

²⁴⁶ Vö.: *The National Archives (TNI) (Kew, UK), Decrypts of intercepted diplomatic communications, 1944. december, HW 12/307.* A forrás: lisszaboni japán követ rákérdez arra, hogy Újpétery Elemért is halálra ítélték-e a nyilasok.

jelentésekben kimerültek, sőt számuk is vajmi csekély volt. 1943 során, már sokkal aktívabbnak bizonyult, a hivatalos jelentések mellett megjelentek a félhivatalos és baráti kapcsolattartások is. Ezeken keresztül jól rekonstruálhatóvá vált Újpétery Elemér kapcsolati hálója, az, hogy a KÜM tagjaival milyen kapcsolatot ápolt. Az 1944-es év szükségszerűen magával hozta a levélváltások gyakoriságát. Kortársaival – Wodianer Andoron kívül – főleg a számjelsürgönyök útján vette fel a kapcsolatot, 1944 során, addig aligha igazolható, ennek háttérében az állt, hogy minden ilyen minőségű megbeszélést Wodianer Andor saját maga intézett, sokáig háttérbe szorította Újpéteryt, illetve a kortársak többsége egész tevékenysége során bizalmatlan volt felé.

A körülményektől függetlenül lisszaboni éveit karrierjének csúcspontjaként értelmezhetjük, itt élte meg teljes valójában a diplomata lét előnyeit és hátrányait egyaránt.

4. Újpétery Elemér élete és tevékenysége 1945 után

A második világháborúban semlegességét megőrző Portugália szerepet a diplomáciai életben jelentősen felértékelődött. Semleges politikát folytató országgént kiváló helyszín volt - a magyar vezetők elgondolása szerint - az angolszász kapcsolatok felélénkítésére. Újpétery Elemér számára mégis lisszaboni tevékenysége jelentette diplomata pályájának végét. Az új Magyarország nem tartott igényt további szolgálataira, így 1945 után pályát módosított és az üzleti élet világában helyezkedett el, kereskedelmi vonalon kezdett el tevékenykedni. Az utazás továbbra is jelen volt életében, többszöri üzleti tárgyalást bonyolított le Afrika Egyenlítő alatti területein, járt a portugál gyarmatok területén, Kongóban, Dél-Afrikában, mely kontinensrészek kiváló ismerőjévé vált és az üzleti világban is megtalálta a helyét.

Ezek tudatában, 1945 utáni életpályája aligha egy közéleti ember életét mutatja be, sokkal inkább egy sokat utazó, emigrációban élő, civil üzletember mindennapjait. Felhagyva a diplomata léttel, semmilyen külpolitikai alakulásnak nem volt részese, feladva korábbi életét teljesen új karrierbe kezdett. Önmagában a diplomáciai létből való kiszakadás is egy pszichológia törést eredményezett, ezen felül az új élet felépítésének kezdetei sem tűntek egyszerűnek, illetve magánélete és házassága is megromlott, amely tovább erősítette mély depresszióját.

Újpétery Elemér 1945 utáni tevékenységét illetően vajmi kevés forrás áll a rendelkezésemre, az általa megírt visszaemlékezés folytatásán²⁴⁷ túl, családi levelezései²⁴⁸, hazatérésekor Rapcsányi Lászlónak adott interjúbeszélgetés, illetve egyéb rövid szövegezések, akik olyan tanúk²⁴⁹ tollából származnak, akik személyesen ismerték. Az úgynevezett *Rádiófigyelő* műsora, írásai is jelentőséggel bírnak, hiszen zömmel tanúskodnak arról az időszakról, amikor Újpétery Elemér befejezi diplomata pályafutását. Ezek főképp

²⁴⁷ Újpétery Elemér: És aztán...A végállomás Lisszabon című könyv folytatása. Budapest, 1991.

²⁴⁸ Mellékletként közöltem.

²⁴⁹ Pusztaszeri László (író), édesapja részéről ismerte Újpétery Elemért. Ő írta meg jelen visszaemlékezés baráti köszöntőjét is. 1987-ben találkoztak először, éppen a könyv születésének körülményeiről diskuráltak. Véleménye szerint is Újpétery Elemér fontos tanúja lett a korszak történetének. Viszonyuk baráti volt.

Rapcsányi László: 1925-ben született Jánoshalmán, 2013-ban halt meg Budapesten Kazinczy-díjas magyar író, újságíró, ügyvéd, szerkesztő. Neve teljesen összeolvadt Újpétery Elemérrel, ugyanis neki adott rádióinterjút első magyarországi látogatása során.

Kubassek János: A Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója (Érd), személyesen ismerte Újpétery Elemért, több találkozás alkalmával volt lehetőség diskurzusra. Az Érdi Újság kiadásában megjelenő Atlasz-ban írta meg Újpétery Emlékezete című tanulmányát 2002-ben, halálát követően. Kapcsolatukat nagyon jó viszony jellemezte.

köztörténeti adalékul szolgálnak és Hutiray Nóra rádiószolgálatá kapcsán maradtak fent Újpétery Elemér hagyatékában.

4.1. Újpétery Elemér az emigrációban

A korabeli nyugat-európai magyar emigráció összefüggésében érdemes megvizsgálni, hogyan hasonul az általános kép Újpétery Elemér útjához? Újpétery, bár a klasszikus értelemben vett diplomata pályáívet járta végig, emigrációs évei különböztek kortársaiétól. Az emigráció legtöbb esetben külpolitikai munkaként értelmezhető, ugyanakkor egy szükségszerű dolog, valamilyen politikai ráhatás következményei. Ahhoz, hogy a jelenlévő különbséget analizálni tudjuk, kortársai emigrációs körülményeit kell megvizsgálnunk.

A követi bizottság a korszakban Barcza György vezetése alatt működött, ugyanakkor mikor tevékenységét abbahagyta csekély esély látszott bármiféle diplomata emigráns kezdeményezésre.

„A United Press közli még, hogy Barcza György, az úgynevezett magyar követi bizottság vezetője körlevelet intézett kortársaihoz, amelyben bejelenti, a bizottság első feladata, hogy tanácsadó és tájékoztató szervként szerepeljen az Egyesült Államok és Nagy-Britannia irányában a Magyarország érintő diplomáciai kérdésekben. A követi bizottság jelenleg a német megszállók elleni polgári és katonai ellenállás megszervezésének kérdését tanulmányozza. Az UP jelentés végezetül megállapítja, hogy a szabad magyar mozgalom vezetője a jelenleg Washingtonban tartózkodó Eckhardt Tibor lesz.”²⁵⁰

Barcza György már 1943-tól megbízatását töltötte Svájcban, azzal a céllal, hogy minél inkább érvényesíthesse az angolszász orientációt a magyar külpolitika. Ugyanakkor 1945 novemberében feloszlatta szervezetét, az új magyar kormány nem tartott igényt Barcza további szolgálataira így diplomáciai pályafutása lezárult. Életének hátralevő éveit emigrációban töltötte, itt készültek el emlékiratai is. Politikailag aktív maradt, 1953-ban megalapította a Bevándoroltak Egyesült Tanácsát, amelynek elnöklésére is kijelölték. Emellett 1947-1960 között a New York-ban székelő Magyar Nemzeti Bizottmány tagja, illetve az Ausztráliai Magyar Társaság Elnöke volt. Utóbbi célja, az Ausztráliába érkező magyar menekültek letelepedésének támogatása volt. Jól látszik, diplomata pályafutása véget ért, de politikai aktivitása nem szűnt meg létezni, pozícióiban 1961-ig bekövetkezett haláláig helyt állt.

Szegedy-Maszák Aladár jelentős szerepet játszott a Kállay-kormány különbéke megkötésére irányuló tárgyalásaiban. A német megszállást követően a Gestapo letartóztatta és Dachaubá deportálták, 1945-ben térhetett vissza. 1945-1947 között részt vett a párizsi béketárgyalásokon a magyar delegáció tagjaként. 1947-ben lemondott tisztségéről, és az

²⁵⁰ Bizalmas Külpolitikai Szemle, 1944. július 31.

Amerikai Egyesült Államokban, Washingtonban telepedett le. Az *Amerika Hangja*²⁵¹ rádiónál dolgozott 1969-ig. Szegedy-Maszák Aladár a „VOA” azon célkitűzését, hogy a rádiót a külföldi, főleg a szovjet propaganda ellen használják fel, gyakorlatban is kivette a részét. Magyarországot is érintő tevékenységéről ebben az időszakban már nem beszélhetünk. Emlékiratait is emigrációjában írta meg, 1969 után politikai aktivitása nem tapasztalható, emigrációban töltött éveinek halála vetett véget, 1988-ban Washingtonban.

Ullein-Reviczky Antal a kiugrási kísérlet egyik fő alakjaként tevékenykedett Magyarországon, hozzá csatlakozott Újpétery Elemér is. 1943-ban kinevezték stockholmi követnek, részt vett a különbéke tárgyalások előkészítésében. A német megszállás után törvénytelennek ítélte meg az új Sztójay-kormányt, és kijelentette, hogy az utolsó legális kormányhoz marad mindvégig hű. 1944. márciusában követi megbízatása alól felmentették és magyar állampolgárságától is megfosztották. Stockholmból először Isztambulba, majd Genfbe költözött, majd végleg Londonba emigrált. 1950 nyarától a Magyar Nemzeti Bizottmány londoni képviselője lett, majd a Menekült Egyetemi Oktatók Szövetségének elnökletével bízták meg. 1955-ben hunyt el, Londonban.

Szent-Iványi Domokos 1944-ben aktív résztvevője volt az ellenálló mozgalomnak, olyan mértékben, hogy létrehozta a Magyar Függetlenségi Mozgalmat (MFM), amely a legeredményesebb ellenálló mozgalommá nőtte ki magát. Ő irányította ifjabb Horthy Miklós kiugrási irodáját és számos társadalmilag elismert lépést tett, többek között megakadályozta a budapesti zsidók deportálását. Politikai beállítottsága egyértelműen az angolszász irányvonalat követte, ez érzékelhető volt egész pályafutása során. (Újpétery Elemérrel ezért sem szimpatizált, németbarátnak, szélsőjobboldali beállítottságúnak tartotta.)

1946-ban az ÁVH a Magyar Közösség tagjaként letartóztatta, és 15 évnyi kényszermunkára ítélték el. 1956-ban szabadult ki, ezt követően elkerülve a politizálást nyelvtanárként helyezkedett el. 1972-ben végül az NSZK-ban telepedett le, itt írta meg emlékiratait is. 1980. július 9-én halt meg.

Wodianer Andor a kiugrást célzó béketafogatózások egyik vezéralakja, Lisszabonban az ő főnöksége alatt tevékenykedett Újpétery Elemér. Újpétery Elemér egyik jelentéséből, amelyet Bartheldy Tibornak küldött, számot ad Wodianer disszidálásáról is:

„Ma délután Wodianer követ különböző irattárakat, számjelanyagot, a pénztári naplókban kimutatott pénztárkészletet, az alapok egy részét és a követségi irodát átadta

²⁵¹ Amerika Hangja (Voice of Amerika, VOA): 47 nyelven készít digitális tartalmakat, amelyeket világszerte közvetítenek. Elsősorban nem az amerikai közönség nézi/hallgatja, sokkal inkább műsorai a külföldi közvéleményt befolyásolják az Egyesült Államokról és annak népéről.

Mandorff Gyula konzuli igazgatási tisztnek, akitől fentieket azonnal átvettem. Wodianer közölte velem, hogy a portugál külügyminisztériumtól értesítést kapott, hogy nem tekintik továbbiakban magyar követnek. Tegnap a köztársasági elnöknél, ma Salazarnál volt búcsúkihallgatáson. Nekem semmit sem volt hajlandó átadni, mert a budapesti kormányt és ideiglenes ügyvivőt nem ismeri el. Ellenvetéseimet figyelembe nem vette, úgyhogy végül is további huzavona elkerülése céljából modus procedendi-t elfogadtam saját álláspontomat ismételten hangoztatva.

Saját hivatali helyiségének és lakásának átadását napokon belül kilátásba helyezte. – Újpétery.”²⁵²

Wodianer Andor elsők között disszidált a német megszállást követően és vonult emigrációba. Helyét, ideiglenes ügyvivőként 1944. április 28-án Újpétery Elemér vette át.

Bakách-Bessenyei György is angolszász politikai irányvonal szimpatizánsai közé tartozott és aktívan részt is vállalt a kiugrási kísérlet előkészítésében. 1943-tól berni nagykövet, majd 1944. március 19. után lemondott tisztviselői posztjáról. Genfben marad-, közvetítői szerepet vállalt ugyanis, Horthy megbízatásából igyekezett kapcsolatot létesíteni a nyugati hatalmakkal a fegyverszüneti tárgyalások miatt. Közvetítői szerepe nem csak a nyugati hatalmak irányába érvényesült: a szövetségeket Bakách-Bessenyein keresztül juttatták el üzeneteiket a magyar vezérkarhoz, amelyekben világosan közölték, hogy közeleg egy szovjet megszállás így a diplomáciai tárgyalások a szovjetekkel szükségesek, a diplomata erőfeszítése nem értek célra, a magyar vezetőség ugyanúgy az angol irányt hajtották. Ő is csatlakozott a Barcza György által vezetett Követi Bizottsághoz, 1946-tól pedig az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le. 1959-ben halt meg, New Yorkban.

Újpétery Elemér emigrációban töltött évei nem illeszkednek be az emigrációról alkotott általános képbe. Ugyanis legtöbb kortársa továbbra is aktívan részt vett a politikában, tagjai voltak különféle külpolitikai csoportosulásoknak, sokak esetében ezzel is magyarázható, hogy nem tértek haza Magyarországra.

Újpétery Elemér 1946. március 31-én végletek elhagyta a lisszaboni magyar követség épületét, ezzel feladva politikai, diplomáciai pályáját is. Semmilyen összeesküvésben, semmilyen szervezetben nem vállalt szerepet, a kereskedelem világában helyezkedett el, mentesülve ezzel minden politikai nyomástól. Megszakadtak politikai kapcsolatai, már kortársaival sem tartotta a kapcsolatot, legtöbbjük esetében már csak a halálhírukról értesülhetett. Számára egy teljesen más élet vette kezdetét.

²⁵² Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Budapest, Magvető Kiadó, 1987. 329.

Ugyanakkor Újpétery Elemért is elítélte a Magyarországon újonnan felálló német vezetés, bíróság elé citálták volna, de ennek gyakorlati megvalósulása nem történt meg. Ennek háttérében az állt, hogy Újpétery sem kívánta tovább szolgálni a német fennhatóságú magyar kormányt, ez vetett véget diplomáciai karrierjének is.

Lisszabonban maradt családjával, ahol a Horthy család is letelepedett. Semmilyen forrás – sem a Horthy Miklós visszaemlékezése, sem az Újpétery Elemér által megírt memoárok – nem tesz említést arról, hogy a volt kormányzóval bármilyen kapcsolatot ápolt volna. Pusztaszeri László sorai az egyetlenek, amelyek bármilyen információt is közölnek a Horthy-Újpétery kapcsolat lehetőségeiről:

*„Hol lakott a Horthy-család? Emlékszik-e még rájuk a helybéliek közül valaki? Arra, hogy a Melo é Sonza nevű utcában laktak, Újpétery Elemér felesége Imrédy Magdolna – a harmincas évek elején Magyarország műkorcsolyabajnoka – emlékezett.”*²⁵³

A portugáliai magyar emigránsok sem mutatható ki semmiféle kapcsolattartás, az ők letelepedését elősegítő biztosság tagjaként sem jegyezhető fel Újpétery Elemér. Minden forrás azt a tényt bizonyítja, hogy kortársaival ellentétben ő valóban teljesen elzárkózott a politikai élettől és az üzleti élet világában találta meg számításait.

Kortársai közül többen börtönbe kerültek, kényszermunkára ítélték őket a nyilas rendszerrel való nyílt szembenállás vádja miatt. Újpétery Elemér sem fogadta el az új államformát, nyíltan tiltakozott ellene. Kortársai egészen a háború végéig igyekeztek fenntartani a nyugati hatalmakkal a kapcsolatot és valamilyen módon biztosítani Magyarország számára a kiugrás lehetőségét.

Újpétery Elemér hazája iránti szeretete nem szűnt meg létezni, ugyanakkor a politikai harcot az országért, úgy hogy közben kiszolgálja a nyilas rendszert, végleg feladta.

²⁵³ Magyar Hírek, 41. évf. 1-22. szám. 1988. (Pusztaszeri László)

4.2. A portugál politika változása, a diktatórikus rendszer bukása

Újpétery Elemér a korszakban portugál gyarmatokon is jelentős tevékenységet végzett, így módon relevánssá válik Portugália és gyarmatai viszonyrendszerének megvizsgálása. Ezáltal analizálható, hogy ezek a tényezők Újpétery Elemér és alkalmazói üzleti lehetőségeit miként határozták meg a térségben, egyáltalán befolyásolták-e azokat. Ezáltal Újpétery Elemér életútját az emigrációs években is tágabb történeti kontextusba ágyazva vizsgálom. Hogyan hatott Újpétery Elemérre a portugál politika változása, befolyásolta-e tevékenységét illetve miként érintette a diktatórikus rendszer bukása?

Újpétery Elemér 1942-ben kezdte meg tevékenységét Lisszabonban, Antonio de Oliveira Salazar vezetőségének idején. Portugália mindvégig semleges maradt a második világháború évei alatt, ezt egyfelől a jó brit-portugál viszony, másfelől pedig a gyarmatokra támaszkodó gazdasági politikai indukálta. Olyan gyarmatbirodalommal rendelkezett Portugália, hogy ibériai országgént a világ harmadik legnagyobb gyarmattartójaként tartották számon. A gyarmatokat érintő gazdaságpolitikája abban mutatkozott meg, hogy önellátásra kényszerítette gyarmatait, miközben az így módon általuk megtermelt javak eladásából a portugál állam, Salazar húzott hasznot. Az 1960-as évektől ebben törés mutatkozik, hiszen egyre több gyarmaton felélénkülnek a függetlenségi mozgalmak, amelyeket Salazar a portugál haderő jelentős kihelyezésével igyekezett visszafolytani. Ez a politikai lépést igencsak megsínylette az államháztartás, mely további gazdasági recesszióhoz vezetett. A gyarmati háborúk majd csak az 1970-es években értek véget, Salazar halálát követően, amikor az új vezetés az afrikai gyarmatok feladása mellett döntött.

Mindezt párhuzamba állítva Újpétery Elemér életútjával az alábbiakat állapíthatjuk meg: Salazar politikai rendszere igazából pártolta Újpétery Elemér tevékenységét, mint diplomata, és mint üzletember is. Diplomataként egy politikailag stabil hátszínigot biztosított külpolitikai tevékenységéhez, ami valóban kiváló alapot nyújtott számára a nyugati hatalmakkal való kapcsolatteremtéshez.

1945 után már nem külpolitikai szempontból kell vizsgálnunk Salazar kormányfői tevékenységét, sokkal inkább a gazdasági faktor érvényesülése céljából. Gyakorlatilag Újpétery Elemérnek és Salazarnak közös volt a céljuk: a gyarmatokon sikeres üzletet kötni, amiből nagyon jó hasznot lehet majd húzni, és növelni az ország gazdasági termelését. Újpétery Elemér alkalmazói is mindig ezzel érveltek egy-egy utazást megelőzően. Salazar így módon mindennemű üzleti utat támogatott, a korszakban ez a fajta munka határozottan jó lehetőségnek mutatkozott.

Ugyanakkor a kezdeti nehézségek Újpétery Elemért is érintették: vállalkozása kezdeti periódusában járt, amikor Salazar gazdaságpolitikájának köszönhetően az ország pénzügyi helyzetét rendezni tudta, ugyanakkor mindez az ország lakóinak szegénységével járt. A gazdasági intézkedések a munkásságot és a parasztságot érintették leginkább, míg a nagytőkések meggazdagodtak. Az 1950-es években és az 1960-as évek elején Újpétery Elemér és családja is többnyire az első csoporthoz tartoztak. Hiába a több külföldi üzleti út, azok bevételének nagy része alkalmazóit illette. Több évnek kellett eltelnie mivel hasonló színvonalon tudott megélni Újpétery családjával, mint korábban diplomataként.

Salazar 1968-ban balesetet szenvedett, így utódjául Marcello Caetanot nevezték ki. Salazar által létrehozott állam tekintélyelvűségen alapult, mely diktatórikus rendszert felváltotta egy szociális állam az új miniszterelnök megválasztásával. Alapvetően megőrizte a Salazar rendszer sajátosságait, mégis diktatórikus jellegét igyekezett mérsékelni. Belpolitikai válság következményeként nem sokáig volt hatalmon, őt váltotta Antonio de Spínola.

A portugál belpolitikai harcok, a gyarmati háborúk és az új miniszterelnökválasztás sodrásában aligha lehet összefüggést találni az üzleti szféra és az állam kapcsolatában. Kétségtelen, a datált időszakban Újpétery Elemér egzisztenciája is nőtt, ugyanakkor tevékenységét a politikai változások nem befolyásolták. Sokkal inkább, hiszen 1979. decemberében kérte nyugdíjaztatását.

Mindenesetre kijelenthető, hogy Újpétery Elemér életútja és Portugália gazdasági, politikai érdeke több ponton összeegyeztethető volt Salazar diktatórikus rendszerébe is kiválóan beilleszkedett, sőt megalapozta üzleti tevékenységét, a későbbi kormányváltások alkalmával munkáját illetően sem kiugró sikerek sem pedig recesszió nem érzékelhető.

4.3. Újpétery Elemér, mint üzletember

Újpétery Elemér 1946. március 31-én végleg elhagyta a lisszaboni magyar követséget. Diplomata pályájának lezárása kettős mércével értelmezhető: egyrészt, végzetként máskülönben felszabadulásként. Végzet, mert élete hivatásának véget kellett vetnie, sokkal azelőtt, hogy kiteljesedett volna. Felszabadulásként azért értelmezhetjük, mert szabad lett még mielőtt végleg ki kellett volna szolgálnia a náci rezsimet.

1946. tavaszán Újpétery Elemér mindezt végzetként, kudarcként könyvelte el, sokszor elmélkedett magában:

„Álom volt minden? – kopogta az agyam. A nagy tervek, új modern ország, lassú, de biztos beépülés az európai közösségbe, az otthoni életszínvonal emelése, - főleg a népi írók elképzelése nyomán – modern mezőgazdaság, teljesítőképes ipar, versenyképes bel- és külkereskedelem, demokratikus életrend, a fiatalabb generációnak a valóságra nevelése, és annyi minden más reformgondolat, amelyekkel éltem, és formálódtam. Mindez csak fiatalos illúzió volt? Ki leszek zárva a választott hivatásomból, a jövő formálásából csak azért, mert a Horthy-rendszerbe születtem és ennek keretében működtem? De volt számomra más rendszer? Születésem időpontját nem én választottam ki. Nem segítettem minden erőmmel áttörni a vasgyűrűt, amely a magyarságot otthon és külföldön körülvette?”²⁵⁴

Lélektani aspektusból vizsgálva már 1946-ban érzékelhető a kialakult depresszív hangulat. Aminek hátterében elsősorban saját maga hibáztatása áll, és kétségbeesetten tekint a jövője felé. Nagy tervek, új modern ország, életszínvonal emelése, valóban mind illúzió volt, de nem csak visszatekintve, hanem az 1930-as évek második felében is. Újpétery Elemér valóban igyekezett tenni egy szociálisabb Magyarország létrejöttéért, de már a körülmények sem voltak ehhez adottak. A külpolitikai célok sodrásában mindinkább háttérbe szorult a belpolitika, annak minden mutatkozó válságával. Utolsó mondata, úgy hat mintha csak és kizárólag rajta múlt az a változás, ami Magyarország függetlenségét, mind gazdaságilag mind politikailag biztosítja. Kétségkívül, magyarországi és lisszaboni szolgálata alatt is lojálisan, a legnagyobb tehetséggel szolgálta országát, de a döntések felsőbb körökben dőltek el. Az viszont, hogy számára más rendszer nem létezett, bizonyítható, ugyanis mindvégig a Horthy-rendszer diplomatájának tekintette magát, mely lojalitás pályájának végét is jelentette.

„Becsukódott az ajtó a keserves évek, az elkeseredett kísérletek mögött, hogy Magyarország legalább az utolsó másfél év alatt kiszabaduljon a náci gyűrűből, és amely

²⁵⁴ Újpétery Elemér: És aztán...(A végállomás Lisszabon c. visszaemlékezés folytatása) Budapest, 1991. 5.

kisérletek dokumentumai részben az én kezemen futottak át. Mindez és sok más eszembe jutott... Tudtam, hogy a kapu, amelyen át kiléptem, véglegesen becsukódott mögöttem."²⁵⁵

A két idézett szövegrész összehasonlítása is egy megtört, összezavart lélektani állapotot tükröznék. Ugyanis míg előbbinél a kérdésekre kereste a választ, addig utóbbinál, elfogadás jelei mutatkoztak, ez a kettőség Újpétery Elemér 1945 utáni első éveit nagyban meghatározta.

Üzleti tevékenységéről megszületett visszaemlékezésében nem riadt vissza a cinikus, sokszor enyhe fanyarral átítatott humortól, sok esetben az irónia eszköztárával írja le véleményét. 1991-ben íródott meg visszaemlékezésének folytatása, mégis az a hangnem és hangulat, amit közöl, valóban leírja akkori lelki fájdalmait.

A karrierbeli változások mellett egyre rosszabb viszony alakult ki közte és felesége, Lujza között, ami az 1940-es években még inkább erősítette depresszív hangulatát. Az első évek a kiútkereséssel, esélylatolgatásokkal teltek, de semmiképp sem voltak sikeresek. A fő problémát is munkanélkülisége okozta és megszokott életszínvonalbeli recesszió, amelyet felesége egyáltalán nem méltányolt és folyamatosan állás keresésre, pályaváltásra készítette férjét:

„Új pályát? Egy volt hivatásos diplomata? Amíg diplomata voltál, mindent tudtál, mindenki elfogadott, mindenki örül a társaságodnak. Mindenről és mindenkivel tudtál beszélni. Most, pénztelenül, állás nélkül régi barátaid is elkerülnek. És a két gyerek jövője, nem is beszélve rólam... Na mindegy, még gondolkozhatsz, hogy hazamégy-e Budapestre. Alig múltál harmincöt éves és hét nyelven beszélsz folyékonyan. Talán fordító lehetne belőled. Vagy idegennyelvű levelező egy vállalatnál. Végére én is kereshetek állást. Most nyugodj meg."²⁵⁶

Lujza reakciója kiválóan példázta, hogy a diplomata léttel járó életszínvonalat, pezsgést, társadalmi közeget aligha tudta feladni. Valóban pénztelenül, emberi kapcsolatok nélkül kellett Újpétery Elemérnek újrakezdenie, ugyanis Albert Sándorné Újpétery Edittel (Újpétery Elemér húga) készült interjú során beszámolt arról, hogy Újpétery Elemér köteles volt minden egzisztenciális javát visszaszolgáltatni a magyar állam részére. Kapcsolatai – minthogy a politikától mentes életet választotta – megszűntek, legalábbis korábbi minőségükben. Ugyanis az első lehetőség éppen egy régi kapcsolata révén kezdett kialakulni, Hoffenfels révén, akit még a követi időkből ismert Újpétery Elemér. (A visszaemlékezés hiányossága, hogy sok esetben rövidítéseket, csak keresztnéveket használ,

²⁵⁵ Újpétery Elemér: És aztán...(A végállomás Lisszabon c. visszaemlékezés folytatása) Budapest, 1991. 5.

²⁵⁶ Uo.. 7.

ily módon aligha vizsgálható közelebről az adott személy, annyi információval rendelkezek, amennyit Újpétery Elemér leírásaiban közöl.)

Hoffenfels két szakfolyóirat tulajdonosa volt, óra-és textilipari szaklapok. Betegeskedése szabott gátat annak, hogy további üzleti útjait lebonyolítsa, így Újpéteryt bízta meg az utazással.

A szakfolyóiratok kapcsán fő profilját a hirdetések eladása jelentette, melytől kezdetben idegenkedett Újpétery Elemér, de rossz egzisztenciális helyzetére való tekintettel elfogadta az ajánlatot. Ez a lehetőség valamelyest véget vetett addigi izoláltságának, illetve jövőbeni üzleti karrierjét tekintve, ez a munka valóban kiváló kiindulópont volt számára, ugyanakkor az állás nem volt végleges, így a bizonytalanság továbbra is jelen volt az életében.

Leírásában ellentmondás tapasztalható, mert míg kezdetben hálával, bizonyos szinten motiváltan ír a munkáról, amelyet kiváló lehetőségnek tart, másrésről többször hangsúlyozza, hogy lealacsonyítónak tartja eddigi munkájához képest. Kicsit azt érezheti az olvasó, hogy Újpétery kevesebb kihívást lát mindebben, és borítékolja tevékenységének sikerét. Ugyanakkor, a háborús pusztítások hatása mélyen érintette a legtöbb iparágat, többek között a textilipart is, az ágazatok újjáépítésének folyamata lelassult, az üzleti tevékenységek dinamikája csökkent az egyre bizalmatlanabbá váló vállalkozók miatt. Ezek a körülmények mind hozzájárultak útja sikerességéhez, amelyet csak részben könyvelhetett el, hiszen a textilipar kevésbé hozott számításával megegyező eredményeket. Útját tekintve összességében eredményes volt, ami a korszakban számára egyelőre egyet jelentett a jutalék kifizetésével. Magánéleti problémái továbbra is fenn álltak, felesége elégedetlensége nem szűnt meg:

„Igen megkaptam a jutalékot. Ha továbbra is ilyen szerényen élünk, van pár hónapra tartalékunk. De hiszen csak éppen táplálkozunk. A gyerekeknek sok minden kellene. És, hogy most én nem tudok már keresni (...) neked kell, egy jobb megélhetési lehetőség után nézni.”²⁵⁷

Lujza nem tudott már munkát vállalni, mert tuberkulózist kapott. Újpétery Elemér leírásában mindig kiemeli felesége betegségét, így többször az apológiai jelenlétét tapasztalhatja az olvasó. Kétségkívül, betegsége saját munkavégzésében is gátolta, illetve az amúgy sem egyszerű új élet reményét is további bizonytalanságokkal töltötte el, de semmiképp nem magyarázható minden magánéleti probléma Lujza betegségével. Újpétery Elemér diplomataként olyan egzisztenciális háttérrel tudott kialakítani, ami egy politikai elit

²⁵⁷ Uo. 10.

család hölgy tagjának mindig is elvárt szintű volt. Nem véletlen, hogy ennek megszűnése rengeteg problémát indukált.

Újpétery Elemér újabb munkát vállalt el Hoffenfels megbízásából, de jelen útja az elsőnél is sikertelenebb kimenetelű volt. Diplomata pályafutása alatt megtanulta, hogy a türelem és alázat kulcsfontosságú tulajdonságok, ha sikeres ember akar lenni. Hitvallása beigazolódt, ugyanis 1947-ben, egy gépipari üzlet megalapítója, Markos, felkereste Újpétery Elemért és állást ajánlott számára:

„Nézze Újpétery, egész családomat kiirtották a nácik. Nincs tudomásom róla, hogy maga ezt helyeselte vagy elősegítette volna. Ami elmúlt, elmúlt. Felejtsük el. Hallom, hogy sikerrel gyűjt hirdetésekert Hoffenfels lapjainak. No, ha valaki üres papírt el tud adni hirdetések részére, az bizonyan el tud adni gépeket is. Teszek magának egy ajánlatot: kísérleje meg az én gépeimet eladni. Nekem kell egy jó eladó, azonfelül ki akarom terjeszteni működésemet a most erősen kiépülő, orvosságokat előállító laboratóriumokra is. Csináljunk egy kísérletet: egy hónapi próbaidőre. Nekem nemcsak eladó kell, hanem valaki, aki beszél nyelveket, és aki tud látogatni nemzetközi vásárokat és ott szerezni tud cégem részére új képviselőket. Ha beválik, alkalmazom havi fixszel és százalékkal. Természetesen külföldi és belföldi útjait költségtérítés alapján fedezem. Gondolkozzon ezen.”²⁵⁸

Markos által felajánlott munkalehetőség sokkal imponálóbb volt Újpétery Elemér számára, imádott utazni, nyelveket beszélni, diskurzusokat folytatni. Kicsit olyan érzés töltötte el, mintha újra fontos szerepet töltene be, csak nem a külügyben, hanem az üzleti szférában. Elfogadta Markos ajánlatát, de előtte még teljesítette Hoffenfels felkérését, ami két további utazást jelentett. Újpétery Elemér Markos ajánlatában nem csak önmaga kiteljesedését látta, hanem a kapcsolatépítés lehetőségét külföldi és portugál piacokon, mindemellett egy permanens anyagi biztonságot. Markos fő profilja a tejipar volt, illetve néhány gép az élelmiszeriparra koncentrálódt. 1947 nyarán elsőként érezte Újpétery, hogy valamiben sikeres, és a mögötte lévő másfél év tétlenségét kezdi felváltani a munka. Markos cégénél olyan sikereket könyvelhetett el, hogy 1948-ra párizsi útját öt kizárólagos képvisellel zárhatta le. Párizsi útja nem csak üzleti sikere miatt vált fontossá, itt ismerkedett meg a Delémont céggel, mely amerikai szabadalmak alapján ivóvíz, ipari tiszta és szennyvizek kezelésére és tisztítására specializálta magát. Felkereste Delémont, kölcsönös szimpátia alakult ki, de a végső megbeszélésre félétét Újpétery Elemérnek várnia kellett. 1947/1948 folyamán igyekezett minél jobban megalapozni üzleti tevékenységének

²⁵⁸ Uo. 11.

lehetőségeit. Delémonttal folytatott beszélgetését titokban tartotta Hoffenfels és Markos előtt. Diplomata magatartását nem vetkőzte le teljesen, az ott tanultakat kiválóan tudta hasznosítani az üzleti életben.

Hoffenfels halála után két lehetőség volt számára: Az egyik Markos cégében adódó, a másik Delémont tervei. Kezdetben Markos cégénél maradt, ugyanis a megbeszélte tárgyalás Delémonttal még váratott magára. Sikereket ért el Újpétery Elemér, eljutott a kölni, frankfurti, milánói, párizsi nemzetközi vásárookra, ahol kizárólagos képviselőket szerzett. Párizsban felhívta Delémontot, akinek Portugáliát érintő tervei egyre inkább kikristályosodtak, és Újpétery Elemér kiváló lehetőség volt számára célja véghezvitelére.

„Mint tudja, víztisztító készülékeket és kész üzemeket adok el, üzembe helyezem őket és gondoskodom karbantartásukról. [...] Olyan portugál vállalat kell nekem, amelynek van már valamilyen tapasztalata víztisztítás terén. A megalakítandó vállalat élére önt szándékozom állítani, mint igazgató. Az ügyfeleket a portugál anyaországban és a tengerentúli portugál gyarmatokon, sőt tovább megyek, az Egyenlítőtől délre fekvő afrikai területeken is Önnek kell rendszeresen meglátogatnia, Szeret utazni? (Igen.) Minden továbbit megbeszélhetünk, amikor a portugál társat nekem megtalálta. Legkésőbb szeptember végén adjon hírt.”²⁵⁹

Újpétery Elemér diplomata pályája óta először érezte azt a motiváltságot, mint külügyi pályájának kezdetén. Markosnak bonyolított üzletei is sikerrel zárultak, amely egyre inkább növelte egzisztenciális háttérét. Ennek kiváló példázata, hogy újra sikerült autót vennie, hiszen felmondása óta biciklivel és vonattal kellett járnia.

„Én csináltam, a semmiből. Minden megpróbáltatás, minden tragédia, minden nyomorúság ellenére sikerült. Ezúttal – ez nagyon ritkán történt meg velem – boldog voltam. Persze előkerült a feleségem is, Láthatólag örült a kocsinak, de megjegyzése sokat mondott: Nem hittem, hogy idáig jutsz.”²⁶⁰

Jól látszik, hogy az 1950-es évekhez közeledve saját boldogsága már nem összeegyeztethető feleségével. Problémáik nem szűntek meg létezni, sőt elhatalmasodni látszottak – de Újpétery Elemér ezen a ponton mindezt háttérbe szorította és Delémont utasításainak eleget téve talált egy személyt, akivel üzleti tevékenységét lebonyolíthatja. Ames, akit a portugál viszonylatban a legnagyobb iparosként tartottak számon, potenciális jelölt volt Újpétery számára, a tárgyalás is zökkenőmentesen zajlott:

²⁵⁹ Uo. 14.

²⁶⁰ Uo. 15.

„Már régen keresek technikailag jól felkészült külföldi társat. A víztisztítás ebben az országban gyerekcipőben jár. Kis céget ajánlok, kis alaptőkével. Ennek adózási okai vannak. A forgótőkét magasabbra tehetjük. Az ön és az én cégem ötven-ötven százalékkal vehetnének részt benne. Újpéteryt még diplomatakorából jól ismerem. Elsőrangú golfjátékos volt. Mindenki szerette a klubunkban. Azt hiszem, jól fogja vezetni az új vállalatot. A cég címe lehetne Ames-Delémont Lda (korlátolt felelősségű társaság).²⁶¹

A cég keretén belül Újpétery Elemér az igazgatóságon túlmenően, pénzügyi és könyvelési feladatokat látott el, illetve aktív résztvevője volt az utazásoknak, a lehetséges partnerek felkutatásának. Diplomata tevékenysége során is sokat utazott, ám üzleti útjai során teljesen más nézőpont érvényesült.

„Tudtam, hogy életemnek új szakasza kezdődik. Nem lehetett összehasonlítani a külügyi szolgálattal, de lehetőséget adott új világrészeket, új országokat, új fajokat megismerni. Továbbra is fájt a szívem, hogy ott kellett hagyni a külügyi karriert, de vissza-visszatérő emlékeimet igyekeztem kivenni a fejemből. Eddigi életemben is utaztam, nem is keveset. De csak Európán belül, ha elhagyjuk két ankarai futár utamat. [...] Mert ismeretlen volt minden, ami előttem állt: a földrész, a népek, a szokások, az étkezés stb.”²⁶²

A kultúra iránt mindig fogékony Újpétery Elemér számára ezek nem csak üzleti utak voltak. Diplomata évei során főképp Európán belül utazott, most egy teljesen új világban kellett tevékenykednie, ami kezdetben nagyon idegen számára, de utazásai során mindig újabb élményekkel tért haza. A Delémont-Markos cégében végzett tevékenysége már egy sokkal pozitívabb életszemléletről tanúskodik, mint amit korábban tapasztalhattunk leírása során. Ugyanakkor a magánéleti háttére 1950-es években sem rendeződik, feleségét továbbra is elégedetlenség jellemezte, neheztelt Újpétery Elemérre új munkaköre miatt, amely hosszas távollétét eredményezi, ezáltal kevés időt tölt el velük, a család szétszakadásától tartott Lujza. Érdekes, hogy visszaemlékezésének folytatásában egyre több időt szentelt annak, hogy saját lelki világát prezentálja, ezt példázza a sok kitekintés, amelyet utazásai között megemlít. Jól látszik, hogy diplomáciai pályafutása alatt egyáltalán, vagy csak minimális mértékig szentelt időt saját magánéletére, legalábbis olyan értelemben, hogy azt az olvasójával közölje. Nem tartozott azok emberek körébe, akik nyíltan beszéljenek gondjaikról, de az 1940-es évek elején, nem elsősorban magánéleti inkább politikai problémákkal kellett szembenéznie. Megromlott házassága mögött egyértelműen diplomáciai karrierjének feladása áll, amellyel Lujza és az Imrédy család politikai

²⁶¹ Uo. 19.

²⁶² Uo. 25.

beállítottsága is magyarázható. Túlzó kijelentés lenne, hogy a náci állam berendezkedéssel szimpatizált az Imrédy család, de németbarátságuk tagadhatatlan. A leírásokból kiderül, hogy Lujza sosem üdvözölte Újpétery Elemér felmondását, a család presztízsvesztését sem tudta elfogadni, az egzisztenciális háttér megváltozása tovább mélyítette kapcsolatuk válságát.

Újpétery az újonnan megalakult céggel valóban egy jól fizető munkalehetőséget kapott, amely első állomásaként Afrikába kellett utaznia. Tárgyalásait leírásában hosszasan fejtegeti, Luandában történt tárgyalásáról is beszámolt:

„Cerquoa mérnök megköszönte tisztelgő látogatásomat. Aztán előadtam, hogy az ivóvíz és szennyvíz tisztítása az Ames-Delémont cég profilja. Cerquora ismerte Amest. De inkább Delémont érdekelte: Angolában az ivóvízkérdés a legfontosabb. A szennyvizet elfelejtheti. Még nem tartunk ott. Az angolai nagyobb városok, főleg Luanda lakossága rohamosan nő. Nekünk vannak terveink egy új, megfelelő nagyságú ivóvíztisztító berendezés építésére. Szeretném, ha átadná Delémont-nak üzenetemet, amely egyúttal egy minden kötelezettség nélküli kérés is: szeretném, ha Delémont itt a helyszínen tanulmányozná a luandai ivóvízellátás kérdését. Én mindenben rendelkezésére állnék. Nemzetközi vonalú szakértőnk portugál részről nincs. Kb. két hónap múlva versenytárgyalást hirdetünk erre a víztisztító üzemre. Szeretném, ha nem az Ames-Delémont cég adná be ajánlatát, hanem maga Delémont cége. Már sokat hallottam és olvastam róla.”²⁶³

Nem csak az Újpétery Elemér igazgatósága alatt álló cég versenyzett a portugáliai gyarmatokon ivóvíztisztítóberendezés kizárólagos képviselőjéért. Számos egyéb vállalat is versenyre kelt, hiszen a portugáliai gyarmatok egyik nagy hiányossága volt a nevezett iparág kifejlesztése. Újpétery Elemér a legtöbb versenytárgyaláson részt vett, embereit koordinálta, igyekezett további kapcsolatokat kiépíteni. Az információkról két naponta jelentést küldött Delémont számára.

Első afrikai útja során az angolai központokat látogatta sorra, de tárgyalásain túlmenően beszámol kevésbé prosperáló napjairól is, kiemelve szabadidős tevékenységeit, és az adott terület sajátos kulturális szokásait. Útja során sikeres üzletet bonyolított le:

„A rendelés fix. De előbb még meg kell hallgatnom a feketék vezetőit. Ezeknek van egy szervezetük, nevezzük röviden a vének tanácsának. Hozzá kell járulniuk ahhoz, hogy a jövőben tiszta ivóvizet fognak inni a jelenlegi piszkos víz helyett. Mindjárt odamegyünk. Már együtt ülnek és várnak ránk.”²⁶⁴

²⁶³ Uo. 30.

²⁶⁴ Uo. 38.

A legtöbb gyarmat bár Portugália függésében létezett, megmaradtak sajátos, a múltból tovább öregbített sajátos politikai alakulások, mint az idézett szövegrészben kiemelt „feketé-k-vének tanácsa”. Létezésük bizonyos szintű szuverenitással bírt, ami együtt járt azzal, hogy ilyen döntéseket megerősítsenek, vagy éppen meggátoljanak. Kultúrájuktól igen távol állt egy ilyen jellegű, a korszakban modern technikának számító víztisztító berendezés. Rosa mérnök jovialis személyének köszönhetően, ez esetben a siker könyvelhető volt, Újpétery Elemér sikeres üzletet kötött.

Sikerei révén egyre többet utazott, egyre sűrűbbé váltak távollétei, amely egy egyre jobb egzisztenciális háttérrel és egyre bővülő kapcsolati tőkét eredményezett számára. Sokkal többet utazott, mint diplomata pályafutása idején, és hosszabb időintervallumot ölelt fel egy-egy üzleti út, akár hónapokig távol tevékenykedett Lisszabontól.

További sikereit Mozambikban érte el, Angolát követve ez volt a második nagy portugál gyarmat, amelyhez munkája kötötte. A Mozambikban működő legnagyobb cég vezetőjével, Megával, illetve Günther Haas-al folytatott tárgyalásokat, akik elmondása szerint az ivóvíz kérdés sokad rendű volt Mozambikban. Sok esetben az ipari fejlődés útjában anyagi háttér áll, ezzel érveltek Újpétery Elemér számára is:

„Quelimanenak nem volt ivóvize, még kevésbé ivóvizet minden házhoz elvivő csatornahálózat. A városka vezetője ugyan mondta, hogy az ivóvíz kérdése aktuális, de nincs rá pénz, sem kidolgozott terv. Arra a kérdésre, hogy mit iszik a lakosság, az volt a válasz, hogy ötliteres ásványvizes üvegeket kapnak hetente kétszer. A fehérek és a feketék tehetősebb része ezt issza. A többiek? Hát van egy-két forrás és vannak tiszta vízü patakok is...”²⁶⁵

A citált szövegrészlet egy üzleti tárgyaláson jóval túlmutat, a portugáliai gyarmatok elmaradottságát tükrözi. Míg a gazdasági termelést és az annak eladásából húzott hasznot Portugália szívesen fogadja, támogatást aligha nyújtott a gyarmatoknak. Ily módon Újpétery Elemér sikerét kettős mércével mérhetjük: egyrésztől hiánycikk, amit eladni próbál, az életminőség javítását szolgálja, az emberi egészség egyik kulcspontja, ugyanakkor aligha van esély arra, hogy a hasonlóan szegény gyarmatok élni tudjanak ezzel a lehetőséggel. Így valóban nehéz helyzetben volt Újpétery a legtöbb tárgyalás során. A pénz hiánya minden üzleti sikert felülírt, így számos kevésbé prosperáló üzletet hagyott maga után:

„Láttam, hogy mindenütt szükség van ivóvízre, de éreztem, hogy Mocambique-ban sohasem lesz akkora sikerem, mint Angolában. Itt a Dél-afrikai Unió és részben Rhodézia

²⁶⁵ Uo. 51.

konkurenciája, a helyszínen lévő saját embereikkel nagyon megnehezítették sikeres munkámat.”²⁶⁶

A pénzhiány mellett hivatkoztak a lakosság megszokott életvitelére, hagyományokra, sok esetben nyelvproblémába is ütközött a tárgyalások során a pályakezdő üzletember.

Újpétery Elemér szívesen közli sikertelen tárgyalásait is, már-már túlzottan részletesen írja le azokat, amik inkább nosztalgikus, érdekes hangnemet ütnek meg, mintsem informatív, újabb adalékokkal szolgáló bejegyzésként szolgálnak.

Következő állomása, Johannesburg esetében már jóval pozitívabb hozzáállást tanúsít leírásában. Itt működtek vízügyi igazgatóságok, bányai igazgatóságok, amelyek potenciális tárgyalófélnek bizonyultak. Belga-Kongón keresztül vezette az útja Elisabethville-be, amely a korszakban nagy kereskedelmi jelentőségre tett szert. A környék ivóvízszükséglete hosszú időre biztosítva volt, de a környékbeli települések számára szükség volt Delémont anyagaira. Újpétery Elemér tájékoztató jelleggel ott hagyta a cég katalógusát és megegyeztek a további tárgyalások időpontjaiban. Az új üzleti tárgyalások mellett feladatkörébe tartozott a sikeres üzletek gyakorlati megvalósulásának koordinálása és ellenőrzése, így tért vissza például Luandába is. Újpétery Elemér két üzleti tárgyalása között igyekezett megismerni a környéket. Elutazott a Kanári-szigetekre, Madeirára, az itt töltött élményeinek közlése érdekes érzelmi fordulatot mutat. Egyre kevesebbet gondolt az otthonára, ami egyrésztől Lisszabont jelentette, ahol családjával élt, másrésztől Magyarországot. A távollét gondolata már nem aggasztotta, egyedül gyerekeire gondolt fájó szívvel, akikkel kevés időt tudott eltölteni. Több mint három hónapos távolléte után hazautazott Lisszabonba, ilyenkor mindig kirándulásokat szervezett a családnak, de magyarországi rokonai nem tudtak csatlakozni ezekhez az összejövetelekhez. A család idill nem tartott sokáig a kirándulásoktól függetlenül, újabb versenytárgyalásra érkezett Luandába, ahol már korábban vázolta Delémont megbízásából az üzleti részleteket. A tárgyalás sikerrel zárult, a pályázatot elnyerte az Ames-Delémont cége:

„A városnak a legsürgősebben több ivóvízre van szüksége. Mérnököm és vele együtt a bizottság többi tagja is sürgős döntést kívánnak. Még tegnap este és ma éjjel összehasonlították a három ajánlatot. Az a javaslatuk, hogy a maguk által beadott „C” variánsát válasszunk. Ez a variáns drágább volt, mint az eredeti ajánlat, de jobb szigetelést ígért a gépeknek és az épület alapjainak. Ez viszont fontos volt a mocsárvidék miatt, amelynek a közepén épülne az üzem és tekintélyes megtakarítást jelentett a főcsővezeték és

²⁶⁶ Uo. 54.

szétosztó hálózat vezetésében. Én ezt a döntést elfogadom. Ma délután a bizottság írásbeli jelentése birtokában megírom az Ames-Delémont cégnek a döntést és felszólítom, hogy ha lehet, még rövidítse meg az időt az üzembehelyezésig. Várja meg a hivatalos, írásban adott rendelést és vigye magával. Luandából azonnal küldje repülőgépen tovább.”²⁶⁷

Következő mozambiki tárgyalása során már nagyon komoly tárgyalófelekkel állt szemben. Az ivóvíz probléma itt is nagy problémaként jelentkezett, ugyanakkor kételkedtek abban, hogy a trópusi éghajlat viszonyosságai ellenére is jól működő rendszert kínál-e a cég. Sőt, kérték, hogy fizikai valójában megnézhessék a rendszer működését, de ennek teljesítése nem valósult meg, ugyanis az informatív katalógusokon túlmenően, víztisztító modellel nem szolgálhatott Újpétery.

Újpétery Elemér személyének megítélése üzleti útjai során is érdekes, ugyanis a legtöbb esetben saját életútja felől is érdeklődtek. Sokakat érdekelt, hogy miért ezt a munkakört választotta, miért választotta a sok utazással járó életformát. Ez a korszakban azért is bizonyult érdekesnek, ugyanis a háború után a legtöbb ország gazdaságilag recessziót produkált, így az üzleti és pénzügyi világ is válságba került, sőt a gyarmatokat – melyek legtöbbje Újpétery Elemér üzleti állomosa volt – hatványozottan érintette a háborús válság. Újpétery Elemér őszintén beszélt múltjáról, arról, hogy diplomata karrierjét feladva új élet reményében, az egzisztenciális háttér megalapozása céljából kezdett bele az üzleti tevékenységbe. Emellett testhezállónak érezte, hiszen eddig is sokat utazott, tevékenységét kapcsolati mechanizmus működtette, és motivációt érzett más kultúrák megismerésére. Sok esetben megvetést, cinikus hozzászólást vagy enyhe mosolygást kapott történetére, amely igen rosszan érintette, újra szembesült a külügyi pálya kudarcaival, de üzleti tevékenységét nem befolyásolták ezek a beszélgetések. Újabb célállomások következtek, az utazásban újabb kereskedelmi lehetőségeket látott, amelyek sikeres üzletkötéshez vezettek. A Megával és Günther Haas-al lefolytatott végső tárgyalás alkalmával is pozitív visszajelzést kapott:

„Günther Haas már beszámolt útjukról. Nagyon meg vagyok elégedve a rendelésekkel, amelyeket hozott. Az Ames-Delémont cég részére is látok nagy lehetőségeket. Egyébként az itteni katonai főember látni szeretné a személyi filtert. Előtte kell kipróbálni. És a tisztított vízből Neked kell először innod. [...] A hét akármelyik napján.”²⁶⁸

Valóban üzletet kötött Újpétery Elemér, ambátor a szöveg értelmezésekor bizonyos fokú bizalmatlanság tapasztalható, Mega felszólítja Újpétery Elemér, hogy neki kell elsőként innia a tisztított vízből, kvázi tesztalanyként. Újpétery Elemér ismerte a folyamatot,

²⁶⁷ Uo. 68.

²⁶⁸ Uo. 80.

üzletkötései nem az átverésen alapultak, így eleget tett a feladatnak. A másik dolog, ami feltűnő az a tegeződés megjelenése a párbeszédben. A korszakban, sőt üzleti tárgyalások alkalmával sem volt jellemző a tegeződés az üzleti partnerek között, ez a kivételes eset annak tudható be, hogy a folyamatos hónapról-hónapra tartó diskurzusok Mega és Újpétery között már-már baráti kapcsolatot eredményeztek kettejük között. Ezen túlmenően a Megától jött elismerés sokat jelentett számára, lelki világát tovább erősítette és kezdett abban hinni, hogy valóban ért a dolgához. A tárgyalás legfontosabb mozzanata, hogy egy év elteltével az Ames-Délemont cég lett a kizárólagos képviselő Mozambikban.

Az amúgy is főképp leíró jellegű fejezetet nem bővíttem további, Újpétery Elemér által a teljesség igényével leírt részletekkel, a következő mérföldkőre térek ki. A gyarmatokon végzett feladatokon túlmenően állandó látogatója volt a különböző üzleti konferenciáknak és a cégen belüli tárgyalásokon, hasonló üzleti út keretein belül kísérte 1950-ben Délemontot Párizsba, ahol az elkövetkezendő időszak feladatait is megkapta:

„[...] 1950-re két utat tervezhetünk az ön számára. Talán valamivel rövidebbeket, mint az utolsó. Most ebben az évben ne annyira vidékre, hanem a nagyobb városokra és a meglévő vagy tervezett ipartelepekre koncentráljon. Gondolok különösen a Dél-afrikai Unióra. Az angol gyarmatokon [...] erős és régen jelenlevő konkurenciára fog találni. Ezt nehéz lesz semlegesíteni. De tegyen meg mindent, hogy a mi nevünk, a mi katalógusaink és referenciáink eljussanak minden érdeklődő kezébe. Tanzániát hagyja továbbra is ki munkaterületéből. Ott már képviselve vagyunk. A konkurencia még inkább áll a Dél-afrikai Unióra. Az egész Afrika legnagyobb piaca nemcsak ivóvíz, hanem ipari és a bányáknak szükséges vizek terén. Onnan a kezdeti nehézségek legyűrése után jó üzletekre számíthatunk. Persze a portugál gyarmatokat sem hanyagolhatja el. Már csak Ames-re való tekintettel sem. Van valami kérdés? – Nincsen. No, akkor, mint minden párizsi látogatása alkalmával, maradjon itt, amíg hasznosnak tartja. Laboratóriumunk, géptervező osztályunk, gyártási üzemünk állandóan fejlődik. Nézzon körül.”²⁶⁹

Delémont egy sokkal nagyobb terjeszkedést képzelt el, a portugál gyarmatokon túlmenően az angol gyarmati területeken is képviseltetni akarja cégét. Az angol konkurencia jelenlétére mutat rá, és az angol birodalom bár megérezte a háborús éveket, korántsem szenvedte meg annyira nagyhatalomként, mint a legtöbb kis ország. Másrésről a Dél-Afrikai Unió gazdaságilag sokkal fejlettebb, mint a portugál gyarmatok, ily módon a víztisztítás a legtöbb helyen már megoldott probléma.

²⁶⁹ Uo. 81.

Kezdetben sztereotip válaszok fogadták, nevezetesen, hogy már van saját kifejlesztett technikájuk, van már olyan cég, aki képviselteti magát az adott területen és folynak a munkálatok. Újszerű volt számára és újabb tapasztalatokat szerzett, amikor Sasolba folytatott üzleti tevékenységet. Az 1950-es években Sasol gazdasági és politikai befolyása olyan nagy volt a térségben, hogy szinte állam az államban létezett. Főképpen angol és amerikai tőkéek mozognak a térségben és működtetik kiválóan Sasol gazdasági és ipari ágazatait. Újpestery Elemér először itt érzi azt, hogy az üzlet ezen ágában szeretne tovább tevékenykedni az Ames-Delémont cég, akkor bizonyos fokú fejlesztés szükséges. Sasolt követően Fokvárosban látott esélyt potenciális üzletre, az itt áthaladó nemzetközi hajóforgalom miatt. Ugyanakkor a Sasolban tapasztaltak beigazolódtak:

„Rutinszerűen végiglátogattam a számomra érdekes hatóságokat és vállalatokat. Minden kontaktus csak megerősítette borulátásomat. A Dél-afrikai Unióban cégem nem tud üzletekhez jutni. Zairet (Belga-Kongó) és Rhodéziát kihagytam. [...] Több, mint két hónapot töltöttem az Egyenlítőtől délre fekvő afrikai területeken.”²⁷⁰

Az angol illetve amerikai képviselőkkel valóban nehéz felvenni a versenyt, ezen felül üzletpolitikai aggályait tovább erősítette az egyre növekvő cégen belüli ellentét is. Ames Delémontnak címzett levelét idézem:

„Cégünk megalapításakor abból indultam ki, hogy a cég fő működési területe az afrikai portugál gyarmatok lesznek. Ebből a szempontból dr. Újpestery jelenlegi beszámolója negatív. Szerintem elveszett idő és pénz volt a Dél-afrikai Unióban eltöltött idő. Előre megmondhattam volna, hogy a Dél-afrikai Unióban és a többi, az Egyenlítőtől délre fekvő angol gyarmatokon cégünknek nem lehet sikere. Szeretném, ha vállaltunk utazó vezetője a jövőben sokkal több időt szentelne a portugál gyarmatoknak. Jövő hét végén Párizsban leszek. Javaslom, hogy Újpestery legyen jelen az önnel folytatandó beszélgetésen. Ott szóban jobban ki fogom fejezni elképzeléseimet. Várom telefon – vagy sürgönyválaszát.”²⁷¹

Újpestery Elemér jelen konfliktusba aligha vállalt szerepet, most is, mint diplomataként feladatot teljesített, felettesi elképzelésének ütköztetése saját magát is meglepte. Mindenesre egy kis időre elzárkózott a cég problémáitól is újra családjával töltötte az időt, de nem felesége, hanem gyermekei miatt. Feleségével a kapcsolata egyre hűsvösebbé vált, Lujza Újpestery Elemér hosszas távolléte miatt sikeresebb emberekkel kezdte felvenni a kapcsolatot, és gyakorlatilag Újpestery Elemért mióta diplomata pályáját elhagyta, nem

²⁷⁰ Uo. 86.

²⁷¹ Uo. 86.

becsülte. Tulajdonképpen csak két fiuk tartotta már össze őket, viszonyuk a későbbiekben férj és feleségként nem rendeződött, de barátsággá alakult át.

Elérkezett a megbeszélés párizsi időpontja, ahol Delémont a neki címzett levélre már előszóban válaszolt, Újpétery Elemér jelenlétében:

„A cég minden kiadás ellenére hasznot hozott. Cégünk vezetője – szerintem – kitűnő munkát végzett. Viszont elismerem az ön portugál gondolkodásmódját. Az ez évre tervezett második utat hagyjuk meg. A cél: Dél-afrikai Unió és a portugál gyarmatok. Semmi kifogásom, hogy a következő esztendőben dr. Újpétery csaknem kizárólag a portugál gyarmatokat látogassa.”²⁷²

Kettejük nézeteltérését saját céljukbeli különbségek okozták, míg Ames több hasznot igyekezett kivenni a vállalatból, addig Delémontot elsődlegesen nem a nyereség motiválta, hanem a piackutatás kiterjesztésének lehetősége, a jövőre nézve ebben látta a siker kulcsát. Újpétery Elemér kerülve a részleahajlást elfogadta mindkettejük álláspontját, ami hiba volt, és egy cég igazgatóságával megbízott személyként aktívan és nyíltan véleményt kellett volna formálnia. Sok hasonló helyzetbe került fiatal diplomataként is, ugyanakkor a politika világába – főleg diplomataként – a mindenkori vezetői elit szolgálatában lojálisnak érdemes maradni. Ott sem vállalta nyíltan pálfordulását, mely az angolszász orientációhoz vitte közelebb, de a külügyi pálya és az üzleti élet világa – főleg bizonyos vezetői pozícióban – nem összehasonlítható.

Újabb afrikai útja során beszámol, hogy a gyarmatokon működő cégek esetében is történtek változások: Günther Haas kivált a Megával együttesen működtetett cégből és önálló vállalkozást alapított. Újpétery is egyre inkább belelátott az őt körülvevő kereskedelmi rendszer működtető mechanizmusába, és be kellett látni, hogy az emberi kapcsolatok sok esetben itt sem különböznek a politikai viszonyrendszertől. Saját érdekek érvényesülnek, amik egy ideig közösek is lehetnek, de egy idő után más orientáció érvényesül – és míg a politikában főképp a hataloméhség a mozgatórugója ezeknek, addig az üzleti életben a pénz volt.

A portugál gyarmatokon eltöltött idő nagyban megváltoztatták Újpétery Elemér gondolkodásmódját is, saját felfogása szerint elhagyta „közép-európai” nézőpontjait és „euafrikai” szemlélet lett úrrá rajta. Újpétery Elemér belekerült az egyre szövevényesebbé váló kereskedelmi kapcsolatrendszerbe, mely mellett a két társa ellentéte is kiéleződött. Ezt bizonyítja, hogy Delémont felkérte, hogy következő utazásai során szerezzen számára üzleti

²⁷² Uo. 87.

társat a Dél-afrikai Unióban. Az egyre csekélyebb üzleti lehetőségek mellett igyekezett eleget tenni Delémont kérésének. Ugyanis, amennyiben talál megfelelő társat, az újonnan alakuló cég igazgatójává bízzák meg, így saját ügyének tekintette ezt az előrelépést. Míg pár hónappal ezelőtt csodálkozva tekintett az üzleti világot irányító személyes érdekekre, addigra az 1950-es évek közepére ő maga is érdekemberré vált, és az Ames-el való kapcsolata teljesen háttérbe szorult.

Újabb pozitív élmény volt számára, hogy miután hazatért találkozott egy régi barátjával Darnay Bélával²⁷³, akivel olyan nosztalgikus beszélgetés alakult ki, hogy teljesen háttérbe szorult minden családdal és munkával kapcsolatos problémája.

Újpétery Elemérnek szabadidőből jutott kevés, üzleti megbízatásai máris tovább folytatódtak, Megával folytatott beszélgetése kapcsán merültek fel potenciális lehetőségek Delémont cégtársát illetően, az egyik az úgynevezett NANSH CO cég, amely saját részről is érdekelt volt az együttműködésben:

„A két fivér ragaszkodott a cég meglévő nevéhez, tekintve, hogy több mint hetvenéves és közismert volt. Helyet biztosítottak – ingyen – Delémont mérnökeinek és az igazgatónak (erre a posztra, mint tudjuk, én voltam kiszemelve, és az új dél-afrikai társak részéről ez ellen nem volt semmi ellenvetés.) Tehát nem kellett új vállalat, ma úgy neveznénk, hogy „joint venture” (közös vállalkozás és rizikó) alapon voltak hajlandók a dél-afrikaiak minél előbb aláírni a szerződést. Azzal érveltek, hogy a pillanat megfelelő, mert rövidesen jónéhány fontosabb ivóvíz és szennyvíz versenytárgyalás kiírása várható.”²⁷⁴

Delémont és Újpétery Elemér elfogadta a diktált feltételeket, Újpétery Elemér megkapta az igazgatói állást, ugyanakkor feladatköre megkövetelte a mindennapi személyes kontaktot, a helyi feladatok ellátását, és a munkafolyamatok folyamatos felügyeletét. Ez azt jelentette, hogy véglegesen és állandóan távol kell élnie a családjától, el kell költöznie Lisszabonból. Felesége nem csak gyermekei jövője miatt aggódott, akik Portugáliában jártak iskolába, hanem Johannesburg majdnem kétezer méteres magasságával semmilyen tüdőbeteg ember számára nem ajánlott lakhelyül. Újpétery döntését nem értette és nem fogadta el felesége, majd átgondolva ő is belátta, hogy igaza van Lujának.

Az állás visszautasítása felmondásával járt, így a jövőben sem Ames sem Delémont nem tartott igényt szolgálataira. Üzleti tevékenységének első szakasza lezárul, természetesen

²⁷³ Darnay Béla: A közgazdasági egyetemen nyolc szemesztert együtt jártak Újpétery Elemérrel, mindketten az akkori Szent Imre kollégiumban laktak, amely során barátság alakult ki köztük. Újpétery Elemér egy időben a kollégiumi kör elnökeként lépett elő, ilyen meghatalmazás alkalmával Bélát választotta ki főmunkatársának. Mióta Újpétery Elemér külügyi szolgálatba lépett nem volt alkalmuk találkozni.

²⁷⁴ Uo. 106.

pozitívuma is volt a befektetett munkájának, hiszen teremtett egy anyagi biztonságot, és új embereket ismert meg, új kapcsolatokat alakított ki, és bízott egy újabb üzleti felkeresés reményében.

„Ez az ostoba titoktartás, amelyet diplomata koromból megtartottam, amiatt nem beszéltem időben Lujzával, talán egy-két másik barátommal, mint Mega vagy Béla, akivel minden párizsi utam alkalmával találkoztam. – Minden konkrét terv nélkül tértem vissza két fiammal Cascaiba.”²⁷⁵

Felmondását összehasonlítva az 1945-ben történetekkel, az hogy munkanélkülivé vált közös pont, ugyanakkor, míg 1945-ben az őt körülvevő politikai körülmények indukálták döntését, addig itt nagymértékben saját magát hibáztatta. Túlzott naivitása és kezdeti egoizmusa juttatta oda, hogy az egyetlen ésszerű megoldás a felmondása volt.

Hazatérése után 1954-ben portugál állampolgár lett, ami számára nagy boldogságot jelentett, hiszen már több éve kérvényezte, de húzódott a dolog. A portugál hatóságok a háborút követően igen késve adták meg az állampolgárságot, szigorú körülmények között. Így például első körben csak a folyamodónak adták meg, ha házas illetve gyermekei is vannak, nem csak a megfelelő okmányok voltak szükségesek, hanem közjegyző jelenléte mellett is meg kellett erősíteni igényüket. A portugál törvények az alábbiakban határozták meg a feltételeket:

„Ez annyit jelentett, hogy amíg ez az aktus nem játszódott le, az új portugál állampolgár azt jelentette be feleségének, akit akart, és azokat a gyerekeket fogadta el törvényesnek, akiket megnevezett az illetők jelenlétében. [...] A törvény egy másik paragrafusa szerint minden gyerek törvényes, akit az apja annak jelent be a hatóságoknál. Gyakran előfordult, hogy egy portugált férfi több nőtől született gyerekeit törvényesnek fogadta el, főleg a gyarmatokon. A feleségnek járó jogok (közös háztartás, vagyonelosztás, öröklés stb.) csak a törvényes feleségnek jártak, tehát annak, akit a férfi, mint ilyent jelentett be. [...] A többi más anyától született gyerekek – ha az apjuk törvényesnek jelentette be őket – ugyanolyan jogaik voltak, mint azoknak, akik a törvényes feleségtől születtek.”²⁷⁶

A törvény a gyarmatosítás korában született, de az 1950-es évek első felében még érvényben volt. Újpétery Elemérnek a portugál állampolgárság nem csak a hovatartozás formái megerősítését jelentette, gyermekei Magyarországon születtek, most még sem magyar, hanem portugál állampolgárok. Kicsik voltak, hogy mindezt megértsék, mindez Újpétery felelőssége. Kettős érzelmek gyötörték, miről beszéljen a gyerekeknek, hogy

²⁷⁵ Uo. 107.

²⁷⁶ Uo. 109.

tanítsa őket? Portugál állampolgárként a portugál történelem ismerete elsődleges, de hogyan viszonyuljon a magyarországi történelemhez? Igazságtalannak érezte, hogy választania kell a két ország között, de Portugáliában otthonra lelt ő is és családja is, amely biztonságot Magyarországon nem találhatta meg.

Emigrációban töltött éveiben ezek a fájdalmak sosem szűntek meg, hazaszeretete mindig megmaradt és sosem értette meg igazán, miért ezt a sorsot szánta számára az élet.

Időközben az Ames-Delémont cég likvidálása is megtörtént, és Újpétery Elemér igyekezett új munkát keresni. Markoshoz szeretett volna visszatérni, de Mega ajánlatával megelőzte. Olyan üzleti pozíciót kínált számára, amelyet utazás nélkül, Lisszabonból tudott végezni. Ugyanakkor a folyamatosan változó gazdasági helyzet, illetve a Mega cégében keletkező tőkehiány miatt leállt a fejlesztés, ami nélkül nem tudott nagyobb üzletekbe invesztálni, így egyre nehezebb volt képviselőket is szerezni:

„Az újjászületett nagy közép-sőt kisipari cégek is megtalálták Portugáliában kizárólagos képviselőiket. Olyan képviselők, amelyeknek a megszerzésére további nagyobb tőke kellett volna (autó, mezőgazdasági gépek, textilgépek, stb.) Megát nem érdekelték. Nyilván nem volt megfelelő tőkéje sem, hogy, raktárakat, javítóműhelyeket és hasonlókat finanszírozzon. De jelentéseim, amelyekben egyre sűrűbben rámutattam ezekre a nehézségekre, nem értek el eredményt.”²⁷⁷

Az 1950-es évek sem üzleti téren sem a magánéletében nem voltak sikeresek. Lujza egészségügyi állapota romlott, 1956-ban megműtötték. Felesége betegségén túl, kisebbik fia, Pali, baleset következtében súlyos beteg lett, sőt életveszélyes állapotba került. Három hetes kórházi ellátást követően az eredmények biztatóbbak voltak, a közepes agyrázkódásból kezdett kilábalni. Üzleti tevékenységgel ez időben nem is foglalkozott Újpétery, egészen addig, amíg Chaumis úr, a francia nagykövetség kereskedelmi tanácsosa nem jelentkezett nála. Chaumis urat még Delémonttal folytatott közös munka során ismerte meg, kölcsönösen jó véleménnyel voltak egymásról. A felkeresés célja, hogy Újpétery Elemér és két francia bankembert (Motte és Raduescu) találkozzanak. Az előzetes megbeszélés lezajlott:

„Motte: Megígérem magának, hogy cégem önt fogja kinevezni Portugália és gyarmatai kizárólagos képviselőjének. Jöjjön mielőbb Párizsba, ott aláírjuk a szerződést és megismertetjük önt munkatársainkkal, bankjaink főnökeivel, eddigi üzleteinkkel. Nem szeretnénk sok időt veszteni.”²⁷⁸

²⁷⁷ Uo. 112.

²⁷⁸ Uo. 116.

Összefoglalva előadták Újpéterynek, hogy cégük neve Seria, Székhelye Párizs volt. Bár alaptőkéjük csekély, de teljes egészében az öt legnagyobb francia banknak a tulajdonában állnak. Elsődleges céljuk, a francia nehézipar exportlehetőségeinek támogatása. Több országban szereztek már képviselőket, kötöttek szerződést, de a portugál gyarmatterületek még ismeretlenek voltak számukra. Ez esetben Újpétery Elemér havi fizetést nem kapott, csakis jutalékot egy sikeres üzlet megkötése után, látott benne lehetőséget, bízott saját magában, egyetlen dolog okozta a bizalmatlanságot, hogy a Mega cégével való együttműködésének mi legyen a sorsa. Ugyanakkor, mivel már hosszas ideje taglalja számára hiányzó feltételek és az elmaradott technika problémáit, illetve az egyre növekvő tőkehiány is befolyásolja a sikeres működést, Újpétery is a cég likvidálását tartotta a legjobb megoldásnak Mega elfogadta Újpétery álláspontját, saját maga is emellett döntött, így 1957. január 31-én kitűzték a fiók megszüntetésének időpontját.

A cég likvidálást követően látogatást tett a Seriánál, Párizsban. A látogatás célja elsősorban még nem munkacélú volt, sokkal inkább igyekezett kapcsolatokat kialakítani, megismerni esetleges jövőendő munkatársait, alkalmazóit. Egy hetet töltött el Párizsban, minden ebéd-és vacsorameghívásnál újabb munkatársakkal találkozott. A cég mindössze öt éves, a kiépítés és terjeszkedés folyamatban van, de már egyre aktívabb több területek, úgy, mint Távol-Keleten, az afrikai francia gyarmatokon, Dél-Amerikában (Brazília). A francia gyáriparral a legszorosabb a kapcsolatuk, így módon könnyen jutnak olyan ajánlatokhoz, amelyeket új gyárakra, modernizálásra kapnak. A külföldi képviselőik tevékenysége prioritást élvez, ugyanis lokális tudásuk, tapasztalatuk nagyban befolyásolja az üzlet sikerességét. Újpétery Elemér számára is hasonló feladatot szántak. A cég működése, kiépítésének folyamata mind imponált Újpétery Elemér számára, egy dolog okozott számára fejtörést: egy-egy üzlet lebonyolítása akár egy évet is igénybe vehet, és Újpéterynek nem volt egy évre elég megtakarított pénze. Újpétery Elemér végül így döntött:

„Közben keresek egy könnyebb állást, hogy valamit keressek, de ugyanakkor a fő célra, a Seria üzletre koncentrálnak.”²⁷⁹

Újpétery Elemér számára a második feladat oldódott meg elsőként. Lisszabonban létezett, egy évek óta jól működő import-export cég, amelynek fő tevékenysége a világ egyik legnagyobb búza és egyéb gabona eladása és vétele volt. A háború után ugyancsak Lisszabonba költözött a legnagyobb magyar magtermelő és exportáló cég alapítójának legidősebb fia is. Az agrárvilágban tevékenykedett, majd idővel céget alapított, a fiút

²⁷⁹Uo. 119.

Újpétery Elemér Budapestről ismerte, de Lisszabonba sosem álltak kapcsolatban. Míg valóban jó agrárszakember volt, a pénzügyekhez aligha értett, Újpétery Elemér ajánlották a feladat elvégzéséhez. Egy vetőmagcég könyvelésének ellenőrzésével bízták meg, bár nem igényelt teljes munkaidőt, anyagi helyzetén valamelyest javított.

Újpétery Elemér szembesült azzal, hogy míg valóban a vetőmag minősége tökéletes és eladásával sosem volt probléma, a pénzügyi rendezetlenség óriási volt. Mintegy másfél éven keresztül igyekezett rendbe hozni a költségvetést, rengeteg időt vett el Újpétery Elemér napjából, de a Seriát érintő üzleti teendőit sem hanyagolta el. A portugál közép és nagyiparosokkal állandó kapcsolatban volt, naprakészen követte a gazdasági híreket, amelyek még közelebb vitték az esetleges üzleti tárgyalásokhoz. Adatait, feljegyzéseit továbbította a Seria felé, míg a részletes körütekintésének köszönhetően a Lorenzo Marquest választotta ki, amelyet már kiválóan ismert:

„Házi szemetét akarta eltüntetni az egyre növekvő és rossz szagú szemétdombokról, amelyek nagy része a város közvetlen közelében feküdt. A szemet eltüntetésének akkor két fő technikája volt: vagy elégetni a szemetet és az így nyert meleget felhasználni, vagy komposztot, tehát trágyát állítani elő belőle, és ezt eladni a mezőgazdaságnak. A tervező mérnök, akire Lourenco Marques városa rábízta a tervek kidolgozását, Bento Franca, jó barátom volt.”²⁸⁰

A tervek egy szemétegető üzem felépítésére összpontosultak, csak pénz és megfelelő tapasztalattal rendelkező iparvállalat kellett ennek megvalósításához. Seriával felvette a kapcsolatot Újpétery Elemér, akik tovább közvetítették az igényt, így megtalálták a francia ipari üzemet, amely hasonló ágazatokra specializálta magát. A Seria ígéretet kapott a bankoktól, hogy a finanszírozás nem lesz akadály, kössék meg az üzletet. Ennek eredményeként, Újpétery Elemér következő útja Mozambikba vezetett, ahol megkezdődtek a versenytárgyalások, és az Újpéteryék által ajánlott francia iparvállalat ajánlatát tartották a legkedvezőbbnek, de nem várt problémába ütköztek az üzletkötés során. A telephely, ahol a szemétegető üzem felépítését tervezték, lakott terület volt, és tiltakoztak az üzem felépítése ellen. Ennek fényében adaptálni kellett a terveket a lehetséges új helyszínhez viszonyítva. Mindemellett egy új konkurencia is megjelent, akik komposzt-üzem megépítését ajánlották, szemétegető helyett, így egyértelművé vált Újpéteryék kudarca. Ugyanakkor őt szorította azt a pénzhiány, amibe egyre inkább belekerült, hiszen eltelt másfél év, mióta ezen a terven dolgoznak, így újabb lehetőségeket keresett.

²⁸⁰Uo. 120.

A Seria munkatársaként hamar érkezett felkérés Újpétery Elemér számára. 1957 közepén felkereste Terras és Cadeira, akik anno a luandai víztisztító üzemet megépítették:

„Tud a Seria egy komplett vízierőművet szállítani, finanszírozni és megépíteni? – Tud. Vannak már külföldi referenciái. – Hát akkor idehallgass. A következők, legalább is egyelőre, bizalmas közlések. Legjobb forrásból tudom, hogy egy kis portói bank kezében van a Douro egyik mellékfolyójának, a Tavoranak vízierőkihasználási monopóliuma. De a monopólium lejár ennek az évnek a végén. Van egy hivatalos, a vízügyi kormánybiztosság által kidolgozott séma. De csak séma. A völgyzáró gát és a villamos központ pontos helyét még ki kell választani. Az ajánlatot portugál építkezési vállalatnak kell beadni, beleértve a gépi felszerelést. Ami Portugáliában elő lehet állítani, azt itteni cégnek kell szállítani. Az itt nem gyártott többi gép jöhet külföldről, ha kellő finanszírozás kíséri. Ez elengedhetetlen feltétel. Az én cégem, az Olmas-sal együttműködve, mint a luandai víztisztító üzem esetében, el tudja vállalni a völgyzáró gát és ez erőmű megépítését. [...] Ajánlat kell a külföldről szállítandó gépekre, megfelelő garanciával a minőségre és a finanszírozásra – természetesen elfogadható áron – a jövő év első hónapjaiban. Nos, mit szólsz hozzá?”²⁸¹

Újpétery Elemér a rajzokat és a terveket, a megbeszéltek alapján továbbította a Seria felé, és biztos volt abban, hogy Terras ajánlata érdekelni fogja a Seriát, végül 1958 őszén el is nyerte a vállalat a pályázatot. Hosszú idő után ez volt az első sikeres üzlet, amelyben közbenjáró Újpétery Elemér is, ezzel ismét megszűntek anyagi gondjai.

A siker újabb motivációt adott számára és felismerte, hogy kit, mikor és jól lehet egy barátságos társaságban megtalálni, és ezeket a kapcsolatait úgy kamatoztatni, hogy számára is borítékolható legyen a siker. Kapcsolatteremtésre a legkiválóbb lehetőséget Lisszabonban a boite-ok ²⁸² biztosították Újpétery Elemér számára. Nagyiparosokkal, tervező mérnökökkel, üzemigazgatókkal, bankárokkal bonyolíthatott le különféle üzleti diskurzusokat. Munkája során a kapcsolati tőke az egyik legrelevánsabb szegmense az üzletkötéseinek. Ezek által szerteágazó üzleti lehetőségek kínálkoztak fel, az ipari és gazdasági területeken túlmenően beleláthatott pénzügyi, banki szegmensekbe is. A Portugál gyarmatokon végzett tevékenysége magas szintű lokális ismereteket biztosított számára, amelyek újabb üzleti lehetőségekhez vezettek. A Lisszabonban tevékenykedő francia kereskedelmi attasé, Chaumis kereste fel telefonon:

²⁸¹ Uo. 121.

²⁸² A francia eredetű szó a Lisszabonban található klubokra, szórakozóhelyekre utal. Ezek többnyire elit mulatók voltak, ahol legtöbb esetben bankárok, mérnökök, különféle üzletkötők fordultak meg, átlagos munkából megélő ember aligha. Ezért is biztosítottak ezek a helyek Újpétery Elemér számára potenciális lehetőséget üzleti szempontból.

„Figyelemmel kísértem a munkáját a tavorai vízierőművel kapcsolatban. Talán volna most valami más is, ami érdekelné. [...] Geológusoknak fogom bemutatni.”²⁸³

A tavorai siker következménye nem csak üzleti téren tapasztalható, a jutalékból családjával több helyre is el tudott utazni, Észak-Németországba, Dániába, Franciaországba, Svájcba és Ausztriába is jártak. Feleségével kapcsolata továbbra is rideg maradt, bár valamelyest utóbbi üzleti sikere enyhített kapcsolatukon, de felesége továbbra is elégedetlenkedett, a régi életük után sóvárgott.

Utazásuk után sor került az újabb üzleti találkozóra, Chaumis francia kereskedelmi attaséval. Újpestery Elemér bizonytalanul és kérdésekkel tele vágott neki a tárgyalásnak, ugyanis a geológiához aligha értett. Chaumis mellett – az 1980-as években is létező – geológiai francia kutató-vállalat két munkatársa is megjelent.²⁸⁴

A „Bureau Minier”, avagy Bányászati Hivatal vezetőinek ajánlata pozitívan hatott Újpestery Elemérrre, bár a Seria-t nem akarta cserbenhagyni, sem elpártolni tőlük, az új üzleti lehetőségek mindig imponálók voltak számára.

„Első reakcióm egy kis, magamba fojtott mosoly volt. Hát ahogy ez kezd kialakulni, kár volt diplomátának készülnöm. Aztán megfogtam a borospoharamat, ittam egy kortyot. Válaszom rövid volt: Uraim. Meg vagyok tisztelve ezzel az ajánlattal. Elfogadom.”²⁸⁵

Újpestery Elemér sikereit kétségkívül támogatta az a körülmény, hogy Portugáliában telepedett le. A portugál gyarmatok gazdasági fellendülése a kormány érdekében is állt, így az üzleti tevékenységeket nem gátolták. A hasonló üzleti ágazatoknak, mint a Serianak vagy a Bureau Miniernak az angol illetve francia gyarmatokon sokkal kisebb esélyük lett volna üzleteik kamatoztatására, mint a Portugál gyarmatokon. Az angolszász konkurencia jelenléte, az 1960-as évekre kialakult gazdasági fellendülés aligha nyújtott lehetőségeket külföldi tőkék számára. Ugyanakkor Portugália és gyarmati esetében nem ez tapasztalható, és ezt Újpestery és üzlettársai is felismerték. Így nem elhanyagolható tény, hogy Portugáliának hatalmas szerepe volt abban, hogy Újpestery Elemér 1945 utáni üzleti tevékenysége valóban kifejlődhessen és hivatássá váljon számára.

Ő maga is egyre inkább kezdte megérteni az üzleti életben rejlő potenciált, már-már a diplomata életút megkérdőjezelődéséhez vezetett merengése. Ugyanakkor mindezt nem megbánásból mondta, csak a két hivatás közötti különbségek, az üzleti élet felé billentették a mérleget. Kötetlenebb, szabadabb munkavégzés, bár van elszámolási kötelezettsége egész

²⁸³Uo. 126.

²⁸⁴Lemaire vezérigazgató titkára, a másik Marou a technikai osztályok vezetője.

²⁸⁵Uo. 127.

hamar igazgatói, vezetői pozícióba találta magát. A szuverén döntése meghatározó, és ami talán a legfontosabb nem egy ország jövője múlik cselekedetein. Mindemellett az anyagi bizonytalanság jelenléte gyakran aggasztotta, hiszen üzletei nagy része évekbe teltek, és semmilyen garancia nem volt az anyagi jólétre, míg diplomata korában olyan életvitelt folytathatott – főleg lisszaboni évei alatt -, amit valójában Lujza is hiányol az üzleti világban. Leírását olvasva így analizálható az 1960-as évek elején Újpétery Elemér gondolkodásmódja. Számot vetve mindezzel, aláírta a szerződést a Bureau Minier vezetőségével, így új, eddig ismeretlen üzleti korszak vette kezdetét.

„Talán nem tudja, de megmondom, hogy az ön szerepe Portugáliában nem csak az üzletszerzés lesz. Az afrikai gyarmatok, amelyek többé-kevésbé még európai-nyugat európai befolyás alatt állnak, és egyelőre nyugodtak, nem maradnak sokáig ilyenek. A gyarmatok teljes önállóságot akarnak. Ha a véres, helyi háborúkat el akarunk kerülni, békésen meg kell egyezni az autochton lakosággal. Ismerem a helyzetet. Mi, franciák a kérdést már részben megoldottuk, a többit is meg fogjuk oldani békésen. Az angolok, belgák szintén meg fogják találni az egyetlen utat: a bennszülött lakosságot időben önállóságra nevelni, vagy ha ez nem sikerül, legalább egy vezető elitet kinevelni, amely az európaiakkal gazdaságilag, egészségügyileg, politikailag együtt tud működni. Két probléma marad, amelyre sem én, sem elvbarátaim egyelőre legalábbis, nem találunk értelmes, átmeneti megoldást: az egyik a portugál gyarmatok, vagy ahogy maguk hívják, a portugál tengerentúli területek problémája. A másik és et sokkal nehezebb: a Dél-Afrikai Unio. Én minden mástól eltekintve azért írtam alá olyan nyugodtan kinevezési okmányát, mert életrajzában meg van írva, hogy diplomatában készült és nehéz időkben is az volt. A bureau szerepe nem politikai. De az enyém az is. Ne felejtse el szavaimat. Fogunk találkozni Lisszabonban – (A Bureau Minier elnöke szenátor volt, a Francia Államtanács tagja, Préeau.)²⁸⁶

Újpétery Elemér számára egy teljesen új ipari ágazatot jelentett a bureau lefedettsége, ugyanakkor működése következtében új iparok születhetnek meg, amelyek már a Seriát is érinthetik. Ily módon elfogadta az ajánlatot, bár geológiai ismereteit bővíteni kellett, de az önképzés sosem jelentett számára problémát. Egy dolog ugyanakkor aggasztotta: a politika jelenléte, amely egyre nagyobb súllyal nehezedett üzleti tevékenységére is. 1946-ban, amikor végleg elhagyta a követséget eldöntötte, hogy többet már nem fog politikával foglalkozni, ehhez a kijelentéséhez egyébként hű is maradt. Megkezdte öt hetes tanulmányi időszakát Párizsban, ahol a geológiai tudását kiegészítve, felmérte, hogy a gyarmatokon

²⁸⁶Uo. 129.

sokkal sürgősebbek az ipari-és gazdasági teendők, mint az anyagországban. A gyarmati háborúk szele egyre inkább jelen volt a kereskedelem világában is, így a sikeres üzletek reményében gyorsabb tempót kellett diktálni. Újpétery Elemér a Bureau Minier képviselőjével a nemzetközi kereskedelmi és tudományos vonalon sokkal magasabb szintet ért el, de ettől függetlenül a Seriával is tovább folytatta munkáját, hiszen a két képviselő tervei között nem is mutatkoztak nagy különbségek: egy teljesen új, nagy kapacitású olajfinomító üzem tervét továbbította is a Seriának. A képviselők az 1960-as évekre anyagi biztonságot teremtettek számára, amely az éveken át húzódó üzletek sikerességének rizikóját valamelyest enyhítették. Újabb utak vezettek Angolába és Mozambikban. Első állomása – a portugál államfő számára is igen fontos – gyarmat volt, Nova Celaba. Salazar több kisebb gyarmati területre tekintett úgy, mint mezőgazdasági paradicsomra, a kis lélekszámú település lakosainak számát, kiegészítve a gyarmatosítókkal egy modern mezőgazdaság kialakítása volt az államfő célja. Élükön rendszerint valamilyen portugál származású agrármérnök, vagy legalábbis agrárszakember állt, akinek feladata modernizálás koordinálása. Salazar ilyen irányú gazdaságpolitikája bevált, ugyanis a kisebb települések már nem csak önmagukat látták el, hanem a szomszédos kisebb falvakat is. A mezőgazdasági fejlesztések mellett nagy hangsúlyt fektettek az ipari tevékenységekre is, melyek előmozdítása Újpétery Elemér egyik üzleti tevékenységének is részét képezte. Nova Lisboa volt egy másik, hasonló módon működő kis település, ahova üzleti célból ellátogatott Újpétery Elemér és az ottani bányamérnök fiával, Macedoval tárgyalt. Az általa vezetett bánya a korszakban kimerülőben volt, ugyanakkor az ott termelt érc nagyon jó minőségűnek mutatkozott, a bureau kereskedelmi tevékenysége mellett alapos tudományos munkát is végzett, a bánya kimerülésének időpontjáról. Egyre sürgetőbbé vált a bányakérdés megoldása és a jó minőségű ásványkincsek megmentése, de a környező területeket is fel kellett mérni Újpétery Elemérnek.

A következő tárgyalása ezügyben egy újabb cég tagsággal bővült: Mocamedes-be utazott, ahol egy francia mérnök szólította meg Újpétery Elemért:

„Újpétery dr? Igen. A Mines²⁸⁷-nak vagyok a szakmérnöke. Az itteni munkákat felügyelem. Holnap reggel érkezik egyik igazgatónk, aki egyúttal a külföldi üzleteket

²⁸⁷ Mines: A korszakban világszerte ismerték a céget, elöljárói voltak a bányatervezés, kikötő építés terén. A bureau-val is többször dolgoztak együtt, és az afrikai gyarmatok bizonyos területein szerepük lesz az ipari fejlesztésekben. A legnagyobb konkurens a korszakban a német Krupp csoport volt, így Újpétery Elemér feladata, hogy kapcsolatba lépjen a Krupp megbízottjával, Mr. John Roth-val (Róth Jani), aki az 1920-as években Krausz Simi kollegájával belekeveredett egy bankbotrányba, majd elment Magyarországról – Újpétery meglepően kérdezte: „Hogy jutott ez az ember a Krupp angolai mozdonyüzletéhez?” – Lisszabonban

*bonyolítja le. Perro Úr kéri, hogy várja meg itt őt. Fontos közölnivalói vannak az ön részére.”*²⁸⁸

Újabb kizárólagos képviselőre kérték fel Újpétery Elemért a portugál területeken, sokkal inkább, hiszen érdekeik szorosan összefüggtek a bureau-val. Az üzleti világ ezen pontján fizetésről már nem beszéltek, százalékokról annál inkább, mely számok megerősítették Újpétery Elemért döntésében. A szerződés aláírásával már három cég tevékenységét és érdekeit képviselte egy személyben Újpétery: a Seria, a bureau és a Mines.

A gyarmatokon ugyanakkor egyre nagyobb számban jelentek meg az angol konkurensok, amelyek bizonyos üzleteket megfűszereztek, sőt teljesen ellehetetlenítettek. Így Újpétery Elemér az olajfinomító esetében Dél-Portugália felé fordult, ahol sikeresen elkezdődtek a munkálatok. Újpétery Elemér egyre nagyobb sikereket könyvelhetett el magának, amelynek következménye saját iroda, és saját import-export vállalat létrehozása volt. A Seria egyik fő bankosa támogatását fejezte ki Újpétery Elemér számára:

*„Tudom, hogy egyelőre nincs irodája, sem cége. Mindkettőnk segíteni fogunk. Lisszabonba visszatérve alapítson egy, mondjuk export-import vállalatot. Az alaptőkét adózási szempontból alacsonyra fogjuk szabni. A Seria lejegyez belőle ötven százalékot, legalább huszonötöt tartson meg magának, a maradék huszonöt lejegyzésére teljhatalmat kap. Az új cég nem lesz a Seria képviselője, ez továbbra is ön marad. Nem lesz nehéz néhány képviselőt szereznie a tavorai siker után. Dolgozza meg őket, de fő tevékenysége a Seria maradjon. Személyzetlen elég lesz egy titkárnő. Ha az év végén deficit mutatkozik, a Seria fogja vállalni. Tulajdonképpen önnek akarunk irodát, telefont és fix címet szerezni.”*²⁸⁹

Újpétery Elemér eddigi tevékenységével szolgált rá a Seria teljes támogatására, és kezdetben élvezte is a saját vállalat és saját titkárnő előnyeit. Élete már-már hasonlított a diplomata létformára, jött-ment egész nap, találkozókat bonyolított le, „*délutáni drinkeket*” fogyasztott. A vállalat neve Lufra lett (Luso-Francesa), 1961-ben foglalta le vezetői pozícióját, igazából számára ez csak egy iroda volt, a cégnek és az abból húzott esetleges haszonnak sosem tulajdonított nagy jelentőséget. Sokkal komolyabb feladatok és képviselőtek foglalkoztatták. Ettől függetlenül a vállalat kapott képviselőteket, az egyik legfontosabb egy párizsi olasz cég volt. (Újpétery Elemér üzleti tevékenysége az évek során nem csak mezőgazdasági és ipari szinten bővül több területtel, hanem földrajzilag is egyre több ország szerepel a listáján, mint üzleti partner. A karrierje elején levetkőzött

a későbbiekben többször találkozott vele. Jelen eset jól példázza Újpétery Elemér számára, hogy nem csak az ő élete és sorsa idegenült el Magyarországtól, és kezdett egy számára teljesen új életet.

²⁸⁸Uo. 134.

²⁸⁹ Uo. 138.

európaiságot kezdte újra magára venni, és igazi európai üzletembernek érezte magát.) A cég profilja, hogy automatikus és félig automatikus gépeket gyártott a paradicsom feldolgozására. Relevánssá vált tevékenységük, tudniillik az 1960-as évek elején a portugál gazdaság egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a paradicsom termelésbe, ezáltal a Lufra olasz képviselőjének gépeit vették meg – amelyek bevételeiből Újpétery Elemér is gazdagodott. A gazdasági szecesszió elérte Portugáliát is, pontosabban a paradicsom termelés visszaesését jelentette, amely a pármai cég képviselőjének szükségszerű hanyatlását vonta maga után, a konfliktus nem maradt el Újpétery Elemér és Cecchio, a pármai cég vezetője között:

„Tudja, dottore, úgy érzem, hogy maga nem tud elég időt szakítani a mi cégünk gyártmányainak eladására. Maga lassan inkább bankár, mint kereskedő. Tudom, hogy a piac most rosszabb, mint az előző években. De azt hiszem több munkával és érdeklődéssel még lehetne jobb eredményeket elérni, hiszen folyton vannak alkatrészcserek, részbeni gépcserék.”²⁹⁰

Ez volt az első konfliktus, amit Újpétery Elemér egészséges önbizalmának és szakmai jártasságának köszönhetően jól kezelt, világosan látta, hogy a Lufra a kisebb képviselők közé tartozik, Portugália túl kis piac volt az olaszok számára. Ugyanakkor, a belső konfliktus kiéleződése mellett, sokkal nagyobb problémákkal kellett szembesülnie Újpétery Elemérnek, ami üzleti tevékenységét alapjaiban megváltoztatta. A portugál gyarmatokon egyre inkább kiélesedtek a konfliktusok, amelyet még tragikusabbá tett, hogy nem volt számottevő anyaországbeli csapat sem, akik fel tudták volna venni a harcot. Elsőként Észak-Angolában mérgesedett el a helyzet, a feketék majdnem kiirtották az utolsó csecsemőig a fehér lakosságot. 1961 és 1963 között kiterjedt a háború Mozambikra is, és a válság kezelés nem volt erőssége a portugál államfőnek.²⁹¹ Bár Újpétery Elemér továbbra is lerepült a gyarmatokra, valamelyest üzleteket is sikerült kötnie, de sokkal inkább a régi szerződések meghosszabbítására nyílt csak alkalma. Tisztában volt vele, ha tovább folytatja tevékenységét, mind a bureau mind a Mines vonalán előbb-utóbb belekeveredik a politikába, amitől mindvégig mentes akart maradni. A Seria a gyarmati háborúk kitörése következményeként egyre inkább korlátozta, később teljesen megszüntette érdekeltségeit a portugál gyarmatokon, amely Újpétery Elemér munkásságára negatívan hatott. Egyre inkább felértékelődtek a dél-portugáliai területek, főleg az olajfinomító érdekeltség nőtt meg

²⁹⁰ Uo. 138.

²⁹¹ Salazar sosem járt a portugál gyarmatokon, tárgyalásokra egyáltalán nem hajlott, egyedül a spanyol államfővel, Francoval való tárgyalásai során lépte át Portugália határát. Minden – a gyarmati háborúkat elfojtó – intézkedést a belügyekbe való beavatkozásnak tekintett.

leginkább. Újpétery Elemér nyilatkozatából kiderül, hogy szükségszerűen a jövője a tét ebben a kialakult politikai helyzetben:

„Éreztem, hogy életemnek ebbe a korszakában kell megteremtenem jövőm anyagi alapját és ez várakozáson felül sikerült. Nem lett belőlem többszörös milliomos, hanem csak egy jó anyagi alappal rendelkező „kapcsolatteremtő-közvetítő-végrehajtó” valaki.”²⁹²

Tevékenysége sokkal inkább az első két feladatkörre összpontosult, egyre több olasz kapcsolattal gazdagodott és a már majdnem csődre ítélt Lufra is újabb képviselőkkel bővült. Ugyanakkor nem csak üzleti életben következtek nehéz időszakok számára, magánélete ismét próbára tette, amely nehézség szintén összefüggésben állt a gyarmati háborúkkal. Nagyobbik fia, Peti egyetemre készült, ugyanakkor a gyarmati háborúk miatt portugáloknak engedély kellett a katonai hatóságoktól, hogy külföldre távozhassanak. Szerencsájukra a fia megkapta ezt az engedélyt, így Zürichben kezdhette meg tanulmányait. Ugyanakkor ezzel egy időben, pontosabban pár év rövid leforgása alatt az egész családja széthullott. Kisebb fia is elkezdte Svájcban a tanulmányait, ugyanakkor Peti visszakerült Lisszabonba. Lujza betegsége tovább súlyosbodott ő Brüsszelbe került, hogy kezeléseit fel tudja venni, Újpétery Elemér életét pedig továbbra is az utazások sokasága tette ki. Továbbra is lerepült Angolába és Mozambikba, de a gyarmati háborúkkal járó anomáliák egyre inkább veszélyeztették saját tevékenységét is. A Lufra – amelyről úgy gondolkodott, hogy kiválóan működik, és felfelé ível – kapcsán is csalódnia kellett. A párizsi olasz cég vezetője kritikával illette – újra – más képviselőt keresett magának. Ennek következményeként Újpétery Elemér likvidálta a Lufrát. Ez volt a második cég, amelyet felszámolt: elsőként az Ames-Delémont vállalat volt.

Eltávolodva a gyarmati politikától, a közép-és kelet európai politikát²⁹³ is igyekezett szisztematikusan távol tartani magától, ugyanakkor a gazdasági és üzleti érdekek egyre inkább összefonódtak a politikával. Afrikai útja 1968-tól egyre inkább megritkultak, a háborús övezetben vajmi kevés esély mutatkozott bármiféle üzletkötésre. Ahogyan sokszor, most is váratlan fordulat következett be az életében. Egy lisszaboni magyar ismerőse, aki a kémiai iparon belül tevékenykedik, és főképp az USA-ban és Nyugat-Németországban vannak kapcsolatai meghívta vacsorára. Dr. Kárpáthy, vegyészmérnök egy alakulóban lévő

²⁹² Uo. 141.

²⁹³ A közép-és keleteurópai politikához hozzátartozik Magyarország. Az 1960-as években már alig voltak Újpétery Elemérnek magyar ismerősei, Portugáliában ha találkozott is magyarokkal, sosem beszélgettek a haza politikai helyzetéről. Ami Magyarországon történt ismeretlen maradt számára, csak néha kapott egy-egy levelet húgától és édesapjától, de azok sokkal inkább magánjellegűek voltak, kevésbé politikai tartalmúak. Leírásai arról tanúskodnak, hogy nem is akart tudni a magyarországi sorsról, ily módon nincs feljegyzés 1956-ról sem, egy leírás sem közli véleményét a Rákosi és Kádár korszakról, egyértelműen izolálta magát.

vállalat képviselétéről számolt be és tett ajánlatot Újpétery számára. Az új vállalat elsősorban csővezetékek tervezésére és szállítására fókuszált volna, és portugáliai körökön belül is kereskedni akart velük. Maga az ajánlat szimpatikus volt Újpétery számára, ugyanakkor némi konkurenciát is vélt felfedezni a Seriaval szemben, és a biztos munkát az a cég jelentette számára. Kétségtől, a korszakban a francia és német nehézipar egyre nagyobb mértékben dolgoztak együtt, sőt közös sikereket is értek már el, Újpétery Elemér számára a válaszadás nem volt egyértelmű. Döntésében a dél-portugáliai olajfinomító nyertes pályázata erősítette meg, amelyet kereskedelmi karrierjének legnagyobb sikereként könyvelt el. Elfogadta dr. Kárpáthy ajánlatát, ezúton megalakult az Enibsa nevű vállalat. Ismét saját irodában és saját titkárnővel dolgozhatott Újpétery Elemér, titkárnője személyében újabb érdekes fordulatot vélt felfedezni.²⁹⁴ (Portugália, semleges ország révén sok embernek adott lehetőséget egy új élet reményében.)

A csővezetékek kapcsán – Újpétery Elemér meglátása beigazolódott – egyre inkább megmutatkoztak az összeférhetetlenség jelei a Seria vállalattal. Egyre inkább érezte, hogy a két képviselő közül választani kell. A nyersolajpolitika – amelyben a Seria élen járt – a korszakban világhatalmi tényezővé nőtte ki magát. A Mines és a bureau továbbra is főleg dél-Angolában voltak jelen, de ezeket a vállalkozásokat Újpétery már csak figyelemmel kísérte, aktívan aligha vett részt bennük. Időközben megkapta az Enibsa igazgatói pozícióját, és világossá vált számára, hogy a konzumizmus világát élte ő maga is: a cél, hogy minden üzletkötő, kereskedelemről élő üzletember jól éljen, minél több földi javat tudjon a saját maga érdekébe állítani. Újpétery Elemér is egyre inkább ezt az üzleti koncepciót vallotta, és 1970-es évekre többször számot is vetett gondolataival:

Mi ez? Kérdeztem egyszer álmomból felébredve? 1970-et írtunk. Te 59 éves vagy. Amióta elhagytad a magyar királyi külügyi szolgálatot, megváltozott többször is a világtérkép. Irányt változtattál te is. Elfelejtetted a politikát, pedig ezen a téren is történik és történt egy és más. Hiába hunyod a szemedet, és teszed az ujjaidat a füleidbe, hogy ne halljál. Most rock and roll a divat. Vallás, haza, család, barátság, hit, őszinteség és még annyi más eszme, amiért lelkesedtél fiatalon, más fogalmazást nyertek, ha egyáltalában még megvannak. Kereskedő lettél. A sok kezdeti nehézség ellenére sikered volt, és még mindig van. De meddig? Anélkül, hogy észrevetted volna, a francia kapcsolatok mellé kerültek néhány éve németek is. Egyre gyakrabban jársz Düsseldorfba, Kölnbe, Frankfurtba, Hamburga, Münchenbe. A német nagyiparnak is dolgozol. Emlékszel még Berlinre, a

²⁹⁴ Isaura: a háború végéig gestapette volt, felső társadalmi szinteken mozgott, sok mindent tudott, jó kapcsolatokat alakított ki. 12 éven át dolgozott együtt Újpétery Elemérrel.

Reichskanzleire, az Unter den Lindenre, Obersalzbergre, a Berghofra? Akkor is németek fogadták a főnökeidet. Ragyogó, kiüntetésekkel teli egyenruhákban. Ma a német nagyipar fellegvárával dolgozol. Persze, ezek más németek, de egyben nem változtak: beosztottaikból, közvetlen munkatársaikból, alkalmazottaikból és munkásaikból kipréselik az utolsó energiát is. Igaz, hogy saját maguk is keményen dolgoznak. [...] Tempora mutantur-et nos mutamus in illis – jutott eszembe a gimnáziumban tanult latun közmondás. Hát csakugyan megváltoztak az idők... és te is megváltoztál, akármennyire nem hiszed. Javadra? Károdra? Ezen lehetne gondolkodni. Nem állt közelebb hozzád az a világ, amelyben fiatal korodban éltél, a pálya, amelyet élethivatásodnak tekintettél?”²⁹⁵

Az üzleti és diplomáciai élet párhuzamba állítása, leírása során nem újszerű. Több ponton hasonlítja össze múltját és jelenét, amely sok esetben hasonlóságot mutat. Fő kérdés: hogyan analizálható egy ember személyiségfejlődése két különböző világban? Újpétery Elemér esetében fizikailag tapasztalható a törés, 1946. március 31-ei. A diplomata pályát tekintette élete hivatásának, az üzlet, a kereskedelem világa munka volt számára. Ugyanakkor hét évet a külügyi szolgálatban és harminc évet az üzleti világban kell mérlegre tenni. A kereskedelemben eltöltött évek számos tapasztalatot adtak számára, sok iparág képviselőjeként próbára tette magát, volt, ami éveken át tartott, voltak csaj fejezetszerű üzletek az életében. Ugyanakkor a cégek likvidálásának a ténye bizonyítja, hogy egyszerre több iparág és egyszerre több cég képviselete lehetetlen próbálkozás volt. A kapcsolati tőke volt az egyetlen és biztos háttér, amelyre mindig újabb és újabb üzleteket tudott építeni. Üzleti sikerei az 1970-es évekre aligha elégitették ki:

„Mit ér mindaz, amit csinálok, ha ilyen jól keresek, ha a feleségem tönkremegy. Egyedül van egy milliós nagyvárosban, néhány barátnő és ismerős meg fogja látogatni, talán pár szál virágot is visznek neki. De mit ér mindez? Négytagú családom négy országban él: Lujza Belgiumban, Peti Svájcban, Pali Londonban és én Lisszabonban és Afrika között. Mind a négyen egyedül vagyunk, semmiféle rokon, közelebbi vagy távolabbi családtag nem él a közelünkben. Nem mehet így tovább.”²⁹⁶

Visszaemlékezésében közölt hasonló gondolatmenetek és az esemény leírása ugyanakkor több ponton eltérést mutat: Lujza betegségét sokszor emlegeti, sajnálata valódi, ugyanakkor már nem, mint feleség iránt érez szomorúságot, hanem mint barát. Utazásai során több esetben kitér bizonyos női afférjaira, amelyeket nem szégyell, önmagának is beismerte, hogy házasságán már úgy sem segíthet. Fiai távolléte viszont valós

²⁹⁵ Uo. 147.

²⁹⁶ Uo. 148.

aggodalommal töltötte el, de jól tudta, hogy kiváló taníttatást a legjobb külföldi egyetemeken kaphatnak. Nem csak magánéleti problémái adtak okot Újpétery Elemér egyre növekvő bizonytalanságára, Portugáliában megváltozott a belpolitikai helyzet. 1970-ben meghalt Salazar, utódjától a gyarmati háborúk megfékezését várták, belpolitikai reformokat és az ország gazdasági stabilizálását, de mindez illúzió maradt. Újpétery Elemér komolyan fontolóra vette, hogy Brüsszelbe költözik feleségéhez, de azt is jól tudta, hogy ott aligha talál munkát, főleg nem az üzleti világban.

Leírása szerint újabb lehetőséget kínáltak fel számára – érdekes megállapítás, hogy mindig, amikor magánéleti vagy üzleti válságba kerül, akkor kapcsolatainak köszönhetően újabb alternatíva kínálkozik fel számára. Ezúttal német ügyvéd barátja kereste fel:

„Hallgass ide. Jó, hogy megtaláltalak. A Ritz Hotelben szállt meg a Magnum vezérigazgatója. Jól ismerem, a háború alatt együtt dolgoztunk a náci Todt²⁹⁷ organizációban. [...] Tudod, hogy Walter, a Magnum vezetője építtette újra a német nehézipar nagy részét, mindenkit ismer Nyugat-Németországban, akit érdemes ismerni, és mindenki hallgat rá. Ezelőtt pár perccel Walter felhívott a Ritzből. Azt mondta egy telket akar venni Algarve-ben²⁹⁸. A telekre megfelelő házat akar építeni és minden nyáron ott szándékozik szabadságát eltölteni. Kért, hogy törődjem ezzel a dologgal. Megbízik bennem, és mást itt nem ismer. Nekem ilyen tervekre sem időm, sem kedvem. Azt válaszoltam neki, hogy nagyon sajnálom nekem ilyesmire nincs se időm, se tehetségem, de miért nem fordul hozzád, akit elsőrangú embernek tartok a vázolt feladatra. Megadtam neki a nevedet és telefonszámodat. Biztos vagyok, hogy percekben belül felhív. Vállald el a munkát, csak hasznod lehet ebből az ismeretségből.”²⁹⁹

Az építészet és tervezés világa újabb kihívásokat tartogatott Újpétery Elemér számára, így döntését is nehezen hozta meg. Egy tényező volt, ami végleg igenlő választ eredményezett: dr. Kárpáthy szívrohamban meghalt, így az Enibsa vállalat is veszélybe került. Csökkentek az üzleti lehetőségek, amelyek a cég likvidálásához vezettek. Újpétery Elemér ismét kitekint és elszámol saját életével, tevékenységével:

²⁹⁷Todt: Építészmérnök volt, Hitlert már a háború előtt ismerte, baráti kapcsolatban álltak. Ő dolgozta ki Berlin átépítését, ő tervezte a Siegfried vonalat és az Atlanti-falat. Ugyanakkor a politikai életben nem vett részt, de a nürnbergi törvények, mint háborús bűnöst többévi fegyházra ítélte. A háború idejéről Újpétery Elemér jól ismerte Todt-ot, de lisszaboni tartózkodásáról és kapcsolataira vajmi kevés fogalma volt.

²⁹⁸ Algarve: több önálló arab államból állt, igen gazdag vidéknek számított a Pireneusi félszigeten. Újpétery Elemér újabb tanulmányait kezdte meg, feltérképezte a térség történelmét, gazdasági és geológiai jellemzőit, majd a telken találkozott Jacobyval, az építésszel.

²⁹⁹ Uo. 149.

„A saját cégeid likvidálásából már doktori értekezést írhatnál. Először felszámoltad az Ames-Delémont vállalatot, aztán Mega lisszaboni fiókját, majd a Lufrát és most az Enibsát. Mindegyik cég megalakulásában részed volt, és mindegyiket te likvidáltad. Hát mi ez? Siker vagy balsiker? Most mi maradtál? A Seria, a bureau és a Mines személy szerinti kizárólagos képviselője. És íme, hozzájön Magnum!”³⁰⁰

Üzleti tevékenységét szakmailag aligha lehet bírálni, sokkal inkább a politikai és gazdasági körülmények mentesítik, amennyiben a kudarcok miatt vádolni lehet. A három cég, amelyet továbbra is képviselt sem haladtak már olyan tempóban, és nem hoztak olyan anyagi javakat, amelyeket a kezdetekben. A gyarmati háborúk az üzleti lehetőségeket is lecsökkentették, Újpétery Elemér képviselete ezen a ponton már csak formális volt. Mindez erősítette döntésében és elfogadta Magnum ajánlatát, habár ez a feladat teljesen más minőségű volt: nem üzleteket kellett kötnie, nem kapcsolattartóként volt jelen, sokkal inkább a végrehajtó szerepkörben tetszelgett. Egy ház megtervezését majd kivitelezését bízták rá, Nyugat-Németország egyik legbefolyásosabb embere számára. Újpétery Elemér visszaemlékezésében – minden nehézség ellenére – a Walterrel való kapcsolatát magas üzleti kapcsolatként könyvelte el, amely egészen nyugdíjba vonulásáig tartott. 1971-ben elindultak az építési munkálatok, a portugál gyarmatokon tovább romlott a helyzet: olyan gyorsan következtek be a társadalmi és gazdasági változások, amelyekkel aligha tudtak lépést tartani, 61 éves korára véget értek az afrikai útjai:

„Doktor úr, ön kitűnő munkát végzett éveken keresztül számunkra. Az adott helyzetben azonban nem látjuk szükségesnek, hogy tovább folytassa angolai és mocambique-i látogatásait. Lehet, hogy egy későbbi időpontban ismét a helyszínre küldjük. Egyelőre tartsa a kapcsolatot a lisszaboni tengerentúli hatáskörrel rendelkező hatóságokkal. Mi lassan visszavonulunk a két legnagyobb portugál gyarmaton. Lisszaboni rendelkezési alapját meg fogjuk erősíteni. A többit az időre és az eseményekre kell bízunk.”³⁰¹

Ennek tudatában, nyugtázta, hogy helyes döntést hozott, amikor elfogadta Walter ajánlatát. Utolsó útja során, a gyarmatokon élő fehérek sorsa emlékeztette saját követségi tevékenységére, ahogyan ők is a gyarmatokon, úgy saját maga is igyekezett mindent megtenni Magyarországért – hiába. A portugál anyaország továbbra sem avatkozott be a gyarmati háborúkra, Salazar utódjába vetett hit illúzió maradt. Újpétery Elemér „túlontúl jó politikai érzék”-ként aposztrofálja saját meglátásait, ezzel előre megjósolva a gyarmatok vesztét és az anyaország rossz politikai mentalitását. Ugyanakkor erről nyíltan sosem

³⁰⁰ Uo. 152.

³⁰¹ Uo. 160.

nyilatkozott, mindvégig távol maradt a politikától. A képviseletek szüneteltetése motivációként hatott számára, így megalapította saját vállalatát „Újpétery és társa, nagyipari szállítók és tanácsadók” néven. Az építtetés mellett saját cégével foglalatoskodott, igyekezett minél több képviseletet szerezni, 1974-ig érkeztek be üzleti lehetőségek, utána vajmi kevés. Az 1970-es évek első felében Walter megbízása volt számára a biztos pont, egyéb üzleteit elengedte, vállalata is nehezen működött, magánéleti problémákkal is küzdött, amelyekkel először foglalkozott komolyan – felszabadult ideje miatt:

„Eltelt 1977 és 1978. Már több időt tudtam fordítani szétszórt családomra, ahol a problémák egyre nőttek. A fiúk tulajdonképpen gyökértelenek maradtak új svájci és angol környezetükben. Lujza betegsége súlyosbodott. [...]. Ekkor kezdtem először arra gondolni, hogy nyugdíjba megyek. Már úgyszólván a korhatáron túl voltam. [...] Brüsszelben volt a helyem a feleségem mellett, akinek megfelelő orvosi kezelése és állandó egészségügyi felügyelete Lisszabonban nem volt lehetséges.”³⁰²

Mindezeket a problémákat tovább erősítették a lisszaboni események; az 1968-as diáklázadás, a gyarmati háborúk miatti gazdasági recesszió, 1974. március 15-én lezajlott katonai puccs. Már Portugália sem töltötte be azt a háttérpárt szerepét, amelyben Újpétery Elemér szívesen tevékenykedett. Nőttek a belpolitikai viszályok, a gazdasági recesszió nőtt, üzleti lehetőségekre aligha volt esélye. A fenti tények tükrében, 1979. december 31-iki dátummal Újpétery Elemér kérte nyugdíjazását. Munkaadói próbálták marasztalni, de a családi okok prioritást élveztek döntésében, így felhagyott üzleti tevékenységével, saját cégét is likvidálta, majd Brüsszelbe költözött Lujzához.

Nyugdíjba vonulásakor is számot vetett saját magával:

„Aztán összefoglaltam a következtetéseket: Sokat dolgoztam, sokat hibáztam, sok minden sikerült. Tizenkilenc nap múlva 70 éves leszek, Tudom, hogy sokan lemaradtak a hosszú úton. Másoknak jobban sikerült külföldön érvényesülni. Én, tanulmányaim, harcaim, sikereim és balsikereim közepette mindig tulajdonképpen egyedül voltam. Amit elértem, magamnak köszönhetem, Az ország, amelyben születtem, és amelyben egyetlen húgom él még családjával, az ország, amelynek szolgálatába állítottam fiatalkoromban minden erőmet és tehetségemet, 2500 km távolságban fekszik, más lett és kiesett az emlékezetemből. Úgy éreztem, hogy magyar voltomnak, honvágyamnak gyertyája csonkig égett. Még pislákol a láng, néha-néha fellobban, aztán majd véglegesen kialszik. Sok százezer másik magyar

³⁰² Uo. 176-177.

*emigráns valószínűleg szintén eljut eddig a pontig. „A lélek kialudt.” – fejeztem be gondolataimat, aztán elindultam hazafelé.”*³⁰³

Magyarország szerepe az egész kötetben elenyésző, a zárszó mégis azt az érzetet kelti az olvasójában, hogy hazájától búcsúzik a szerző. Ez igen ellentmondásosnak bizonyul, ha maga a kötet tartalmát párhuzamba állítjuk Újpétery Elemér végső konklúziójával. Ugyanis a visszaemlékezésének utolsó részében leírtak egészen más aggodalmakra adtak okot: sérelmezte nyugdíjba vonulását, érzékenyen érintették magánéleti problémái; felesége betegsége és fiai távolléte. Összefoglalásában még sem arról ad tanúbizonyságot, hogy valójában ezek a problémák aggasztották, sokkal inkább átfogóan ír élete munkásságáról, már-már teátrálisan fogalmazza meg azt. Mindez megerősíti, hogy élete hivatása a diplomata pálya volt, az üzleti világ nehézségei mellett a magánéleti problémák is megjelentek. A kereskedelemben eltöltött évek új esélyt adtak számára, új kapcsolatokat, anyagi biztonságot – de olyan boldogságot, sosem, mint amit a diplomata pálya.

A visszaemlékezés értelmezésének nehézségét az adja, hogy nehezen felismerhető, hogy a szerző az akkor megélt érzelmvilágot adja át vagy jelen időben a leírás eszközén keresztül az 1991-ben kavargó érzelmeit tükrözi. A zárszó alapján az utóbbi érvényesül – ugyanakkor az egész memoár az előbbit erősíti, így a megítélése kérdéses, de 1983-as hazalátogatása Magyarországra vélhetően nagy befolyást gyakorolt rá, így a visszaemlékezés idejében megélt érzelmeinek megjelenése biztosabb ebben a megítélésben.

³⁰³ Uo. 178.

5. Újpétery Elemér újra Magyarországon

5.1. Nyugdíjazása után

Újpétery Elemér 1979-ben bár nyugdíjba vonult, az 1980-as éveit igen aktívan töltötte el. Visszaemlékezésében, ami az 1945 utáni életét veszi górcső alá vajmi keveset szól Magyarországról, sőt a néha tapasztalt honvágy mellett aligha érzékelhető bármi fajta érdekeltség. Az 1979 utáni eseményekről pedig egyáltalán nem számol be, holott a források bizonyítják, hogy 1979-el nem zárható le Újpétery Elemér élete. Ezt a kijelentést erősíti, hogy 1983 februárjában hazalátogatott Magyarországra, ahol a Magyar Rádióban³⁰⁴, Rapcsányi Lászlónak³⁰⁵ beszélt életéről, annak legfontosabb eseményeiről. Rapcsányi Lászlóval baráti kapcsolatban álltak, és az interjút követően sem szakadt meg kapcsolatuk, ezt bizonyítja az a levél is, amelyben készülöben lévő emlékiratáról számolt be. Bár ettől jóval érdekesebb, hogy a levél alapján nyomon követhető, hogy 1983 után 1985 nyarán is hazalátogatott Magyarországra.

*„Magam, talán feleségem kíséretében, aki kicsit jobban van, május végén vagy június elején szándékozom Budapestre repülni. Akkor az esetleges kiadás minden problémáját és adminisztratív elintéznivalót elő kellene készíteni, mert feleségem állapota továbbra sem briliáns, így aligha tudok három-négy hétnél hosszabb időt Magyarországon tölteni. Nagyon objektív igyekeztem maradni a szövegemben, de igazán a lelkemet öntöttem bele.”*³⁰⁶

A levél hangvétele bizonyítja, hogy Rapcsányi Lászlóval baráti kapcsolatban álltak, de ennél sokkal több információval is szolgál. Míg visszaemlékezéséből nem értesül az olvasó az 1979 utáni időszakról, addig jelen levélből kiderül, hogy felesége hat évvel később sincsen jobban, illetve, hogy visszaemlékezésének első részén már jóval 1987 előtt el kezdett dolgozni. Továbbá bizonyítja, hogy nem az 1983-as magyarországi látogatása volt az utolsó; a visszaemlékezését érintő adminisztratív teendők miatt az 1980-as években többször is hazalátogatott. Mindemellett, az 1983-as interjú újabb lehetőségeket nyitott meg számára, amelyet megemlít Rapcsányinak címzett levelében is. Többek között a Magyar Filmgyártó Vállalat felkeresését örömmel fogadta. A levél legfontosabb sorai talán a következők:

³⁰⁴ A műsorhoz tartozó jegyzet elérhető: https://archivum.mtva.hu/news_archive/item/NEWS-dDNDQkNvWGE0eHFtbERseldJTXl2clRKOVd1TTBXLytZYitEa25GQWMvVT0 (Letöltés ideje: 2021. május 2.)

³⁰⁵ Rapcsányi László: ügyvéd, író, újságíró, szerkesztő. Újpétery Elemért személyesen ismerte, a rádió interjút megelőzően már többször is találkoztak, illetve leveleztek egymással.

³⁰⁶ Újpétery Elemér hagyatéka. (A levél kelte: 1985. március 11.) Földrajzi Múzeum, Érd.

„Az utóbbi esztendőben ugyan, ha szűk körben is, történtek bizonyos lépések a közelmúlt történelmének árnyaltabb ábrázolására, olykor éppen a film területén.”³⁰⁷

Az 1980-as évek Magyarországon nagy fenntartásokkal kezelték a Horthy-korszak eseményeiről való publikálás bármilyen formáját. 1985-ben viszont, ha csekély mértékben is erre lehetőség nyílt, amelyhez Újpétery Elemér közreműködését kérték. A levél aljára feljegyezte Újpétery, hogy legközelebbi látogatása alkalmával mindenképp felkeresi a vállalatot – ez valójában egy beleegyezést jelentett.

Hazatérésének és a felkérésének körülményeit vizsgálva, a választ az 1940-es évekre visszamenőleg adjuk meg. Miután felhagyott diplomata pályájával, semmilyen politikai alakulásnak nem vált részesévé, sőt mi több minden kapcsolatát megszakította. Egy politikától mentes életet élt, ily módon semmilyen szankció, elítélés nem várta Magyarországon. Ettől függetlenül semmilyen nyilvános véleményt nem fogalmazott meg a Magyarországon fennálló politikai berendezkedésről, kizárólag az interjú és a visszaemlékezés adminisztratív teendői miatt utazott haza. Az interjú teljes szövege nincs a birtokomba, de a Magyar Filmgyártó Vállalat leveléből kitűnik, hogy visszaemlékezésébe belefoglalta az interjúban elhangzott gondolatait.

A folytatásban megjelent visszaemlékezésein túl továbbra is foglalkoztatta szeretett városa múltja, így Baja kapcsán is publikált.³⁰⁸ Tartalmát tekintve főleg népesedéspolitikai tanulmány, némi városkutatással egybekötve. A megjelentetésével kapcsolatosan dr. Kincses Ferencsel³⁰⁹ egyeztetett. A levél tartalmából kiderül, hogy támogatják Újpétery Elemér írói ambícióit, mindemellett a címzésből nyilvánvalóvá válik, hogy 1985-ben még Portugáliában, Lisszabonban él. Ennek azért van jelentősége, mert visszaemlékezésének végén brüsszeli költözést fontolgatott, ámátor erre csak később került sor.

1992-ben a Külügyminisztérium felkérésnek eleget téve újra hazalátogatoMagyarországra, eladást tartott a fiatal diplomaták számára. Újpétery Elemér, ahogyan az 1980-as évek magyar aspektusairól sem számol be nyilvánosan, úgy a rendszerváltásról alkotott véleményét is másodkézből tudhatjuk meg. Kubassek János tanulmánya³¹⁰ számolt be arról, hogy Újpétery Elemér a rendszerváltást reményteljesen üdvözölte, egy újabb esélyt látott Magyarország számára, hogy a fejlődés útjára lépjen.

³⁰⁷ Újpétery Elemér hagyatéka. (A levél kelte: 1985. február. 2.) Földrajzi Múzeum, Érd.

³⁰⁸ Baja város jövője címmel jelent meg tanulmánya, 1985-ben.

³⁰⁹ A korszakban dr. Kincses Ferenc Baja város tanácselnöke pozícióban látta el teendőit. (A levél kelte: 1985. november 15.)

³¹⁰ Dr. Kubassek János: Újpétery Elemér emlékezete. In: Atlasz árnyékában, Érdi Újság Kiadása, 2002.

Újpestery Elemér megkapta a Magyar Köztársaság elismerését jelző magas kitüntetést, amelyet Gulyás András magyar nagykövet adott át a számára. A különböző szimpóziumok megtartásán túl egyéb invitálásokat is kapott, így az 1990-es éveket aktívan töltötte el Magyarországon. Az említett szimpóziumok részleteiről nem számolnak be a források.

5.2. Újpétery Elemér halála és emlékezete

Összegzésként elmondható, hogy Újpétery Elemér élete és tevékenysége 1945 után, bár más aspektusokból, de éppúgy hivatott a kutatásra, mint az 1937-1945 közötti időszak. Tematikailag és módszertanilag teljesen különbözik a két különálló korszak, de ez a kettőség adja Újpétery Elemér életének és tevékenységének egészét.

2001. szeptember 18-án hunyt el Újpétery Elemér: diplomata, követségi tanácsos, tudós, szociográfus. Emlékét Baja városa a mai napig megőrizte, halálának 10. évfordulóján emléktéblát emeltek a tiszteletére, egykori iskolájának falán, a bajai III. Béla Gimnáziumban.³¹¹

Iskoláján túl barátai, ismerősei is méltatták, többek között Pusztaszeri László, Kubassek János. Pusztaszeri László gondolatait – amelyek Újpétery halála után is érvényben maradtak – baráti köszöntőjéből idézem:

*„Szerencsésnek tartom magam, hogy figyelemmel kísérhettem ennek a lebilincselően érdekes könyvnek a születését. Atyai barátom, Újpétery Elemér már első találkozásunk alkalmával, 1987-ben említést tett róla, hogy visszaemlékezésének második kötetén dolgozik, és amelyet a Végállomás Lisszabon című első kötethez hasonlóan, ismét Budapesten szeretne kiadni. Elhatározását helyeseltem [...]”*³¹²

Már életében üdvözltek tevékenységét, amely a memoárok elkészítését célozta. Halála után, a két világháború közötti Magyarország megismerésének fontos történeti forrásává váltak ezek a visszaemlékezések. Pusztaszeri László sajátos közegben is beszélgethetett Újpétery Elemérrel.³¹³ Az interjú során Pusztaszeri igyekezett elhatárolódni a hivatalos diplomáciától, sokkal inkább arra a kérdésre kereste a választ, hogy *„Milyen a diplomata lét? illetve, hogy „Mihez ért egy diplomata?”*. Újpétery Elemér saját bevallása szerint sem vált passzívvá nyugdíjas éveiben. Visszatért a golf szeretetéhez, amely sporttal még diplomata korában ismerkedett meg és az egyik legkiválóbb fórum volt számára a magándiskurzosokhoz. Emellett Pusztaszeri László kiemelte, hogy egyik napról a másikra egzisztencia, tervek nélkül maradt a fiatal diplomata, mihez kezdett ezek után? 1988-ban is nehezen emlékezett vissza ezekre az évekre, az interjúban elmondottak teljesen összeegyeztethetőek azokkal a gondolatokkal, amelyeket a visszaemlékezésében közölt. Pusztaszeri László az interjú után ismerte meg igazán Újpétery Elemért, így halála után

³¹¹Baja, III. Béla Gimnázium

³¹²Pusztaszeri László baráti köszöntője. In: Újpétery Elemér: És aztán...1991.

³¹³Pusztaszeri László, interjú Újpétery Elemérrel. In: Magyar Hírek, 41. évfolyam, 22. szám. 1988.

méltán emlékezett vissza személyére. Kubassek János búcsú tanulmányában nem csak, mint jó barátot méltatja, hanem, mint kiváló tudóst is:

„Egész életének vezérfonala volt a tudatos önképzés, a szerteágazó tájékozódás, a tárgyalásokra való alapos felkészülés, mely kiterjedt nem csak a téma alapos ismeretére, a megelőző sokoldalú anyaggyűjtésre, hanem a tárgyaló fél személyiségéről való tájékozódásra, céljai megismerésére, szempontjai, indítékai nagyon alapos mérlegelésére. [...] Újpétery Elemér mindig szeretettel és érdeklődéssel beszélt szülőföldjéről, melyhez soha nem lett hűtlen, bár évtizedek teltek el, míg személyesen hazalátogatott. [...] Baján élő hűgával, Albert Sándorné Újpétery Edit tanárnővel élete végéig tartotta a kapcsolatot. Távozása nem csak a családtagoknak veszteségl, hanem mindazoknak, akik becsülni tudják a tudományos felkészültséggel ötvözött emberi felelősségtudat és kötelességérzés megnyilvánulásait. Újpétery Elemér egész életútja számos elgondolkodtató példát adott ezekre a fontos emberi tulajdonságokra. Emlékét kegyelettel megőrizzük.”³¹⁴

Kubassek János, az érdi Földrajzi Múzeum igazgatója barátként búcsúzott a diplomatától. Elmondásai szerint többször találkozott Újpétery Elemérrel, még Brüsszelben is meglátogatta. Leírása, így több mint egy kutatáson alapuló megemlékezés, személyes élményei, tapasztalatai által állít emléket Újpétery Elemérnek.

³¹⁴ Dr. Kubassek János: Újpétery Elemér emlékezete. In: Atlasz árnyékában, Érdi Újság Kiadása, 2002. 152-153.

6. Összegzés

Újpétery Elemér megítélése nem csak a kortársai szerint, de halála után is kettős maradt. Ennek hátterében a rendelkezésemre álló források sokszínűsége, és ellentmondásai állnak. Újpétery Elemér a két világháború közötti korszak, másodvonalat képviselő diplomatájaként számos releváns külpolitikai tárgyalás résztvevője volt, levelezései, követi jelentései adalékul szolgálnak a magyar külpolitikai dilemmák megértéséhez. Tevékenységének vizsgálata hiánypótló a szakma számára, ugyanis a hagyatékában összegyűjtött iratanyag szerves részét képezi a két világháború közötti Magyarország külpolitikai aspektusainak.

Diplomáciai tevékenysége mellett a végsőig kitartott: 1944. március 19-én, a helyén maradt, Budapestről ügyvivői címmel és hatáskörrel ruházták fel. Wodianer Andor követ disszidált a lisszaboni magyar követségről, és egyike lesz a követi komité alapítóinak. Budapesttel közvetlen összeköttetése nem volt így Újpétery Elemért kérte fel, hogy rejtjelezetten továbbítsa a követi komité üzeneteit Budapestre. Újpétery 1944. október 15-ig látta el ezt a szolgálatot, utána a Szálasi-kormányt nem ismerte el. Az ő esetében kivételes jellemvonás a politikai szemléletváltása, amely a korszakban aligha volt jellemző. Ennek megfelelően feladva korábbi jobboldali radikális gondolkodását, pályáját nyugati szellemben fejezte be, habár ebben kortársai többsége mindvégig kételkedett.

Az általam felvázolt tézisek egyike a politikai szemléletváltására irányult, amely a források tükrében megalapozottnak tűnik. Számos általa közölt dokumentum beszámolt arról, hogy ő maga is az angolszász irányvonalat támogatta, és korábbi jobboldali beállítottságát – bár nem tagadta, hogy létezett – de elhagyta. Ebből a feltevésből következik a politikai beállítottságát érintő következő problematika. Az Állambiztonsági Levéltár iratai feltételezik, hogy Újpétery Elemér német ügynök volt, közvetlen kapcsolatban állt számos SD-vel. Ugyanakkor kutatási eredményeim cáfolják az ilyen szintű német elkötelezettséget, feltételezéseim a kommunista rendszer manipulációjához vezetnek, amely számos Horthy-korszakban tevékenykedő diplomatát, politikust a fasiszta rendszer híveként állított be. Ugyanakkor politikai szemléletváltása szorosan összekapcsolódik azzal a kérdéssel, hogy Újpétery Elemér mennyire volt német és angol barát? Ez a kettőség az egész politikai pályáját átszötte, és a rendelkezésemre álló források alapján két, kronológiailag elhatárolt részre bontottam a karrierjét a probléma feloldásához. Egyrészt magyarországi tevékenységére, amely egyértelműen a németbarátság jegyében telt el, egészen Teleki Pál miniszterelnökségéig, aki nagy hatást gyakorolt Újpétery Elemérre, így 1941-től egyre inkább kezdett elhatárolódni a németektől, de konkrét angol szimpátia még nem alakult ki.

1942-től már az angolszász kapcsolatok igénye egyre nagyobb súllyal volt jelen saját politikai gondolkodásában is, így a lisszaboni évek főképpen ebben a jegyben teltek el. Az alábbi konklúziót vontam le Újpétery Elemér politikai magatartását tekintve: karrierdiplomataként valóban belátta, hogy Magyarország jövője a nyugati hatalmak kezében van, a háborús események mindinkább ezt igazolták. Ugyanakkor követi jelentéseiben – főképpen a szociális kérdések esetében – egyértelműen érezhető az a jobboldali felfogás, amely az 1930-as években jellemezte. A *The National Archives* iratai megerősítik az általam felállított konklúziót, nevezetesen, hogy Újpétery Elemér esetében nincs határvonal. Életpályája megírásakor nem tagadható le németbarátsága, és szociális érzékenysége, ahogyan azt sem, hogy karrierdiplomataként cselekedett. Az mindenesetre bizonyított, hogy valóban egy célt tartott szem előtt: az ország szuverenitásának megtartását, a stabil külpolitikai irányvonal kialakítását, és 1942-től az angol orientáció prioritását. Erről árulkodnak levelei is, az azokban megfogalmazott kritikák, amikre már külföldi szolgálata kezdete óta felhívta a magyar vezetőség figyelmét. Ámbár, Újpétery építő javaslatai nem minden esetben kritikán felüliek, ugyanakkor a szélsőséges elemek megfékezése, Magyarország jobb sorsáért tett intézkedések mindenképp hozzájárulnak a diplomata pozitív megítéléséhez. Diplomata pályája abszolút nem jellemezhető középszerűként, hiszen tehetségének és a korszak körülményeinek hatására igen felívelő pályát futott be. Kapcsolatai is szerteágazóak, magas rangú politikussokkal állt bizalmi és munkatársi kapcsolatba. Egy olyan történelmi időszak kontextusába illeszthető be pályája, amely a történettudomány számára mai napig vethet fel kérdéseket és bár másodvonalbeli politikus volt, korántsem vethető rá a „szürke eminenciális” megítélés.

Utolsó felvetésem arra fókuszált, miszerint új karriertípusba illeszthető be Újpétery Elemér pályafutása. Ez a felvetés csak részben igazolható, az új karriertípus igazolhatóságát megalapozták az új diplomáciai kar felállítását célzó igények 1918 után, amelyek egy önálló magyar Külügyminisztérium kötelekében valósult meg. Emellett származásánál fogva a diplomata hivatást nem is választhatta volna, ez is az új körülményeknek volt köszönhető. A diplomatákat és a diplomataképzést érintő megváltozott körülmények között kezdte meg pályafutását és járta végig a kijelölt utat. Itt elsődlegesen a technikai háttér az, ami alapján új karriertípusként értelmezhető pályája, gyakorlati szempontból a diplomáciai feladat nem változott a korábbi – akár az OMM ideje alatt – bevett gyakorlattól.

Újpétery Elemér életpályája kétségtávol részét kell, hogy képezze a Horthy-korszaknak és tevékenységének személyiségének bemutatása hozzájárulhat a Horthy-korszak külpolitikai lépéseinek alaposabb megismeréséhez egy újabb nézőpontra keresztül. 1945

után nem nyilatkozott, nem csatlakozott semmiféle emigrációs politikai szervezethez, élete gyökeresen megváltozott, üzletemberként kezdett el tevékenykedni, ami szintén sajátos életpályáját vizsgálva. Az 1980-1990 évek folyamán többször hazalátogatott Magyarországra, megírta folytatásban megjelenő emlékiratait, amelyek mára már a történettudomány fontos forrásaiként állnak rendelkezésre az olvasók számára.

7. Mellékletek

— 45 —

VII. OSZTÁLY.

Osztályfőnök : Gálos Bernárd.

Sorszám	A tanuló neve és valása	Magaviselet	Rendes tárgyak											Rendk. tárgyak	
			Hit- és erkölcs tan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Francia nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiség tan	Rajz	Testgyakorlás	Érzségség tan	Enek	Vivás
5	Bauer László, izr.	jó	2	2	3	3	3	3	4	3	3	3	2	—	—
	Boros Béla	jó	2	3	3	3	3	3	3	4	3	3	2	—	—
	Boros István, izr.	jó	1	2	2	1	3	3	3	4	3	3	2	—	—
	Dobó Zoltán	jó	2	3	3	2	3	3	3	3	3	2	2	—	—
	Eber Géza	jó	2	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	—	—
10	Frank László	pl	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—
	Gmáze Zoltán	pl	1	3	3	2	3	3	3	3	2	2	2	—	—
	Hais Tibor	pl	2	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	—	—
	Hausler Gyula	pl	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—
	Hechtl József	pl	1	2	3	3	3	2	3	3	2	1	2	—	—
15	Karig Emil, ág. h. ov.	jó	1	3	3	3	2	2	4	3	3	3	2	—	2
	V. Kemény Zoltán	pl	1	3	3	3	3	2	1	3	2	1	2	—	—
	Kneiszl Ferenc	pl	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—
	Kocsis János	jó	2	2	1	2	2	2	3	2	1	1	1	—	—
	Lendvai Pál	pl	2	3	3	3	2	2	3	3	2	1	2	—	—
20	Liebhauser István	jó	2	3	3	1	4*	3	4	4	3	3	2	—	—
	Licli Pál, ism.	jó	1	2	3	3	3	2	3	3	2	1	1	—	—
	Mirk István	jó	2	2	2	2	3	2	3	3	2	1	2	—	—
	Morava Károly	pl	1	3	3	2	3	2	2	3	3	2	2	—	—
	Péter János, ref.	pl	1	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	—	—
25	Szőnyegh Jenő	jó	2	3	3	3	3	2	3	3	2	1	2	—	—
	Tögl János	pl	2	2	2	1	3	2	3	2	2	1	2	—	—
	Tölgyes Antal	sz	1	3	2	2	3	3	4	3	1	2	2	—	—
	Ulakity Elemér	pl	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—
	Vadász Gyula	pl	1	1	1	2	2	2	2	2	1	2	1	—	—
	Vándor Gyula	pl	1	2	1	2	2	2	2	3	2		1	—	—
	Magántanuló:														
	Lovas Anna	—	1	2	3	2	3	2	1	2	2			—	—

Beíratkozott 27

Bizonyítványt kapott : 27.

*Görög nyelvből.

1. kép: Újpétery Elemér iskolai eredménye

Forrás: Baja, III. Béla Gimnázium iratgyűjteménye

VIII. OSZTÁLY.
Osztályfőnök: Gálos Bernárd.

Sorszám

A tanuló neve és vallása

Magaviselet

Hit. és erkölcs tan

Magyar nyelv

Latin nyelv

Német nyelv

Francia nyelv

Történelem

Természettan

Mennyiség tan

Bölcsészeti előtan

Rajz

Testgyakorlás

Ének

Felsőbb menny. tárgyak

Vivás

5

Boros István, izr.

pl

1

3

3

2

2

3

3

3

2

2

2

—

—

—

Dobó Zoltán

pl

2

2

2

2

2

3

3

3

3

2

2

1

—

—

Éber Géza

pl

2

2

3

3

3

3

3

3

3

3

1

1

—

—

Frank László

pl

1

1

1

1

1

1

1

1

1

1

1

1

1

1

Gmázé Zoltán

pl

1

2

2

1

3

2

3

2

1

2

2

2

—

—

Hais Tibor

pl

2

2

3

3

3

3

3

3

3

3

1

1

—

—

Halas Gyula

pl

1

1

1

1

1

1

1

1

1

2

1

1

1

—

Hollós József

pl

1

2

2

2

3

2

3

3

3

1

2

1

—

2

Karig Emil, ág. h. ev.

pl

1

3

3

2

1

3

3

3

3

1

1

1

—

—

V. Kemény Zoltán

pl

1

2

3

3

2

2

3

3

3

1

1

1

2

—

Kneiszl Ferenc

pl

1

1

1

1

1

1

2

1

1

1

1

1

2

—

Kocsis János

pl

1

2

2

2

1

2

3

3

3

2

1

1

2

1

Lendvai Pál

pl

1

3

3

3

2

3

3

3

2

1

1

1

—

—

Liel Pál

pl

1

2

3

2

3

2

2

3

2

1

1

1

—

1

Mirk István

pl

2

3

2

2

2

3

3

3

2

1

1

1

—

—

Morava Károly

pl

1

2

3

2

3

2

2

2

2

2

2

2

1

—

Péter János, ref.

pl

1

2

2

2

2

2

2

2

2

2

2

fm

—

—

Szőnyegh Jenő

pl

2

2

2

3

3

2

2

3

2

1

1

1

—

1

Tögl János

pl

1

2

2

2

2

2

2

2

2

1

1

1

—

—

Tölgyes Antal

pl

1

2

2

2

2

2

3

3

2

1

1

1

—

—

Ulakity Elemér

pl

1

1

1

1

1

1

1

1

1

1

1

1

—

—

Vadász Gyula

pl

1

1

1

1

1

1

2

2

1

1

1

1

—

—

Vándor Gyula

pl

1

2

1

1

1

2

2

2

2

1

1

1

—

—

Magántanuló:

—

1

1

2

2

3

2

2

3

2

—

—

—

—

—

Lovas Anna

—

1

1

2

2

3

2

2

3

2

—

—

—

—

—

Kimaradt: Ivity Mátyás, önk. ism.

Bizonyítványt kapott 24.

Beíratkozott 25.

2. kép: Újpétery Elemér tanulmányi eredménye

Forrás: Baja, III. Béla Gimnázium iratgyűjteménye

[illegible]

Forrás: Baja, III. Béla Gimnázium iratgyűjteménye

190.-

1929.-

Reálgimnáziumi érettségi bizonyítvány.

Ulkity Elemér, aki Eszéken, Verőcevm. született 1911 évi január 19.-én, róm. kath. vallásu, miután a középiskolai tanfolyamát és pedig az I-IV. oszt. a pécsi Pius alapítv. Jézus társ. kath. főgimnáziumban / 1921-25 /, az V. oszt. a budapesti II. ker. érseki kath. reálgimnáziumban / 1925-26 / s a VI-VIII.- oszt. a Ciszt R. bajai III. Béla reálgimnáziumban / 1926-29 / elvégezte, s példás erkölcsi viseletet tanusított, az alulírott bizottság előtt érettségi vizsgálatot tett, következő eredménnyel: Magyar nyelvből és irodalomból: jeles,- Latin nyelvből és irodalomból: jeles,- Történelemből: jeles,- Mennyiségtantból: jeles,- Fizikából: jeles.- A reálgimnázium többi tantárgyaiból következő előmenetelt tanusított: Hit és erkölcstanban: jeles,- Német nyelvben és irodalomban: jeles,- Francia nyelv és irodalomban: jeles,- Filozófiában: jeles,- Földrajzban: jeles,- Természettudományban: jeles, Rajzoló geometriában: jeles, - Rajzban: jeles,- .A fentebbiek szerint a szabályszerű követelményeknek jelesen megfelelővén, őt az 1929. XI. t.-c.- 16 §-a értelmében a főiskolai tanulmányokra érettnak nyilvánítjuk.- Erről neki a reálgimnázium pecsétjével és saját aláírásunkkal ellátott jelen bizonyítványt kiadjuk.- Kelt Baján, 1929 évi június hó 6.-án Sebes Gyula,- a vizsgáló bizottság elnöke,- állami reálgimn. igazgató, Dr. Tordai Ányos, igazgató,- a magyar nyelv és irodalom tanára, Gálos Bernárd,- a latin nyelv és irodalom tanára, dr. Bartók Egyed, a történelem tanára,- Tóth Ágoston, a mennyiségtan és fizika tanára,- a vizsgáló bizottság tagjai.- -----

191/1929.
Az igazgatói jogkörrel ellátott
Baja, 1929 június 6.-án
Lőrincz Imre
igazgató.

4. kép: Reálgimnáziumi érettségi bizonyítvány – szöveges értékelés (1929)

Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Erd, Újpétery-hagyaték

Magyar Kir.Vallás és Közoktatásügyi Minisztertől

Ulakity Elemér közgazd.egy.hallgató urnak,

Hozzám benyújtott kérvényére megengedem, hogy a római Collegium Hungaricumban f. évi augusztus 1- szeptember 15/nap ^{között} Lira fizetése ellenében lakást kapjon.

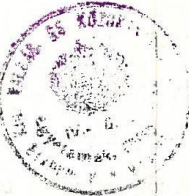
Felhivom egyuttal, hogy érkezéséről idejében értesitse a Collegium igazgatóságát / Roma, Via Giulia 1. /

Budapest, 1930. július hó 2-án.

Gróf Klebelsberg Kunó s.k.

A kiadvány hitelül :

Lack Stray
irodaigazgató.

5. kép: dr. Újpétery Elemér közgazdasági egyetemi hallgatónak címzett levél,
Újpétery Elemér iskolás útjait bizonyító dokumentum, 1930.

Forrás: Újpétery Elemér családi hagyaték, Baja

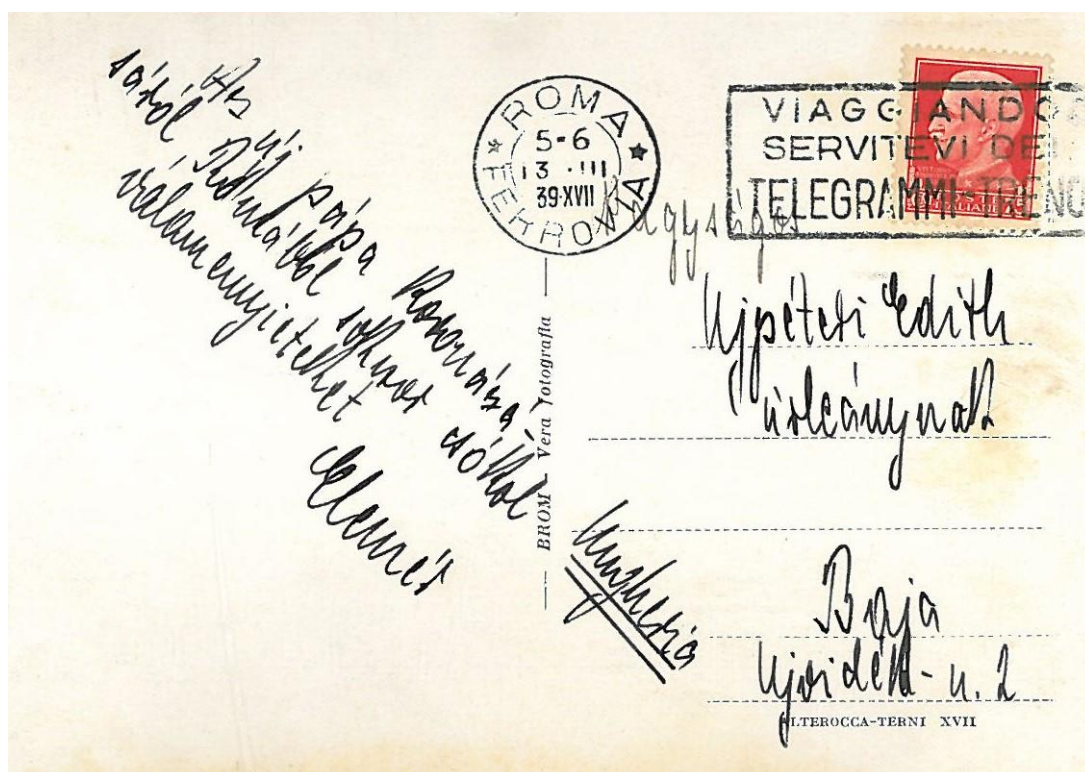
SZIGORLATI BIZONYÍTVÁNY.

.....ULAKITY ELEMÉR.....úr,
aki ESZÉK községben VERŐCE vármegyében
1911. évi január hó 19.-n született, a budapesti kir. magyar
tudományegyetemi közgazdaságtudományi Kar előtt 1933. évi november hó
23.-n a közigazgatási szakosztály IV. (negyedik)
szigorlatán szabályszerűen megvizsgálatván,
SZÓTÖBBESÉGES KITÜNTETÉSSSEL.....képesítettett.
Budapest, 1933. évi december hó 4.-n.

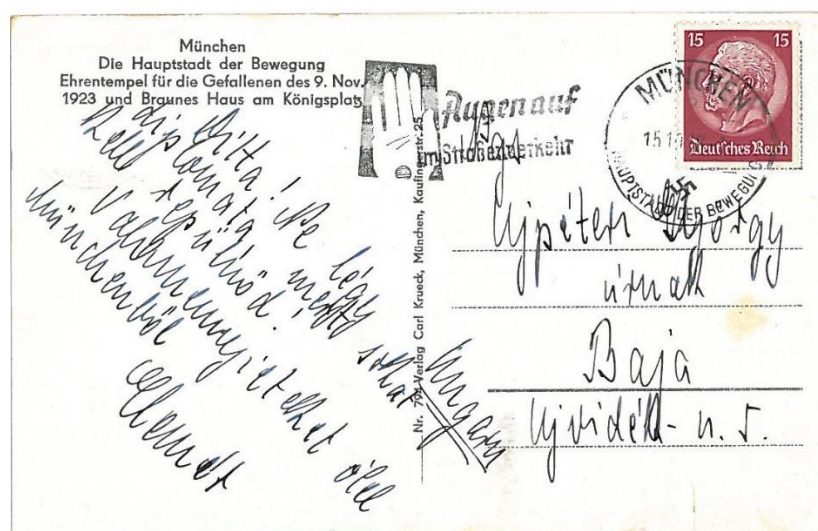
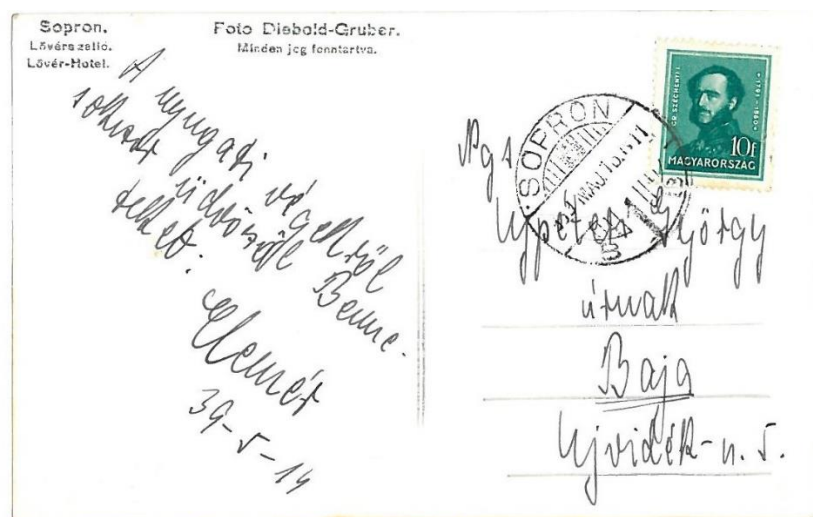
e. i. dékán,
a szigorlati bizottság elnöke.

6. kép: Szigorlat bizonyítvány. 1934-ben megszerezte a doktorátust.
Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Érd, Újpétery-hagyaték

7. kép: Újpétery Elemér legtöbb esetben képeslapokat küldött családjának, személyi külügyi titkárként.

Forrás: Újpétery Elemér családi hagyaték, Baja

8. kép: Képeslapok Újpétery Elemértől, személyi külügyi titkári évei alatt
Forrás: Újpétery Elemér családi hagyatéka, Baja

ELEMÉR ÚJPÉTERY

ARTADO { LISBOA NORTE 120
ST-BOX {

DEREÇO TELEGRÁFICO { COMMLLOYD-CASCAIS
BLES {

Cascais, 1946. november 19.

Kezves Édesapám!

Oktober tizediki leveledet tegnap kaptam meg. Már aggvátam, hogy olyan sokáig nem írték. Tegnap lettek készen a levélpapírok és berítések, amelyeken üzleti munkámat fogom végezni. Az elsőt Nektek írom. Mint látjátok, van postafiókem és sürgönyeimem. De ezenfelül vannak - és ez a kemely - egyre nagyobb számban üzleti lehetőségeim is. Örülök, hogy idáig eljutottam. Nem nagy árelő, de egyedül csináltam, mostoha körülmények között és sok munka van mögötte. A krízisen, amely majánem két évig tartott, tulvagyek. Bizem a saját jövőmben és hiszem, hogy az eddiginél is nagyobb mértékben tudok Nektek segíteni.

Rövidesen újból fogok orvososágos csomagot is küldeni. Sajnálom, hogy az elsőben nem volt jó, talán most sikerül. A baj az, hogy a típuscsomagok összeállításába nem tudunk beleszólni. Itt volna, de innen egyelőre nem lehet küldeni. Több pénzküldemény van utban, remélem, az elsőt már megkaptátok mire ez a levelem Bajára ér. Most tapessuk ki az utat, hogy innen fehérneműt és viselt ruhát és cipőt küldhessünk.

Örülünk, hogy DGT nyugdíjad megmaradt. Olvasom, hogy a dunai hajókat visszakapta Magyarország és Ausztria. Így remélhető, hogy a DGT ügye is tisztázódik és visszamenőleg hozzájutsz nyugdíjadhoz.

Olyan jó, hogy idősemmel tudtál törődni. Érttem elkeseredésedet az elmúlt évi balszerencse miatt. Most már talán ez is könnyebb lesz. Ha tudok csinálni előbb utóbb egy fényképet a házunkról, küldjétek el. Beszélkezett ablakokkal, repedezett falakkal is ott szeretném látni a szobámban a fényképek mellett. Írd meg, hogy hozzávetőleg mibe kerülne a helyreállítás. Tudom, hogy mindenféle anyagban hiány van, de legalább azt, amit lehet, meg kellene csinálni, hogy ne reméljen tovább.

Remélem, hogy az igazságtalan felügyelet alá helyezésed az amnesztiaerőrelelet alapján megszűnt. Csak rosszindulat és félreinformáltság lehetett az eredeti intézkedés oka. Ne aggódj Ditta miatt. Nem fogunk Benneket elhagyni sem most, sem később. Anyika hazaszállítását magam is szeretném. Minéig pengőben írsz, úgyhogy nem tudom, mennyibe kerülne forintban. Azt is írnád meg, hogy hol van adósságunk.

Köszönöm az összes többi személyi híreket. Idé el, hogy nagyon nagy öröm volt olvasni, hogy ha szükösen is, van mit ennetek, hogy van egy hízó, néhány csibe. Tudtam, hogy valamennyi csapás együttve, sem tud megtörni és felülmaradsz. Sokszor gondoltam rád és gondolok rád, amikor nekem itt nehéz perceim vannak, hogy minden pillanatnyi esüggédséért szgyelnem kell magamat azok után, amit Ti példaképpen mutattatok. Írjátok mielőbb.

Hála Isten, családostul jól megvagyunk. A gyerekek hamar nőnek, Magai iradába jár árlutanenként, de rövidesen az én iradáam levelezését fogja átvenni. Egészségem teljes helyreállításáig itt akarek maradni, de az orvos állandó javulást lát. Biztos lehetsz, hogy valamennyien viszent fogjuk látni egymást.

Dittától is várok levelet. Az Urísten adjen erőt továbbra is a nehézségek leküzdésében.

*Írjátok gyakran és pontosan! Nem kell
szokni a szokásos B. am. t. st. t.
Küldet*

Magyar Földrajzi Múzeum - Érd
Újpétery-hagyaték

9. kép: Újpétery Elemér édesapjának címzett levele, 1946-ból
Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Érd, Újpétery-hagyaték

Cascais, 1953. dec. 16.

Kedves jó Édesapám! Dittám! Sándorom! Gyerekek!

Megint Karácsony előtt állunk. Biztos csodálkoztok, hogy miért nem irtam pár hónap óta. Az igazság az, hogy irtam-lapokat Afrikából. Julius elejétől október végéig Délafrikában voltam, legnagyobb részt melegben, esőben a belterületen. Október végén jöttem meg, alaposan kifaradva a trópusoktól és mindjárt tovább repültem Párizsba, ahol a gyárnak beszámoltam utamról. Onnan kb három hete jöttem vissza. Most magas vérnyomással küzdök, amit próbálunk lenyomni, egyelőre sikertelenül és ami munkámban erősen akadályoz. Mindenféle analízist csináltattam már, úgy látszik a szív és vese teljesen rendben van és idegességtől jön az egész, de ahhoz és koromhoz képest túl magas és segíteni kell rajta. Szedek tehát mindenfélét és tartom a diétát. Majd meglátjuk, úgy látom, hogy most márciusig itt maradok, aztán esetleg visszamegyek Párizsba, hogy új gépeink és készülékeink szerelését és javítását megtanuljam. Majd ha megint találkoznak a gyerekek csodálkozni fognak sok őserdei kalandomon benszülőttekkel, kígyókkal, nagy ősgyíkokkal, párduccal stb.

Magdi tüdeje hála Istennek most már hat hónapja teljesen világos, a megtámadott felület elmeszesedett. Ezzel szemben tovább fogy és folyton a beleire panaszkodik. Ott viszont az orvosok nem találnak semmit. De attól félek, valami mégis pappang benne, mert gyenge, majdnem egész nap fekszik, kisebb láza van.

A gyerekek hála Istennek jól vannak és nőnek és roszsák. Pentó továbbra is első az első között az iskolájában, Dumbó pedig végre megemberelte magát és jobban tanul. Ennek a tanévnek a végén mindkettőnek nehéz vizsgája lesz. Pentó csak a vizsga letétele után láphet harmadik gimnáziumba, Dumbó pedig az elsőbe. Ezek a vizsgák szerintem tulszigoruak és értelmetlenek-idegen iskolában, idegen tanári kar előtt folynak és félérnek főleg izgalomban egy érettségivel. A vizsgázók kb. negyven százaléka elbukik. Pentó és Dumbó persze folyton készülnek írni a nagypapának, nagynéninek, nagybácsinak és az unokatestvéreknek, de a levél még nem született meg. A magyar futballesapapt londoni győzelmét nagy örömmel ünnepeltük. A Pentónak egész nagy mellénye volt pár napig. A két gyerek továbbra is különböző természetű. Pentó komoly, már sakkozik velem szabadidejében, sokat olvas/minden magyar hirt kibogarász mindenhol/Dumbó főtevékenysége a játék. Az udvarunkban van egy ládából általuk épített vár, ott folynak Szombaton és Vasárnap a csaták. Szutykos kutyánk sajnos, ezen az őszön az örök vadászmezőkre költözött, most tavaszra keresünk másikat. Már meg van a neve: pajtásnak fogjuk hívni.

Van néhány tyukunk és galambunk, de Magdi betegsége miatt nem tud velük törődni és így nem tojnak.

Azt hiszem rólunk a fenti sorok alapján megállapíthatjátok, hogy küzködve, nehézségek között, de élünk és ami a legfontosabb, itt van egy 12 éves és egy kilencéves ifjuember, aki jól fejlődik és majd továbbviszi mindazt, ami nekünk kedves és szép.

Még a nyáron küldött Magdi a Dittának egy félkilós ruháscsomagot. Sem erről, sem az orvosságokról, amiket Apikának küldtettem augusztus végén

még nem tudjuk, hogy megkaptátok-e. Én Párizsból a Keleny cégen át, amely a magyar hatóságok jóváhagyásával működik, novemberben küldtettem ezer cigarettából álló és száz borotvapengéből álló hivatalos szeretetcsomagot. Keleny mondta, hogy otthon ezt szeretik legjobban. Ezt már meg kellett kapnotok. Továbbá innen a Magdi most december elején küldött egy félkilós ruhacsomagot Dittának és egy-egy/összesen kettő/öttilós régiruhacsomagot Apikának és Dittának. Ezeket az utóbbiakat szintén a Keleny cégen át fogjátok megkapni, de azt hiszem, hogy ezekért vámot kell fizetni. A csomagoknak január vége felé kellene Baján lenni. Nem tudom, mennyi a vám, de irjátok meg és vagy szeretetcsomag formájában, vagy pénztátutalva megküldöm. Várjuk a híreiteket a csomagok megérkezéséről.

Dittától megkaptuk a magyar meséskönyvet. Olvasgatjuk és bizony néha fáj a szívünk, hogy ilyenmesszire szakadtunk a magyar földtől és a magyar meséktől. Köszönjük, Dittám.

Ugyancsak megkaptuk Ditta június 18.-iki és július 29.-iki leveleit. Apikának üzenjük az ifjuatek nevében is hogy vigyázzon magára, ne biciklizzen főleg télen. Ha Kálmán megmondaná, hogy milyen orvosságot küldjek, küldenék szívesen, amennyiben itt van. Gratulálunk a vizsgaeredményedhez, Ditta, kicsit későn, de szívből. Most már azért ne strapáld magad további erőltetett tanulással, lásd. Én már mechanikai téren is komoly szakembernek számíthatnék azonfelül, hogy hét nyelvet beszélek és mégsem vagyok nagyon elől. Az egészség minden tudásnál többet ér. Ha Apika reumája még megvan, írj azonnal és talán ha nyáron nem sikerült, most el. lehetne küldeni Hévizre. Én pénzzel segítenék, csak fogalmam sincs, hogy ez otthon mibe kerülne. Egyáltalában kérlek Benneteket, irjátok nyíltan, hogy mire volna szükségtek és amennyire lehetséges, mi megszerezünk, főleg ha orvosság vagy hasonló. Azt kell számításba venni, hogy több, mint tíz éve távolálunk hazulról a változott körülményeket nem ismerjük, tehát azt várjuk, hogy megirjátok ez és ez kellene, így és így lehet küldeni, erre sok a vám, erre nincs vám stb. A fiadnak, Gipsz, szintén szívesen küldenénk ajándékba tapszert vagy hasonlót, de ird meg, hogy mi jönnék legjobban.

Küldj fényképet, amikor tudsz Apikáról, Rólatok. Mellékelek két képet. Az egyiket már egyszer úgy hiszem elküldtem, a másik a mult tanév végén mutatja Pentót iskolájának díszablaka előtt, ahol talán a közepén a táblának ráismertek az ő képére: a legjobb tanulója volt nemcsak az osztályának, hanem az egész gimnáziumnak, átlag 19 eredménnyel, ami ezer diák közül egynek sikerül.

Röstelltem, hogy csak most jutottam hosszabb levélhez. Amit naponként írni szeretnénk, azt úgyis érzitek. Veletek vagyunk, odagondolunk, az évek mennek, de nem felejtünk. Apika, Anyika, a bajai ház, a hajózási iroda, a Móricz-sziget, a gimnázium, a régi tanárok úgy vannak előttem, mint amikor utoljára láttam őket. Csak Te nőttél meg, Dittám, el sem tudlak képzelni, mint családan nyát és tanárnőt. Gyerekeid egészségesek-e már? Nőnek-e? Ne kövessétek a példámat, irjátok mielőbb és értesítsetek, hogy a csomagok megjöttek-e.

Kivánnunk mindnyájuknak a jövőből egészséget, nyugalmat és csendes békét mindenkinek. Üdvözlünk, csókoltunk Benneteket: Elemér

Cascais, 1956. szeptember 9.

Kedves Édesapám!

Mint augusztus eleji levelemben írtam, nyolcadikán a kiskocsin /így volt a legolcsóbb/Magdival és a két gyerekkel együtt elindultunk Innsbruckba. Középportugálián, Északspanyolországon, Franciaországon, Svájc-on át jutottunk Tirolba. Tíz napig tartott az út, mert Magdi majdnem végig rosszul érezte magát és sokszor kellett megállni. Innsbruckban csak egy hétig maradtam. Ezalatt előkészítettük az orvosi vizsgálatok sorrend-jét és szobát foglaltunk az egyik klinikán. Magdi nagyon sírt, amikor otthá-tuk és nekünk is fájt a szívünk. Bár vannak ismerős orvosok, család nélkül, messze otthonról és gyenge egészségi állapotban kellett neki maradni. Még nincs hírünk a vizsgálatok eredményéről. Igen alaposan ki fogják vizs-gálni bélrendszerét, máját, veséit, anyagcsereműködését, emésztését, tüdejét idegrendszerét. Nőgyógyász is meg fogja nézni. Remélhetőleg valami biztos diagnózisra jutnak és akkor meg lehet kezdeni a kúrát. Nagyon félek az eredményektől, mert az itteni orvosok bár nem találtak semmi különöset, erősen vonogatták a vállukat, amikor a folytonos rosszabbodásról beszámoltam nekik. A tünetek mindig ugyanazok. Majdnem krónikus és erős hasme-nés, fogyás/47 kiló/alacsony hőemelkedés, rossz étvágy. Állandó ~~fek~~ gázok a bélrendszerben és emiatt görcsös fájdalmak. Mindezt kíséri növekvő ide-gesség, menekülés az emberek elől. Az utóbbi hónapokban már majdnem ki sem mozdult hazulról és félnapokat feki-dt. Itt rengeteget adtunk ki az utol-só években orvosokra és orvosságra és nem javult a helyzet. Ezért kellett az innsbrucki uttal kapcsolatos kiadásokat is vállalni. Megírom, mihelyt tudok valami eredményt. Addig is, ha írni akartok neki/biztosan nagyon örülne/a postacímre:

Maria Magdalena Ujpétery
c/o Dr. Hellmuth Stühlinger
Museumstrasse 8.

Ausztria

Innsbruck

Kisebbik fiamat is megnézettem ideggyógyással, agyspecialistá-val és szemorvossal. Kétségenkívül megállapították, hogy áprilisban valami súlyos betegségen ment át, amely az agy egy részét érintette. Ma már nem lehet megállapítani biztonsággal, hogy gyerekbénulás, meningi-tis vagy agyvérzés volt-e/esés következtében/Hála Istennek a tünetek majdnem teljesen eltűntek és csak egy erősebb idegesség maradt. Remélhe-tőleg nyugodt körülmények között ez is javulni fog.

A visszauton csak a gyerekekkel jöttem. Délnémetországon át vág-tunk neki az ibériai félsziget irányában. Szeptember 4.-én érkezünk visz-sza. 5600 kilométert mentünk minden baj nélkül. A fiuk persze nagyon élvez-ték Európát, amelyet először láttak. Spanyolul motyognak, Franciaul egészen jól beszélnek, így csak a németnyelvű területeken volt nehézség. Láttak havat, fenyőerdőket, hallottak magyarul beszélni és sok MÁV kocsit gurult át az utunkon. Egészen biztos, hogy ez az út mélyen megragad a fejükben és hogy mindaz, amit eddig hazulról, családról, multról meséltünk nekik, most sokkal könnyebben érthető.

Alig hogy hazaértünk, Pentó egy ausztriában vett késsel a bal-

csuklóját mélyen és kb két centiméternyi hosszúságban megvágta./Faragott/
Két kapoccsal kellett összefogni a bőrt és kapott biztonság kedvéért
antitetanusz-szérumot.Ez az izgalom is elmúlt közben és itt ülök egyedül
a két gyerekkel beiratási és üzleti gondok közepette.

Remélem,hogy Ti otthon jó egészségben megvagytok.Nagyon sajnáltam,
hogy olyan közel voltam Hozzatok és nem tudtunk találkozni,de nem adom
fel a reményt.Talán egyszer lesz egészség az én családomban is és akkor
minden sokkal könnyebben megy majd.Ebben az évben igazán elég volt a
betegségekből.

Írjátok,hogy hogy vagytok.Nagyon várjuk hireiteket.A gyerekek
sok üdvözlétet küldenek és készülnek írni.

Mindig odagondolunk.

Sokszor csókol mindnyájaitokat;
Elemér

11. kép: Újpétery Elemér édesapjának címzett levele, 1956-ból

Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Érd, Újpétery-hagyaték

Kópia Áthímak

E.Újpétery
Rua Gomes Freire 3-III-Dto
1100 LISBOA

Dr.Rapcsányi László szerkesztő
Magyar Radio
BUDAPEST.

Lisszabon,1988.május 5.

Kedves Laci,

nagy szomorúsággal látom,hogy ebben a hónapban Lisszabonban már nem fogunk találkozni.Mint tudod,május 15.-én Magdával együtt átköltöztünk Bruxelles-be./Biztonság kedvéért:ottani címünk:"E.Újpétery-418 Avenue de l'Exposition-Boite Postale 36-1090, BRUXELLES-telefon:4785405./

A szokott módon/KUM/elküldöm,második könyvem piszkozatát a cimedre.Piszkozat,úgy irtam,ahogy eszembe jutottak a dolgok,tele van elütéssel,ismétlésekkel stb.Valóban egy első piszkozat.

Neked nyilván nem lesz idő elolvasni.Már hálás lennék,ha itt-ott belekukkantanál.De küldd vagy add tovább Ditta hugomnak.Tőle várom,hogy az egészet elolvassa és megkritizálja,illetve tanácsokat adjon,mielőtt a végleges szöveg leírásához hozzáfogok.Természetesen fejezetekre fogom bontani,ha kell lerövidítem.Amit leírtam,tényeken alapszik.Csak a neveket változtattam meg és az időrendet nem mindenütt tartottam pontosan be.Felöleli kereskedelmi tevékenységemet diplomáciai pályám befejezésétől kezdve egészen nyugdíjazásomig/1979.December 31./Sokkal hosszabb időszak ez,mint a külügyben töltött éveim.

Piszkozatról lévén szó,még mindenben lehet változtatni.

Főkérdésem:Erdeklődik ilyesmi iránt a magyar olvasókörzség? Specialisan erre a kérdésre szeretnék objektív választ kapni.

Bruxelles-i terveim között szerepel többek között két fiam meglátogatása,egy bécsi és egy magyarországi út.Konkrét terveket csak feleségem alapos kivizsgálása/ez szükséges/után tudok előkészíteni.Ha minden úgy menne,ahogy én szeretném,akkor az idén júliusban mennénk-re-mélem Magdi el tud ezuttal kísérrni-Magyarországba.Ez természetesen Ditta ottilététől is függ,hiszen nem tudom,hogy mikor és hova vezet kíváncsi magyar és idegen turistákat.

Mielőtt befejezem,visszatérek oda,ahol kezdtem:nagyon sajnálom,hogy ezuttal nem találkozhattunk itt.Portugál vizumod késését sem értem.De hát száz szónak is egy a vége:Ha nem itt,akkor otthon fogunk találkozni.

Ötél Mindeket
a régi barátokkal:
Elemér

Újpétery Elemér

Pusztaszeri László
szerkesztő urna k
Budapest

Köpi

Lisszabon, 1991 augusztus 23

Kesves Laci,

Ezelőtt két nappal kaptam meg velem Budapesten folytatott intervjúd fotokópiáját. Köszönöm és gratulálok. Csak egy kiváló újságíró mint Te, tudja olyan szabatosan és világosan összefoglalni a lefolyt beszélgetést. Minden szavamat allom a Szovjetben és Jugoszláviában lefolyó események ellenére is. Volt a cikknek valamilyen visszhangja?

Most egy pár szó készül könyvemről. Már otthon beszélünk róla, hogy jó volna, ha a szöveget néhány térkép kísérné, amelyekből az olvasó nyomon követheti különböző és nagyszámú üzleti utamat. Említettem már akkor, hogy új térképek ezekről a főleg afrikai területekről még nincsenek, a régiak pedig eltűntek a forgalomból. A földrajzi nevek is megváltoztak, néha két-háromszor is átkeresztelték a városok és települések nevét.

Mégis, Lisszabonba való visszaérkezésem után tíz napot szenteltem valamelyes térképadatok kutatására. Legnagyobb nehézségek középette, különböző forrásokból sikerült összegyűjtenem egy nem pontos, sőt több esetben részben hamis térképanyagot, amelyet különböző kiadványokból lefotokópiáztattam. Persze, hogy ezek a fotokópiák mennyiben használhatók, nem tudom és a kiadóra bízom. Talán egyik másik újból fényképezhető és felhasználható. Szerintem több, mint hasznos volna a használhatókat a könyvbe beiktatni. Nyolc különböző nagyságú fotokópiát mellékelek. Mindegyiknek a hátán van egy szám. A szám által azonosíthatók a térképek. Sorrendben:

1. Nyugateurópa és Afrika/NB. Mind, en térképen alá vannak húzva azok a városok és helyek, ahol nagyobb üzleti tevékenységet folytattam. Afrikában munkaterületem az Egyenlítőtől délre fekszik./

2. Nyugateurópa, főszékhely Portugália.

3. Angola

4. Mocambique

5. Délafrikai Unió/Africa do Sul/

6. Zambia/azelőtt Délrodézia/

7. Zimbabwe/azelőtt Eszakeródézia/

8. Zaire/azelőtt Belga Kongo/

Ha egyik vagy másik térkép használható, azok alá párszavas magyarázat kellene pl. "Újpétery fontosabb üzleti munkája....-ban". A lényegesebbek alá vannak húzva. Ha a térképek beiktatása többkiadást jelentene, szeretném tudni az árat/remélem, nem lesz sok/Válaszolni, fogok, hogy ezt a többkiadást tudom-e vállalni.

Jelen levelemet és a térképeket Neked és Pitta hugomnak ajánlott, levélben megküldöm. Ertesítsetek, amikor megkapjátok őket és mi a kiadó véleménye. Egyre többet gondolok Rátok és haza. Itt kb. nov. elejéig maradok. Aztán Zürichben át Bruxelesbe repülök.

Melleg katalógussal ötellek:

"Githem"

Elemér

Ne felejtse el "Análitisi anyagkönyvi kivonatokat" (magyar utóiratokból)

portugali helyszínekről mint anyagkönyvi kivonatokat

(Magyar kommunikatív hálózatról)

U.

Magyar Földrajzi Múzeum - Erd
Újpétery-hagyaték

13. kép: Újpétery Elemér Pusztaszeri Lászlónak címzett levele, 1991-ből

Forrás: Magyar Földrajzi Múzeum, Erd, Újpétery-hagyaték

8. Felhasznált források és szakirodalom

8.1. Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

- HU-MNL-OL-P 2066. Bakách-Bessenyei György hagyaték (1943-1958)
- HU-MNL-OL-K91 Lisszaboni Követség (1936-1944)
- HU-MNL-OL-K63 Politikai osztály általános iratai (1918-1944)
- HU-MNL-OL-K64 Politikai osztály rezervált iratai (1918-1944)

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

- ÁBTL 4.1 A-2128/2 1956 előtti archív anyagok és tanulmányok Németországról, Mo.-i tevékenységükre vonatkozóan
- ÁBTL 3.1.5. O-11541/1 Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma, Gestapo volt kapcsolatai
- ÁBTL 4.1 A-872 Szovjet állambiztonsági szervektől átvett anyagok
- ÁBTL 4.1. A-779 Lengyel anyagok tárgymutatója (16. kötetben)
- ÁBTL 3.1.9. V-103419 Vizsgálati dosszié Ortutay Ferenc ügyében
- ÁBTL 3.1.9. V-19430/16 Szálasi és társai. (Vegyes anyagok)
- ÁBTL 3.1.9. V-19430/11a Szálasi és társai. Propaganda anyagok, rendeletek, utasítások

The National Archives (Kew, UK)

- HS 8/180 (1942-1944): Intelligence: Central Europe and Balkans (mainly Roman)
- HS 8/182 (1943-1944) Intelligence: Central Europe and Balkans (Balkans Contacts)
- HW 12/307 (1944. dec. – ápr. 12.): Decrypted of intercepted diplomatic communications
- HS 8/179 (1943): Intelligence: Central Europe and Balkans (mainly Romania) With French documents and one newspaper cutting.

Sajtóforrások

Egyedül Vagyunk, Függetlenség, Magyar Szemle, Népszava, Pester Lloyd, Pesti Napló, Chicago és Környéke, Magyarország, Magyar Hírlap, Magyar Nemzet, Pécsi Napló

8.2. Visszaemlékezések, memoárok

- Barcza György: Diplomataemlékeim 1911-1945. I-II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994.
- Horthy Miklós: Emlékirataim. Buenos Aires, 1953.
- Hory András: Bukaresttől Varsóig. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.
- Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam: 1942-1944. [jegyzetek Antal László és Borhi László, az utószót Borhi László írta] Európa Kiadó, Budapest, 2012.
- Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz I. (1932-1936) II. (-1945). Európa História, 1996.
- Szentiványi Domokos: Visszatekintés 1941-1972. Magyar Szemle Könyvek, 2016.
- Újpestery Elemér: És aztán... Budapest, 1991.
- Újpestery Elemér: Végállomás Lisszabon. Magvető Kiadó, Budapest, 1987.
- Ullein-Reviczky Antal: Német háború-orosz béke (Magyarország drámája). Budapest, 1993.

8.3. Forrásgyűjtemények, egyéb forráskiadványok

- Imrédy Béla a vádlottak padján. Párhuzamos Archívum, sorozatszerkesztő: Varga László. Osiris Kiadó, Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1999.
- Teleki Pál: Válogatott politikai írások és beszédek. Szerk.: Ablonczy Balázs, Osiris, Budapest, 2009.

8.4. Feldolgozások és szakirodalom

8.4.1. Monográfiák, könyvek

- Ablonczy Balázs: A miniszterelnök élete és halála-Teleki Pál (1879-1941), Jaffa Kiadó, Budapest, 2018.
- Bán D. András: Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról, 1942-43. Osiris, Bp. 1996
- Barta Róbert: A magyarság vonzásában. Válogatás Carlile Aylmer Macartney írásaiból és beszédeiből. Debrecen, 2021.

- Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988.
- Kerepeszki Róbert: A „tépelődő gentleman” Darányi Kálmán (1886-1939). Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs, 2014.
- Kerepeszki Róbert: Darányi Kálmán. Pályakép, személyiség, korrajz. Kronosz Kiadó, Pécs, 2018.
- Listowel, Judith: Crusader in the secret war. London, 1952.
- Nyári Gábor: A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939-1941. Kairosz Kiadó, Piliscsaba-Budapest, 2015.
- Pritz Pál: A relativizálás elfogadhatatlansága. Hazánk és a nagyvilág. Újabb tanulmányok. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2016.
- Pritz Pál: Az a „rövid” 20. század. Történetpolitikai tanulmányok, Budapest, 2005.
- Pritz Pál: Az objektivitás Mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2011.
- Pritz Pál: Iratok a Magyar Külügyi Szolgálat történetéhez (1918-1945). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- Pritz Pál: Magyar diplomácia a két világháború között. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995.
- Rab Virág: Kapcsolati hálók a történelemben. Gondolat Kiadói Kör Kft. 2019.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Javított, bővített kiadás. 2010.
- Strasserné Chorin Daisy – Bán. D. András: Az Andrássy úttól a Park Avenue-ig. Fejezetek Chorin Ferenc életéből (1879-1964). Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Tóth Imre: Egy polgári arisztokrata Kánya Kálmán (1869-1945). Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs-Budapest, 2016.
- Újpétery Elemér: Az olasz korporatív törvényhozás. Budapest, 1936.
- Újpétery Elemér: Baja város jövője. Mérnökök Nyomdája, Budapest, 1936.
- Újpétery Elemér: Baja város természetes szaporodásának kérdése. Népesedéspolitikai tanulmány, Új Élet Nyomda R. T. 1935.
- Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Kalligram Kiadó, 2009.

8.4.2. Tanulmányok

- Joó András: A Boszporusz partjaitól Budapesten át Stockholmig. Magyar politika, társasági élet és diplomácia Ullein-Reviczky Antalné (Szül. Lovice Lousia Grace Cumberbatch) naplójának tükrében. (1941. január-1942. szeptember). Veritas Évkönyv, Budapest, 2020.
- Joó András: A magyar sajtófőnök „tudásával és segítségével”: a háborús portrévázlat kérdőjelekkel- Ullein-Reviczky Antal (1942-1944) 'With the knowledge and help' of the hungarian press chief: a wartime portrait with question marks Antal Ullein-Reviczky (1942-1944). In: Közép-európai Közlemények (1789-6339 2676-878X), 2017. 65-82.
- Joó András: Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia, 1942-1944. Politikatörténeti Füzetek, 2020.
- Joó András: Szervezetek, háborús célok, memorandumok: A brit politikai hadviselés Magyarország és Románia irányában 1942-1944. A tanulmány az MTA Történettudományi Bizottságának második világháborús albizottsága felkérésére „Propaganda a II. világháborúban” címmel szervezett konferencián (MTA Székház), 2018. november 16-án elhangzott előadás, bővített, átdolgozott változata. In: Múltunk politikatörténeti folyóirat (65), 2020. (http://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2020/04/jooa_20_1.pdf)
- Joó András-Orosz László-Sáringi János: A Kállay-kormány kulcszemélyeségei. Rubicon, XXIII. évfolyam 307. szám 2017/5.
- Kapronczay Károly: A lisszaboni magyar követség és a kiugrási kísérlet (1942-1943) In: Századok, 2010.
- Kubassek János: Újpestery Elemér emlékezete. In: Atlasz árnyékában, Érdi Újság Kiadása, 2022.
- Vida István: A lengyel emigráns kormány lisszaboni követségének magyar vonatkozású iratok (1942-1945). In: Történelmi Szemle 30. évf. 1987-1988.

9. Summary

Elemér Újpétery was a second-line diplomat of the interwar period. His career path is clearly one of the classic diplomatic careers, spending seven years in the Hungarian Foreign Service. Initially, he held the position of Foreign Secretary, working alongside Béla Imrédy and later István Csáky. 1938 and 1939 he became increasingly involved in the mechanisms of Hungarian foreign policy. He developed more and more contacts until he was accredited to a foreign post in 1942.

During his years in Lisbon, he fought for the country's sovereignty and his thinking was oriented towards the West. In a unique experience the change in political outlook, how he became a far-right to an Anglo-Saxon friendly politician. His connections, the circumstances of the war all induced this change. Although his judgement remained ambiguous throughout his career, his correspondence, his subsequent reports confirm this change of attitude. The transfer of Lisbon marked the beginning of the end for after 15 October 1944 he had no desire to serve the open Nazi power. Salasi government and gave up his diplomatic career.

After 1945, he led a life free of politics and did not join any emigration organisations. He started a completely new life and entered the business world. In the colonies of Portugal, he did not go into politics but became a businessman. Experience in the world of commerce but he also had personal problems. Near after nearly 40 years, he retired and settled with his family in Lisbon and later in Brussels.

In 1983 he returned to Hungary, gave an interview to László Rapcsányi and wrote in which he recalls with eyewitness accuracy the events of his foreign years in the foreign service.

His memory has remained with his family, friends and historians to this day.

10. Köszönetnyilvánítás

E munka létrejöttében nyújtott segítségért elsősorban köszönet illeti témavezetőmet, dr. Barta Róbert habilitált egyetemi docent, tanszékvezetőt. Az általa nyújtott szakmai tanácsok, a folyamatos konzultáció mind közelebb vittek a kész munkához. Szakmai segítségével, építő kritikáival hozzájárult munkám sikerességéhez, dr. Kerepeszki Róbert, akinek ezúton is köszönetet mondok.

A kutatás során nyújtott segítségért hálás vagyok az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársának, Gyurkovics Saroltának, illetve az érdi Magyar Földrajzi Múzeum igazgatójának, dr. Kubassek Jánosnak és munkatársainak.

Különösképp hálával tartozom, Albert Sándorné, Újpétery Editnek, aki bár sajnos nem élhette meg, hogy olvassa jelen munkát, a családi hagyaték áthagyományozásával, személyes tapasztalataival elősegítette munkám sikerességét.

Köszönet illeti, munkahelyem igazgatóságát, dr. Kovács Béla Lóránt, igazgató urat, illetve Szabó Tünde igazgatóhelyettes asszonyt, akik támogatásukkal lehetővé tették, hogy munkahelyi elfoglaltságaim mellett is kutathassak.

Végül, de nem utolsó sorban hálával tartozom, szüleim, vőlegényem és barátaim lelki támogatásáért, akik nélkül mindez nem valósulhatott volna meg.